This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

DR
84
.D58

BUHR B
a39015 00029428 3b

СТРАДАНИЯТА
ЗА
БЪЛГАРИЯ
И
ОСВОБОЖДЕНИЕТО
НА
БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗЪ 1877-78 ГОД.

ЦѢНА Л. 2.50

Digitized by Google

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
ARTES SCIENTIA VERITAS

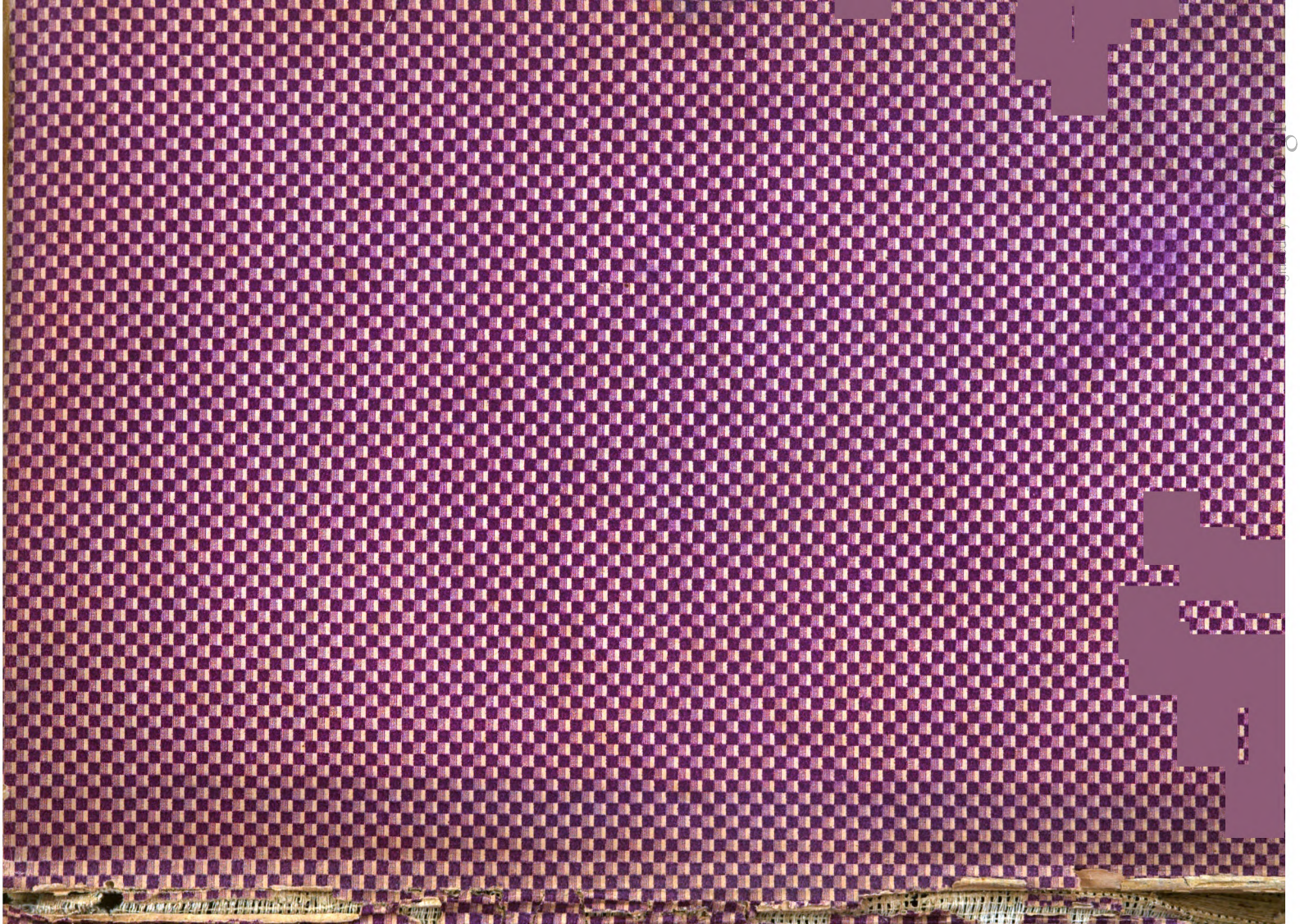

Digitized by Google

Dimitrov, G.

СТРАДАНИЯТА НА БЪЛГАРИТѢ

и

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

ПРЕЗЪ

1877-78 ГОД.

ЦАРЬ ОСВОБОДИТЕЛЬ.

ОТЪ

Г. ДИМИТРОВЪ

ИЗДАВА

ГЕОРГИ Г. ДИМИТРОВЪ

СОФИЯ,

Печатница на Ив. П. Даскаловъ и С-ие

1899.

Digitized by Google

DR
84
.D58

Digitized by Google

105a-273111

СЪДЪРЖАНИЕ.

	стр.
Едно малко обяснение къмъ трудътъ ни	V
Книгата „Българското Отечество“	IX
Инàнма достунà, самàнъ долдуръ постунà	XIII
Предизвикването на войната	33
Императорский манифестъ и приказа на главнокомандующий по войната	41
Доброволнитѣ пожьртвования въ Руссия и насилственнитѣ въ Турция	48
Силата на воюющитѣ страни и преминав. на русситѣ румънската граница	50
Потопяването на турския броненосецъ Лютви-Джелилъ	53
Потопяването на турския параходъ Хъвви-Рахманъ	54
Пристигането на императора въ Плоещъ, посрещането му отъ бълг. прѣдставители, тѣхния адресъ и прч.	56
Преминаването на русситѣ Дунава при Галацъ	58
Завземането отъ русситѣ града Мачинъ	60
Рѣшителното преминаване на русситѣ Дунава при Свищовъ	62
Тържественното влизане на русситѣ въ Свищовъ	70
Влизането на русситѣ въ гр. Бабадагъ	73
Образ. на бълг. дружини, бълг. знаме, бълг. обѣдъ и премин. на опъл. Дунава	74
Превземането на Търново	80
Завземането на г. Бѣла	85
Завземането на Севлиево	87
Завземането на Габрово	90
Превземането на Никополь съ двама паши и 7,000 д. войска	94
Самозащит. на Каварненци, грабежа и страданията на христ. население	98
Премин. на ген. Гурка Хаинския проходъ и дѣйств. му на Шип. проходъ	115
Звѣрствата на турскитѣ войници въ Н. Загора и разбиването на Реуфъ паша отъ ген. Гурка	122
Избив. на 1013 д бълг. на 14 Юл. въ с. Гюнели-Махле и съсип. на селото	125
Геройското сражение на опълченцитѣ и тѣхнитѣ офицери русси съ многочисленната Сюлейманова армия при Сг.-Загора	130
По главнитѣ точки, гдѣто сж избити до 14,000 д. мъже, жени, дѣца и изгарянието на града	145
Заробенитѣ жени, моми и дѣца	180
Петь-мѣсечното адско тегло на бълг. население въ Карлово и погубенитѣ 288 души граждани	194
Приключенията въ Сопотъ	210
Опустошението на Калоферъ съ 618 жертви	212
Изгарянието на чаршията въ Казанлъкъ и избиването на 340 д. българе	219
Геройската отбрана на Шипчан. проходъ отъ една шепа русси и опълч.	225
Избиването на 290 д. граждани въ Ловечъ и окончат. освобожд. на града	232
Превземането отъ русситѣ г. Тетевенъ	239
Превземането на г. Вратца	242
Превземането отъ русско-румънский отрядъ града Орѣхово	243
Превземането на с. Етрополъ	245
Завземането на Орхание	246
Обсадата, сражението и падането на г. Плѣвенъ	247
Преминаването презъ Ст. Планина	268
Сражението и завземането на града Елена	270
Завземането на София	272

Digitized by Google

стр.

Предаването на Вейселъ паша съ 40,000 д. войска и освобожд. на Т. Пал. 278
Завземането на Пловдивъ 281
Трагическото бѣгство на турск. насел. изъ Чирпанъ и завзем. на града 282
Изгарянието въ г. Сливенъ отъ турската власть около 1200 дюгени, до 200 къщи и освобождението на града 248
Пет-дневното страдание на българското население въ Ямболъ 290
Ужасната картина при моста въ Сеймень 293
Завземането на Хасково 295
Турскитѣ звѣрства въ г. Карнабатъ и завземането му отъ русситѣ . . 297
Турскитѣ звѣрства въ Османъ-Пазаръ 300
Превземането на г. Добричъ 300
Сраженията около Разградъ и завземането на града 303
Убийствата и грабежа въ с. Мѣдвенъ 305
Избиването на 485 д. българе и изгарянието на 450 дюгени въ г. Джумая 306
Турскитѣ звѣрства въ г. Айтосъ 309
Завземането на Бургасъ 312
Престрѣлката въ г. Руссе между русската и турската войска презъ Дунава 314
Завземането на Балчикъ 316
Св. Стефанский договоръ — край на войната 317

ОБРАЗИ.

стр.

Негово Импер. Величество Александръ Николаевичъ 34
Негово И. Височество Николай Николаевичъ 43
Българското опълчение въ Плоещъ 77
Ген. адют. Иосифъ Владимировичъ Гурко 81
Ген. лейтенантъ баронъ Криденеръ 94
Ген. лейтенантъ Т. Т. Радецкий 231
Ген. адютантъ Тотлебенъ 259
Ген. адютантъ Игнатиевъ 266
Помързн. русски солд. се грѣятъ и дрѣхитѣ си сушатъ въ балкана 270
Турскитѣ звѣрства 307
Великий князъ Михаилъ Николаевичъ 311
Н. И. В. Александръ Александровичъ 316
Ген. Лейтенантъ Циммерманъ 317
Князъ В. А. Черказский 318
Ген. лейтенантъ М. Д. Скобелевъ II 319
Посрещанието на Н. В. Николай Николаевичъ въ Цариградъ . 320

Digitized by Google

ЕДНО МАЛКО ОБЯСНЕНИЕ КЪМЪ ТРУДЪТЪ НИ.

Съотвѣтствующъ на книгата предговоръ ний не поставихме, а тукъ излагаме по подробно при какви условия сме събрали материяла на книгата, какви неприятности сме посрещнали отъ онѣзи именно, отъ които сме очаквали съдѣйствие, какъ сме отпечатали и препечатали първата часть, а най-послѣ съ десеть-годишното си търпѣние и постоянство надъ какви спѫнки и препятствия сме преодолели.

Всякой ще остане съгласенъ съ насъ като кажемъ, че ний учимъ за другитѣ държави по обширно отколкото за своето отечество, а въ нѣкои отношения почти и нищо не знаемъ. Въ турско врѣме можехме намѣри оправдателни причини за този великъ грѣхъ, нъ не и сега. Тогава бѣше опасно за единъ българинъ да обиходи, изучи, опише и запознае народътъ си съ отечеството, въ което той живѣе. Слѣдъ освобождението тъзи опасность ако и да се премахна, обаче, не се рѣши нѣкой да извърши това — колкото трудно, толкозъ повечь важно и необходимо дѣло.

Нѣкои чужденци сѫ обикаляли и доста сѫ писали за нашето отечество, за нашия народъ и трѣбва да имъ бѫдемъ признателни особно на г. К. Иречека. Нъ чужденеца, разумѣва се, не може да намѣри този достѫпъ и това довѣрие предъ българина, не може да вникне въ неговия вътрѣшенъ животъ, а пакъ едни отъ чужденцитѣ и отъ пристрастие, често пѫти сѫ писали нѣща съвсѣмъ невѣрни

Ний сме казали въ предговора на първата часть, че Гопчевичъ е посѣялъ сърби: въ Битоля, Дебръ, Кичово, Тетово, Мѣлникъ, Сересъ и другадѣ; че Дянченко е нарѣкълъ българетѣ изобщо безнравственни, безчестни, обичяли просията, въ цьрквата съ шапки стояли и цигара пушили; [1]) че Каницъ

[1]) И ний сами исповѣдваме, че днесь между българитѣ се намиратъ безнравственни и безчестни хора, обаче, по онова врѣме,

Digitized by Google

е писалъ съвсѣмъ невѣрно за нашитѣ пости, а сега срещаме и за Всеволода Крестовский, който въ съчинението си „Двадцатъ мѣсяцевъ въ дѣйствующей арміи“, въ томъ II стр. 467 пише: „Около полудня мы вступили въ Карлово. Этотъ городъ не былъ сожженъ только потому, что населеніе въ немъ смѣшанное болгаро-турецкое и греко-армянское; есть и нѣсколько европейцевъ, а такъ же и консулы нѣкоторыхъ державъ врѣменно имѣли здѣсь свое прѣбываніе“.

Въ Карлово, както се знае не е имало и нѣма нито единъ грькъ или арменецъ, нито европеецъ, обаче, Крестовский. който е посѣтилъ Карлово на 1 й Ян. 1878 г., като официяленъ корреспондентъ на „Правителственния вѣстникъ“, съвсѣмъ погрѣшено е писалъ това.

За да имаме събрано и написано нѣщо отъ българинъ, до което чужденеца не е ималъ възможность да се докосне, азъ предприехъ да допълнѫ тъзи празнота у насъ и като располагахъ съ свѣдения по разни събития отъ минѫлий ни животъ, рѣшихъ да обиходя всички градове и по голѣми села, наглѣдно да опишя и всичко онова, чрѣзъ което българина да се запознае съ цѣлото княжество, каго съ родното си мѣсто.

На 27-й Апр. 1889 г. потеглихъ отъ Пловдивъ и въ разстояние на три мѣсеци обиколихъ Южна България. При завръщанието си въ Пловдивъ, на 22-й авг. с. г. напечатихъ слѣдующата программа, т. е. съдържанието на книгата:

Километрическо разстояние на всякой окрѫженъ градъ отъ околийскитѣ и съсѣднитѣ окрѫжни и околийски градове. Мѣстоположение. Климатъ. Население по народность, вѣра и кѫщя. Отваряние българско училище и почнуване богослужението на славянский язикъ. Читалища и благотворителни дружества отъ 1857 г. до освобождението ни. Нѣколко синодални писма до епархиотитѣ отъ грьцката патриаршия при испращание новъ пастирь — (тиранинъ), пълни съ ласкания, лицемѣрия и шарлатанства. Поведението на митрополититѣ Дели-Матея Самоковский, Дионисия Кюстендилский, Неофита Търновски и други. Изгонване на митрополити и епископи. Кратъкъ очеркъ по черковний въпросъ отъ 1856 г. и главнитѣ

когато Дянченко е писалъ това, безнравственъ и безчестенъ българинъ, не се срещаше. А пакъ за шапката и цигарето излишно е да се говори.

Digitized by Google

дѣйци по него. Герои за свободата отъ 1861 г. Дѣйци по възстанията и опустошения въ градоветѣ съ околнитѣ села прѣзъ годинитѣ 1876—1877. Враждебнитѣ къмъ русский и български народъ дѣйствия на тогавашний Одрински грѣцки владика Дионисия — сега вселенски патриархъ и неговото позорно изгонване. Читалища и благотворителни дружества въ настоящe врѣме. Училища мжжки и дѣвически, учители и учителки, ученици и ученички. Облѣкло. Черкви и други молитвенни заведения. Старини. Търговски дружества, фабрики. печатници. Произведения. Панаири и пазари. Общински приходи. Градини и мѣста за расходки. Води, рѣки, езера и морета. Параходи. Шоссета. Желѣзници, такса и километрическо разстояние. Книгата предполагахъ да излезе около 30 коли на която и цѣната бѣхъ опредѣлилъ 3 л.

Съ тъзи программа обиколихъ юго-западната часть на България и като пристигнахъ презъ м. Окт. въ София, по съвѣтитѣ на г-на Л. Вжжарова, поискахъ да се представа предъ министра на Народното Просвѣщение за да се снабдж съ едно рекомандателно писмо за по голѣмо улеснение въ предприятието ми. Тъкмо шесть дена изгубихъ и по 3—4 пжти на день въ министерството и у дома му ходихъ, нъ небидохъ честитъ да се явж предъ него, обаче, единѣ листъ отъ программата чрѣзъ расилнитѣ му предадохъ.

Въ началото на м. Ян. 1890 г. въ Търново ме застигна окржжно отъ министерството, съ което се искаха немедленно сжщитѣ точки по моята программа, само раздѣлени на двѣ. — Едни се искаха отъ общинскитѣ управления, а другитѣ отъ духовнитѣ началства, подъ предлогъ за съставяние географически рѣчникъ отъ нѣкои учители въ гимназията. Прочетохъ едното въ общинското управление, а другото въ митрополията при дядо Климента, виждахъ, че точкитѣ не могжтъ послужи за географически рѣчникъ, предчувствовахъ, че може би и по рано да се появи нѣщо въ родѣ *Алманахъ*, обаче, като бѣхъ опиталъ вечь, че по такъвъ начинъ никой пжтъ не могжтъ се събра точни и вѣрни свѣдения, никакъ не се отчаяхъ, а напротивъ насърдченъ отъ учителитѣ въ Търново, особно отъ Цане Гинчевъ, разширихъ кржга на программата и вмѣсто 5—10 дена, въ нѣкои градове се бавихъ много повечь, а нѣкои за провѣрка и по два пжти посѣтихъ.

Digitized by Google

При обиколката си бѣхъ събралъ нѣкои стари книги и мраморни плочи съ образи, които предадохъ въ Народната Библиотека безъ никакво възнаграждение; нъ една извънредно голѣма глава съ стръчаща отъ четири сант. на носътъ кость, която бѣхъ ископалъ въ Провадия изъ единъ отъ римскитѣ врѣмена гробъ, искахъ да я прѣдамъ на Живкова и да му явѫ за нѣкои мраморни плочи съ падписи, които издирихъ въ много мѣста, особно въ с. Врачешъ (Орханийско), както и за два гроба въ Търново, въ които се намирали останкитѣ на двѣ тѣла облѣчени въ архиерейски одѣжди и корона на главата, който да се распореди за тѣхното изваждание. Повечь отъ 20 пѫти отивахъ и у дома му, нъ все билъ занятъ, а най-послѣ на 12 Февр. 1891 г. когато да остава София, предадохъ единъ листъ отъ обширната программа на разсилния, като вѣрвахъ, че тя поне ще привлече вниманието на Живкова за да ме приеме. Слѣдъ минутка разсилния ми повърна листа съ слѣдующата забелѣжка: „министерството дава помощь за книги, които ще се печататъ, и ако бѫдатъ рѫкописитѣ предадени на рецензия“. Него бѣхъ поискалъ нито можехъ да поискамъ помощь отъ министерството, защото, книгата не бѣше още готова за печатъ, а обикаляхъ по събиране свѣдения. Живковъ обаче, гдѣ е мислилъ когато е писалъ това, не зная.

Обиколката ми изъ България, която се продължи цѣли три години не бѣше отъ завиднитѣ. Материалъ ако и да събрахъ много повечь отколкото предполагахъ, нъ жандармитѣ и шпионитѣ въ нѣкои градове на всяка стѫпка ме преслѣдваха, а пъкъ въ Къзѫлагачъ ме и арестуваха. Покойния Стамболовъ, който съ двѣтѣ си рѫцѣ вардеше Короната, много майки расплака, много стопанки въ черно облѣче и много сирачета остави. Нъ и неговата майка расплакаха, и неговата жена зачерниха и неговитѣ дѣчица сирачета останаха. А пъкъ и онзи, който извърши това съ Стамболова и него ще постигне тъзи участь. Сѫдебнитѣ закони по нѣкогашъ се тъпчѫтъ, нъ естественния не се тъпче и той е неумолимъ.

Слѣдъ нареждането една часть отъ материала, указа се, вмѣсто 30, че той ще излезе нѣколко пѫти по 30 печатни коли и азъ рѣшихъ да го распредѣля на три части, нъ средства за отпечатване вечь нѣмахъ.

Digitized by Google

На 4-й Юний 1893 г. отнесохъ се съ прошение до Н. Ц. В. да ми помогне въ отпечатването на книгата, като приложихъ и единъ листъ отъ програмата. Слѣдъ нѣкой день г-нъ Моравеновъ ми съобщи, че просбата ми ще бѫде удовлетворена и попита отъ каква сумма ще имамъ нужда. Вслѣдствие на това, на 6-й Окт. получихъ отъ Мин. на Народ. Просвѣщение слѣдующето писмо: „Отнесли сте се до тѣхни Царски Височества съ просба, да благоволятъ и Ви улѣснятъ съ извѣстна помощь въ отпечатването на приготвеното отъ Васъ *Описание на Княжество България*. За да може да се опредѣли въ какъвъ размѣръ може да бѫдете облагодѣтелствованъ, имайте добрината, да испратите цѣлия си ржкописъ въ министерството за оцѣнка, слѣдъ което ще Ви се повърне незабавно". На това обаче никой пѫть не можехъ да остана съгласенъ, защото съ очитѣ си бѣхъ видѣлъ, книжка само отъ три коли и то печатани, внесена на 20-й Септ. 1892 г. а повърната на 7-й Мартъ 1894 г. и защото помнехъ ограничената си программа и *окржжното за географическия рѣчникъ*; при това и мнозина които били внасяли материалъ за преглеждание, прочитали го на откжслеци въ Сборника или другадѣ. А най-послѣ не е имало и нужда за оцѣнка, понеже Н. Ц. В. искалъ да се произнесѫтъ само за размѣра на суммата по отпечатването на книгата.

Едничката надѣжда която на послѣдно врѣме хранехъ и нея изгубихъ. Всякой отъ печатаритѣ искаше предплата поне 500 лева, нъ въ мене и 50 л. не бѣха останали. Разни опити направихъ, разни средства употрѣбихъ, обаче, въ нищо не сполучихъ. Най-послѣ се отправихъ въ Пловдивъ, гдѣто на 16-й Май 1894 г. подъ поржителството на г-да В. Ив. Шопова и Ив. Андонова, взехъ отъ Народната Банка 1000 л. и веднага се завърнахъ въ София за да почна работа.

Книгата Българското Отечество. Онзи българинъ, който не е далъ 5—10 лева за тъзи книга, той е поне слушалъ, Н. Ц. В. е далъ 20,000 л., а отъ чиновници, търговци и изобщо отъ цѣлия народъ голѣми сумми се събраха, отъ които значителна частъ се и разнесе до сега. Причината на издаването на тъзи книга, вѣрвамъ, твърдѣ малцина да знаятъ, заради това азъ ще я обясня на читателитѣ си.

Въ София при толкозъ печатари българе, заловихъ се съ единъ чехъ — *придворний печатарь*. На 3-й Юний напра-

Digitized by Google

вихме условното, споредъ което му броихъ 500 л., а за другата сумма слѣдъ отпечатването на книгата да му дамъ една полица за 31 день. Въ условното той се задължаваше да отпечатва по три коли въ седмицата. Презъ 2—3 седмици въ началото печаташе по двѣ коли, послѣ по една, а презъ м. Авг. съвършенно спрѣ, като се извиняваше, че нито хартия ималъ, нито пари за да купи. Вмѣсто да го протестирамъ, помолихъ г-на Шопова да ме олесни още съ 1000 л. и съ една подписана отъ него полица, взехъ отъ Отом. Банка тъзи сумма, предадохъ я на 30-й Авг. срещу расписка на печатара Шимачека, който почна да продължава и едвамъ въ средата на м. Дек. книгата биде отпечатана, а сжщеврѣменно била и осждена на вѣчна погибель и никогашъ бѣлъ свѣтъ да не види.

Предсѣдателя на св. Синодъ дядо Григорий и Софийския дядо Партения сполучили да узнаятъ, че било писано нѣщо и за тѣхното минжло, та рѣшили да употрѣбятъ всевъзможни срѣдства за да конфискуватъ книгата. На 18 Декемврий когато тя не бѣше още свързана, единъ старши жандаринъ отишелъ въ печатницата, поискалъ единъ екземпляръ, нъ като не му дали, той попиталъ гдѣ живѣе издателя на книгата. На 19-й получихъ чрѣзъ единъ жандаринъ отъ п. инспектора на полицията г-на Н. Груева, картичка въ която ми пишеше слѣдующето: „Баща ми отъ Копривщица ми пише, да ви попитамъ, печати ли се книгата, за която прѣди двѣ години събирахте спомоществователи, защото питали свещенницитѣ. Моля, явете ми, ако обичате да му отговоря“. А пъкъ жандарина настояваше или да отговорьж сжщеврѣменно, или да се представж въ градоначалството.

Всичкитѣ усилия на нашитѣ старци въ този случай остахж безплодни, защото правителството отказа да удовлетвори желанието имъ и да конфискува такава една историческа книга. Нъ тѣ не се отчаяхж. Преди да се видьж съ г-на Груева, срещнахъ се съ г-на Д. В. Македонски, искренъ мой приятель, сжщо приятель и на дѣдо Григория. Македонски ми яви, че преди единъ день се виждалъ съ Григория, отворилъ се въпросъ за книгата и послѣдний му казалъ, че *на тази книга ходъ не трѣбва да се даде.*

На 21-й издадохъ три полици за 1500 л. на печатаря Шимачека и въ това врѣме имаше 600 екз. свързани, които Шимачекъ ми каза да вдигна за да се отвори мѣсто въ кан-

Digitized by Google

целарията, нъ като бѣше късно, оставихъ ги за другия день. Сутренъта се срещнахъ съ Македонски който ме предупреди по-скоро да вдигна свързанитѣ 600 екз. и да ги закарамъ въ неговия домъ, защото, работата била опасна. Той не искаше и да спомене даже, че властьта ще конфискува такова едно съчинение, нъ казваше, *че Григорий е такъвъ човѣкъ, който, онова само що не е намислилъ, не го извърши.*

Отправихъ се въ печатницата да приберж свързанитѣ 600 екз. нъ сега Шимачекъ и *книжка* вечь недаваше. Слухъ се пръсна, че Григорий броилъ 200 наполеона на Шимачека и задържалъ книгата, а пъкъ споредъ думитѣ на Македонски, трѣбваше да се откажж отъ тѫзи книга и да не губиж врѣмето си по нея. Азъ проумѣвахъ, че Македонски всичко знае, нъ не искаше всичко да ми открие.

Да ли Григорий е броилъ 200 наполеона на Шимачека, като не съмъ видѣлъ съ очитѣ си не могж и да го утвърдиж; нъ защо Шимачекъ вчера настояваше да вдигна отъ печатницата свързанитѣ 600 екз. а на другия день и *книжка* не даваше? — това не иска никакви доказателства. Обаче за да се увѣримъ напълно, да ли по никой начинъ споредъ думитѣ на Македонски, тъзи книга нѣма да се избави и да ѝ се даде ходъ, г-нь Шоповъ остана съгласенъ да заплати полицитѣ преди падежа, ако предварително истегля поне 500 екземпляра. Нъ Шимачекъ се показа като да нѣма нужда вечь отъ моитѣ пари; не искаше нито да ме срещне нито да ме види въ печатницата и заржчалъ да не ме пускатъ вѫтрѣ, даже и да ме изгонятъ.

Въ сждъ да го предадехъ нѣмахъ възможность, особенно че се появи въ печатницата бившия ѝ притежатель г. Г. Прошекъ, — а Шимачекъ билъ ушъ фалиралъ. Приятели, които познавали г. Прошека, увѣриха ме, че той билъ честенъ и благороденъ човѣкъ и по съвѣтитѣ имъ явихъ се въ кѫщата му, казахъ му че съмъ далъ въ брой 1500 л. и три полици за 1500 л. и помолихъ го да ми се отпустнатъ само 300 екз. а слѣдъ една седмица да внесж и 1000 л. Г-нъ Шоповъ, както казахъ на всичко скланяше, само да се измѫкнатъ и распръснатъ нѣколко екз. съ което щеше да се даде ходъ на книгата.

Г-нъ Прошекъ съ внимание изслуша думитѣ ми и остана съгласенъ на това. Нъ като отидохме въ печатницата, на

Digitized by Google

която ушъ фалиралий Шимачекъ станалъ управитель и проговорихѫ нѣщо си по чехски, обърна се къмъ мене и каза: „Г-нъ Шимачекъ не остава съгласенъ“.

По това врѣме азъ бѣхъ длъженъ на 1500 д. спомоществователи по единъ левъ отъ предплата на книгата. Въ Софийската Отоманска Банка и въ Народната тамо както и въ Пловдивската подъ поржителството на г-на В. Шопова обръ-

В. Ив. Шоповъ.

щахѫ се три мои полици отъ 2600 л. Въ лошо положение испаднахъ. И за прехрана на сѣмейството си пари нѣмахъ. Често пѫти отъ единъ приятель по 2—3 лева въ седмицата взимахъ. Хозяина Пенчо Димитревъ щомъ метнеше надвечерь нѣкоя чашка, великий канонъ ни четеше. Нѣмаше и какво да продадемъ изъ кѫщи, защото, слѣдъ съединението такива разбойници нападнаха въ Пловдивъ, които всичко испродадохѫ и за които нѣколко думи ще кажемъ по-сетнѣ.

Digitized by Google

А пъкъ старцитѣ, — тѣзи злобни души, като арестуваxx книгата и бѣxx напълно увѣрени, че не щx могx вечъ да я препечатамъ, когато отишли въ двореца на 18-й Януарий 1895 г. на рожденния день на Н. Ц. В. Бориса, вдxхнали идеята за „Българското отечество“ а кн. „Княжество България“ незамѣтно да се претопи, да се не чуе, и да се не види, обаче, горчиво останаxx излъгани.

Прѣзъ м. Февруарий взехъ отъ единъ сродникъ 200 лева, расплатихъ се съ хозяина и заминахъ за Пловдивъ, гдѣто препечатихъ книгата безъ да се усѣтатъ старцитѣ и я пръснахъ. За отпечатванието и препечатванието единственния мой благодѣтель, е, г-нъ В. Ив. Шоповъ, комуго освѣнъ че вѣчно ще бxдx признателенъ, нъ и завѣщание ще остава на сина си, щото и той да му бxде признателенъ, сxщо и на чадата му; понеже онзи, който не е признателенъ къмъ своя благодѣтель за каквото и да било, той не е достоенъ за благодѣяние.

Инaнма достунa, самaнъ долдуруръ постунa. Въ турцитѣ се срѣщатъ твърдѣ много ритмически поговорки, на мѣстото си. Споредъ тxзи поговорка, човѣкъ трѣбва да се пази отъ приятеля си защото той може да го опропасти. Това е съвършенна истина. Въ рѣдки случаи човѣкъ може да се довѣри на странно лице нъ на приятеля си изцѣло безъ никакво предпазване.

Всички онѣзи на които е продаденъ или сами сx продали имота си, останxли и безъ кxща, причината сx тѣxни ближни и приятели. Даже и онѣзи които сx фалирали, повечето отъ тѣxъ сx станали жъртва на довѣрчивото приятелство. Не сме вечь такива каквито бѣxме преди освобождението, па и по послѣ. Отъ день на день се разваляме и пропадаме. Въ растояние на 15 години отъ 1879—1894 въ княжеството сx обявени 117 д. за несъстоятелни, а отъ 1895 г. до сега, въ растояние на петь не пълни години, цифрата на несъстоятелнитѣ се равни съ първата, т. е. 116 д. отъ които 54 българе, 50 евреи и 12 разни.

Всякой се сили да излъже, да измами и да те ограби безъ да се свѣни, като че този да е най-благородния начинъ за препитание. Всякой се сили казвамъ, нъ само приятелтъ е който, споредъ турската поговорка може да опропасти и съсипе човѣка, защото ако го познавашъ за добъръ, ти имашъ пълно довѣрие въ него, а пакъ ако ти казватъ че той не е

Digitized by Google

честенъ, ти мислишъ, като на приятель никакво зло нѣма да ти направи.

Слѣдъ препечатването на книгата и азъ намѣрихъ такъвъ единъ старъ приятель, старъ учитель, пенсионеръ и като безъ работа, повѣрихъ му раздаването ѝ. Щомъ приятеля тръгна изъ провинцията, срещна ме г-нъ Д. В. Манчовъ и първата му дума бѣше: „Абе човѣче Божий, неможи ли да повѣришъ трудътъ си на нѣкое честно лице, ами на този . . . . . който, съ когото се е заловилъ въ земята го е заровилъ, и който отъ Народната Банка чужди пари е истеглилъ, та тебе ли ше пожали“. Г-нъ Манчовъ въ малко врѣме много думи изрѣче противъ моя приятель; нъ като му възразихъ че имамъ пълно довѣрие въ него и пари испраща изъ вънь, въ заключение каза: „Запомни ми думата. Този човѣкъ ще те опропасти безъ да се усѣтишъ и смѣтка нѣма да ти предаде“.

Право да си кажа, съ негодование изслушахъ думитѣ на г-на Манчова, като происходящи отъ лична вражда противъ приятелътъ ми. Обаче, г-нъ Манчовъ е билъ по опитенъ отъ мене, или пакъ работа е ималъ съ него.

Приятеля раздаде първата часть, отпечатихъ втората и съ нея обиколи изъ България, взима, дава, нъ смѣтка никой пѫть не му подарихъ, като че азъ самичъкъ да ходехъ.

Презъ м. Мартъ 1897 г. пакъ излезе да обикаля и взе съ себе повечь отъ 600 екз. отъ втората часть. Първата бѣше исчерпана, а той се споразумѣлъ съ г-на Прошека да взима отъ арестуваната по 20—30 ст. екземпляра, и щомъ пристигналъ въ Шуменъ, поиска да му испрата *немедленно* 500 екз. Сѫщо отъ Разградъ и Силистра. Неговото намѣрение било, да истегли всичкитѣ книги и като вземе отъ Прошека първата часть, да се располага съ моя трудъ, а пакъ азъ да гледамъ отъ страна. Благодарение, че преди да му испратѫ книгитѣ, попадна ми на рѫцѣ едно Прошеково отворено писмо испратено до него, което напълно оправда думитѣ на г-на Д. В. Манчова.

Отъ това писмо се вижда, че той е причина за распродажбата и на арестуваната книга. А пакъ отъ страна на г-на Прошека небѣше благоразумно, особно като печатаръ да направи това, съ което, освѣнъ че и мене доста попречи въ продаването на втората часть, нъ изобщо и на книжаритѣ направи голѣма спѫнка, тъй като книга отъ 4 л. продаваше се по улицитѣ за 4 гроша.

Digitized by Google

Печатарътъ Шимачекъ прибра стойностьта на книгата повечь отколкото струваше тя и задържа я въ печатницата; Прошекъ я намѣри готова и распродаде я като притежатель — макаръ че е чужди трудъ; а пакъ приятеля като непредаде смѣтка, понеже изгубилъ списъка съ спомоществователитѣ на книгата, за мене друго спасение нѣмаше, освѣнъ да отпечатамъ тази часть по Руско-Турската война, за да исплатя поне дългътъ си, ако могя. Обаче пакъ безъ пари нищо неставаше.

Исвѣстно е, че Народното Събрание отпуска ежегодно подъ расположението на Министр. на Народното Просвѣщение една сумма отъ 70,000 л. за снабдяване общинскитѣ библиотеки съ полѣзни книги и за литературни предприятия.

Още презъ 1895 г. бѣхъ подалъ прошение въ Министерството да откупи нѣколко екз. отъ първата часть за да се олесня въ издаването и на втората. При всичко че книгата намѣри добри отзиви въ печата, обаче, Министерството отказа да купи съ слѣдующето извинение: „Въ отговоръ на прошението ви отъ 11-й Мартъ т. г. (1895) съобщава ви се, господине, че Министерството нѣма възможность за сега да откупи отъ вашето съчинение, защото предвиденията кредитъ за литературни предприятия е вече исчерпанъ“.

При голѣмата нужда отъ материални средства въ този случай, да не чуя сящото извинение и за втората часть, подадохъ заявление преди да настжпи годината 1898. А когато на 21-й Ян. се явихъ предъ министра г-на Вазова за резултата, той съ въсхищение ми каза, че този мой трудъ щѣлъ да служи на бждящия историкъ като главенъ источникъ по нашата нова история и отправи ме да питамъ за резултата г-на Шѣва. Послѣдний ме увѣри че заявлението ми още не било постжпило въ Учебний Комитетъ за разглеждание, като прибави: „и сноши даже имахме засѣдание, обаче, вашето заявление нѣмаше и ако бѣ постжпило, то презъ моитѣ рящѣ щѣше да премине, заради това, попитайте г-на Ангелова какво е станало“.

Преди да се срещна съ г. Ангелова, архиварътъ ми врячи приготвеното още на 12-й Ян. писмо, което гласи: Въ отговоръ на прошението ви отъ 11 й Дек. м. г. съобщава ви се, господине, че Министерството неможе да удовлетвори молбата ви“.

Това писмо носи подписа и на г-на Вазова, на когото като го представихъ, отговори, че *неволнително* е подписалъ.

Digitized by Google

Азъ се напълно убѣдихъ че г-нъ Вазовъ е подписалъ несъзнателно и щомъ не се касае подписътъ до неговата оставка, нищо не значи че е подписалъ несъзнателно. Белкимъ турскитѣ паши прочитатъ писаното когато удрятъ мюхюра си.

Отговорътъ на Министерството по първата часть че *кредитътъ билъ исчерпанъ*, бѣше едно просто извинение. Министерството отказа да купи отъ нея, защото имало писано неприятни нѣща та миналото на нѣкои отъ нашитѣ владици.

Въ втората часть ако и да нѣма писано за владици и патрици, обаче, като несъмъ знаилъ, че г. Заимовъ билъ тогава членъ въ Учебний Комитетъ, писалъ съмъ въ предговора и то твърдѣ вкратцѣ за съставената отъ него, пълна съ лъжи и измислици книга „Василъ Левски“, както и за „Минялото“.

Исповѣдвамъ, че и мене не е било приятно да пишя, както за нашитѣ владици, така и за католическитѣ домини, за протестантскитѣ пастири, нито да излагамъ отъ недостатъцитѣ на такива съчинения, на които авторитѣ се радватъ на една популярность между народа, нъ съ замълчаването трѣбваше да скрия самата истина и да бѫда осжденъ въ пристрастие.

Съ пълна надѣжда, споредъ обѣщанието на г-на Вазова че ще бѫда олесненъ отъ Министерството, дохаждахъ въ София, връщахъ се въ Пловдивъ и като ми се отказа, освѣнъ че бѣхъ задължнелъ на хотела нъ нѣмахъ пари и да се завърнѫ, та подъ поржителството на г-на А. И. Дукова, взехъ съ лихва отъ Бр Свакерови 150 л. които отпослѣ г-нъ Дуковъ заплатилъ, а пакъ азъ нѣм още не съмъ ги повърналъ, тъй щото вмѣсто да се олеснѫ, на дълговетѣ си дългъ прибавихъ.

Следъ всички тѣзи несполуки, рѣшихъ да се отнесѫ писменно до нѣкои извѣстни богаташи въ София, съ надѣжда че ще взема отъ десетина души по 100 или 50 л. и ще се олесня. Нъ първия опитъ кого направихъ до единъ още позабогатѣлъ банкеринъ, застави ме да се откажа отъ това намѣрение.

Въ отчаянието си напечатихъ 6000 листца съ съдържание: „Всякой единъ българинъ, който е прочелъ двѣтѣ части отъ книгата „Княжество България“, той е напълно увѣренъ, че и книгата по русско-турската война, ще бѫде така сѫщо интересна; нъ ако нѣкой не иска да знае теченията на тъзи освободителна война, или пакъ не иска да даде два лева за книгата, той се умолява да ми помогне, а

Digitized by Google

каквото запише и даде, слѣдъ отпечатването на книгата обратно ще му се повърне.

Този листъ най-първо попадна въ рѫцѣтѣ на отца архимандрита Върбанова, който отъ своя страна се показа готовъ да запише и 10 лева, нъ планътъ не одобряваше и казваше, че не било прилично слѣдъ отпечатването на двѣтѣ части отъ това съчинение да тръгна отъ дюкянъ на дюкянъ като просякъ и обѣща се да ми помогне съ 500 л. Направихме условие въ печатницата на г-на Ив. П. Даскаловъ и С-ие и, при всичко че работата на отца Върбанова не се посрещна, книгата почна да се печата, само по късно.

Пари за прехрана събирахъ отъ спомоществователи, нъ строго се пазехъ да не попадна между приятели въ нѣкое по-видно мѣсто. Обаче, единъ день когато още дрѣхитѣ и шапката си не бѣхъ вапсалъ и обущата ми не бѣха както сега здрави, заминавахъ презъ градската градина, гдѣто г-нъ П. Станчевъ съ нѣкои свои приятели сѣдеха около една маса. Г-нъ Станчевъ ме застави да се отбия, препоржчи ме на приятелитѣ си и като ме изгледа отъ главата до краката, каза слѣдующата приказчица: Нѣкой си бей въ едно село ималъ чифтликъ и селянитѣ му работили, разумѣва се, като роби, нъ инакъ беятъ билъ много добръ човѣкъ. Селото доста нарастнало и селянитѣ намислили да си направятъ църква. Попитали бея, който не само че имъ позволилъ нъ и материално имъ помогналъ. Църквата се направила, украсила и хората почнали да се черкуватъ. Единъ день беятъ извѣстилъ на селенитѣ, че иска да разгледа църквата. Тѣ расчистили, измели и го поканили. Щомъ влезълъ вътрѣ, почналъ да разглежда иконитѣ, да се очудва на позлатенитѣ имъ дрѣхи, да распитва за лицата, а селянигѣ му казвали: това е Иисусъ Христосъ, това Свята Богородица, това е Св. Атанасъ и прч. и той имъ отговарялъ: *машалла*, *машалла* (браво, браво), нъ като съзрѣлъ голия и босия Св. Ивана, извикалъ: Ами този голтакъ кой е? Тѣ почнали да му расправятъ, че това е Св. Иванъ Предтеча, който преди Христа пѫть спасения показвалъ, поучавалъ, наставлявалъ и проповѣдвалъ. Беятъ се обърналъ къмъ селенитѣ и казалъ: „Чорбаджиларъ, да не мислите че този човѣкъ е само голъ и босъ ходилъ тогава; той е и гладувалъ. Заради това вамъ проповѣдь, проповѣдь не ви трѣбва, гледайте си работицата ако искате да бѫдете облѣчени както

Digitized by Google

всички други святии, инакъ така голи и боси ще ходите, па и у дома спокойствие не ще да имате". Като се борехъ съ такива неприятности, на които трѣбваше да преодолѣя, възникна друга още по ужасна, която ме развълнова душевно и тѣлесно.

Двѣтѣ части отъ книгата печатихъ въ Търговската печатница въ Пловдивъ. Отъ ч. II имамъ още 2073 екз., нъ като нѣмамъ собственна кжща, да не ги влачя въ случай на мѣстене, оставихъ ги въ печатницата. Въ печатницата останахъ да дължя 700 л. които въ разстояние на три год. въскачихж се повечь отъ 1000. Приятеля който не сполучи да истегли отъ мене книгитѣ, както казахъ по горѣ заставилъ управителя на печатницата Ив. Георгиева да ме убѣди за да му ги продамъ по $2^1/_2$ л. екз., нъ азъ не станахъ съгласенъ. Притежателката на печатницата, която е една благородна и честна жена, слѣдъ нѣколко дена ми каза: „Иванъ и Милковъ се нагласяватъ да вематъ твоитѣ книги и Милковъ да ги продава". Като бѣхъ отказалъ на Ивана, та не искахъ и да говоря по това, обаче, работата била друга. На 11-й Юний получихъ призовка отъ Сждебний приставъ, а на 13-й Юлий втора, съ която казваше, че на 23-й Юлий ще пристжпи къмъ описътъ на 2000 екз. отъ кн. „Княжество България".

Честния гражданинъ не може да се въздържи и да не се растревожи, да не се развълнува отъ този родъ призовка, при това неговия духъ нито минутка не може да бжде спокоенъ, особно пакъ онзи като мене, който е ималъ нещастието и други пжть да понесе такъвъ ударъ.

Читателю! по поводъ на това, тукъ вкратцѣ ще ти представя една публична проданъ, нъ предупреждавамъ те, да не мислишъ, че четешъ романъ, или нѣщо невѣрно написано или пакъ преувеличено, защото всичко почива на официални документи. При това като имашъ предъ видъ, че едни хора сж родени да вършатъ добро, а други само зло, недѣй се възмущава отъ случая.

Слѣдъ съединението въ Пловдивъ бѣ испратенъ за мировий сждия нѣкой си Айдемирский. Този човѣкъ, освѣнъ че доста грубо се отнасяше съ хората, нъ и несправедливо раздаваше правосждието. По тъзи причина бѣхъ написалъ едно антрефиле въ единъ вѣстникъ. Щомъ се извѣстилъ Айдемирский, че писаното било отъ мене, азъ вечь не можехъ да се явж предъ него като защитникъ на хорски дѣла по онова врѣме.

Digitized by Google

Презъ 1884 г. съ Петръ Джамбазътъ, Панагюрецъ и съдържатель на хотелъ „Марица“ бѣхме наели една кжща съ годишенъ наемъ 30 лири и съ условие той да внася наемътъ си мене, а азъ да заплащамъ и на двамата й притежатели.

Годишния срокъ на контракта истече, а другъ на ново не сга а. Джамбазътъ се споразумѣлъ съ единий притежатель да му плаща направо, а пакъ азъ на другия. Нъ като не му заплатилъ, той заявилъ искъ противъ мене и Айдемирский ме осжжда задочно на тоя наемъ състоящъ отъ 15 лири, като ме лишаваше отъ правого за отзивъ. Азъ направихъ въззивъ и при разглежданието на дѣлото дадохъ нуждитѣ обяснения, сждътъ, обаче по внушението на Айдемирский, който преди малко излезе оттамо, отхвърли моитѣ в зражения, подтвърди първостепенното рѣшение и азъ въ гнѣвътъ си казахъ: „беззаконно ме осжждате, нъ азъ нѣма 5 пари да дамъ и каквото искате правете“.

Дѣйствително, не броихъ пари, устоялъ на думата си, нъ и Айдемирски постигна цѣлъта си. Отмъсти си човѣка и успокои се. Въ онѣзи, може и да се каже анархически врѣмена, нѣмаше предъ кого и да се жалова човѣкъ. Слѣдъ съединението, по което ний сме написали и ще издадемъ особна книга, нашия народъ се намираше приблизително въ онжзи епоха, въ която се намираше и въ русско-турската война.

Нищо не значеше за Айдемирский да проводи сждебния приставъ, да завдигне мобилитѣ ми изъ кжщи и да ги продаде. Въ архивитѣ на правосждието не ще може се намѣри вписана такава продажба дори и въ самото начало на самоуправлението ни, когато сждницитѣ бѣхж повикани отъ търговскитѣ кантори или взети отъ учителскитѣ столове и когато още никакъ не бѣхж запознати съ сждебнитѣ закони. Такава продажба казвамъ не може се срещна и въ държавата на най-дивий и варварский народъ. Тя, като че се извърши отъ черкези и башибозуци, а не отъ лица поставени да пазятъ интереситѣ на честния гражданинъ.

Повикахъ въ сждътъ прямия дължникъ, самопризна дългътъ си, осжди се, излезе рѣшение, поискахъ испълнението му, но неговото испълнение се отлага, а присжпва се до продажбата на моитѣ вещи срещо сжщия дългъ.

При всичко че взехъ и испълнителенъ листъ, испълнителна призовка, представихъ лично и дължника който испо-

Digitized by Google

вѣда че той ще си заплати дългътъ, обаче никой необрѫщаше внимание на тия думи.

Пристава бѣ завдигналъ цѣлата ми библиотека отъ стари и цѣнни книги, едничкия ми креватъ, самоваръ, постилки и покривки, тъй щото стаята остави съвършенно гола и, като възразявахъ че еди-кои си членове отъ закона недопускатъ продажбата на тия нѣща, единъ измежду сѫдиитѣ отговори: „онези членове сѫ написани, а ние сме дѣйствителнитѣ членове“.

Ако се попаднеше нѣкой честенъ гражданинъ въ рѫцѣтѣ на горскитѣ разбойници, може би повечь да го съжалехѫ отколкото тѣзи.

Тѣ продадохѫ тогава срещо 360 лева чуждъ дългъ по който несъмъ даже и поржчителъ, мои вещи отъ стойность повечь отъ 2300 лева и такива нѣща които споредъ закона сѫ непрекосновенни:

Единъ отъ най голѣмий видъ и съ дебели желѣза кревать	л.	70
Постелкитѣ отъ стаята, възглавки и пердета	„	60
Единъ големъ самоваръ наедно съ таблата	„	60
Всичкитѣ чаши за вода, за вино, за рекия, за сладко, и прч.	„	80
Единъ сребъренъ синджиръ за часовникъ	„	15
Единъ златенъ пръстень	л.	25
Четири антики отъ голѣма рѣдкость	„	200
Сребърна чаша за чай [1]	„	60
Мѣденъ мангалъ, голѣмъ	„	60
Часовникъ за стѣна съ будилникъ	„	30
Куфаръ отъ телятинъ	„	40
Адвокатска чанта за книжя	„	20
Два свѣщници голѣми	„	8
Единъ револверъ съ кълѫфъ	„	30
Една маса голѣма	„	8

Библиотеката ми отъ разни стари още отъ възраждането ни книги, стари вѣстници, житията на Св. Димитрий Ростовский, за която баблиотека да ми даваше нѣкой десеть хиляди лева, нѣмаше да му я отстѫпѫ, нъ мене костуваше около . . . . . л. 1200

---

[1]) Тъзи чаша бѣше ми подарена отъ единъ русски офицеринъ, при когото служихъ нѣколко врѣме като преводчикъ. Той написа на ней съ издълбани букви слѣдующето: „Въ знакъ любви отъ Константина Ивановича Пономаренко“.

Digitized by Google

Едно голѣмо евангелие съ 4-тѣ евангелисти и въ средата Възкрьсението Христово изобразени на сомаки, облечено въ аржанъ-плакъ и отъ странитѣ позлатено, което ми бѣше паднало въ рѫцѣ за . . . . . л. 300

За библиотеката си и за сребърната си чашка дълбоко скърбехъ, а за другата материялна загуба и не мислехъ до толкозъ, обаче нравственния ударъ бѣше много по чувствителенъ. Не желаехъ вечь и да заминѫ край сѫдилищното помѣщение. Не отидохъ даже да поискамъ 15-тѣ лири, които сѫдебния приставъ бѣше прибралъ и по всяка вѣроятность у него си останахѫ.

Като помнѫ всичко това и като получихъ третя призовка въ която се казва, че на 12-й Авг. ще се продаватъ моитѣ 2000 екз. отъ ч. II на кн. „Княжество България“ и, като зная, че Иванъ ще продава, а Тодоръ ще купува за задружна сѣтка, който и да бѣше на мое мѣсто, той щѣше да плюне на перото, да го счюпи на двѣ и да го захвучи. Този г-нъ, който цѣли три-години е чакалъ и около 300 л. лихва е прибавилъ, а като знае, че книгата излиза отъ печатъ и ще се олеснѫ да му заплатѫ, той прибърза да предвари, та сега напълно да се възползова отъ моя трудъ.

Въ края на тѣзи страници, ний ще дадемъ нѣкои обяснения, защо нашата освободителка, ако и да пролѣ потоци кръвь и огромни жьртви направи, въ продължение на шесть мѣсеци, яви се побѣдоносно предъ сѣнитѣ на старата византийска столица въ всичкото си военно величие и принуди турското правителство да проси миръ, който се сключи на 19-й февр. 1878 г. съ незабравимия за българския народъ Св. Стефанский договоръ.

Кореспондентитѣ които сѫ слѣдили ходътъ на войната, побѣдата и успѣхътъ на русситѣ, неприписватъ на тѣхната сила, нъ на рѣшителностьта на войницитѣ, особно на тѣхнитѣ командири. Турцитѣ които дьржехѫ отбранително положение и добрѣ укрѣпени, тѣ можехѫ съ по малка сила, голѣми загуби да принасятъ на руситѣ. Обаче, въ повечето случаи, русситѣ съ много по малка сила сѫ побѣждавали и прогонвали турцитѣ отъ позициитѣ имъ.

Въ книгата сме писали нъ и тукъ ще споменемъ за единъ отъ старитѣ философи който е казалъ: „по силно е воинството

Digitized by Google

отъ елени ако имать предводитель львъ, отколкото воинство отъ львове съ предводитель елень".

Агесилай царь лакедемонский казва че отъ командиритъ се изискватъ двѣ нѣща: да има дързость противъ неприятеля и да внимава какъ и отгдѣ да удари на него.

Твърдѣ голѣмо значение има присѫтствието на бойното поле и на господаря. Въ старитѣ врѣмена рѣдки сѫ били случаитѣ, щото господаря да отсѫтствова отъ бойното поле. Сѫщо и турскитѣ царе сами сѫ предвождали войската си А въ тѫзи война, султана, въ манифеста си при прогласяванието на войната, ако и да казваше че нѣма да се отдѣли отъ своята войска до послѣдния день на сражението, обаче и кракътъ си неотмѣсти изъ Цариградъ.

Антигонъ II царь македонский когато искалъ да се срази съ войската на царь Птоломея, който не билъ на бойното поле наедно съ неи, нѣкои съвѣтвали Антигона да не влиза въ бой, защото неприятелската войска била по голѣма. Нъ той отговорилъ: „моето присѫтствие при войската е много по силно отъ многочисленната неприятелска войска въ отсѫтствието на Птоломея.

Младия персийски царь Киръ като почналъ война съ неприятеля, единъ отъ велможитѣ именуемъ Клеаръ, съвѣтвалъ Кира да застане на затулено отъ неприятеля мѣсто, нъ той му отговорилъ: „Клеаре, ти ме съвѣтвашъ на онова което да ме прѣдстави, че не съмъ достоенъ за царь". Така сѫщо и русскитѣ полководци при сражението всякой пѫть на чело стояли, а пъкъ турскитѣ, освѣнь Османъ паша всички други издалечъ давали заповѣдитѣ си.

Най-послѣ русскитѣ полководци сѫ били хора опитни и всички почти съ прѣминѫли години. Въ много войни участвовали. Калени и прѣкалени. Съ много ордени за „храбрость" наградени. Мнозина отъ тѣхъ получили златна сабя пръстень съ брилянти и други скѫпоцѣнни подаръци.

Ний ще посочимъ годинитѣ на нѣкои отъ онѣзи които сѫ играли по важна роля въ войната, като кажемъ, че постаритѣ отъ тѣхъ по-забелѣжителни дѣла сѫ извършили:

	Роденъ
Ген.-майоръ О. Е. Раухъ	1834
Ген.-майоръ Н. П. Столѣтовъ	1833
Полковн. Ю. Е.Розенбомъ	1829

Digitized by Google

Ген.-адют. Иосифъ Владимировичъ Гурко 1828
Ген.-майоръ В. А. Клотъ 1827
Ген.-майоръ Н. В. Курнаковъ 1827
Ген.-майоръ Я. К. Алхазовъ 1826
Ген.-майоръ Валерианъ Филиповичъ Дорожински . . . 1826
Полковн. В. В. Гудимъ (убитъ въ Плѣвенъ) 1826
Ген.-адют. князъ И. Святопол. Мирски 1825
Ген.-лейт. Аполлонъ Ернестовичъ Цимерманъ 1825
Князъ В. А. Черказский, врѣменний губернаторъ въ
България 1824
Ген.-майоръ И. З. Челскаевъ 1824
Ген.-лейт. О. Ѳ. фонъ-Дризенъ 1824
Ген.-лейт. В. К. Свѣчинъ 1823
Ген.-майоръ Жуковъ 1823
Ген.-адют. М. II фонъ-Каумфанъ II 1822
Ген. лейт. князъ З. Г. Чавчавадзе 1822
Ген.-майоръ Г. Г. Кавалевский 1822
Ген.-адют. К. Н. Манзей 1821
Ген.-лейт. Д. И. Скобелевъ I (на 7 Ян. 1878 г. прѣ-
взе при Т.-Сейменъ 53 орждия) 1821
Ген.-лейт. И. Д. Оклобжио 1821
Ген.-лейт. Радецки, команд на 8 корпусъ 1820
Ген.-лейт. В. А. Гейманъ 1820
Ген.-адют. князъ А. М. Дондуковъ Корсаковъ 1820
Ген.-лейт. И. Д. Лазаровъ 1820
Ген.-лейт. Л. II. Софияно 1820
Ген. лейт. А. А. Тергукасовъ 1819
Ген. адют. Е. И. Тотлебенъ 1819
Ген. лейт. Ѳ. Д. Девель 1818
Ген. лейт. А. И. Арнолди 1817
Ген. лейт. Ю. И. Шилдеръ-Шулднеръ 1816
Ген. адют. Н. А. Аркасъ, главенъ командиръ на чер-
номорската флотилия 1816
Ген. лейт. В. Д. Кринке 1816
Ген.-лейт. А. Д. Коршковъ 1816
Ген.-адют. Ал. Карл. Баумгартенъ 1815
Ротм. Н. И. Козловъ 1814
Ген.-адют. Непокойчицки, начал. щаба 1813
Ген.-лейт. князъ Ал. Ив. Шаховски, командиръ на
11-й корпусъ 1812

Digitized by Google

Ген.-лейт. И. С. Ганецки, команд. на Гренадерския корпусъ 1810.

Такъвъ трѣбва да е билъ и Павелъ Емилий Римский полководецъ. Той като влезналъ въ Македония и видѣлъ непріятелскитѣ полкове добрѣ наредени въ строй, не искалъ да нападне. Нѣкой отъ другаритѣ почналъ да го съвѣтва да отвори бой, а той отговорилъ: „Направилъ би това тогава само, ако бѣхъ на твоитѣ години“.

Ний по горѣ казахме, че при паданието на българското царство, завоевателитѣ грабили, безчестили, турчили — нѣщо естественно въ такива случаи. Нъ каква участь е постигнала тогава нашитѣ велможи; какво сж станали царскитѣ фамилии; гдѣ е испратенъ нашия патриархъ и какво е станало съ него, нищо положително не се знае. защото нищо не е било писано, или пакъ писано и уничтожено. А може би и обстоятелствата да не сж позволявали да помисли нѣкой за подобно нѣщо.

По войната, за която пишемъ сега, русситѣ сж издали нѣколко обѣмисти съчинения, въ които пространно сж написани дѣйствията на воюющитѣ страни. Ний, обаче, за себе пакъ нищо не сме писали, ако и да се изминахж цѣли 22 години, като че не е имало какво да се пише.

При всичко, че мнозина очевидци на разни приключения сж измрѣли, можихъ по рано да съберж една часть материялъ и за турскитѣ звѣрства въ врѣме на войната и като се ползова по ходътъ на войната отъ съчиненията: „Хроника Войни“ (илюстр.) „Русс. Старина“, на Куропаткинъ, на Гленаръ, Всевол. Крестовский, Гейсманъ, Сихра и др. отпечатихъ тъзи книга по страданията на българетѣ и освобождението на България, въ която читателя ще чете ужаси, на които съ хладнокръвие не може да гледа. Притѣхния видъ кръвьта въ жилитѣ му ще закипи отъ негодование и ще срещне такива отвратителни, низски и позорни факти, които окото се отказва да гледа, ухото да ги слуша, умътъ да ги обсжжда, а пакъ перото никой пжть не може да ги опише.

Като сме събрали такива свѣдения изъ цѣлото княжество, трѣбваше да пишемъ за всичкитѣ градове, обаче, за сега спираме и за нѣкои градове материяла съкратихме, а пакъ за други нищо не писахме.

София, 10-й Августъ 1899 год.

Digitized by Google

РУССКО-ТУРСКАТА ВОЙНА

ПРЕЗЪ

1877/8 год.

Предизвикването на войната. Историческитѣ откѫслеци, които се срещатъ тукъ-тамъ, стръчащитѣ и съсипанитѣ паметници, които изобилствуватъ въ отечеството ни, старитѣ предания, които се помнятъ отъ родъ въ родъ, доказватъ, че между подпадналитѣ на Балканский полуостровъ подъ турското владичество народи, най-много е претърпѣлъ — българския. Неговитѣ теглила, мѫки, страдания и неволи, ако и да не сѫ описани, нъ отъ извършенитѣ турски звѣрства почти въ края на 19-й вѣкъ, когато и могушественната Руссия бѣше обърнала вниманието си надъ сграждущитѣ християнски народи въ Истокъ, и цѣла Европа имаше възможностьта всичко да наблюдава, всякой ще си състави понятие за положението на българския народъ въ онѣзи врѣмена, когато нито Руссия можеше да надникне въ турската държава нито пъкъ и европейски кракъ да стѫпи въ нея.

Силния въ онова врѣме и воинственния български народъ, стѫпканъ отъ многочисленнитѣ азиатски орди, често пѫти е правилъ опити самъ да се измѫкне отъ тяжкитѣ вериги на робството; послѣ обърналъ своитѣ погледи къмъ Австрия, а отъ войната между русската императрица Екатерина и султанъ Абд-ул-Хамида презъ 1774 год., въ която война русситѣ спечелихѫ нѣкои правдини въ Турция, българина напълно е билъ увѣренъ, че и той като своитѣ съсѣди румѫни и сърби, ще бѫде освободенъ отъ Руссия — и неостана излъганъ въ това.

Слѣдъ двѣ-годишното проливание християнска кръвь въ Босна, Ерцеговина и ужаснитѣ кланьета въ България, които възбудихѫ негодование противъ турския фанатизмъ и въ най-коравото човѣшко сърдце, никоя отъ европейскитѣ държави не се умилостиви, а едничката Руссия се завзе словомъ па и дѣломъ за улучшение положението на сграждущитѣ.

Digitized by Google

Блаженнопочившия русски императоръ **Александръ Николаевичъ II**, който е наслѣдилъ престола презъ м. Февруарий 1855 год., когато Руссия водеше така нарѣчената „Кримска война“ съ Турция, къмъ която бѣхж присъединени: Англия, Франция, Австрия и Сардиния, императора съумѣ да прекрати тъзи война, а като е избѣгвалъ всяки пжть по възможности войната, и въ този послѣдния случай, той употрѣби всички средства за избѣгването ѝ, нъ не сполучи, защото, между държавнитѣ мжже на християнска Европа, не намѣри истински доброжелатели на угнѣтенитѣ християнски народи — оставени на турския произволъ.

Н. И. Вел. Александръ Николаевичъ

По настояването на Руссия, министритѣ на великитѣ сили, издадохж презъ м. Май 1876 г. окржжно подъ название „Берлинский меморандумъ“, въ който се казваше, че, ако Портата не испълни задължението си, за умиротворение работитѣ на Истокъ, силитѣ ще дѣйствуватъ по свое усмотрѣние. Англия, обаче, освенъ че не подписа този меморандумъ, нъ по искането на посланника си въ Цариградъ Съръ Хенри Елиота, испрати и флота въ Дарданелитѣ.

Английското правителство наедно съ туркофилската си партия, сега повечь отъ други пжть развиваше своята дѣятелность въ защита на Турция. Откритѣ турски звѣрства и обнародвани въ английския в. „Дейли-Нюсъ“, които развълноваха цѣлъ английски народъ, особно за продаването момчета и момичета, правителството веднага почна да опровергава; самъ Биконсвилдъ казалъ, че тѣзи слухове били съвършенно невѣрни и не било възможно турцитѣ да продаватъ християнски дѣца; още, правителството застави и консулитѣ си въ Турция да испрататъ лъжливи рапорти по звѣрствата. Между народа и правителството силна борба се заведе. Дѣйствията на правителството се осжждали и въ парламента отъ Глядстона, Фостера, Маркизъ Хартингтона, Лордъ Грамвила и други високостоящи личности.

Digitized by Google

При всичко, че турското правителство прикриваше отъ вънкашний свѣтъ извършенитѣ звѣрства и цариградскитѣ вѣстници „День“, „Курие-д'-Ориань“, които се осмѣлихѫ да пишатъ нѣщо по звѣрствата, веднага бидохѫ уничтожени, а „Неологосъ“ и „Траки“ спрѣни, и официално се забрани издаването на новъ вѣстникъ въ Турция, обаче, европейскитѣ вѣстници почнахѫ да обнародватъ такива възмутителни статии, които твърдѣ голѣмъ шумъ произведохѫ между всичкитѣ народи въ Европа. Въ едни отъ тѣхъ се казваше, че турцитѣ избили до 4000 д. българе; въ други до 7000, въ трети до 15,000, а нѣкои ги въскачихѫ на 100,000 д., а пакъ туркофилскитѣ и турскитѣ органи пишехѫ, че между българе и турци станало спрѣчкване, та отъ двѣтѣ страни имало убити по нѣколко души или българетѣ нападнали на мирнитѣ жители турци и мнозина избили.

За да се установи истината, презъ м. Юлий биде испратена една консулска комисия състояща отъ князь Цертелевъ като русски представитель, Валтеръ Беарингъ английски комисаръ и Евгений Скайлеръ делегатъ отъ американското посолство въ Цариградъ. Тъзи комисия обиколи селата въ които бѣше станало клането и намѣри до 12,000 д. убити и заклани, отъ които 163 д. турци.

Когато се казало на Елиота и Биконсвилда, че тъзи цифра е установена отъ комисията и по никой начинъ неможе да се опровергава, първия отъ тѣхъ отговорилъ: „не 12,000 души нъ и 15,000 да бѫдатъ, английското правителство ще поддържа турската политика, която небива да се измѣни“, а втория казалъ: „каквото и да е станало и да става, Англия трѣбва да гледа само своитѣ интереси“.

Руссия ако и да бѣше се завзела усърдно съ този въпросъ, нъ като посрещаше спѫнки отъ онѣзи именно отъ които очакваше съдѣйствие, а бѣсилкитѣ въ България не се откачвахѫ, убийствата не се прекратяваха, тъмницитѣ не се изпразнуваха, обезчестяванията продължаваха, грабежитѣ никакъ не се ограничаваха, и за улучшение положението на страждущия български народъ никакви мѣрки не се взимахѫ, гражданитѣ отъ София, Пловдивъ, Т. Пазарджикъ, Карлово, Сливенъ, Ст. Загора и отъ други нѣкои градове, почнаха да молятъ Негово Блаженство екзарха, да испрати представители въ Европа, гдѣто устно да изложятъ страданията на народа и да просятъ

Digitized by Google

милость. Н. Блаженство удобрилъ това и подходяши за тъзи мисия лица избралъ Л. Цанкова и М. Д. Балабанова. На 5-й Августъ Цанковъ тръгналъ презъ Свишовъ, а на 6-й Балабановъ изъ Цариградъ. Освѣнъ Димитръ Ив. Гешовъ, Д-ръ Вълковичъ. Атанасаки Стояновичъ и Хр. Иличъ който предалъ Балабанову въ парахода испратенитѣ до екзарха писма и едно пълномощно отъ него, никой други отъ цариградскитѣ българе нѣмалъ извѣстие за тѣхното тръгване.[1]) Цанковъ и Балабановъ се събрали въ Виена и рѣшили да почнатъ най-първо отъ Англия. Приготвили въ името на българския народъ единъ меморандумъ до шестьтѣ велики сили, въ който между друго излагали за искланитѣ съ хиляди невинни човѣшки създания, изгарянието на села, оскверняване църкви и училища, насилственното превръщание въ ислямизмъ, обезчестяванието на жени и моми, ограбванието на имоти и прч. и молятъ за една автономия съ народно управление, гарантирано отъ великитѣ сили за да се избави и този народъ отъ петь-вѣковното си робство.

Въ Лондонъ се запознали съ нѣкои благородни личности, които смаяни оставали отъ нечутитѣ турски звѣрства. Но като нѣмали пълномощно отъ българския народъ и небило възможно да се явятъ въ негово име предъ министра на външнитѣ работи, Балабановъ се отправилъ въ Манчестеръ до търновеца Мих. Стеф. Михаловъ, който чрѣзъ една английска къща го препоржчилъ на манчестерский представитель въ английский парламентъ, а представителя му далъ препоржчително писмо до министра на външнитѣ работи лордъ Дерби. Балабановъ се завърналъ въ Лондонъ и наедно съ Д. Цанкова на 18 Септ. се представили предъ министра. Той ги приелъ твърдѣ ласкаво и съ надѣжда ги обсипалъ. На излизание, въ салона срещнали турския посланникъ въ Лондонъ Мусурусъ паша за когото отъ послѣ узнали, че отивалъ при министра да му внуши за да не ги приема.

На 29-й Септ. подали до английската царица прошение придружено съ меморандума.

---

[1]) Отъ народа пълномощно не сж имали, защото по онова врѣме когато турския мечь се въртеше на дѣсно и на лѣво, подобно нѣщо неможеше да стане. Само отъ Т. Пазарджикско гдѣто станахж най ужаснитѣ звѣрства, населението сполучило да подтвърди едно прошение съ всичкитѣ общински печати въ околията, което било испратено на 24-й Ян. 1877 г. до тѣхъ за 6тѣ велики сили и въ което описвало несноснитѣ си теглила отъ турцитѣ.

Digitized by Google

На 2-й Окт. отправили чрѣзъ в. „Дейли-Нюсъ“ адресъ до англійския народъ.

Госпожитѣ на Единбургъ молили царицата съ прошение да се умилостиви надъ българския народъ.

Постоянно сказки се държали, помощи се събирали и като разгласили вѣстницитѣ за добрия приемъ на българскитѣ представители въ Англия, на 16 Окт. Елиотъ телеграфиралъ изъ Цариградъ до лордъ Дерби, че тѣ нѣмали представителско качество, били хора съ лошо минало и българския народъ отдавна гледалъ съ презрѣние и недовѣрие къмъ тѣхъ.[1]) Закжснелата тъзи телеграмма не имъ попречила и като пресѣдели около $2^1/_2$ м. въ Англия, заминали за Парижъ.

Сега вечь непосрещали тѣзи мжчнотии. Министра Тиеръ Гамбета ги приелъ твърдѣ добрѣ и далъ имъ надѣжда, че Франция наедно съ другитѣ сили ще дѣйствува да се даде една административна автономия на българетѣ.

Въ Римъ министра Мелегари билъ истински християнинъ. Той откровенно казалъ предъ представителитѣ, че понапредъ невѣрвалъ щото Европа да бжде толкозъ хладнокръвна къмъ страданията на християнитѣ въ Турция.

Въ Берлинъ, Бисмаркъ ги приелъ съ голема учтивость и казалъ, че Германия ще се труди да помогне на българетѣ по дипломатически начинъ, нъ заради тѣхъ война нѣма да отвори.

Въ Руссия се представили предъ князь Горчакова, а после и предъ императора, който имъ казалъ, че ще употрѣби всички средства за да избави българския народъ отъ това робство, по миролюбивъ начинъ, като прибавилъ: „нъ въ случай че несполучя, тогазъ ще призовемъ на наша страна Бога и ще пойдемъ напредъ“.

Най-послѣ и князь Андраши ги приелъ въ Виена тоже учтиво, далъ имъ надѣжда — разумѣва се на вѣчно търпѣние и, като не е било възможно да се завърнатъ въ отечеството си, тѣ останали въ Европа до пристигането на русската войска въ България.

Русския императоръ Александръ, както е вечь извѣстно, никакъ не е билъ наклоненъ да отвори война на Турция, и

---

[1]) Авторътъ на тъзи телеграмма билъ Д-ръ Чомаковъ, който слѣдъ рѣшението на църковния въпросъ, стана единъ отъ първитѣ туркофили.

Digitized by Google

при упорството на послѣднята поддържана особно отъ Англия въ приемването задълженията които ѝ се налагаха, на 14-й Септ. въ врѣме на сърб.-турската война, русския посланникъ въ Лондонъ, посѣтилъ лордъ Дерби и съобщилъ му една депеша отъ князь Горчакова съ която русското правителство за обезпечение на мира, оставя съгласно, щото, Австрия да заеме Босна, Руссия да заеме България а съединенитѣ флоти на великитѣ сили да влезѫтъ въ Босфора и гонимата цѣль да се постигне безъ война. Отъ послѣ Руссия се показала още по устѫпчива. Графъ Шуваловъ казалъ на лордъ Дерби, че ако се счита достатъчно влизанието само на съединенитѣ флоти въ Босфора, русското правителство и на това е съгласно, само и само да се избѣгне войната; обаче, англійското правителство и това неприе, а пакъ и Турция въпреки рѣшението на представителитѣ на великитѣ сили въ едно засѣдание още на 28-й Септ. за обезоружаването на воюющитѣ страни, като продължаваше да се бие, Руссия трѣбваше вечь други мѣрки да вземе.

На 18-й Окт. императора заповѣдалъ на своя посланникъ въ Цариградъ генер. Игнатиева да яви на Портата че ако въ разстояние на два дена не сключи примирие за шесть седмици, дипломатическитѣ сношения ще бѫдѫтъ прекъснати и посолството ше напустне Цариградъ.

На 20-й Турция подписа примирието за единъ мѣсецъ и въ сѫщото врѣме се пръсна изъ цариградскитѣ улици слѣдующата прокламация: „Въ настоящата минута гявуритѣ които се застрашаватъ да бѫдѫтъ стѫпкани отъ нашитѣ храбри войски, тѣзи мундари народи въ Европа, поискаха милость и прошка отъ мюсулманитѣ. Вий които сте на пункта отъ горѣ за да свържете миръ, имайте предъ видъ, първо, че мюсулманския народъ не иска самоуправлението нито на Сърбия, нито на Черна-Гора, нито на Румѫния и тѣзи земи трѣбва да съставлявать цѣлостьта на отоманската държава; второ, Руссия трѣбва да ни заплати едно-голѣмо обезщетение за войната, да ни повърне Кримъ и Черно море съ всичкитѣ му прибрѣжни мѣста; трето, Европа трѣбва да се задължи чрѣзъ една тържественна клѣтва че нѣма вечь да се мѣси въ Турция. Нъ ако не направите това, заклѣваме се въ името на пророка че до единъ ще ви исколяме на Сераскеръ капусу.“ [1])

[1]) Тъзи прокламация, види се, да е произведение на въспитанитѣ въ религиозний фанатизмъ, софти.

Digitized by Google

На 28 Окт. на едно угощение въ Лондонъ, Биконсвилдъ казалъ че Англия ще пази цѣлостьта на Турция.

На 29-й руския императоръ при завръщанието си изъ Ливадия, държалъ рѣчь въ Москва и казалъ, че ако Турция неулучши положението на християнитѣ, той ще дѣйствова самостоятелно и на 1-й Ноември биде издаденъ указъ за мобилизацията на шесть корпуса отъ южната армия.

Русския народъ който неможеше вечь съ хладнокръвие да слуша за страданията на българетѣ, съ неописуема радость посрещна този указъ и на 23-й с. м. войската, подъ началството на великий князъ Николай Николаевичъ пристигна въ г. Кишиневъ. А въ сжщото врѣме господарственний канцеларъ князъ Горчаковъ отправилъ до дипломатическитѣ представители при иностраннитѣ правителства слѣдующия циркуляръ: „Прискърбнитѣ събития които потопихж въ кръвь Балканский полуостровъ, дълбоко възмутихж Европа. Европейскитѣ кабинети като се обяснихж помежду си. заради честьта на человѣчеството и общето спокойствие, признахж за необходимо да турѫтъ край на този безпорядъкъ. Тѣ спрѣхж кръвопролитието, принудихж двѣтѣ страни да заключатъ примирие и останахж съгласни да опредѣлятъ основания на които да почива мирътъ, щото християнитѣ да бждатъ дѣйствително обезпечени противъ неисправнитѣ злоупотрѣбления на турското управление и противъ необуздания произволъ на турскитѣ власти, съ които да се обезпечи и Европа отъ периодическитѣ повтаряния на тѣзи кръвави сцени. Императорския кабинетъ съ всяко усилие е съдѣйствовалъ за установлението между великитѣ сили общъ видъ по въпроса. Той ще употрѣби всичко зависяще отъ него, дано установившето се съгласие приведе въ дѣйствителенъ и траенъ резултатъ, който да отговаря на обществената съвѣсть и всеобщий миръ. Нъ догдѣто дипломацията цѣла година разсжждава, какъ да приведе въ дѣйствие единодушното съгласие на Европа, Портата имаше врѣме да повика всички башибозуци изъ крайщата на Азия и Африка, да раздразни мюсулманския фанатизмъ и да смаже християнското население въ борбата му за своето сжществование. Виновницитѣ на ужасно избититѣ християни, които възмутихж съвѣсьта на Европа, останахж ненаказани и сега рѫцѣтѣ имъ по всичкото пространство на отоманската империя и предъ очитѣ на негодующата Европа, продължаватъ да вършатъ сжщитѣ дѣла, насилия и варварства.

Digitized by Google

При такива обстоятелства Н. В. императора въ твърдата си рѣшителность за постигание съгласието на великитѣ сили по предначьртаната цѣль, призна за необходимо да предпише мобилизирането на една часть отъ своята армия. Негово И. В. нежелае война и ще употрѣби всевъзможни средства за нейното избѣгване, нъ рѣшението на императора нѣма да остане неиспълнено, догдѣто, въ начало, отъ цѣла Европа е признато за справедливо, изискуемо и необходимо, и за което общественното мнѣние въ Руссия е показало голѣма дѣятелность — неполучи отъ Турция пълното осжществление на утвърдени дѣйствителни гарантии.“

Цѣли петь мѣсеци се изминахж, разни преписки между европейскитѣ дипломати се размѣнихж, конференция се състави, протоколи се подписвахж, а русския народъ, между когото Славянския Комитетъ въ Москва бѣше възбудилъ народното чувство и пламенната любовь къмъ страждущитѣ единоплеменни и едновѣрни славянски братя — жьртва на турския произволъ, съ нетьрпѣние очакваше прогласяването на войната, а пакъ между приготвената за походъ войска, на която главния щабъ бѣше въ Кишиневъ, още по голѣмо незадоволство се забелѣзваше. Приятелскитѣ разговори между офицери, както и между войници бѣхж: „что мы-де никуда невдигнемся и лишь дай Богъ назадъ-то уйдти безъ особаго срама.“ Често пжти се слушахж и за подигравка, думитѣ: „говорятъ, что армии будутъ раздавы медали съ надписью: туда и обратно.“

На 29-й Мартъ 1877 г. Турция като отговори съвършенно отрицателно за подписването протокола който вечь бѣ подписанъ отъ Англия, Руссия, Франция, Германия, Австрия и Италия, военния съвѣтъ въ Руссия издаде приказъ за съставянието още три корпуса и да се вематъ мѣрки за по голѣми военни приготовления.

На 4-й се сключи таенъ договоръ за свободното преминование на русскитѣ войски презъ Румжния.

На 7-й петербурский кабинетъ съобщилъ на Портата че Н. В. императора рѣшилъ, на сила да добие онова, което не могло да се постигне съ единодушнитѣ усилия на всичкитѣ велики дьржави.

На 10-й императора преглѣдалъ войскитѣ си въ Жмирникь и Берзулъ и казалъ: „Азъ направихъ всичко което можихъ за да се избѣгне война и кръвопролитие. Никой неможе

Digitized by Google

да каже че сме биди нетърпѣливи или че сме търсили война. Ний доведохме своето търпѣние до крайни предѣли, нъ настава врѣме когато и на търпѣнието трѣбва да се тури край. А когато това врѣме настане, азъ съмъ увѣренъ, че сегашната млада армия, ще се покаже достойна за славата придобита отъ старата русска войска въ предишнитѣ врѣмена". Тѣзи императорски думи се посрещнали отъ войската съ безпредѣлно въодушевление.

На 11-й Нелидовъ, повѣренъ въ дѣлата въ Цариградъ, съобщилъ на министра на Външнитѣ дѣла Савфетъ паша че Русия прекъсва вече дипломатическитѣ си сношения съ Портата и наедно съ всичкитѣ членове на посолството напустна Цариградъ; сѫщо и на турския посланникъ въ Петерсбургъ, русското правителство съобщило прогласяването на войната.

Императорский манифестъ и приказа на Главнокомандующий по войната. На 12 Апр. императора пристигналъ на полето при Кишиневъ и слѣдъ като обиколилъ войската, спрѣлъ се на приготвеното за него мѣсто между облѣченото въ църковни одѣжди духовенство и преосвященний Павелъ епископъ Кишиневский, прочелъ велегласно слѣдующия манифестъ по обявяването войната на Турция: „Съ Божията милость Ний, Александръ второй, императоръ и самодержецъ всерусийский, царь полский, великий князъ финландийский и прч. и прч. и прч.

„На всичкитѣ наши поданници е извѣстно живото участие, което ний сме взимали въ сѫдбитѣ на угнѣтеното християнско население въ Турция. Желанието да се подобри и обезпечи неговото положение е раздѣлялъ съ насъ цѣлий русски народъ, който и сега изражава своята готовность на нови жъртви за обезпечение участьта на християнитѣ въ Балканский полуостровъ.

„Кръвьта и имота на нашитѣ вѣрноподанници всякога ни сѫ били скѫпи; всичкото наше царувание свидѣтелствова за постоянното наше попечение да съхранимъ за Русия благословението на мира. Това попечение никога не е престанало да ни одушевява въ видъ на печалнитѣ събития, които се извършиха въ Ерцеговина, Босна и България. Ний първоначално си поставихме за цѣль да получимъ подобрѣния въ положението на источнитѣ христяни посредствомъ мирни преговори и съглашения съ съюзнитѣ и приятелски намъ велики европейски

Digitized by Google

държави. Ний непрестанахме да се стрѣмимъ въ продължение на двѣ години да склонимъ Портата на преобразования които би могли да покровителствоватъ християнитѣ въ Босна, Ерцеговина и България отъ произвола на мѣстнитѣ власти. Извършването на тия преобразования е истичало отъ предишнитѣ задължения тържествено приети отъ Портата предъ лицето на Европа. Нашитѣ усилия поддържани отъ съвокупнитѣ наставления на другитѣ правителства, неприведохѫ обаче, къмъ исканата цѣль. Портата остана непреклонна въ своето рѣшително отказване отъ всяко дѣйствително обезпечение на безопасностьта за своитѣ християнски поданници и отхвърли постановленията на цариградската конференция. Като желаехме да опитаме всички възможни средства за съглашение, ний предложихме на другитѣ кабинети да се състави особенъ протоколъ, въ който да се внесѫтъ най сѫществennитѣ постановления на цариградската конференция и да се призове турското правителство да се присъедини на този международенъ актъ, изражающъ крайния предѣлъ на нашитѣ миролюбиви искания. Нъ ожиданията ни не се оправдахѫ: Портата не даде внимание на единодушното желание на християнска Европа и не прие изложенитѣ въ протокола заключения.

„Като исчерпахме до край нашето миролюбие, ний сме принудени отъ високомѣрното упорство на Портата да пристѫпимъ къмъ повече рѣшителни дѣйствия. Това изисква и чувството на справедливостьта и чувството на собственното наше достоинство. Турция съ своето отказване ни поставя въ необходимостьта да се обърнемъ къмъ силата на орѫжието. Дълбоко проникнати отъ убѣждение въ правата на нашето дѣло, ний, въ смирено упование на помощьта и милосердието на Всевишния, обявяваме на всички наши вѣрно поданници, че е дошло врѣмето на което единодушно се отзъва цѣла Руссия. Ний изразихме намѣрение да дѣйствоваме самостоятелно, когато счетемъ това за нуждно и когато честьта на Руссия поиска това. Сега, като призоваваме благословението Божие за доблѣстната наша войска, Ний ѝ повеляваме да встѫпи въ предѣлитѣ на Турция.“

Издаденъ въ Кишиневъ, на Априлий 12 день 1877 год. отъ Р. Х., а отъ нашето царувание двадесеть и трета година. на оригинала съ собственна рѫка на Н. И. Величество, подписанъ: **Александръ.**

Digitized by Google

При прочитанието манифеста, гробната тишина била нарушена отъ императора, който почналъ съ сълзи да плаче като дѣте и обърналъ вниманието на всички присѫтствующи, а слѣдъ прочитанието му, въздухътъ се испълнилъ съ продължителни „ура“! Солдатитѣ хвърлали високо своитѣ шапки, ловили ги на байонетитѣ си и на всякиго въ лицето неописуема радость се забелѣзвала.

Когато тишината била въстановена, почнало се молебно пѣние и при произнесенитѣ думи: „преклонше колѣна Господу помолимся“, императора съ високъ гласъ извикалъ: „Батальони, на колѣни!“ Всички преклонили колѣна тихо и благоговейно, а слѣдъ молебена, императора се обърналъ къмъ своя братъ — Главнокомандующий, силно го пригърналъ и нѣколко пѫти цѣлуналъ.

Епископа Павелъ изрѣкълъ къмъ войската едно съотвѣтствующе на случая слово, а пъкъ отъ страна на главнокомандующий великий князь Николай Николаевичъ, въ всякой баталионъ, ескадронъ и въ всяка батарея се прочелъ слѣдующия приказъ:

Н. И. Вис. Николай Николаевичъ

„Стотини години турския яремъ притиска нашитѣ братя християни. Голѣма е тѣхната неволя. Всичко което е скѫпо за човѣка — святата вѣра Христова, честно име, съ потъ и кръвь спечеленъ имотъ — всичко това е погазено, осквернено отъ невѣрнитѣ.

„Неможаха да се въздържатъ, повдигнаха се противъ угнѣтителитѣ и ето вече двѣ години тече християнска кръвь; градове и села изгорени; имота разграбенъ; жени и дъщери обезчестени, а въ нѣкои мѣста всички сѫ исклани.

„Всичкитѣ залягания на нашия монархъ и на другитѣ държави за подобрѣване положението на християнитѣ, останахѫ безъ успѣхъ.

„Дългото търпѣние на нашия царь освободитель се исчерпа.

„Послѣднята царска дума е казана.

„Войната на Турция е обявена.

„Мои войници! намъ се падна честьта да испълнимъ царската воля и завѣта на нашитѣ прадѣди.

Digitized by Google

„Нии не отиваме да освояваме, а да защитимъ поруганитѣ наши братия и вѣрата Христова.

„И така: Напрѣдъ! нашето дѣло е свято и Богъ е съ насъ.

„Азъ съмъ увѣренъ че всякой отъ генералъ до простъ войникъ, ще испълнява своята длъжность и не ще да посрами русското име. Нека за непріятеля да бѫде така страшно и сега както и въ миналитѣ врѣмена. Да не ни обезсърдчаватъ нито спѫнкитѣ нито трудности и лишения, нито силата на непріятеля.

„Мирнитѣ жители отъ каквато и да било вѣра и народность, да бѫдѫтъ за васъ неприкосновенни. Нищо да не се вземе безплатно; не трѣбва никой да прави произволъ.

„Въ това отношение азъ искамъ отъ всички и отъ всякиго най-строгъ порядъкъ и дисциплина; въ тѣхъ е нашата сила и залогъ за успѣхъ и честьта на нашето име.

„Напомнувамъ на войската че съ преминаването на нашитѣ граници, ний стѫпваме въ Румѫния, която е стара наша приятелка и на която за освобождението е пролета не малко русска кръвь.

„Увѣренъ съмъ че тамъ ще намѣримъ сѫщето гостоприемство, каквото сѫ намирали нашитѣ бащи и дѣди.

„Азъ искамъ, щото на нашитѣ братя и другари за всичко това да заплатимъ съ пълно приятелство, съ пазение тѣхнитѣ постановления и съ готова помощъ противъ турцитѣ, а ако стане нужда, да защитимъ и тѣхнитѣ кѫщи като нашитѣ си“.

Прогласяването на войната отъ страна на Руссия се съобщи на европейскитѣ правителства чрѣзъ русскитѣ посланници въ Берлинъ, Виена, Парижъ, Лондонъ и Римъ още въ сѫщия день съ циркуляра на князъ Горчаковъ отъ 7-й Апр. въ който между друго, бѣ казано: „Императорския кабинетъ напраздно е исчерпалъ отъ самото начало на източния кризисъ всички средства, които е ималъ на расположението си, за да се достигне при съдѣйствието на великитѣ европейски държави, едно трайно умиротворение на Турция.

„Всичкитѣ предложения които послѣдователно се направихѫ на Портата, по установеното между кабинетитѣ съгласие, срещна отъ нейна страна непреодолимо съпротивление.

„Протоколътъ който се подписа въ Лондонъ на 19 Мартъ т. г. бѣ послѣднето изражение на съвокупната воля на Европа. . . . Отказването на Портата и причинитѣ на които се

Digitized by Google

основава, не оставятъ никаква надѣжда че тя ще приеме въ уважение желанието и съвѣтитѣ на Европа и недаватъ никаква гаранция че предложенитѣ за подобрѣние участьта на християнското население реформи ще се въведжтъ; тѣ правятъ невъзможенъ мирътъ съ Черна-Гора и испълнението на условията които би могли да доведжтъ до разоружение и умиротворение. При такива обстоятелства, опитванията за примиряване губятъ всяка вѣроятность за успѣхъ и остава едно отъ двѣтѣ — или да се допусне продължението на това положение на работитѣ, което се припозна отъ държавитѣ несъвмѣстимо съ тѣхнитѣ интереси и съ интереситѣ на Европа въобще, или да се направи опитване за постигането посредствомъ принуждение, онова, което, единодушнитѣ усилия на кабинетитѣ неуспѣхх да получатъ посредствомъ убѣждения.

„Нашия августѣйший монархъ прие на себе си извършването на дѣлото, за испълнението на което той приглася и великитѣ сили да вематъ участие.

„Той даде на своята войска повеление да премине границата на Турция.

„Благоволете да увѣдомите за това рѣшение правителството, при което сте акредитирани.

„Като възлага на себе си туй бреме, нашия августѣйший монархъ испълнява въ сѫщото врѣме дългъ, който му се налага отъ интереситѣ на Руссия, мирното развитие на която се задържа отъ постоянните смущения на Истокъ. Негово И. В. храни увѣренность, че съ туй заедно той дѣйствова съотвѣтственно съ чувствата и интереситѣ на Европа.“

Въ тоя день отъ страна на Руссия е подадено и въ Цариградъ обявлението на войната и, Султана минутно отправи къмъ военнитѣ си команданти слѣдующата телеграмма: „Ний всегда сме искали мирътъ и спокойствието, не се отклонихме и отъ съвѣтитѣ на силитѣ, нъ Руссия като ни обявява война и иска да уничтожи нашитѣ права, нашата независимость, нашата страна, и ний сме принудени да прибѣгнемъ къмъ орѫжието, а Богъ, защитникътъ на правдата, ще ни даде побѣдата. Нашитѣ храбри войници ще защитятъ съ кръвьта си завоеваната отъ праотцитѣ ни земя и, въ случай на нужда, народа ще вземе подъ свое покровителство женитѣ и дѣцата на войницитѣ. Съ знамето на Халифата, азъ самъ ще се опѫтя

Digitized by Google

на бойното поле и готовъ съмъ да жьртвовамъ живота си за честьта и независимостьта на отечеството."

А пакъ къмъ народитѣ на дьржавата, Портата отправи единъ доста обширенъ манифестъ, съ който нападаше до негдѣ европейскитѣ сили, а най-много осжждаше Руссия, която считаше и виновна за войната и отговорна за послѣдствията. Споредъ султанското правителство, манифеста съдържалъ едно вѣрно изложение въ дѣйствията на Турция и на политическитѣ събития, които докарали това положение, т. е. войната. Отъ това *вѣрно изложение*, ний излагаме нѣколко по-забелѣжителни точки:

Пьрво. Населението въ империята било крайно благодарно отъ господарственната власть, нъ ако християнскитѣ населения въ Босна, Ерцеговина и Българската область въстанали, то станало само по подбуждението на панславистическитѣ отъ Руссия устроени и поддържани комитети; а Турция, за да упази не само цѣлостьта на империята, нъ и спокойствието на Европа отъ едно общо смущение на Истокъ, испълнила една тежка патриотическа длъжность, като употрѣбила по-голѣми военни сили и потушила въстанието. [1])

Второ. Налаганигѣ отъ силитѣ условия за гаранция съставяли оскърбление на международното право и формално нарушение въ распорежданията на Парижския въ 1856 г. договоръ, който запрещавалъ на подписавшитѣ го сили всѣко вмѣшателство въ вьтрѣшното управление на Турция и съ което щѣла да се счита поставена подъ опекунството на Европа. [2])

Трето. „Нападателя на Турция билъ еднакво непріятель както на мюсулманското, така и на християнското население и въ хитрото си предизвикване на войната, той се осмѣлилъ

---

[1]) Да се обезчестятъ всичкитѣ християнски жени и моми, които попаднаха въ рѫцѣтѣ на дивитѣ азиятци, черкези и башибозуци, събрани и отъ най-отдалеченитѣ кѫти на империята, които Портата удостои съ названието *армия*; да се исколятъ съ хиляди старци, жени и дѣца по най-варварски начинъ; да се ограби имота имъ и да се изгорятъ кѫщята имъ — било патриотическа длъжность!

[2]) Турция осжжда великитѣ сили въ нарушение распорежданията на парижский договоръ, когото тя още тогава е нарушила като неиспълни нито едно отъ задълженията си въ него, и безъ никакво стѣснение пакъ пастояваше да я оставатъ свободна да върши каквото си иска.

Digitized by Google

да утвърди, че се въоржжилъ за покровителствованието на християнитѣ, а тъзи дума казалъ въ минутата, въ която обширната конституция прогласявала равенство между всичкитѣ народи въ държавата. [1])

Четвърто. Отварянието на войната станало безъ предварително, споредъ чл. 8-й отъ парижския договоръ, възъзвание къмъ посредничеството на Европа, тъй щото, Руссия, безъ да остави на силитѣ врѣме и средства за да довършатъ мирната задача, явила, че испълнила своята длъжность. [2])

Този манифестъ се прочиташе по градоветѣ, проповѣдваше се и по селата, нъ българина съ отвращение слушаше за него, особно нещастното население въ Южна България, което бѣ опитало и послѣднитѣ звѣрства на башибозуцитѣ, черкезитѣ и което денонощно молеше Бога за по-скорото пристигание на русситѣ. [3])

Въ предговора на тая книга е казано, пакъ повтаряме да кажемъ и вѣчно ще се приказва, че българския народъ не еималъ надѣжда за своето освобождение на никоя друга държава, освѣнъ на Руссия и, при първото извѣстие за прочитанието императорския манифестъ по войната, българетѣ изъ Болградъ отправили до императора слѣдующия адресъ: [4]) „Развяската на великата славянска драма, която лежи на мо-

---

[1]) Руссия, която се рѣши да даде съ хиляди жъртви за освобождението на християнското население отъ петь-вѣковното му робство, била негова неприятелка! а пакъ за равенството между турчина и християнина нѣма нужда и да се говори, защото, то е обѣщано още презъ 1856 год.

[2]) Цѣлото *вѣрно изложение* на Турция, явно се вижда че нищо вѣрно не съдържа: особно пакъ тъзи точка, въ която съ изложени нѣща всякому извѣстни.

[3]) Извѣстно е, че имаше и такива, като Доростоло-Червенский Григория, който е казвалъ: „Ако дойдатъ русситѣ, ний ще бждемъ вѣчни роби ....“ (вж. ч. I стр. 527 на кн. „Княжество България“) както и други нѣкои изядници *чорбаджии*, които бѣхъ и съдружници съ турскитѣ власти и които гледахъ само богатство да трупатъ, спокойни да бждатъ и да се гоятъ като изобразенния въ ч. II на стр. 182.

[4]) Българетѣ, като румънски поданници тогава, не искали да подадатъ адреса отъ своя страна, нъ подали го въ името на Българското Благотворително Дружество, обаче, такова дружество, споредъ свѣденията, които сме събрали, въ Болградъ не е съществувало.

Digitized by Google

гущественната Ваша ржка, подбужда цѣлъ български народъ да Ви изрази своето най-дълбоко съчувствие и неограниченна преданность. Нѣма българинъ, който да не е убѣденъ, че бждщата сждба на нещастното му отечество зависи напълно отъ направлението дадено на славянското дѣло отъ величественната Руссия. Това направление представлява днесь свободоносната русска войска, свикана по Ваша царска заповѣдь. Отъ нея зависи щастието на славянитѣ. Ваше Императорско Величество ще испълни най-славното дѣло въ славянската история. Да живѣе Ваше Императорско Величество царь в'еруссийский и славянски освободитель! Да живѣе Вашъ августѣйши братъ главнокомандующий русската армия!"

Доброволнитѣ пожьртвования въ Руссия и насилственнитѣ — въ Турция. Прогласяването на войната расклати цѣлъ русский народъ. Въ никого не се забѣлѣзваше скърбь, било за синъ, било за баща, за съпругъ, за братъ или приятель, а на всѣкого въ лицето се изображаваше една необикновенна радость и веселие. Войникътъ се въсхищаваше, че нѣму се паднало жребието да избави отъ робството своя по кръвь и вѣра братъ, а пакъ народа съ готовность принасяше своята лепта за поддържание челядьта на убититѣ и тѣжко раненитѣ войници, за устройство на болници, за санитарни нужди и прч.

Числото на пожьртвователитѣ, които сж подарявали по 1,000,2000, 3000 и до 8000 рубли така е огромно, щото не е възможно да се изложи въ такава една кратка книга, а ний ще спомененъ за нѣкои по крупни суммы, за да види българина какво се е вьршило въ Руссия отъ русситѣ, а какво е ставало въ България отъ турцитѣ.

Московското	търговско общество	1,000,000 р.
„	дворянство	95,000 „
„	Губернско земство	100,000 „
„	мѣщанско съсловие	25,000 „
„	Градский съвѣтъ	1,000,000 „
Петербурс.	„ „	1,000,000 „
„	търговс. общество	500,000 „
Нижегород.	дворянство	150,000 „
Казанското	земство	100,000 „
„	дворянство	55,000 „
Киевский	Градск. съвѣтъ	100,000 „

Digitized by Google

Тулското дворянство	100,000 „
Тулското губернско земство	100,000 „
Кронщадск. град. съвѣтъ	50,000 „
Пензенский „ „	310,000 „
Колужск. дворянство	35,000 „
Тамбовското „	30,000 „
Самарското „	20,000 „
Уфимското „	15,000 „
Екатеринославс. земство	10,000 „
Владимирското общество	10,000 „
Скопинското „	10,000 „
Градъ Саратово	22,000 „
„ Маково	10,000 „
„ Лодзи	25,000 „
„ Бендини	10,000 „
Св. Синодъ	100,000 „
Бр. Елисееви	15,000 „
Е. Майеръ	10,000 „
Н. В. Гербелъ	10,000 „

Въ едно само събрание станало на 1-й Май подарената сумма възлизала на 4,159,764 р..

Професори, учители и духовенството отстжпили по една часть отъ заплатата си, а членоветѣ на Св. Синодъ отстжпили цѣлото си жалване до свършака на войната.

Въ Турция, обаче, щомъ се провъзгласи войната, населението биде принудено да доставя за превозване обоза: коля съ най-добри волове и конье; за войската сухари, орисъ, масло, тютюнъ, чорапи, ризи, гащи, иоргани и др. за коньетѣ ечмикъ и сено, а паритѣ за покупката на тия нѣща се расхвъргахж и събирахж между населението. Така сжщо за превозването на събранитѣ предмети до опредѣленото мѣсто, пакъ се наемвахж коля отъ населението, и мнозина които отидохж съ колята не се завърнахж надирѣ. При това българетѣ бѣхж заставени ежедневно да работятъ и по укрѣпленията. Освѣнъ опредѣления данъкъ, наложи имъ се още единъ. Бѣхж принудени подъ страхъ на глоба, да извадатъ нови владала за ниви, ливади и прч. и то за всяко парче отдѣлно. Наложи се беделъ на мжжкото население изобщо, т. е. отъ самото рождение на дѣтето до смъртьта на 100-годишния старецъ. А пакъ презъ м. Юлий съ царско *ираде* се поискахж 600 милиона гр. *имдадеи*

Digitized by Google

(помощь), която сумма се расхвърли тоже между населението, нъ догдѣто да се събере и малкитѣ дѣца пропищѣхж.

Силата на воюющитѣ страни и преминаването на русситѣ румжнската граница. Въ началото на 1877 год. русската редовна войска състояла отъ 29783 д. генерали, щабъ и оберъ-офицери и 1,071,601 прости войници, съ 148,543 конье, а казакската отъ 2529 д. генерали, щабъ и оберъ-офицери и 87,765 д. прости войници съ 80,800 конье. По една часть отъ тъзи войска се намирала въ Бессарабия, около Черно море, въ киевский окржгъ, въ Кавказъ, а 630,000 д. стояли на мѣстата си. Слѣдъ откриването и продължението на войната, войската се още увеличила и около 1-й Юлий 1878 г., когато Руссия нѣмала вечь нужда отъ развиването на въоржжени сили, цифрата на войската възлизала на 1,831,617 д. наедно съ офицерскитѣ чинове отъ 42,940 д. а предназначената за военнитѣ дѣйствия противъ турцитѣ въ Европейска и Азиатска Турция състояла отъ 942,944 души.

Въ надвечерието на войната, турската войска възлизала на 494,499 души, нъ наскоро се увеличила. Отъ находящитѣ се тогава въ склада 692,000 три вида пушки, били раздадени на войската около 310,000 мартинки, около 323,000 снайдеръ и до 29,000 винчестеръ, тъй щото цифрата на войската възлизала въ самото начало на 672,000 д., която по послѣ достигнала до 700,000. Отъ тъзи войска 186,000 д. били разположени на дунавската линия и 144,000 по разни часги въ вжтрѣшностьта на Балканский полуостровъ. Споредъ мнѣнието на нѣкои, въ Руссия нѣмали извѣстие за приготвената тъзи турска сила, а споредъ други, Руссия неискала да отстранява по-голѣма часть отъ войскитѣ си и потеглили само 8-й, 9-й, 11-й, 12-й армейски корпуса и една бригада отъ 7-й корпусъ, т. е. около 150,000 д. наедно съ Българското Опълчение отъ 6 дружини, 25,000 д. конници и 682 полски и горски орждия, тъй щото двама русски войници сж потеглили, срѣщо петь добрѣ въоржжени и силно укрѣпени турски солдати, нъ отпослѣ, войската постепенно се увеличавала и въ края на 1877 г. въ България имало 554,462 д. съ 1346 орждия.

Турската войска имала 828 полски орждия и 800 крѣпостни, а пакъ на Дунава и Черно-море, Турция, такава флотилия разполагала, каквато русситѣ не сж имали възможность да доставатъ. Споредъ Рюстова, дунавската флотилия състояла отъ петь броненос-

Digitized by Google

ни канонерски параходи, два монитора, единъ крейсеръ—всичко 14, а споредъ Сбонский 18 съ 60 орждия. Обаче турцитѣ не сж можли да се възползуватъ отъ тѣзи сили и удобства.

Политически, турцитѣ имахж право, имахж и възможность да преминжтъ Дунава и влезжтъ въ Румжния, гдѣто, като развалехж пжтища и мостове, твърдѣ много щѣхж да попречжтъ на русситѣ. Нъ главнокомандующий турската армия Абдулъ-Керимъ паша се ограничи въ Шуменъ, така сжщо и англичанина Хобартъ паша главнокомандующь турската флотилия, не се показа толкозъ способенъ и русситѣ дѣйствовахж почти безпрепятственно.

Русската авангвардия преминжла румжнската граница въ сжщий день, когато се провъзгласи войната и взела три направления. Сжщо и главнитѣ части отъ войската веднага преминала и взела тоже три направления.

Дѣсната колонна подъ началството на ген. лейтенанта барона Дризена, потеглила чрѣзъ Унгени, Яшъ, Романъ, Бакеу, Фокшанъ, Римникъ, Бозеу и Плоещъ за околностьта на Букурещъ.

Средната, подъ началството на ген. лейтенанта Ванковский тръгнала въ двѣ посоки: една часть чрѣзъ Унгени, Яшъ, Веслуй, Бирладъ, Текучъ, Фокшанъ и послѣ стжпила въ пжтя на дѣсната колонна за околностьта на Букурещъ, а другата часть чрѣзъ Бештамакъ, Леово, Фалчи, Япурени, тоже за околностьта на Букурещъ.

Лѣвата подъ общото началство на ген. лейтенантъ Радецки тръгнала въ три посоки: една часть подъ началството на ген. лейтенанта Скобелева I чрѣзъ Бештамакъ, Фалчи, Галацъ, Браила и Букурещъ, друга къмъ Силистра и третата тоже къмъ Букурещъ.

Долнодунавский отрядъ подъ началството на ген. лейт. княза Шаховский потеглилъ отъ Кубея за Галацъ, Браила, Барбошъ, Рени, Килия и Исмаилъ.

Похода на русскитѣ войски ставалъ по такъвъ начинъ, щото съсредоточаването да стане при Олтеница, Гюргево, Зимничъ или Турно-Могурели съвсѣмъ незамѣтно.

На 13 Апр. ч. въ 4 сутрѣньта, главнокомандующий испратилъ съ единъ отрядъ адютантина си полковникъ Струкова да завземе Барбошкий мостъ. Отряда потеглилъ отъ самата граница и при всичко, че изгубилъ три часа въ преминаването съ каикъ рѣката Прутъ, пакъ пристигналъ на станцията Барбошъ часътъ въ четири, тъй щото отряда взелъ едно раз-

Digitized by Google

стояние отъ около 117 килом. за 9 часа безъ да се разболѣе нито единъ човѣкъ или да се повредѣи нѣкой конь, ако всадницитѣ и да били пълно въоржжени и снабдени съ тридневна храна за себе, както и за коньетѣ ечмикъ и сѣно [1]).

На 14-й сутренята Струковъ пристигналъ въ Браила и веднага завзелъ желѣзнопжтната станция, запрѣтилъ движението на всичкитѣ търговски кораби, а турскитѣ обезоржжилъ. Въ сжщото врѣме той можилъ да узнае, че въ Мачинъ се намира турска войска до 1700 д., а въ с. Гечитъ лежаще на срещний брѣгъ на Дунава 200.

Русскитѣ войски, когато да преминатъ р. Прутъ, румжнский князь Карлъ получилъ отъ великия везиръ депеша, съ която му предлагалъ да влезе въ съглашение съ Портата и немедленно да вземе мѣрки съ Абдулъ-Керимъ паша за обграждание границитѣ на Княжеството, за да се запазятъ интереситѣ на господарството, съгласно Парижския договоръ.

Князъ Карлъ нищо не отговорилъ на тая телеграмма, нъ министра на Външнитѣ дѣла Михаилъ Коголничанъ отговорилъ, че този важенъ въпросъ трѣбва да се рѣши отъ представителитѣ, които ще се събержтъ на 14-й апр.

Отъ този отговоръ Турция проумѣла, че Румжния нѣма да ѝ бжде съюзница, та още въ сжщия день въ ч. 6 вечерьта, турцитѣ открили огънь срещо румжнската крѣпость Калафатъ.

При първия вистрѣлъ, отъ крѣпостьта се дало знакъ на турската власть, че въ Калафатъ нѣма нито единъ русски солдатинъ; турцитѣ, обаче, не обрънали внимание на това и продължавали да стрѣлятъ.

Румжнската артилерия отговорила и запалила нѣколко кораби находящи се въ видинското пристанище. Въ това врѣме турцитѣ открили огънь и на други румжнски крѣпости, села и складове, нъ никаква вреда не причинили [2]).

---

[1]) Барбошский мостъ билъ единъ важенъ пунктъ и за двѣтѣ воюющи страни. Франц. писатель „Тактикъ“ казва, че когато Абдулъ Керимъ паша потеглилъ изъ Цариградъ за армията при прощаването си съ австрийския воененъ агентъ полковникъ Раабъ, послѣдний произнесълъ слѣдующитѣ думи: „особенно не забравяйте Барбошския мостъ“. Турцитѣ били въ намѣрение да го завзематъ, но испустнали случая, защото никакъ не се надѣвали за пристигането на русситѣ въ такова едно кратко врѣме.

[2]) Въ тоя день (14 апр.) и Черна Гора подновила войната съ 17,804 д. и 6,890 д. херцеговинци.

Digitized by Google

Движението на войската къмъ Дунава, особно на обоза станало трудно още отъ първия день, понеже на 13-й апр. почналъ да вали силенъ дъждъ, та пътищата се напълнили съ гъста, лепкава и дълбока кал. Предъ видъ на това, бесарабский губернский предводитель Дворянства П. Е. Леонардъ, наедно съ председателя Губернской Земской Управи. А. М. Катруцца, на 14 апр. заявили, че даватъ всички средства каквито би имали, като: кола, волове, коньe за пренасяние обоза и не само около Кишиневъ, нъ по всичкото пространство на бесарабската губерния до р. Прутъ. — Дворянството безплатно, а Земството, само за една умѣрена заплата. Дъждъть продължавалъ да вали всяки день, нъ движението на войската слѣдвало, ако и по бавно.

На 20-й апр. пристигнала въ Браила първата бригада отъ 10-та пѣх. дивизия подъ началството на ген.-майора Салова, който веднага взелъ главното началство надъ всичкитѣ браилски отряди. Пристигналъ по желѣзницата и 7-й саперний баталионъ, почнали да се правятъ батареи по брѣга въ Браила, Галацъ и другадѣ, тъй щото цѣлий брѣгъ на Дунава отъ Браила до Килия се намиралъ подъ непосрѣдственното наблюдение на русситѣ.

Потжването на турския броненосецъ Лютви-Джелилъ. На 21-й апр. два турски монитора се появили и спрѣли въ улея на Дунава, като че съ намѣрение да се промъкнатъ къмъ Галацъ, гдѣто ставали нѣкои инжинерски приготовления. Генералъ Саловъ, като измѣрилъ разстоянието, заповѣдалъ да стрѣлятъ съ поставенитѣ на брѣга два топа, а въ сжщото врѣме привели още два. Мониторитѣ не се опасявали отъ русскитѣ топове, обаче, въ разстояние на единъ часъ, на единий коминъть билъ съвършенно разбитъ и кормилото развалено, а на другия, покрива запаленъ и мониторитѣ се оттеглили надирѣ.

На 23-й въ 6 часа сутрьнта, Н. В. Главнокомандующий потеглилъ съ желѣзницата отъ Кишиневъ за Румжния и когато наближилъ Браила, пристигналия преди единъ день величественний турский броненосенъ корветъ, отправилъ първия си вистрѣлъ и ударилъ на 20 сажена отъ станцията. Въ разстояние на три часа, той отправилъ 15 вистрѣла, нъ русскитѣ солдати въ прикрито мѣсто продължавали да засипватъ своитѣ батареи безъ да отговарятъ на турската стрѣлба. На 26-й русситѣ били въоржжили двѣ батареи, почнали да стрѣлятъ и

Digitized by Google

отстранили турскитѣ монитори къмъ Мачинъ. На 29-й, когато да стане второто загражданіе на Дунава по долу отъ с. Гечитъ, испратения параходъ за прикриване работата билъ повърнатъ отъ два турски броненосни параходи, а въ това врѣме се появилъ и величественния онзи броненосецъ, отъ когото при пристиганието въ 24-й апр. на главнокомандующий въ Браила бѣше хвърлена бомбата до станцията. Този параходъ наедно съ другитѣ два, хвърлили кот.а въ мачинский ръкавъ на разстояние около $3^1/_2$ верста отъ русскитѣ параходи. Около два часа с. пл. русскитѣ батареи открили огънь и слѣдъ нѣколко минути, онъзи величественна стихия „Лютви-Джелилъ“, билъ покритъ съ димъ, надъ когото се издигналъ тъмно-червенъ пламъкъ и въ продължение на 2—3 секунди се раздалъ гръмоподобенъ трѣсъкъ. Огъня се възвишилъ до 40 сажена високо, отъ гдѣто почнали да падатъ дъски, греди и хора, като роякъ отъ черни мухи.

Въ русскитѣ батареи, въ войната и въ находящий се на брѣга народъ, гдѣто преди нѣколко минутки се била водворила гробна тишина, въздухътъ се испълнилъ съ гръмогласно „ура“ което се носило въ едно голѣмо пространство по течението на Дунава. Когато всичко утихнало, димътъ и пламъка се изгубили, парахода вечь не се виждалъ, а на мѣстото стърчала само една мечта съ окачения на ней флагъ, Лейтенантъ Дубасовъ се приближилъ съ лодка, откачилъ флага, а исплашенитѣ турски войници, съ крайно хладнокръвие гледали отъ срещния брѣгъ безъ да гръмнатъ поне единъ пжть. Полковникъ Струковъ и капитанъ Рогуля спуснали се съ три ладий, дано избаватъ нѣкоя жива душа отъ екипажа, нъ всичко било потжнало, освѣнъ единъ войникъ исхвърленъ въ тръстълака, когото по охканията намѣрили съвършенно голъ, съ опърлено тѣло и крайно уплашенъ, а като дошелъ въ себе, той расказалъ за названието на парахода, че въ него имало петь топа, капитанина му билъ Неджибъ бей и екипажа състоялъ отъ 219 души.

Потжванието на турския параходъ, Хжвзи-Рахмачъ. Га 1-й Маи часътъ въ 4 сутреньта, полковникъ Струковъ съ 140 д. войници потеглилъ съ парахода „Алфредъ“ къмъ турския брѣгъ при с. Гечидъ за прикриване минното заграждение на Дунава. Часть отъ войницитѣ се занимавали съ поставяние торпидитѣ, а другитѣ напълнили въ една ладия отъ тур-

Digitized by Google

ския брѣгъ до 1000 тона каменни въглища. Слѣдъ като поставили единий редъ торпидитѣ, въ часа $7\frac{1}{2}$ се завърнали надирѣ.

На 4-й гѫстата мѫгла дала възможность на русситѣ да поставѫтъ безпрепятственно и втория редъ; слѣдъ което за нѣколко дена не се забелѣзвало никакво движение въ флотилията и, турскитѣ монитори пакъ почнали да се показватъ и дразнятъ русскитѣ моряци, които рѣшили и другъ опитъ да направатъ.

На 13-й сутрѣньта почналъ да вали силенъ дъждъ и до средъ нощь продължавалъ. Нѣбето се покрило съ мрачни и черни облаци. Паднала и една гѫста мѫгла, съмрачило се като въ рогъ и нищо не се виждало; а съединението на всичкитѣ тѣзи условия, обѣщавало щастие за едно рисковано предприятие.

На 14-й въ часа 1 слѣдъ полунощь, лейтенантитѣ: Александръ Павловичъ (Шестаковъ), Иванъ Ларионовичъ (Петровъ), мичманитѣ: Владимиръ Петровичъ (Персинъ), Митрофанъ Яковилевичъ (Балъ) и румѫнский майоръ Муржеско, съ 4 малки параходчета, потеглили къмъ турскитѣ монитори. Тѣ отивали на явна и почти неизбѣжна смьрть — само единъ Богъ ги избавилъ.

Най-пьрво вървѣло параходчето „Цесаревичъ“ подъ началството на Дубасова съ Муржеско и 14 матроси. Слѣдъ него „Ксения“ подъ началството на Шестакова съ Петрова и 9 матроси. Послѣ „Джигитъ“ съ Персина и 8 матроси, а най-надирѣ „Цесаревна“ съ Бала и 9 матроси. Тѣ вървели на растояние единъ отъ други по на 20 сажена, та въ случай на нещастие съ нѣкое отъ тѣхъ, другото да му притърчи на помощь. А когато пристигнали на опредѣленото мѣсто, образовали кръгъ въ водата, тъй щото ако ударътъ на Дубасова се укаже неудаченъ, Шестаковъ да стрѣля, нъ въ случай, че и той не сполучи, тогава да стрѣля Персинъ а най-послѣ и Балъ.

Въ часа $3\frac{1}{2}$ дъждътъ съвършенно утихналъ и отъ параходчетата които се намирали вече въ Мачинския ржкавъ, съзрѣли въ дрезгавината голѣмъ мониторъ, на когото отъ дѣсно се намиралъ единъ броненосецъ, а отъ лѣво военень параходъ. Въ минутата въ която Дубасовъ рѣшиль да нападне на монитора и казалъ на Шестакова като види слѣдствието на първия ударъ той да бѫде готовъ за вторий, отъ турска страна се чулъ гласъ: *кимъ дирѣ о?* (кой е този). Дубасовъ, разумева се, трѣбвало да даде отговоръ, нъ какъ да отговори! Въ това врѣме дошло му на умъ да каже, че е тѣхенъ човѣкъ и като знаилъ на

Digitized by Google

турски языкъ думитѣ—вашъ човѣкъ, той казалъ: *сизинъ адамъ*. Турцитѣ обаче, въ такива случаи отговаряли: *ябанджи дейлъ* (не е странинъ), а този особенъ отговоръ на Дубасова заставилъ часовоя пакъ да пита, нъ Дубасовъ сега произнесълъ още по сжмнителни думи: *сени адамъ* (тебе човѣкъ), тъй щото часовоя и трети пжть извикалъ, обаче, като чулъ отговорътъ: *казватъ ти, сени адамъ*, той изгърмѣлъ и веднага го послѣдвали другаритѣ му съ гърмѣжитѣ си. Коршумитѣ почнали да летжтъ надъ главитѣ на нападателитѣ, а „Цесаревичъ“ се спусналъ къмъ монитора, раздалъ се оглушителенъ трѣсъкъ и монитора билъ покритъ въ черенъ и гжстъ димъ. Матроситѣ тичали насамъ-натамъ и съ отчаяние викали за помощь. Отъ силния взривъ „Цесаревичъ“ се испълнилъ съ вода. Дубасовъ извикалъ на машиниста и кормчията да възлезжтъ горѣ и като вѣрвалъ. че параходчето е пробито, заповѣдалъ да се приближи „Цесаревна“, което презъ всичкото врѣме било готово да приеме хората отъ „Цесаревичъ“ понеже неговото потжване се считало неизбѣжно, обаче, щомъ узналъ, че параходчето е съвършенно здраво, извикалъ: „Шестаковъ, начинай“. Веднага се приближило „Ксения“, и Петровъ между летящитѣ бомби и коршуми отъ страна на тритѣ турски монитори, далъ направление на торпидата, въздуха се испълнилъ съ новъ трѣсъкъ и монитора „Хжзви-рахманъ“ съвършенно потжналъ въ водата, нъ и „Ксения“ се намѣрило въ опасность, понеже разни части отъ разбития мониторъ почнали да падатъ даже и тяжката нѣгова врата ударила до кормилото на параходчето и машината престанала да дѣйствова. Въ това врѣме отъ другитѣ броненосни параходи, турцитѣ отправили твърдѣ силенъ огънь, пробили параходчето „Джигатъ“, нъ русскитѣ моряци като сполучили да откачатъ и флага на потжналия мониторъ, благополучно се завърнали здрави и неповрѣдими въ Браилското пристанище.

Наводнението на Дунава доста попречило въ преминаването на русситѣ и дало възможность на турцитѣ да си приготватъ рѣчни батареи и още повечъ да се усилятъ въ крѣпоститѣ си. Нъ потопяването на двата монитера отъ дързостнитѣ русски маринери, въ отчаяние хвърлило турскитѣ войници и щомъ се показвалъ руски корабъ, турскитѣ маринери на бѣгъ ударяли.

Пристигането на императора въ Плоещъ, посрещането му отъ българскитѣ представители, тѣхния адресъ

Digitized by Google

и прч. На 26 Май вечерьта въ ч. 7.50 императора билъ посрещнатъ на станцията въ Плоещъ съ неописуемо тържество. Станцията вътрѣ и вънъ, както и цѣлия градъ така били украсени, щото гражданитѣ подобно нѣщо непомнили. На поднесеното блюдо съ хлѣбъ и соль отъ 75 души български представители изъ всичкитѣ градове въ Молдо-Влахия, билъ издълбанъ слѣдующия надписъ: „Возвеселихомся вси уповающіи на Тя и похвалимся о Тебѣ любящіи имя Твое. Великому Господарю Царю Александру В. (II) държавному заступнику за блъгарскій народъ — пребивающити въ Румынія блъгари, Маія 1877 г.

Българскитѣ представители подали на императора и слѣдующия адресъ, който се прочелъ отъ епископа Панарета Рашеевъ: „Ваше Императорско Величество, Всемилостивий Государь: Нии пребивающитѣ въ Румжния българе, които сме имали нещастието да напустнемъ милото си отечество, щото да намѣримъ въ чужда земя прибѣжище отъ насилията и гоненията на нашитѣ мжчители — считаме се сега най-шастливи отъ своитѣ едноплѣменници, защото на насъ е паднало жребието да срещнемъ най-първо свѣтлото Ваше лице, Виликий Государь и съ благоговѣние да изразимъ въ нозѣтѣ на Ваше Императорско Величество безпредѣлната благодарность, която чувствува цѣлий български народъ, при мисъльта за високий подвигъ, предприетъ по Вашата държавна воля на Велика Руссия отъ святата любовъ къмъ угнѣтенитѣ и страждущи братия, въ осжществление надѣждата която българитѣ отъ вѣка, по предание, възлагатъ на православния Русский Царь и на братския русски народъ за своето избавление отъ тѣжкото робство“.

Изъ улицата презъ която минавалъ императора, женитѣ хвърляли отъ балконитѣ букети и вѣйки а на двора въ приготвения за императора домъ, въ каляската хвърленъ бѣлъ гължбъ — символъ „благословения“, както значило въ привързаната около шията му записка.

На 26 преди пладнѣ императора приелъ князъ Карла на посѣщение и на 27 сутрѣньта заминалъ за Букурещъ, гдѣто посрещанието и приемването било още по тържественно, а въ 3 часа сл. пл. завърналъ се въ Плоещъ.

На 1 Юний пристигналъ въ главната квартира въ Плоещъ, английский воененъ агентъ Велеслеи и когато поискалъ да

Digitized by Google

тръгне съ главнокомандующий, казало му се, да остане въ кваргирата на императора, гдѣто и да се намира тя.

Германскитѣ военни агенти пристигнали нѣколко дена понапредъ отъ Велеслея, нъ тѣ намѣрили дружественъ приемъ. Во главѣ на германската группа стоялъ младий драгунский поручикъ принцъ Батембергъ, производящь на всички твърдѣ симпатично впечатление съ своята скромность, привѣтливость и замѣчателно умѣние да държи себе въ благородна обноска и съвършенно просто.

На 2-й тръгналъ изъ Плоещъ князь Черказский който пристигналъ въ Букурещъ съ своя многичисленъ щатъ служащъ на Червеният Кръстъ и по бъдящето гражданско управление въ България.

Преминаването на русситѣ Дунава при Галацъ. На рѣкитѣ Прутъ и Серетъ били приготвени до 1000 салове и понтони и отправени въ Галацъ и Браила. Нарочно построени и нѣколко обградени съ дебели дървета и покрити съ ламарина ладии съ по единъ топъ на носътъ. Други седемъ по за 200 д. и съ два топа. За превозване топове съ принадлѣжноститѣ имъ и коньетѣ, построени 12 салове. Оставена на расположение и флотилия отъ частнитѣ търговски параходи: „Загражденіе“, „Фосколо“, „Фосколина“; отъ румънскитѣ: „Стефанъ-Селъ Маре“, „Фургулуръ“, „Романия“, „Рундинска“ и месть русски малки параходчета.

Всичко това било приготвено и чакало се само спаданието на водата, която била чрезмѣрно висока. Обаче по приказанието на главнокомандущий, ген. лейт. Циммерманъ, трѣбвало да постави понтонитѣ и на 10-й сутрѣньта русситѣ да се намѣратъ на турския брѣгъ.

На 9-й сутрѣньта единъ офицеринъ съ осемь д. казаци преплували Дунава отъ къмъ источната страна на Галацъ и като достигнали до турския брѣгъ почнали да правятъ разведки. Турцитѣ отъ хълма открили огънь, офицерина, обаче, безъ да обърне внимание, заобиколилъ хълма съ цѣль да намѣри сгодно мѣсто за преминаването и послѣ се завърнали надирѣ съ двама тяжко ранени казаци.

Въ часа 9 вечерьта поставени на салове 4 топа и 10 роти войници, снабдѣни съ четиридневенъ запасъ сухари, кораби и лодки въ присѫтствието на Циммермана и подъ пѫтеводителството на 8 д. българе отплували изъ Галацъ.

Digitized by Google

Турцитѣ били извѣстни за това предприятие отъ своитѣ шпиони и взели мѣрки за да препятствуватъ [1]). На много мѣста преградили съ плетища отъ пръчки, побили и гѫсти колове за да немогѫтъ доближи саловетѣ до брѣга, тъй щото русситѣ трѣбвало разни спънки да посрещатъ и врѣме да губятъ.

Особно препятствие посрещнали отъ наводнението на Дунава. За да излезѫтъ на сушата често нѫти попадали въ многобройнитѣ блата и солдатитѣ постоянно се валяли изъ водата. Турцитѣ като чули отъ хълмътъ шумъ и плѣскание по водата, почнали да стрѣлятъ въ тъмнината, нъ русситѣ не отговаряли и по възможности безъ шумъ слѣдвали да преминаватъ. Около 3 часа сутрѣньта когато взело да се зазорва, чулъ се първия вистрѣлъ изъ една отъ турскитѣ батареи, отправенъ противъ настѫпающитѣ русски колонни а пъкъ когато излѣзнѫли на сухо, турцитѣ които били 3000 д. пѣхота и 300 д. конница съ двѣ орудия, отъ разни страни ги нападали, преслѣдвали и раненитѣ най-жестоко мѫчили.

Руситѣ се намѣрили между двѣ неприятности, — отпредъ огънь и ножъ а отдирѣ вода па и позоръ. Нъ както всяки пѫть сѫ избѣгвали позора, така и сега рѣшили да вървѫтъ напредъ, та ако ще би и всички да изгинѫтъ. Поручикъ Елснеръ[2]) и прапорщикъ Сушковъ като извикали на войницитѣ „настѫпление“, повели ги и между силния огънь отъ страна на укрѣпенитѣ турци, неустрашимо се хвърлили върху тѣхъ, завзели позициитѣ имъ между селата Гарвино и Вакарени и утвърдили се по височинитѣ на Буджака.

Турскитѣ войници които до това врѣме слушали само, че русситѣ нападали като аслани (лъвове), а сега щомъ видѣли съ очитѣ си една шепа русси да напада съ такава самоотвѣржеиность и съ такова юначество на една огромна сила, едни отъ тѣхъ почнали да бѣгатъ къмъ Мачинъ а други падѫли въ плѣнь.

Въ това сражение убити: подпоручицитѣ Василиевъ и Николский отъ Ряжския полкъ, Василиевъ отъ Рязанский полкъ

[1]) Въ Румѫния се появили много шпиони: евреи, цигани, арменци и прч., за което на 7-й Юний страната се обяви въ военно положение, а всяко подозрително лице да бѫде сѫдено отъ военни сѫдилища.

[2]) Поручикъ Елснеръ, е първия който се хвърлилъ на турския брѣгъ, за което императора се рѫкувалъ съ него, далъ му и Св. Георгиевския кръстъ.

Digitized by Google

и 44 д. солдати, а ранени: поручицитѣ Елснеръ и Атрашкевичъ и 88 д. войници. — Нъ преминаванието Дунава на тъзи точка бѣше вечь свободенъ и по пладнѣ на турския брѣгъ имаше 6000 д. русси съ 4 орудия.

Завземание отъ русситѣ града Мачинъ. Честити сж били, наистина, българетѣ въ този градецъ, защото, при освобождението България, тѣ сж посрещнъли и пригърнали най-първо русския войникъ, тѣ сж видѣли най-първо счупенитѣ вериги на петь вѣковното робство и тѣ сж казали най-първо: „Нинѣ отпущаеши раба твоего Владико“.

Избѣгналитѣ отъ сражението войници и черкези като разгласили въ градеца за преминаването на русситѣ Дунава, гражданитѣ турци още отъ вечерьта срещо 10 Юний почнали да прибиратъ изъ кжщята си каквото могжтъ завдигна и цѣлата нощь се протакали на вънь, а пъкъ черкезитѣ и башибозуцитѣ разбивали българскитѣ дюгени и кжща, обирали, безчестили и убивали. Въ единъ дворъ се намѣрили 35-годишна българка съ двѣтѣ си дъщери изнасилвани, послѣ убити и свързани тритѣ наедно съ ремици одрани отъ тѣхнитѣ кожи.

Слѣдъ като избѣгали турцитѣ, българското население се отправило къмъ Дунава да чака и посрещне своитѣ освободители. Ген.-лейтенантъ Циммерманъ, току щомъ преминжлъ Дунава и излѣзналъ на брѣга съ своя щабъ, билъ посрещнатъ отъ населението съ неописуема радость и градскитѣ представители му поднесли хлѣбъ и соль, а тримата свещеници облѣчени въ църковни одѣжди, отслужили благодарственна лития и пожрсили войската съ осветена вода. Послѣ тръгнали за въ града съ пѣние отъ църковний хоръ и съ музика. Веднага се наредилъ административенъ съвѣтъ съ предсѣдатель: Ст. Ионевъ, подпредсѣдатель Ст. Тоневъ, съвѣтници Марко Тодоровъ, Коста Георгиевъ, Димитръ Краевъ, Григоръ Владиевъ и началникъ полиции С. Габровский.

Русситѣ като преминали Дунава, пръснаха между населението възвание отъ страна на императора, съ дата 10 Юний, въ което се казваше:

„Българе! Моята войска премина Дунава и стжпва сега на вашата земя гдѣто много пжти тя се е сражавала за облегчение бѣдственната участь на християнитѣ въ Балканский полуостровъ. . . . . Моитѣ прародители съ влиянието и съ оржжието си успѣли послѣдователно да обезпечатъ участьта на

Digitized by Google

сърбитѣ и румънитѣ и поставили ги въ новъ политически животъ. Врѣмената и обстоятелствата не измѣниха това съчувствие, което Русия е хранила къмъ своитѣ единовѣрци на Истокъ. И сега она се отнася съ сѫщото благоволение и любовь къмъ всичкитѣ християнски народи на Истокъ. На храбрата моя войска, предводима отъ любезниятъ ми братъ Великий Князъ Николай Николаевичъ е възложено да огради вѣчно вашата народность и да утвърди за ва ъ тѣзи священни права безъ които е немислимо мирното и правидно, развитие на вашия граждански животъ. Тѣзи права вий придобихте не съ силата на оръжието, а съ цѣната на вѣковнитѣ страдания, съ цѣната на мъченическата кръвъ, въ която дълго врѣме сте потъвали вии и вашитѣ покорни прадѣди. Задачата на Русия е да съзижда а не да разрушава. Тя е повикана отъ Всевишния промисъль да съгласи и умиротвори всички народности и всички исповѣдания въ тѣзи части на България, гдѣто съвмѣстно живѣятъ хора отъ разно происхождение и разни вѣри. . . . . .

„Мюсюлмани въ България! Съ жалость припомнувамъ не одавнашнитѣ жестокости и престѫпления извършени отъ мнозина изъ васъ надъ беззащитното християнско население на Балканския полуостровъ. Свѣтътъ не може да забрави тѣзи ужаси; нъ русската власть нѣма да отмъщава на всички за извършенитѣ отъ вашитѣ едновѣрци престѫпления, а само извѣстнитѣ и на вашето правителство злодѣи оставени безъ наказание, ще бѫдатъ предадени на сѫдъ. . . . .

„Християни въ България! Вий сега преживѣвате дни приснопаметни за васъ. Ударилъ е вече часътъ на вашето освобождение отъ мюсулманското безправедно угнѣтение. Покажете въ очитѣ на свѣта високия примѣръ на взаимна християнска любовь. Забравете старитѣ домашни распри, строго уважавайте правата на всяка народность. . . . .“

Не се изминахѫ нито мѣсеци, нито седмици отъ стѫпването на русситѣ въ България а само два дни и Савфетъ паша отправи на 12 Юний до представителитѣ на Портата при великитѣ сили слѣдующата телеграмма: „русскитѣ жестокости противъ мюсулманското население сѫ нетърпими. Русската войска пали и граби селата, насилва турцитѣ да стават християни, осквернява джамиитѣ и училищата. Жени и моми слѣдъ като бѫдатъ обезчестени, убиватъ се а пощаденитѣ мѫже се

Digitized by Google

испращатъ въ Сибиръ. И ний указваме на цѣла Европа тѣзи варварски постжпки".

Савфетъ паша е твърдѣ прибързалъ съ тжзи телеграмма, тъй като до това врѣме русситѣ никакъ не бѣхж срещали и турско население.

Рѣшителното преминаване на русситѣ Дунава при Свищовъ. Преминаването Дунава било при Никополь било при Свищовъ се считаше една отъ най-труднитѣ задачи въ похода на русситѣ, — нъ и най-важното условие за постигание на цѣлта. Преди да изложимъ сполучливия начинъ на преминаването, ще кажемъ нѣколко думи за взетитѣ предварителни мѣрки по него.

Полковницитѣ Артамановъ и Каулбарсъ отъ установенитѣ русски войски въ Зимничь срещо Свищовъ, поискали да узнаятъ турската сила въ и около послѣдний този градъ. Нъ въ това врѣме като било запрѣтено плаването по Дунава на всички безъ исключение параходи, гемии и лодки освѣнь на военнитѣ и то при гжста стража, никой вечъ не минавалъ отъ единий брѣгь на другий, тѣ намислили да промжкнатъ нѣкое лице презъ Дунава съ гжлжби, чрѣзъ които да се извѣстжтъ каква е турската сила въ Свищовъ.

За преминаването Дунава и предаването гължбитѣ на надлѣжното мѣсто, рѣшилъ се единъ македонецъ, хлѣбарь, на име Величко, преселенъ въ Свищовъ и врѣменно живущъ въ Зимничъ.

Отъ домътъ на Г. Георгицовъ въ Зимничъ били вземени три гължби и Ан. Аневъ който придружавалъ русската войска, предалъ ги въ кошничка на Величка, а Ив. Х. Димитровъ му вржчилъ едно писмо за Хр. Ц. Бръчковъ въ Свищовъ.

Рѣшителния Величко се качилъ по средъ нощь въ една лодка придруженъ отъ Ив. Х. Димитровъ, единъ русски офицеринъ и потеглили въ тъмнината презъ Дунава. Матроситѣ никакъвъ шумъ не произвождали съ лопатитѣ си въ водата и благополучно пристигнали на другия брѣгъ. Величко излѣзналъ изъ лодката, която веднага се завърнала надирѣ, а той се промжкналъ между честитѣ нъ дълбоко и спокойно заспали стражи, крилъ се изъ лозята, сугрењта влѣзълъ въ града, намѣрилъ Бръчкова и предалъ му гължбитѣ.

На 24 Май, Бръчковъ привързалъ между крилата на единия гължбъ писъмце което имало слѣдующето съдържание:

Digitized by Google

„Братия, въ нашия градъ се намиратъ около 400 д. турски войници и 60—70 д. конница съ 6 топа. Освѣнъ укрѣпленията край Дунава има още едно кржгло на разстояние 15 мин. къмъ Истокъ отъ града, което може да вземе до 60 души.“

На 28-й съ втория гължбъ било отправено слѣдующето: „Братя, учимъ се, че въ Търново имало до 3000 д. войска а на Маринополе и укрѣпления сжщо и въ Габровский балканъ. Въ Севлиево, Ловечъ и Плѣвенъ войска нѣма. Въ Никополъ имало 3000 д., въ Гигенъ 4000 и 800 д. черкези, въ Самоводине 500 и 200 д. черкези, въ Орѣхово 800 и 500 д. черкези!“ [1])

Главнокомандующий ако и да се увѣрилъ отъ тѣзи извѣстия, че турцитѣ нѣматъ достатъчна войска, която да покаже силно упорство въ преминаването на русситѣ Дунава, нъ като се опасявалъ отъ турскитѣ монитори, рѣшилъ окончателно да ги уничтожи или да ги постави въ невъзможность да препятствуватъ, като възложилъ на опитния капитанъ Новикова да постави торпиди по всичкото пространство на Дунава отъ Руссе до Корабия.

На 7 Юний въ 11 ч. презъ нощьта, за тжзи цѣль били отправени 10 малки параходчета съ 6 ладии и въ 8 ч. сутренъта, Новиковъ, между коршумитѣ на турската войска и стрѣлбата отъ мониторитѣ, почналъ загражданието на Дунава. Въ продължение на една седмица торпидитѣ били поставени, плаванието на турскитѣ кораби спрѣло и мониторитѣ вечь не се движили отъ мѣстата си, а за тъзи рѣшителность, Новиковъ билъ награденъ съ Георгиевски крьстъ.

Главнокомандующий като възложилъ на Новикова загражданието на Дунава, внезапно се изгубилъ на 8-й отъ Плоещъ безъ да знае нѣкой гдѣ и защо е отишелъ. Разни слухове се носили за неговото исчезване. Той обаче въ това врѣме разглеждалъ Дунава отъ Зимничъ до Турно-Могурели и окончателно рѣшилъ, преминаването да стане на Зимничъ — Свищовъ. Нъ когато отишелъ въ Турно-Могурели, такива заповѣди далъ, отъ които се разумѣвало, че преминаването ще ста-

[1]) Презъ 1890 г. когато събирахъ свѣдения въ Свищ въ срещнахъ въ Анева коние отъ двѣтѣ тѣзи писма на нѣмски. Третия гължбъ не испълнилъ своята мисия. Едни казватъ, че писмото било паднало а други че не отишелъ съ врѣме въ Зимничъ.

Digitized by Google

не при селото Фламунда, гдѣто веднага почнали да се трупатъ русскитѣ войски и турцитѣ обърнали своето внимание къмъ тъзи точка.

На 12-й главнокомандующий се завърналъ и тайната за преминаването повѣрилъ на ген. Драгомирова, като му казалъ да се разпореди съ нуждитѣ за това средства.

Въ това врѣме русситѣ открили отъ батареитѣ си по цѣлото течение на Дунава отъ Браила до Видинъ силенъ огънь който продължавалъ 72 часа. Въ първия день избухналъ въ Руссе пожаръ на нѣколко мѣста. Сжщо и турцитѣ отправили масса гюллета и повредили нѣкои здания въ Олтеница и Гюргево.

На 13-й вечерьта русситѣ открили още по силенъ огънь срещо Никополь гдѣто построили и 8 батареи въоружени съ обсадни топове. А въ турцитѣ не оставало вечъ никакво сжмѣние, че опитътъ за преминаването ще стане на друго мѣсто.

На 14-й сутренята, Драгомировъ повикалъ при себе въ градеца Бей, началницитѣ на всички отдѣлни части на повѣрений му отрядъ, на които, слѣдъ като открилъ врѣмето и мѣстото за преминаването, казалъ: „Всички, вий, господа, ще се подчинявате на офицеритѣ които ще ржководятъ преминаването. Въ корабитѣ ще се варди пълна тишина; по никой начинъ не трѣбва да се отговаря на неприятелския огънь; на раненитѣ помощь нѣма да се подава. Внушете на войницитѣ, че никакъвъ сигналъ не ще да има, нъ да слушатъ приказанията на командиря: — *варди коршума, не пускай го даромъ, стрѣляй на месо, върви напредъ — коляй! убиешъ турчина — мълчи и не говори.*

Опредѣлената за този походъ войска (14-та дивизия) обѣдвала по рано отъ обикновенното врѣме, войницитѣ се снабдили съ 4-дневна провизия състояща отъ фунтъ мѣсо и сухари, слѣдъ което потеглили и въ 6 ч. сл. пл. пристигнали въ Зимничъ гдѣто се установили на прикрито отъ неприятеля мѣсто.

Походния отрядъ билъ распредѣленъ на 7 транспорта по 11 роти пѣхота, сотня пластуни, 60 д. казаци и 8 горски или 7 пѣхотни орждия за всякой.

Въ ч. 9 вечерьта когато нощьта била покрита съ тъмни облаци и росния дъждъ я правилъ още по мрачна, почнали да спускатъ въ водата приготвенитѣ 208 понтони.

Digitized by Google

Въ ч. 10 въ Свищовъ се виждали много огньове както и на истокъ отъ града гдѣто свирила музика. Въ 11 музиката млъкнала, огньоветѣ изгаснали, сѫщо и въ града.

Войската, която турцитѣ никакъ не забелѣжили презъ деньтъ, по средъ нѫшь въ пълна тишина пристѫпила на брѣга и въ ч. 1 първия транспортъ потеглилъ.

При тръгването, Драгомировъ казалъ: „Отстѫпване по никой начинъ нѣма, нъ да се върви напредъ. Напредъ — побѣда, назадъ — въ всякой случай погибель, ако не отъ куршумъ, то въ вода“.

Драгомировъ като си припомнилъ че нѣкои отъ офицеритѣ съ които е прекаралъ приятелски животъ въ своето командуване, нѣма вечь да ги види, заплакалъ и тихо отправилъ благословението си слѣдъ отплувавшитѣ.

Въ понтона който вървелъ най-първо като пѫтеводитель, намиралъ се ген. майоръ Иолшинъ. Въ начало плуването на понтонитѣ добрѣ вървѣло, нъ като пристигнали до средъ рѣката, вѣтерътъ значително увеличилъ вълнението на водата, усилията на гребцитѣ оставали безполѣзни, отъ гѫстата мѫгла луната съвършенно се помрачила, нищо се не виждало и понтонитѣ изгубили своята линия — едни се движили направо срещо устието на р. Дерменъ-дере, други вървели по нагорѣ а трети тласнати по надолу отъ него.

Когато пръснатитѣ понтони отъ първия транспортъ приближили до 200—300 шага отъ брѣга, предните турски постове забелѣжили това, почнали да стрѣлятъ и веднага турскитѣ сигнали зазвучали съ рошковетѣ както отъ Свищовъ гдѣто се намирали два баталиона войска, така и отъ Вардимский лагеръ гдѣто били расположени 5 баталиона. Чувало се тичание, викъ, шумъ, тревогата била обща между турскитѣ войници и всички се стичали около устието на р. Дерменъ-дере. Нъ преди да пристигне турската войска отъ Свищовъ и Вардимъ, повечето отъ войницитѣ на първия транспортъ излезнали на сухо при Дерменъ-дере и образовали фронтъ къмъ Вардимъ, къмъ югъ и Свищовъ.

Русскитѣ войници се били въ тъмнината кой както можилъ безъ никаква команда или пакъ подъ каквато команда попадалъ и по такъвъ начинъ можли да се удържатъ на брѣга до зори.

Digitized by Google

Въ ч. $3^1/_2$ турската войска пристигнала и силенъ огънь открила върху приближающитѣ се до брѣга отъ първия транспортъ понтони, които още обикаляли изъ водата. Два отъ тѣхъ потънали наедно съ хората и два топа. Въ нѣкои, войницитѣ, сжщо и грѣбцитѣ били съвършенно избити, а понтонитѣ пълни съ мъртви и ранени тѣла, оставали на произвола на водата, догдѣто се напълнятъ отъ дупкитѣ и потжнатъ.

Нѣкои понтони за да избѣгнатъ огъня, отдалечавали се по надолу, нъ тѣ попаднали на такъвъ огънь, щото, по изражението на единъ понтонний офицеринъ: „въ тѣхъ не стрѣляли, а просто ги застрѣлявали“. Разумѣва се, когато въ единъ понтонъ сж били наблъскани повечь отъ 50 д. а една гжста цѣпь стрѣля въ такава сплотена масса, само единъ особенъ случай може да запази живота въ подобни условия. И дѣйствително, всичкитѣ понтони, които се спуснали надолу, били, буквално застрѣляни.

Въ единъ понтонъ въ началото била избита половината команда, а послѣ и гребцитѣ, които веднага се замѣнили съ хора отъ командата, нъ наскоро не останало кой кого да замѣнява — всички убити, само единъ унтеръ-офицеръ останалъ, който ако и раненъ, съ плуване спасилъ живота си.

На другъ понтонъ останали само трима матроси. Въ това врѣме една граната разбила и понтона а тѣ се хвърлили въ водата за да преплуватъ. Матроса отъ гвардейския екипажъ Семенъ Лопатинъ останалъ съ раздробена ржка и когато се събличалъ за да се хвърли въ водата, раздробили му и другата ржка въ плешката. Той, и други двама ранени, заловили една дъска и течението на водата ги извело на единъ островъ. Безсилния Лопатинъ неможалъ да продължава, останалъ на острова, а другитѣ двама тръгнали съ дъската да излезжтъ на брѣга, нъ вечь не се видѣли нито чули. Лопатинъ пресѣделъ на острова $5^1/_2$ дена безъ храна, ранитѣ му червясали и изгубилъ надѣжда. Една русска варка минавала отъ тамъ, той извикалъ, взели го, завели въ болницата и въ сжщий день императора два пжти го посѣтилъ, какго и главнокомандующий който му прикачилъ Георгиевски крьстъ.

На разсжмване, турцитѣ все повечь и повечь усилвали огьня, най послѣ, така нападнали, щото излезналитѣ отъ първия транспортъ войници, окончателно щѣли да бждатъ истрѣ-

Digitized by Google

бени ако не били пристигнали $5^1/_2$ роти отъ втория транспортъ[1]).

Самата възвишенна мѣстность напълно благоприятствовала за отбрана на турцитѣ. Тѣ всѫду намирали закрити мѣста за да стрѣлятъ а русскитѣ коршуми да не ги досягатъ и русситѣ трѣбвало да си служатъ само съ щикъ.

Въ такова едно нападение до брѣга, щабсъ-капитанъ Бряновъ показалъ голѣмо юначество. Хвърлилъ се съ „ура" върху турцитѣ и съ силното си тичание оставилъ своитѣ солдати надирѣ, а самъ билъ посрещнатъ и вдигнатъ на въздухъ отъ деветь турски щика. Въ такова положение, той извадилъ сабята и ударилъ единъ турчинъ по главата. Като пристигнали войницитѣ му, турцитѣ се разбѣгали, а Бряновъ ако и да носилъ деветь рани по тѣлото и кръвьта текла отъ него, подпрелъ се на лакъта си и пакъ давалъ команда[2]).

Така сѫщо и великий князь Николай Николаевичъ — младший, удивилъ всичкитѣ офицери съ своето мѫжество. Той никъкъ не се отстранилъ и до свършванието на боя останалъ подъ летящитѣ гранати.

Драгомировъ като гледалъ отъ лѣвия брѣгъ силното упорство на турцитѣ, на които и самата мѣстность обѣщавала побѣда, потеглилъ съ третия транспортъ за дѣсния брѣгъ, придруженъ отъ Скобелева II и отправилъ се къмъ лѣвия флангъ. Въ това врѣме капитанъ Фокъ съ 15 д. войници нападнали караулнята въ която се намирали до 60 д. турци отъ които едни паднали на мѣсто, а други избѣгнали, а пакъ Драгомировъ нападналъ на една воденица пълна съ турци, почнала се стрѣлба и отъ двѣтѣ страни, нъ воденицата била запалена и турцитѣ изгорѣли.

Въ ч. $10^1/_2$ цѣлата 14-та дивизия се намирала на дѣсний брѣгъ и горскитѣ орѫдия продължавали да стрѣлятъ на турскитѣ батареи въ Свищовъ. А нѣкой си англичанинъ коман-

---

[1]) Съобщението съ гълѫбитѣ било вѣрно, но като се разгласило за преминаванието на русситѣ при Никополь, отъ Руссе била испратена 4 — 5000 д. войска съ 6 топа за Никополь, която тъкмо по онова врѣме се случила до Свищовъ, тъй щото ако преминаванието на русситѣ било станало единъ часъ по напредъ или по послѣ, може би по лесно да се извършеше.

[2]) На другия день Бряновъ билъ награденъ съ Георгиевски крьстъ, прикаченъ собственнорѫчно отъ императора, нъ и въ сѫщия день умрѣлъ.

Digitized by Google

дантъ въ батареята като излезълъ изъ търпѣние, казалъ: „Колкото ги биешъ, тия мужици все напредъ вървятъ“.

Въ ч. $1^1/_2$ турцитѣ отъ Свищовъ престанали да стрѣлятъ.

Императора който се намиралъ при селото Фламунда срещо Никополъ гдѣто бѣше разгласено преминаването Дунава и отгдѣто всичко наблюдавалъ, въ ч. 2 сл. пл. пристигналъ въ Драча и вечерьта съ сълзи на очи отъ радость, окачилъ на главнокомандующий крьста св. Георгий II степень.

Не само турцитѣ, нъ мнозина и отъ европейскитѣ корресподенти били увѣрени, че преминаването ще стане при Никополъ и тамо вардили. А пакъ Абдулъ-Керимъ паша, като преглеждалъ позициитѣ въ Свищовъ, казалъ: „поскоро могжтъ ми поникнѫ косми на дланьта, отколкото русситѣ да преминатъ на това мѣсто“.

Честьта на стратегическата въ този случай сполука, принадлѣжи на главния щабъ на армията, нъ втората и чисто тактическата задача въ преминаването Дунава, е, испълнилъ ген. майоръ Михаилъ Ивановичъ Драгомировъ. Името на Драгомирова между военнитѣ отдавна е извѣстно, нъ гражданский миръ сега се запознава съ него. Той като свършилъ курса, въ 1849 г. постѫпилъ въ семеновский полкъ. Послѣ въ академията на генералния щабъ. Пѫтешествовалъ и попадналъ въ италиянската компания послѣ Солферино. Отъ 1859 — 1869 билъ професоръ въ академията и началникъ щаба на гвардейската дивизия; послѣ началникъ щаба на киевский окржгъ, а отъ 1873 г. командувалъ 14-та пѣх. дивизия, на която се паднала честьта да сгѫпи най-първо въ България и да отвори пѫть на цѣлата русска армия. Драгомировъ като професоръ неотдѣлялъ теорията отъ практиката и всегда съединявалъ научнитѣ занятия съ практическата дѣятелность.

Русситѣ ако и да сѫ предполагали, че въ преминаването Дунава подъ Свищовъ ще изгубятъ 20 — 30,000 души, обаче, умѣнието често пѫти надвишава силата.

Спорядъ по точнитѣ свѣдения, цифрата на убититѣ възлизала на 289 д. потѫнали 53 д. и ранени 398 д.

Отъ офицеритѣ убити:		ранени:	
щабсъ-капитанъ	*Петровичъ*,	полковникъ	*Озеровъ*,
„ „	*Бряновъ*,	„	*Духонинъ*,
капитанъ	*Ящинский*,	подполковникъ	*Рѣшетниковъ*,
подпоручикъ	*Григоръ Швили*,	майоръ	*Годлевский*,
„	*Кѫненбергъ*,	капитанъ	*Стрѣмелцовъ*,

Digitized by Google

прапорщ.	*Лукьяновъ*,	капитанъ	*Алейниковъ*,
„	*Федоровъ*,	„	*Семеновъ*,
„	*Рижкинъ*,	поручикъ	*Полувановъ*,
„	*Здань*,	подпоручикъ	*Василий Яковлевъ*,
„	*Ивановъ*,	„	*Данилевский*,
потжнали:		прапорщникъ	*Максимовичъ*,
подполковникъ	*Стрелбицкий*,	„	*Сал.-Сабадашъ*,
щабсъ-капитанъ	*Кобиевъ*,	„	*Пражницкий*,
подпоручикъ	*Тюрбертъ*	„	*Динга*,
		„	*Гижицский*.

На падналитѣ тукъ е въздигнатъ паметникъ на едно високо мѣсто надъ Дермендерската долина, около 25 м. отъ Дунава. Този паметникъ който е вѣчното жилище на всичкитѣ починжли на това мѣсто, може да се счита най-огромния въ цѣла България. Неговата височина като на гробъ, е, само 1 м. и 50 с., широчина та му въ двата края по 4.50, въ средата 8, а дължината 15.50. Въ средата му е поставенъ мраморенъ стълбъ, а на сѣверната, западната и южната страни по два такива.

Средния носи надписъ: „русскимъ войнамъ павшимъ въ бою 15 Юня 1877 г. при переправѣ чрезъ Дунай. Въ память героямъ товарищамъ 14-й пѣхотной дивизий офицеровъ 10, нижнихъ чиновъ 229. Братская могила.“

На единий отъ сѣвернитѣ личжтъ имената на прапорщицитѣ Рижкина и Зданя — първий отъ 54-й Минский полкъ, вторий отъ 55-й Подолский, а на другия сж написани имената на Иванова, Григоръ Швили и Брянова отъ 55-й Волинский полкъ.

Единий отъ западнитѣ носи името на Каненберга, а другия на Петровича — и двамата отъ 54 пѣх. Минский полкъ.

Отъ южнитѣ, единий на Ящинский и Лукьяновъ отъ 53-й пѣх. Волинский, а другия на Феодорова отъ 54-й Минский полкъ.

На разстояние 30 м. отъ този паметникъ е въздигнатъ и другъ съ дължина 6.50, широчина 4, измазанъ съ варъ и безъ никакъвъ надписъ.

Тѣзи паметници сж окржжени съ прекрасна градина отъ разни плодородни дървета.

На едно още по-високо мѣсто отвѣдъ долината, по която сж излизали русситѣ, сгърчи великолѣпенъ паметникъ построенъ отъ дѣланъ камъкъ. Отъ едната страна на мраморна плоча е изработенъ русский гербъ; отъ друга, образа на Св. Георгий;

Digitized by Google

отъ трета, надписъ: „Въ царствованія россійскаго императора Александра II и подъ главнимъ началствомъ генералъ-лейтенанта Радецкаго 15-й Юня 1877 г. преправа черезъ Дуная у Зимници и бой у Систова“, а на четвьртата сѫ написани участвовавшитѣ въ боя полкове, баталиони, сотни, батареи и прч.

Тържественното влизание на русситѣ въ Свищовъ. Слѣдъ прогласяванието на войната, турцитѣ въ този градъ когато се срещали на улицата, особно пакъ по кафенетата, разговора си захващали съ тия думи: *Ингилизъ бракмасъ москофу муарабе ачсънъ дъовлете; диннемезъ исе, о езвджекъ кафасѫнѫ* (Англия нѣма да остави московеца да отвори война на султана, ако непослуша, тя ще му смаже главата).

Турцитѣ напълно вѣрвали, че по никой начинъ Англия нѣма да допустне да преминѫтъ русситѣ Дунава, та никакъ не се безспокоили отъ снованьето имъ по срещния брѣгъ и така си живѣли, като че се намиратъ на 500 килм. далечъ отъ русситѣ или вѣчна пропасть да ги раздѣля едни отъ други. Нъ когато русската войска почнала да се трупа срещо Никополъ и находящитѣ се турски войници въ Свищовъ взели да говорѫтъ, че русситѣ ще преплуватъ Дунава при този градъ, гдѣто били докарали и нѣколко хиляди такива конье, които щомъ сѣ хвъргали съ всадника отъ единия брѣгъ, на другия се намирали, (вищовскитѣ турци намислили — ако преминаванието на русситѣ се осѫществи, да испълнѫтъ една отъ священнитѣ заповѣди на корана. Тѣ съставили два списъка — единий за мѫжетѣ, които да бѫдатъ избити, като съчувственници на русситѣ, а другия за красивитѣ жени и моми, които да закаратъ съ себе и рѣшили: щомъ се извѣстѫтъ за преминаванието, да исколятъ мѫжетѣ, да заберѫтъ женитѣ и да избѣгнатъ. Обаче, отъ ненадѣйното появяване на русситѣ подъ Свищовъ, турцитѣ всичко забравили и всякой единъ припкалъ да предвари и докачи нѣкоя кола или конь отъ българетѣ, да натовари каквото може, или пъкъ да впустне нѣщо въ джоба, или мушне въ пояса си и колкото е възможно по-скоро да бѣга, тъй щото, тукашното българско население, което въ много въстания е давало жьртви, при освобождението си било щастливо да се избави безъ всяка жьртва, освѣнъ единъ българинъ, който билъ убитъ, защото поискалъ паритѣ си отъ нѣкой турчинъ.

Digitized by Google

На 15-й Юний, часьть по 3 слѣдъ пладнѣ, преминаването презъ Дунава било вечь свободно, турското население и войската бѣхѫ напуснали града Свищовъ и въ ч. 4 генералъ-майоръ Петрушевский влезе въ града посрещнатъ отъ цѣлото българско население на чело съ облѣченото въ църковни одѣжди духовенство и съ приносъ хлѣбъ и соль на блюдо.

Това посрещание било нѣщо особно, нѣщо извънредно. Камбанитѣ, на които гласътъ дълго врѣме не се чувалъ, съ общето звучение обадили на всички граждани пристиганието на русситѣ, което възбудило крѣпость и сила и у старци, и у немощни и всякой се опѫтилъ къмъ онъзи страна за да види, посрѣщне, цѣлуне и пригърне своитѣ избавители които е съ вѣкове очаквалъ. Мѫжетѣ падали на колѣне прѣдъ своитѣ освободители, а женитѣ имъ цѣлували рѫцѣ, подавали вода, вино и овощия каквито се намирали. Нѣкои повдигали малкитѣ си дѣца да видѫтъ и по-добрѣ да запечататъ въ ума си своитѣ избавители русси, като приготвили въ рѫцѣтѣ имъ вѣйки и букети, които подавали на войницитѣ.

Веселитѣ лица, радостнитѣ разговори, виковетѣ „ура“ и „да живѣе Руссия“, надпреварването за посрещание русскитѣ войници, — всичко това допълняло картината на общата велика радость и въсторгъ на свищовското население.

По всичкитѣ прозорци и балкони се развѣвали флагове, келими и красни платове; българскитѣ кѫщи били отбелѣзани съ голѣми крьстове начъртани по вратитѣ и стѣнитѣ а мѫжетѣ имали пришити на шапкитѣ и рѫкавитѣ крьстове отъ бѣлъ ширитъ.

Драгомировъ, който се намиралъ на бойното поле, за когото Петрушевский казалъ, че той е главния началникъ, гражданитѣ предали единъ голѣмъ букетъ на Петрушевский, съ умоление да го испрати Драгомирову, а като пристигна Драгомировъ въ града, въдвори напълно мирътъ и спокойствието между населението, състави единъ врѣменен съвѣтъ отъ по първитѣ граждани и една мѣстна полиция.

Градътъ Свищовъ представляваше складъ, нъ складъ отъ хора. Преминаването на войската презъ Дунава като порой течеше, а при излизанието ѝ на брѣга, гѫсти масси образуваше, които, като черни облаци отъ силния вѣтръ тласкани, съ голѣма бързина се движехѫ къмъ града и пълнехѫ кѫщя, ханища, дворове и всичкитѣ градски улици бѣхѫ постлани съ русски

Digitized by Google

войници, които не можехж да се нарадватъ че се намиратъ обиколени отъ своитѣ единовѣрци и 500-годишни робе — българи.

На 16-й юний, императора преминалъ Дунава, благодарилъ на войската, наградилъ отличившитѣ се офицери и потеглилъ за въ града, гдѣто го чакало цѣлото свищовско население за посрещание, което станало още по тържественно. Той влезълъ въ града по постланъ отъ женитѣ съ цвѣтя пжть, заведенъ въ църквата, духовенството отслужило молебствие и надвечерь се завърналъ въ Зимничъ, гдѣто били пренесени и двѣтѣ квартири.

По това врѣме русското началство направило нѣкои нови разпореждания по армията и по управлението, т. е. да се даватъ свѣдения въ полевой щабъ за числото и имената на убититѣ, раненитѣ и изгубенитѣ войници; да се предаватъ на военний сждъ престжпницитѣ, били тѣ мжже и жени; да се уничтожи беделя и всякой да бжде подчиненъ на военна повинность; да се уничтожи десятъка и да се обложи съ поземеленъ данъкъ и д. т.

Наскоро се почнало устройството на гражданската часть и въвождането на новото управление на което Найденъ Геровъ билъ назначенъ губернаторъ, а Д. Цанковъ вице-губернаторъ, съ голѣмо тържество се извършило отъ ген. майора Анучина — помощникъ на отсжтствующия князъ Черкаский.

Военни и граждански чиновници се събрали сутреньта въ църквата (в. Преображение, а слѣдъ малко не само църквата нъ и цѣлия дворъ се испълнилъ съ народь. Осъмь градски свещенници отслужили молебенъ съ пѣние на русски пѣвчески войници. Послѣ, единъ отъ свещенницитѣ прочелъ възванието на Н. Императ. Величество къмъ българския народъ и новий губернаторъ Н. Геровъ извѣстилъ на народа уничтожението на беделя и замѣната отъ начало на 1878 година десятъка съ поземеленъ данъкъ. Народа исказалъ своята благодарность отъ това, испѣло се многолѣтствие на русский царь, на войската и на русский народъ, слѣдъ което множеството отишло въ конака гдѣто се извършило водосвѣтъ и гдѣто ген. майорь Анучинъ произнелъ слѣдующата рѣчь:

„Българе! Господарьтъ императора заповѣда на своята войска да стжпи въ България, за да ви освободи отъ вѣковния турски гнѣтъ. Богъ да помага! Волята на русский царь и горѣщото желание на русский народъ ще се испълнатъ. Българе,

Digitized by Google

вий ще бъдете свободни. Нъ като получите свобода, длъжни сте да докажете че сте достойни за нея Вий ще докажете това, като вардите установения порядъкъ и покажете пълна повинность въ распорежданието на властьта. Императора ви дава самоуправление въ лицето на административнитѣ съвѣти, градски съвѣти и избрани сждии и, наедно съ тѣхъ назначава централна администрация въ лицето на губернатора". Тъзи рѣчь била посрещната отъ населението съ голѣмо въсхищение.

Турцитѣ оставили тукъ складъ съ храна, когото българетѣ показали на русското началство, склада билъ распечатанъ, съставила се комиссия която оцѣнила царевицата на 148,000 рубли, пшеницата 48,000, овесъ и ечмикъ на 14,000, соль на 3000, катрачъ. тютюнъ, кафе и д. п. всичко на 245,000 р. или 1,000,000 фр. Освѣнъ това оставили и нѣколко хиляди килограмма чисто-брашнени галети 40 турски кораба, нѣколко лодки въ пристанището и дървенъ материялъ. Галетитѣ били раздадени на войницитѣ а пшеницата послужила за хлѣбъ въ болницитѣ, тъй като въ населението чисто брашно не се намирало [1])

Съ преминаването на русситѣ въ Свищовъ, преминали и нѣколо отъ извѣстното съсловие ромжнки, нъ Градския Съвѣтъ ведна ги повърналъ обратно, като имъ казалъ, че подобно нѣщо въ този градь не е сжществувало.

Влизанието на русситѣ въ града Бабадагъ. Генералъ адютантъ Циммерманъ слѣдъ като премина Дунава при Галацъ и завзе града Мачинъ безъ бой, както и другитѣ околни градове, на 16-й ген. адюгантъ Шамшевъ занялъ и града Бабадагъ тоже безъ бой.

Притѣсняването отъ черкези и башибозуци християнско население наедно съ облѣченото въ църковни одѣжди духовенство съ голѣмъ въсторгъ посрещнало русситѣ. При прочитание възванието на императора, българското население съ умиление слушало и отъ радость сълзи проливало. Отъ разни страни пристигали депутации, които расказвали страданията на българитѣ. Шамшевъ, като се иззѣстилъ, че въ селата: Кацапнюй,

[1]) Такива складове останахъ на много мѣста, нъ повечето отъ тѣхъ бидохъ распродадени на русситѣ отъ частни лица, които съ стотини и съ хиляди полимперияла прибрахъ, обаче и тѣ хапрътъ не имъ видѣхъ.

Digitized by Google

Каранафѫсъ, Сарѫюртъ и Хамамджи, черкезитѣ ужасно притѣсняватъ българското население; убиватъ мѫжетѣ, безчестатъ женитѣ, оскверняватъ цьрквитѣ, на 17-й испратилъ полковника Исмаилова съ единъ отрядъ казаци, които застигнали двѣ черкезски шайки отъ стотина души, разбили ги и взели 70 пушки, 50 коня и до 20,000 главъ добитъкъ. Черкезитѣ оставили 35 д. мьртви и 7 д. уловени живи, между които се намирали и двама извѣстни разбойници: Арабъ Адемъ и Кара Мустафа. Послѣдния цѣли 12 години върлувалъ по онѣзи мѣста. Съ стотини българе избилъ, а съ хиляди обралъ и обезчестилъ.

На 19-й пръсналъ се слухъ между народа, че русситѣ ще напустнатъ града. Населението почнало да се трупа около Шамшева и молило да не го оставя на произвола на дивитѣ черкези. Сѫщо и духовенството се представило съ такава молба, нъ генерала го успокоилъ като го увѣрилъ, че мѣма да напустне града.

Образованието на българскитѣ дружини, българското знаме, българския обѣдъ и преминаванието на опълченцитѣ Дунава. [1]) На стр. 521—528 въ ч. II на кн. „Княжество България“, казали сме нѣколко думи за участьта на около 3000 д. българе, които се бѣхѫ рѣшили да помагатъ на своитѣ *брача* сьрби въ войната имъ съ Турция.

Около 1000 д. отъ тѣзи нещастници, изгонени изъ Сьрбия, пръснали се по Румѫния и Бессарабия. Една значителна часть отъ тѣхъ отишли въ Кишиневъ голи, боси и безъ всякакви средства за живѣние.

Кишиневский жителъ И. С. Ивановъ, българинъ, който бѣше испращалъ презъ 1876 г. доброволци българе въ Сьрбия, сѫщо и помощи събирани отъ разни лица, като ги видѣлъ въ такова положение, настанилъ ги по българскитѣ кѫщя. На нѣкои отъ тѣхъ далъ отъ събранитѣ и неиспратени въ Сърбия дрѣхи, едни получавали по 20 копѣйки на день за прехрана, а пакъ други живѣли съ своитѣ оскѫдни средства.

---

[1]) Доброволцитѣ българе, които, въ очитѣ на нѣкои русски нъ не отъ русска народность пълководци се виждали неблагонадѣждни даже и вредителни за армията хора, като сѫ тръгнали по кѫсно отъ Кишиневъ, дълго врѣме прекарали въ Плоещъ и на 21-й Юний преминали Дунава, стѫнили и цѣлунали земята на милата си татковина, за това и ний по тъзи дата пишемъ за тѣхното озразование и прч.

Digitized by Google

Ивановъ предложилъ да се оставатъ на грижата на полевой щабъ въ Кишиневъ, нъ ген. адютантъ Непокойчицкий отказалъ, като възразилъ, че въ случай на война съ Турция, тѣзи българе нѣма да принесжтъ никаква полза на русситѣ и задължилъ Иванова да имъ каже за да си отидатъ кой гдѣто желае. Ивановъ обаче, увѣренъ въ предстоящата война и убѣденъ въ ползата която ще принесжтъ тѣ, не искалъ да ги пропустне. Презъ м. Ноември 1876 г. пристигналъ при Иванова съ писмо отъ И. С. Аксакова, ген. Н. Г. Столѣтовъ и казалъ му да не распуска българетѣ, отъ които ще се състави българско опълчение и той (Столѣтовъ) ше бжде началникътъ. Слѣдъ това, Аксаковъ повторно писалъ Иванову и два пжти му испращалъ по 1000 рубли за тѣхното поддържание.

На 30-й Мартъ Столѣтовъ пакъ пристигналъ въ Кишиневъ, съобщилъ Иванову, че войната е вечь рѣшена и поискалъ списъкътъ на доброволцитѣ. По распоряжданието на Иванова, на другия день се събрали 700 д. доброволци на опредѣлено мѣсто, поздравилъ ги съ предстоящия въ скоро врѣме походъ къмъ тѣхното отечество, явилъ имъ, че тѣ оставатъ вечь подъ командата на Столѣтова и всички извикали: „Ура! да живѣе русский царь и Руссия. Въ сжщото врѣме пристигналъ и Столѣтовъ, привѣтствованъ отъ българетѣ, веднага се распоредилъ да се облѣчятъ отъ славянскитѣ благотворителни комитети въ военна форма, да се въоржжатъ съ пушки шаспо и отъ този день почнали да се обучаватъ.

На 12 Апр. при достозабелѣжителния Височайший смотръ въ Кишиневъ, слѣдъ 4-ти полкъ отъ 14-та дивизия се показали два баталиона българе доброволци, облѣчени съ черни сукнени дрѣхи, червени погони, на главата кожена шапка съ зелено дъно, на краката високи ботуши, въоржжени съ пушки шаспо, щикъ, сабя и снабденп съ всички войнишки принадлѣжности.

Съ появяването си въ редоветѣ блѣснали най-пълна и приятна неожиданность въ очитѣ на присжтствующитѣ. Императора останалъ крайно задоволенъ отъ юначеския, бодрия, веселия и войнственния изгледъ на тия баталиони, когато преминали край него. Тѣ престжпяли както дългогодишнитѣ обучавани войници и на лицето имъ се изображавало възторгъ отъ надѣжда, вѣра и благодарность. Между тѣхъ се намирали доста интелегентни хора: студенти, гимназисти, ученици отъ

Digitized by Google

разни училища и на мнозина гърдитѣ били украсени съ ордени за „храбрость“ въ сърбс.-турската война.

Императора съ особно удоволствие привѣтствовалъ тѣзи доброволци съ царско слово, като ги нарѣкълъ „молодци болгаре“ и изразилъ благодарностьта си къмъ ген. майора Столѣтова, който въ разстояние почти на десетъ дни успѣлъ да приготви така добрѣ двѣтѣ тѣзи дружини.

Успѣхътъ въ формированието, дисциплината, ревностьта и любовьта на младежитѣ българе къмъ дѣлото и впечатлѣнието на императора което му направили двѣтѣ дружини, възбудили още по силно желанието на Столѣтова за увеличение числото на българскитѣ опълченци и по негово съдѣйствие съ приказъ отъ 17-й Апр. подъ № 40 отъ главнокомандующий, заповѣдано да се наименова „Българско Опълчение“ отъ шесть дружини а на 20-й съ приказъ подъ № 45 били назначени за командири: на 1-ва дружина — подпол. Кесяковъ, на 2-ра — майоръ Куртяновъ, на 3-та — подполк. Калитинъ, на 4-та — майоръ Рѣдкинъ, на 5-та — подполк. Нищенко и на 6-та — майоръ Бѣляевъ.

На 25-й сутрѣньта, едната часть подъ началството на Столѣтова, а другата на полк. Корсакова, потеглили за Плоещъ.[1]) На тръгвание слѣдъ молебена, преосвящений Павелъ държалъ една насърдчителна рѣчь и като се обърналъ къмъ приготвенитѣ за походъ доброволци, казалъ: „Доброволци българе! ний знаемъ за страданията на вашитѣ братя, за свирѣпствата и жестокоститѣ на турцитѣ само по слухъ и писано, нъ и при слушание и прочитание за турскитѣ звѣрства, въ нашитѣ жили е кипѣла кръвь, тръпки е побивало тѣлото ни, а вий сте били свидѣтели на турскитѣ звѣрства, мнозина отъ васъ сѫ изгубили ближнитѣ си, скѫпи за васъ лица — родители, жени, сестри, братя и дѣца. А какво сте почувствовали предъ видъ на тѣзи свирѣпства . . . Богъ мъститель призовава васъ да отмъстите за неповинната кръвь християнска, която вика на небето . . . Вамъ не е нуждно да се припомнува за самоотвержение на

[1]) И. С. Ивановъ пише, че дружинитѣ потеглили на 14 апр. и Столѣтовъ възложилъ на него да слѣдва образованието на бълг. опълчение. Въ пътуванието си за Плоещъ, той посѣтилъ градоветѣ: Яшъ, Галацъ, Браила и др., а послѣ обходилъ много градове въ Румжния, въ които се намирали българе и задължавалъ ги да съдѣйствоватъ въ дѣлото.

Digitized by Google

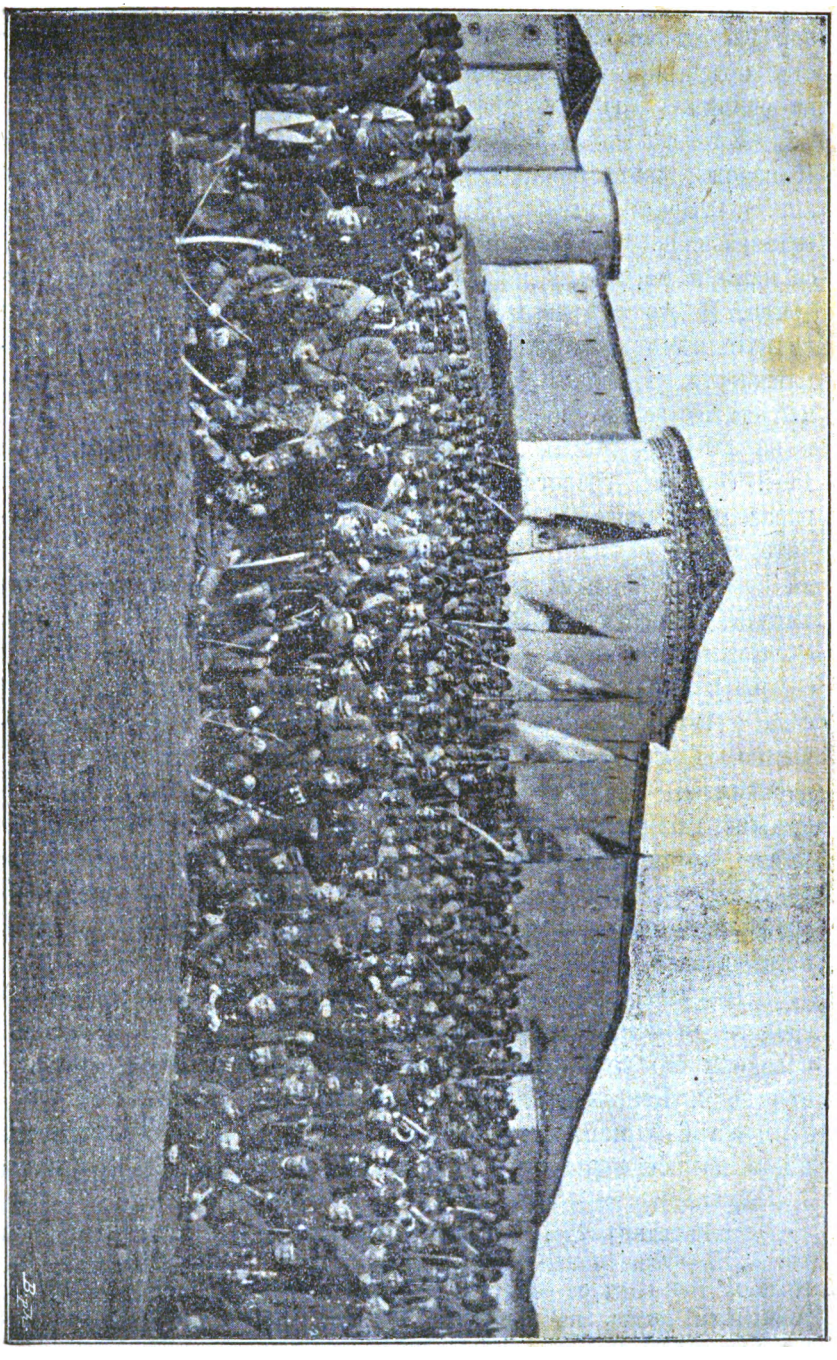

БЪЛГАРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ ВЪ ПЛОВДИВЪ.

Digitized by Google

борбата съ непріятеля до послѣднята капка кръвь; вий горите отъ нетърпѣние да станете бичъ Божій за смъртното поражение на свирѣпия врагъ и притѣснитель на вашитѣ братя . . .“

Въ това врѣме пристигналъ въ Плоещъ и капитанъ Райчо Николовъ, който обнародвалъ слѣдующето въззвание отъ 24-й апр.[1]). „Братя българе! Врѣме за освобождението на нашето отдавна поробено мило отечество вече настана Русската армия се намира на лагеръ при Дунава и стрѣля за нашето освобождение. И ето азъ пакъ при васъ! Пристигнахъ въ Плоещъ съ испратенiѣ отъ Руссия топове, пушки и други военни принадлѣжности за нашето **Българско опълчение.** Братя българе! вий мжжествено преминахте на 6-й авг. (1876) р. Тимокъ и на 20-й р. Морава. Геройски издържахте сраженiего на 16-й септ. на градетинскитѣ гори и вашитѣ гърди сж били украсени съ ордени за „храбрость“. Нъ сега вий нека получите самата скжпа награда: „Свободата на България“. Азъ ви знамъ и вѣрвамъ, че сега нѣма да закъснѣете нито една минута, пакъ да се съберете и още по мжжски ще се хвърлите съ Божията воля на звѣроветѣ турци, които безчестятъ нашитѣ сестри и майки, убиватъ нашитѣ бащи и братя, горятъ нашитѣ села и градове и опустошаватъ прекрасното и мило наше отечество. Братя българе! минутата на нашето освобождение е настжпила! Стичайте се голи и боси въ Плоещъ, взимайте оржжие, обличайте се въ военно облѣкло и съ Бога напредъ! Който е юнакъ надъ юнака, нека сега докаже своето юначество на бойното поле. Азъ вашъ братъ и другаръ ще бжда въ сражението напредъ и надѣвамъ се, че и вий нѣма да останете назадъ“.

На 30-й пристигнали изъ Крайово, Т. Северинъ и др. градове до 1300 д. доброволци, които въ сжщий день били облечени отъ комиссията за приемване доброволцитѣ, състояща отъ полк. Корсакова, Д-ръ Вязанкова и И. С. Иванова.

На 6-й Май се извършило съ голѣмо тържество освящението на испратеното на българското опълчение отъ г. Самара.

---

[1]) Капитанъ Райчо, както е казано на стр. 522 въ ч. II на кн. К. Б. бѣше началникъ на една бълг. чета въ Сърбия. Слѣдъ войната той пакъ се завърна въ Руссия и пистжпи на служба въ житомирский полкъ расположенъ по това врѣме въ Бессарабия, а като се образова опълчението, по негово желание билъ прекомандированъ и постжпилъ въ 4-та дружина, командиръ на първа рота.

Digitized by Google

То било приготвено още презъ 1876 г. за въстанието, нъ като се потуши наскоро, оставено да чака врѣмето си. Това знаме е три цвѣтно: бѣло, червено и синьо съ три такива ленти. Въ средата на знамето черенъ кръстъ обшитъ съ злато; отъ едната страна образа на Св. Богородица, а другата на Св. Кирилъ и Методий. На червената лента ушитъ съ злато надписъ: „Българскому народу“, а на украсеното дървце: Болгарский народъ города Самари 1876.

Слѣдъ освящението, главнокомандующий назначилъ знамето за третата дружина и като го вржчилъ въ ржцѣтѣ на знаменосеца фелтфебеля Марчина, извикалъ: Братя българе! това е вашето знаме, съ което ще отидете въ България да освободите вашитѣ братя, които пжшкатъ подъ турското иго. Бждете вредни за него.

На 7-й прѣдставителитѣ на мѣстното българско общество дали обѣдъ на Самарскитѣ пратеници и на офицеритѣ отъ българскитѣ дружини въ главѣ на ген. Столѣтова.

На 8-й Иванъ Параскевовъ, българинъ изъ Браила, поднесълъ на главнокомандующий изработено отъ дъщеря му Стилияни трицвѣтно знаме съ изобразенъ и ушитъ съ злато коронясанъ левъ и съ надписъ надъ короната „България“, а подъ левътъ слѣдующитѣ думи: „Съ Божіи воли и съ силата Славнаго русскаго Царя Александра II, напрѣдъ“. Негово Височество приелъ знамето, благодарилъ на приносителя, поржчилъ да предаде благодарностьта му и на дъщеря си, а знамето назначилъ за 4-та българска дружина.

Въ сжщия день дружинитѣ били подведени подъ клѣтва.

На 11-й въ деньтъ на св. Кирилъ и Методий въ врѣме на молебена пристигнали 340 д. доброволци за да постжпатъ въ опълчението. Слѣдъ молебена нѣкои отъ по опитнитѣ опълченци били произведени въ десятници.

На 20-й числото на опълченцитѣ въ 6-тѣ дружини възлизало на 4000 д., а на 30-й когато потеглили отъ Плоещъ за градеца Руше-де-Веде; възлизало на 5000 д. които споредъ решението на воений съвѣтъ у началника щаба на дѣйствующата армия ген. Непокойчицки, като неспособни за война, трѣбвало да се употрѣбяватъ за вътрѣшни работи въ превзетитѣ отъ русситѣ градове.

На 15-й вечерьта пристигнали въ Зимничъ, а на 21-й презъ нощьта потеглили за срещния брѣгъ, нъ навалицата била

Digitized by Google

такава, особно по моста, щото едвамъ сутренята успѣли да излезѫтъ, гдѣто на всяка крачка се виждало слѣди отъ кръвь, било отъ страна на русситѣ, било на турцитѣ.

Нѣкои отъ русскитѣ офицери на които било вдѫхнато лошо понятие за опълченцитѣ, скоро се убѣдили че тѣ въ нищо не се отличавать отъ русския войникъ, даже и съ поголѣма самоотвърженость се хвърлали върху неприятеля, тъй щото, опълченцитѣ въ кратко врѣме такава слава добили между офицерството, за каквато, въ самото начало генералъ Непокойчицки не е можилъ и да помисли.

Превзиманието на Търново. Благополучното преминаване на русситѣ въ Добруджа и подъ Свищовъ и, въ всяка една тѣхна побѣда надъ турцитѣ, както ще видимъ, забелѣзватъ се три нѣща: умѣние, бързина, особно рѣшителностьта на офицеритѣ. И напраздно не е казалъ единъ отъ старитѣ мѫдреци: „Що силно е воинството отъ елени, когато, то има предводитель львъ, отъ колкото онова отъ львове, съ предводитель еленъ“.

Русситѣ сѫ така преслѣдвали неприятеля, щото, никъкъ не сѫ го оставяли да си свземе силитѣ и да си отдѫхне.

На 18-й Юний когато се намираше значителна русска сила на дѣсний брѣгъ, билъ издаденъ приказъ за свормированието новъ отрядъ, който да се впустне въ вътрѣшностьта на България, силната буря развалила моста на Дунава и нѣкои части които съвпадали въ новия отрядъ, останали на лѣвий брѣгъ.

Въ този отрядъ влизали: Една Драгунска бригада подъ началството на Н. И. В. флигелъ-адютанта Евгений Максимилияновичъ Херцога Лейхтемберский. — Сводня бригада подъ началството на Н. И. В. ген. майора Николай Максимилияновичъ херцогъ Лейхтемберский. — Донска казашка бригада, подъ началството на полковника Чернозубова. — Кавкавска казашка бригада, подъ началството на полковника Тушолмина. — Сводний квардейский полуескадронъ, подъ началството на ротмистра Норта. — Конно-пионерний отрядъ, подъ началството на полковника графа Роникера. — Уралска казашка сотня, подъ началството на сотника Кирилова. — Четвърта стрѣлкова бригада, съ шестьтѣ дружини отъ Българското Опълчение — всичко 10,000 д. съ 38 орѫдия.

Digitized by Google

Главното началство на този отрядъ, нарѣченъ и „летучий“ (хвърчащъ) бѣше повѣрено на ген. адютанта Иосифа Владимировича Гурка. Гурко е роденъ въ 1828 г. и въ 1846 г. постжпилъ на служба въ гусарский полкъ. Желающъ да се запознае практически съ всичкитѣ клонове на военното образование, въ 1856 г. постжпилъ въ пѣх. полкъ на ген. фелдмаршала графа Дибича Задбалканский. Въ много битки участвовалъ и съ много ордени укиченъ. За неговата способность било му повѣрявано да командува, ту единъ полкъ, ту други и, командувания отъ него полкъ, освѣнъ че се отличавалъ въ смотра, нъ съ своята геометрическа правилность, точность, отчетливость и блѣсъкъ, въ изумление докарвалъ зрителитѣ.

Ген. адютантъ Иосифъ Владимировичъ Гурко.

Н. И. В. главнокомандующий, който познавалъ боевата дѣятелность на Гурка, повикалъ го нарочно изъ Петерсбургъ и повѣрилъ му началството на този отрядъ, който съ дързостьта си, наскоро привлече вниманието на цѣлъ свѣтъ.

На 22-й се издаде приказъ за свормированието особенъ отрядъ „Русчушки“, подъ началството на Н. И. В. Цесаревича. Въ този отрядъ влизали 12-й армейский корпусъ — подъ командата на Н. И. В. великий князъ Владимиръ Александровичъ, и 13-й армеиский корпусъ — генералъ-лейтенанта Гана. Всичко отъ 49 баталиона, 20 ескадрона, 21 сотня и 224 орждия. Задачата на този отрядъ бѣше, да притѣсни турцитѣ въ Руссе и да ги изгони.

Отъ 9-й корпусъ се образова другъ отрядъ, подъ началството на ген. Криденера, който да се впустне къмъ рѣката Осма, да превземе ягката крѣпость—Никополъ и по този начинъ да се обезпечи линията на Дунава отъ Руссе до Никополь.

На 21-й моста на Дунава билъ поправенъ, войскитѣ почнали да преминаватъ и въ сжщия день нѣкои части отъ отряда на Гурка потеглили презъ селата: Т.-Слива, Гор.-Студенъ,

Digitized by Google

Батакъ, Павликяни и спрели се въ Мурадъ-бей; нъ горещината била такава, щото, войницитѣ едвамъ влекли краката си, нѣкои падали по пѫтя и другаритѣ имъ съ вода ги свѣстявали.

На 24-й Гурко застигналъ часть отъ отряда въ с. Батакъ и споредъ направенитѣ разѣзди около Търново и Севлиево отъ по прѣднитѣ части, узналъ, че въ тѣзи мѣста не се намира значителна турска сила, нъ за въ градоветѣ нищо положително не се знаило, защото, башибозуцитѣ недопускали разѣздчицитѣ да наближѫтъ до града. Гурко испратилъ презъ селата: Михалци, Йоларъ, Карабунаръ и Бѣляковци по усилени разѣзди отъ 8-й драгунский Астраханский и 9-й драгунский Казанский полкове съ 16-та конна батарея, която на 25-й да разгледа града Търново отъ къмъ западната страна, а на 26-й отъ източната. За резерва на разѣздочний отрядъ, билъ отправенъ въ с. Михалци 9-й гусарский Киевский полкъ, а всичката друга войска останала на мѣстата си да чака слѣдствието. Слѣдъ всичко това, Гурко рѣшилъ самъ да води дѣйствията на разѣзднитѣ части. Въ ч. 6 сутрьнта на 25-й той пристигналъ въ с. Мурадъ-Бей и въ негово присѫтствие отряда потеглилъ за назначението си. Около пладнѣ, на истокъ отъ с. Карабунаръ въ скалистата гора се показала турска конница. Единъ гвардейски взводъ, подъ началството на щабсъ-капитана Савина билъ отправенъ срещо турската конница, съ цѣль да я извади на открито мѣсто за да се узнае силата ѝ. Савинъ забѣлѣжилъ, че конницата взема мѣрки да обгради взвода, оттеглилъ се надирѣ, заловилъ позиция и престрѣлката се почнала. Взвода се намиралъ въ опасность, обаче, щомъ се показалъ другъ взводъ и два ескадрона драгуни, турцитѣ почнали да отстѫпватъ, а послѣ ударили на бѣгъ къмъ Търново. Разѣзднитѣ части се впуснали слѣдъ тѣхъ и въ ч. 4 сл. пл. надникнали надъ Търново. Но това врѣме турската войска била напуснала града и установила се надъ дѣсний брѣгъ на р. Янтра въ „Свѣтата-гора“, отъ гдѣто отправила нѣколко топовни гърмежи, нъ русскитѣ бомби, скоро прекратили огъня на турската артилерия.

Русситѣ още въ Бѣляковецъ се извѣстили, че града е напуснатъ отъ турцитѣ, а като надникнали надъ него, още посилно се увѣрили въ това отъ самитѣ граждани българи които се явили предъ тѣхъ. Нъ този градъ, който е единъ важенъ ключъ за Балканския проходъ, а по своето мѣстоположение

Digitized by Google

представлява такава несъкрушима крѣпость, която би могла да осуети усилията на цѣла армия, да се отстжпи отъ турцитѣ и да бжде завзетъ само отъ единъ разѣзденъ отрядъ, било необяснимо за русситѣ.

Мнозина отъ тѣхъ се скинѣвали, за да не би турцитѣ да ск узнали тѣхната слабость и нарочно се испокрили за да ги измамжтъ и избиятъ; нъ когато рѣшителния русски доброволецъ князь Церетелевъ се спустналъ въ града съ една часть казаци, обиколилъ нѣкои мѣста, посѣтилъ и турската махала и извѣстилъ, че въ града турци нѣма, русситѣ веднага нахлули, а два ескадрона драгуни и двѣ сотни казаци подъ началството на полков. Корево съ двѣ орждия, спуснжли се да преслѣдватъ останалата по позициитѣ турска войска, която въ голѣмъ безпорядъкъ бѣгала къмъ Османъ-Пазаръ, каго захвърлила изъ пжтя орждия, патрони, шинели и само спасението на живота си дирила.

Въ Турския лагеръ на Марино-поле, русситѣ заловили много запасъ, разно оржжие и едно знаме.

При влизанието на русситѣ въ града, турската войска състояла отъ 5 баталиона пѣхота, 400 д. конница арнаути съ 6 орждия. Нъ предъ видъ на страхътъ който се вселилъ въ сърдцата на войницитѣ още при преминаването на русситѣ Дунава, тѣ изгубили и най-малкия куражъ на съпротивление.

Турското население въ града още повечь се изплашило. Щомъ пристигнало извѣстието на 15 Юний че русситѣ се намиратъ въ Свищовъ, нѣкои отъ гражданитѣ турци почнали да напускатъ града. Затворницитѣ които били до 200 д. турци, като се страхували да не бждатъ избити съ пристиганието на русситѣ въ града, силно настояли предъ властьта за да ги освободи, подъ предлогъ че ще отиджтъ срещо непиятеля. Властьта била принудена да ги освободи, освѣнъ нѣколцина осждени на вѣчни окови. Между затворницитѣ се намирали Н. Сарановъ, П. Патлиджановъ изъ Габрово, Пенчо и Райко Райкови изъ Трѣвна и други десетина души осждени по за три години презъ 1876 г. като съучастници въ въстанието, тоже сполучили да снематъ желѣзата отъ краката си и да се избавятъ.

Разни слухове се носили изъ града, които тревожили и турското население и българското. Едни казвали, че русситѣ обратно се завърнали презъ Дунава, други увѣрявали, че се намирали въ походъ къмъ Търново и вечь наближавали. А

Digitized by Google

пъкъ на 18-й цѣлото население сганало на кракъ. Властьта напустнала управлението и избѣгала по позицитѣ на „Карлала“ и „Святата гора“. Чаршията изобщо се затворила. Българетѣ се испокрили изъ кѫщята си, а турцитѣ само тичали насамънатамъ. Никой незналъ отъ гдѣ произлиза тоя страхъ и какво трѣбва да се прави.

Нощьта дала край на движението и сутреньта населението било по спокойно, особно турското, като се извѣстило отъ нѣкои пѫтници идящи отъ къмъ Дунава, че русската войска се намира около Свищовъ и веднага телалина почналъ да вика изъ улицитѣ, за да си гледа всякой работата.

На 22-й пакъ пристигнали тревожни за турцитѣ, нъ положителни свѣдения, че русситѣ се оѫтили къмъ Търново. Една часть отъ турското население, което било увѣрено, че русситѣ, като преминали Дунава, по никой начинъ Търново не ще може да се запази отъ тѣхъ, рѣшила да напусгне града и почнала да бѣга къмъ Османъ-Пазаръ. Други не се рѣшавали да напустнатъ жилищата си освѣнъ когато се убѣдѫтъ, че русситѣ ще превзематъ града. А пакъ трети били наклонни никакъ да се недвигатъ нъ да се предадѫтъ.

Съ наближаването на русситѣ къмъ Търново, почнали да бѣгатъ даже и онѣзи турци, които мислили по късно да направатъ това. Българетѣ веднага приготвили русски и български знамена и при влизанието на русситѣ, градътъ билъ укиченъ съ тѣхъ. По вратитѣ и стѣнитѣ на българскитѣ кѫщя личели крьстове, сѫщо по шапкитѣ и ръкавигѣ на българетѣ били обшити крьстове отъ бѣлъ ширитъ.

Часътъ около 5 сл. пл. ген. Гурко влезналъ въ града посрещнатъ отъ цѣлото население. Виковетѣ „ура“ и „да живѣе наший господарь Александръ“, били непрекъснати. Тържеството било общо, особно пакъ за българското население, което живо почувствовало, че се туря край на негового петь-вѣковно робство. Гулеянѣто въ русския лагеръ съ музика и русски пѣсни, хора, веселби, дълго врѣме се продължавали.

Крестовски казва, че българетѣ забирали по домоветѣ си русскитѣ войници, нагощавали ги, напоявали, радвали имъ се и даромъ принасяли за коньетѣ имъ ечмикъ, овесъ и сѣно. А корреспонд. на „Русс. Вѣдомости“ пише, че женитѣ въ Търново раздавали на войницитѣ хлѣбъ, вино, сиренье, ябълки, кансии и сливи. Мнозина отъ мжжетѣ раздавали и тютюнъ.

Digitized by Google

На 26-й около обѣдъ влезли въ града и опълченцитѣ между хиляди посрещачи, отъ които всякой единъ държалъ въ ржцѣтѣ си хлѣбъ, или стомна вино, тютюнъ и други приноси, а женитѣ ги пречакали съ вѣнци, букети и разни подаръци. Мнозина като гледали предъ себе слѣдъ 500-годишното робство, български войници, плакали отъ радость.

На 30-й въ ч. около 12 презъ деньтъ, пристигналъ въ града главнокомандующий. Неговото посрещание отъ населението станало съ такъвъ възторгъ, който не било възможно да се опише нито съ думи да се предаде. Мжже, жени, моми и дѣца съ сълзи на очи отъ радость посрѣщали и поздравлявали войницитѣ, като имъ подавали китки и дарявали кръпи. Русски и български знамена, вѣнци отъ разни цвѣтя украшавали всякой единъ домъ и всяко здание. Гражданитѣ канили по домоветѣ си и новитѣ тия гости безъ разлика и предлагали имъ угощения споредъ силитѣ си. Духовенството въ най-свѣтли одѣжди, въ деня два пжти служило молебенъ за здравието на императора и на русската войска. Всичкого население се веселило и тържествувало.

На 1-й Юлий се представила предъ главнокомандующий една депутация отъ неизбѣгналитѣ около 50 кжщи турци, придружена отъ вицегубернатора М. Дринова, която изявила преданность и покорство. Тя била милостиво приета. Главнокомандующий казалъ, че се въстановява свободното богослужение въ джамийтѣ, равенство между всички безъ разлика на народность, всякой да се занимава съ своята работа и пр. Слѣдъ това депутацията отговорила, че ако търновский управитель Саидъ паша не билъ задържалъ възванието на главнокомандующий, турского население нѣмало да избѣга. На 3-й се завърнали много отъ турцитѣ, кжщята си намѣрили здрави, неограбени и всякой единъ заловилъ своето занятие, а на нѣкои отъ онѣзи, които не се завърнали, кжщята имъ били разорени.

Завземанието на градеца Бѣла[1]). Въ Бѣла живѣли 40 турски сѣмейства и единъ богатъ и много добъръ турчинъ

[1]) Завземанието на Бѣла нѣкои сж писали че е станало на 25-й а други на 27 й Юний; обаче споредъ описанието за дѣйствията на русчушкия отрядъ, той е занятъ на 23-й тъй щото Бѣла е втория градъ, занятъ отъ русситѣ слѣдъ преминаванието имъ подъ Свищовъ.

Digitized by Google

именуемъ Ахмедъ-бей, който защищавалъ българитѣ и непри-пускалъ нито черкези, нито башибозуци да наближжтъ до-града и да свирѣпствуватъ.

На 15-й Юний, когато преминахж русситѣ на Свищовъ, Ахмедъ-бей събралъ гражданитѣ и казалъ: „Русситѣ сж добри хора и никакво зло нѣма да видите отъ тѣхъ, нъ пазете се отъ черкези и башибозуци, защото азъ отивамъ и нѣма вечькой да ви пази“. Тѣзи думи, той съ плачъ изговорилъ, опростилъ се съ гражданитѣ и заминалъ.

Българитѣ веднага се въоржжили съ своитѣ прости пушки, взели мѣрки да се пазятъ, нъ и черкезитѣ почнали да ги обикалятъ. Единъ день сполучили да се вмжкнжтъ въ града, почнали да обираятъ чаршията, българитѣ взели да стрѣлятъ и въ този случай доста заслужила пушката шаспо на Георги Икономовъ, [1]) която се пазила въ Димитра Крушката. Сжщо едно-помаче, което се заложило задъ натъркалянитѣ на улицата нѣколко праздни бъчви, съ дългата си пушка сполучило да убие деветъ души черкези, които другаритѣ имъ натоварили на конетѣ и съ подпиране отъ двѣтѣ страни закарали съ себе. Слѣдъ това, тѣ се опитвали още два три пжти да влезжтъ въ града нъ не сполучили.

На 23-й Юний пристигнали въ града Стародубовскитѣ драгуни отъ отряда на Н. И. В. Цесаревича и при моста на р. Янтра се срещнали съ черкези които обикаляли за да нападнатъ града. Въ сражението били ранени майоръ Сискевичъ и единъ казакъ а двама убити. Отъ черкезитѣ паднали 11 д.

Въ това врѣме въ Бѣла учителствовалъ Стеф. Димовъ, (Ст.-Загорецъ) който при испращанието драгунитѣ късно вечерьта, забелѣжилъ между тѣхъ и Раде Иванова. Сутреньта пристигнала друга войска нъ и тя заминала.

На 3-й Юлий императора съ цѣлата си свита присигналъ въ Бѣла. Той всяка недѣля присжтствовалъ на служба въ цьрквата.

Императора се намиралъ тукъ до 28-й Юлий.

Младия учитель Димовъ съ своитѣ правилни отговори на въпроситѣ които му се задавали, особно съ обясненията си по французски, привлекълъ вниманието на всички и офицеритѣ не го отдѣляли отъ себе.

---

[1]) Виж. ч. II стр. 376 и 415.

Digitized by Google

Завземанието на Севлиево. Единъ отъ испратенитѣ за Търново и Севлиево разѣздни отряди, състоящъ отъ около 15 д. казаци, като узналъ че въ Севлиево турска войска не се намира, той се вмжкналъ въ града на 25-й юний и безъ никакво съпротивление отъ страна на исплашеното турско население и турски жандарми, обиколилъ нѣкои улици, взелъ телографния апаратъ и пакъ се завърналъ надирѣ. Каймакамина и кадията още въ сжщия день избѣгнали, градътъ останалъ безъ управление, нъ тишината и порядъка никакъ не се нарушили. Турцитѣ вѣрвали че казацитѣ сж отишли да доведжтъ русската войска, на която, днесь-утрѣ очаквали пристиганието и много турски сѣмейства избѣгнали за да не ги заваржтъ русситѣ.

Изминали се день, два, три, петь, а никакъвъ руссинъ вечь не се показвалъ. Останалитѣ въ града турци, като слушали че Търново е занятъ отъ русситѣ и всичкитѣ турци избѣгнали, рѣшили, да нападнатъ, исколятъ и ограбатъ българското население въ града, а послѣ и тѣ да избѣгнатъ.

На 30-й Юний испратили свои хора по ближнитѣ турски села да повикатъ по нѣколцина отъ пьрвенцитѣ, които на 1-й юлий пристигнали. Въ събранието станало въ главната джамия по този въпросъ, селянитѣ били задължени да приведжтъ всички способни за оржжие свои съселяни и, за да не се пропустне благоприятния случай, опредѣлили, да се извърши това на другия день. Селянитѣ заминали да се приготвятъ и гражданитѣ се приготовлявали, за което, българетѣ вечь имали извѣстие понеже, щомъ се породила въ главата на турцитѣ тъзи мисъль, онѣзи които имали приятели българи, взели да говоратъ предъ тѣхъ „фена оладжакъ“ (лошо ще стане), а пакъ онези който ималъ вражда на нѣкого и дирилъ случай само за да си отмъсти, казвалъ: „ики гюнъ йьомрюнъ калдж“ (два дена ти оставатъ да живѣешь), тъй щото и отъ приятеля и отъ неприятеля се проумѣвало че турцитѣ иматъ лошо намѣрение.

Предъ видъ на това, Спиридонъ Петевъ, Стефанъ Недевъ, Димитръ Кара-Ивановъ, Н. Хр. Беневъ и други нѣкои рѣшителни граждани, на 30-й юний кой по-напредъ, кой по-назадъ потеглили за Търново и на 1-й юлий се явили предъ главнокомандующий, изложили опасното положение на българското население въ Севлиево и молили за помощь. Главнокомандую-

Digitized by Google

щий взелъ въ внимание тѣхната просба, нъ като нѣмало достатъчна войска въ Търново, била испратена 3-та сотня отъ 30-й Лонски полкъ подъ командата на Есаула Антонова. Обаче и тази сотня като не се указала пълна а съставлявала само три взвода, за допълнение, билъ прибавенъ разѣзда отъ Владикавказски-Осетински полкъ подъ началството на сотника Ерещегина.

На 2-й Юлий сутрѣньта Антоновъ пристигналъ въ Севлиево, камбаната загръмела, населението излезнало на моста да го посрещне, а той съ повелителенъ тонъ заповѣдалъ да принесжтъ турцитѣ оржжието си, което се и извършило. Послѣ влезли въ града, войницитѣ се настанили, а гражданитѣ веднага почнали да се стичатъ при тѣхъ кой съ котелъ или стомна вино, кой съ шуленце ракия, други носилъ хлѣбъ, трети месо, сирене, всякой единъ радостно се разговарялъ, весело се смѣялъ и казацитѣ се въсхищавали.

Слѣдъ 2—3 часа, Стефанъ Коевъ, който билъ извънъ града, тичешкомъ отишелъ въ кжщата гдѣто се намиралъ Антоновъ и съ всичката си сила почналъ да вика: Братушки, турци иджтъ, скоро, турцитѣ ще нападнатъ." Антоновъ, съ своитѣ юнаци веднага се намѣрилъ край града и забелѣжилъ гжста масса пѣхота, часть и конница която се движила отъ къмъ селото Акънджиларъ по ловчанското шоссе и приближавала къмъ Севлиево. Антоновъ наредилъ въ цѣпь своитѣ войници, турцитѣ приближили на единъ килм. престрѣлката се почнала нъ Антоновати *армия* състояща отъ около 60—70 д. която била поставена срешо 1500 д. турци, като се намирала въ опасность, Антоновъ заповѣдалъ да обадатъ на българското население въ града, да обвие на главитѣ си бѣли кърпи и да се покаже отъ тъзи страна гдѣто слѣдвала престрѣлката.

Между това българетѣ съзрели настжпването въ града на конница. Всички взели да казватъ, че това сж черкези. Антоновъ, който въ такъвъ случай трѣбваше да бжде обиколенъ отъ двѣ страни съ непиятелска сила и едвамъ прикривалъ признацитѣ на душевното си вълнение отъ такава една опасность, той видѣлъ прѣдъ себе, вмѣсто черкези — сотника Верещагина съ разѣздътъ му и съ въсхищение извикалъ: „Самъ Богъ ви е испратилъ на помощь".

Този малъкъ разѣздъ твърдѣ много насърдчилъ Антонова. Той почнжлъ да напада на турцитѣ и преслѣдвалъ ги по

Digitized by Google

ловчанското шосе до гората при с. Акънджиларъ, гдѣто въ престрѣлката, отъ казацитѣ единъ билъ раненъ и три конье убити, а отъ турцитѣ имало освѣнъ раненитѣ, 16 д. убити.

Антоновъ, който ималъ нужда отъ по голѣма сила, а такава не било възможно да иска отъ Търново, защото и самата главна квартира се намирала въ това врѣме само съ канвойния баталионъ, той се отнесълъ писменно до ген. Дорожинский въ Габрово, а до пристигането на помощьта, устоялъ срещо турцитѣ, които пакъ нападнали и които се считали 50 д. срещо единъ русски войникъ.

На 4-й сутренята въ ч 8 пристигнала изъ Габрово испратената отъ Дорожинский 6-та сотня отъ 30-й полкъ подъ командата на Есаула Афанасиевъ и, още не си отпочинала, часа въ 10 турцитѣ изново нападнали на града. Казацитѣ ги посрещнали, почнала се престрѣлка и продължавала до 4 часа слѣдъ пладнѣ. Въ това врѣме казацитѣ забелѣжили че турцитѣ ослабватъ. Качили се на конетѣ, впуснали се срещо дѣсния флангъ, турцитѣ ударили на бѣгъ и влезли въ селото Акънджиларъ, като оставили до 70 д. мьртви, а раненитѣ прибрали. Отъ русситѣ падналъ убитъ единъ казакъ, раненъ Есаулъ Афанасиевъ и петь коня убити.

Главнокомандующий като се извѣстилъ, че около Севлиево се намира значителна турска сила — башибозуци и черкези и, Антоновъ съ голѣми усилия се задьржалъ срѣщо нея, на 4-й Юлий вечерьта, заповѣдалъ, да се испрати единъ отрядъ на помощь, който билъ съставенъ отъ 2-й лейбъ-казашки ескадронъ, една сотня отъ 23-й донский полкъ и взвода на 6-та донска бригада съ двѣ орждия, подъ общото началство на полков. Жеребкова, комуто било заповѣдано да прогони турцитѣ отъ Севлиево. и да очисти всичката мѣстность до Ловечъ.

Отряда потеглилъ въ ч. 5 изъ Търново. Той се придружавалъ отъ полк. Паренсова и Орлова. Сутренята на 5-й преминалъ презъ Севлиево, взелъ съ себе си и 6-та сотня Афанасиева, потеглилъ по шосето къмъ Ловечь, нъ при с. Акънджиларъ билъ посрещнатъ отъ заложенитѣ по шосето и хръсталака турци. Тукъ русситѣ съсѣкли до 50 д. турци, а като загърмѣли и двѣтѣ орждия, турцитѣ се разбѣгали.

Слѣдъ това, турцитѣ не се рѣшили да нападатъ на града, който се считалъ вечь между освободенитѣ градове.

Digitized by Google

На 8-й Юлий сѫ осѫдени на смъртно наказание 16 д. турци за свирѣпствата, които вършили. Едни отъ тѣхъ били избѣсени, а други застрѣляни край града на „Коджа-къръ.“

Завземанието на Габрово. Този градъ населенъ само съ българе, като е служилъ и въ турско врѣме за центръ на околията, постоянно се намирали въ него 25—30 д. турци — единъ каймакаминъ (околийски началникъ), кадия (сѫдия) съ писаритѣ си, единъ телографистъ и около 20 д. пѣши и конни жандарми. Чиновницитѣ турци по онова врѣме, а най много жандармитѣ, особно презъ 1876—7 год. неплащахѫ нито за яденье, нито за пиенье и ако взимехѫ отъ негдѣ пари ужъ въ заемъ не ги повръщахѫ, а често пѫти и на честь посягахѫ, както и нѣкой си Джерахъ Кючюкъ Ибрямъ, който поискалъ да обезчести тукъ съпругата на Георги Маноловъ, нъ като не му се удало, той гръмналъ на 7-й апр. 1876 г. срещо Манолова безъ да го улучи.

Въ врѣме на войната, въ Габрово е билъ каймакаминъ Ив. Н. Бакаловъ изъ Елена.

На 15-й Юний той получилъ телограмма отъ турската власть изъ Свищовъ за преминаването на русситѣ Дунава. Щомъ се извѣстили жандармитѣ за това, до толкозъ се изплашили, щото на минутата избѣгали, безъ да яватъ даже на началника си. Единъ отъ тѣхъ, като се извѣстилъ по късно, затекълъ се въ единъ ханъ, гдѣто се намирали нѣколко вързани за яслата конье, метналъ се върху единъ изъ между тѣхъ, взелъ да го блъска съ краката си, да го шиба съ пръчка, нъ коня подскачалъ само, а не се мѣстилъ. Най-послѣ дошло му на умъ, че коня е вързанъ, смѫкналъ се отъ него, отвързалъ го, пакъ се хвърлилъ върху му и съ голѣма бързина избѣгналъ на вънь изъ града.

Каймакамина Иванчо Бакаловъ, преди да съобщи на кадията испратената отъ Свищовъ телограма, кадията се извѣстилъ за избѣгването нъ жандармитѣ, растреперенъ отишелъ при Бакалова и взелъ да го моли за единъ конь, който въ минутата да му се даде за да си отиде. Коньтъ билъ приведенъ, кадията се опростилъ съ Бакалова и безъ да му спомене, че и той, като турски чиновникъ да напусне града, или друга нѣкоя дума да каже, заминалъ.

Градътъ се считалъ вечь безъ управление. Въ това врѣме почнали да се протакатъ презъ Габрово кервани съ бѣжанци

Digitized by Google

турци изъ Севлиево. Габровци за да се пазятъ отъ тѣхъ въ преминаването имъ, отворили склада, въ когото се намирало събраното отъ властьта презъ 1876 г. тѣхно оржжие, раздали го на младежитѣ, назначили стража, която да варди деня и ношя, а когато преминавали турскитѣ кервани, тѣ били посрещани и испращани извънь града отъ стражата безъ да имъ се направи нѣкоя обида.

Единъ отрядъ турска войска подъ началството на Мехмедъ паша, бѣше заловила Шипчанския проходъ и расположена надъ Червеній-брѣгъ въ мѣстностьта „Кавашката калдърма“ на разстояние около 8 кил. отъ Габрово, отъ гдѣто и шатритѣ ѝ се виждахѫ.

Гурко, за да преминеше балкана презъ Габрово, щѣше да посрещне силно съпротивление и той рѣшилъ да премине презъ Хаинъ-богась, слѣдъ което да се отправи за Шипка; а другъ отрядъ да нападне отъ Габрово и по този начинъ турската войска или да бѫде уничтожена или пропѫдена, и прохода да остане свободенъ за преминаване на русската войска въ Южна-България.

На 26-й била испратена отъ Търново половинъ сетня казаци, които още въ сѫщия день пристигнали въ Габрово и спрѣли се край града на Попъ Ракова ливада. Извѣстието за тѣхното пристигание като молния се пръснало и населението отъ цѣлия градъ се натрупало около тѣхъ. Всякой искалъ поблизо да прииде, да се ржкува, да имъ се по-нарадва и да ги по-изгледа.

Слѣдъ оттоворътъ на учителитѣ по зададенитѣ имъ отъ офицерина въпроси, послѣдния далъ на Р. М. Каролева (учитель) единъ револверъ, привели му единъ казашки конь, качили се, влезли въ града, обиколили, посѣтили конака и пакъ се завърнали на дирѣ. Населението вѣрвало, че слѣдъ казацитѣ и друга войска ще пристигне, нъ като видѣло да се качватъ на коньетѣ за да си отидѫтъ, испречило се предъ тѣхъ и съ сълзи ги молило да не го оставя, защото, освѣнъ страхътъ, който му задавали проходящитѣ турци, още повечь го тревожила и войската която свалила шатритѣ си по-близо къмъ града. Офицерина оттоворилъ, че това не е възможно, нъ гражданитѣ да испрататъ една депутация до ген. Гурка въ Търиово и да искатъ по-голѣма сила, която ще имъ се даде.

Digitized by Google

На 27-й гражданитѣ испратили А. Манолова, Ат. Кехлибарова и Иос. Р. Цанкова. Молбата на гражданитѣ чрѣзъ депутацията на часътъ била испълнена и на 28-й сутрѣньта се отправили за Габрово Иловайский и други офицери, кадри отъ Орловския полкъ и значително число казаци. За пристиганието имъ гражданитѣ били извѣстни и цѣлото население излезнало да ги посрещне. Иванчо Бакаловъ слѣдъ като поднесълъ хлѣбъ и соль, потеглили за църквата Св. Богородица, свещенницитѣ испѣли молебенъ, Каролевъ държалъ рѣчь, послѣ заминали презъ града, излезнали на горния край и установили се на лагеръ въ ливадата на Ив. Андрейчинъ срещо каменский мостъ.

На 29-й Петровденъ, рано сутрѣньта, всякой единъ отъ гражданитѣ закаралъ ечменъ, овесъ, сено, натрупали купища по ливадата и казали: „Братушки! хранете коньетѣ добрѣ и ако изедѫтъ това сено, всичко, което виждате около васъ по ливадитѣ, е, на ваше расположение“. Имало складъ съ храни, останалъ отъ турското правителство и него отворили.

Споредъ единъ старъ обичай, който и днесь сѫществува въ Габрово, на Петровденъ сутрѣньта въ всяка кѫща женитѣ правятъ млинъ, нъ този день направили по два и по три. Слѣдъ църква, всяка една жена се отправяла къмъ лагера, раздавали на войницитѣ млиноветѣ, наедно съ по една копринена или поне съ копринени рѫкави риза и гащи.

Мнозина отъ гражданитѣ като се сприятелявали съ нѣкого отъ войницитѣ, подарявали часовницитѣ си за споменъ. Обладаното отъ въсторгъ население не си и напомнувало за турската войска, ако шатритѣ ѝ и цѣлъ день да гледало. Русситѣ обаче, искали да узнаятъ за всичко около тѣхъ по подробно. За тѫзи цѣль били испратени опитни хора по течението на рѣкитѣ Янтра и Топлешъ а трети по рѫтлината Киселчова-могила за Червений брѣгъ, които доближавали и до самата турска войска.

Русситѣ които бѣха расположили лагера си на горния край на града, като се опасявали да не би турска войска да нападне отъ Севлиево и тѣ да останатъ между два огъня, рѣшили да се расположатъ на долния край на града, гдѣто не се забѣлѣзвала такава опасность, вслучай че нападне турската войска.

По обѣдъ когато казанитѣ били на огъня, войницитѣ изсипали ястието, взели само месото, качили се на коньетѣ си

Digitized by Google

и всички потеглили на долу изъ града. Това движение, обаче, на русската войска, силно растревожило населението, което вѣрвало, че войската ще напустне града. Всичкитѣ увѣщания на русситѣ, оставали безполезни и всякой билъ готовъ да ги слѣдва. На долния край на града се стекло съ хиляди народъ нъ не вече съ радостни и весели лица, а на всякиго очитѣ били пълни съ сълзи. Тогава само народа се поуспокоилъ, когато видѣлъ, че войската расположила лагера си на Андрейчовата ливада. Въ сѫщото врѣме били испратени 50—60 д. казаци въ града за да успокоятъ и населението. Казацитѣ обиколили нѣкои улици, послѣ отишли на горния край на града и цѣлата нощь прекарали на крака, подпрѣни на неотсѣдланитѣ си конье.

Наскоро се почнало поправянието на пѫтища къмъ Стара Планина за прекарване горски орѫдия и цѣлото способно за работа население отивало да помага.

Съ пристиганието на главнокомандующий въ Търново, образовалъ се „Габровски“ отрядъ подъ началството на ген.-майора Дорожинский, който да дѣйствува по Шипченския проходъ отъ къмъ Габрово Гурко отъ къмъ Шипка.

Посрещанието на Дорожинский въ Габрово, който билъ придруженъ отъ Николай Николаевича младший и отъ други нѣкои генерали, станало още по тържественно.

Дорожинский се спрѣлъ край града на „Падалото“, повикалъ при себе препоржченитѣ му отъ Търново лица: Р. М. Каролева, А. Манолова, д-ръ Ал. Христова, на които възложилъ да образуватъ врѣменно правителство, за въ което, тѣ пакъ избрали помежду си Ив. Злаганова, Ив. К. Калпазанова, Асѣна Канелова и почнали да работатъ.

Наредилъ се Окр. Упр. Съвѣтъ подъ предсѣд. на Р. М. Каролева, Окр. Сѫд. Съвѣтъ подъ предсѣд. на А. Манолова, назначила се и полиция за пазение тишината въ града и всякой се предалъ на своето занятие, между веселитѣ пѣсни на русскитѣ войници и очарователната военна музика. Нъ не се изминало ниго единъ мѣсецъ врѣме, населението въ Габрово било осѫдено да вземе участие въ страданията и на болнитѣ войници, и на голитѣ, боситѣ и гладни бѣжанци, да отстѫпи постелки, покривки и самитѣ си жилища, а най-послѣ доброволно да бѫде изложено и на разни епидимически болѣсти.

Digitized by Google

За сега нѣма повечь да пишемъ за Габрово, а при всякой единъ случай ще споменемъ по нѣшо.

Превзиманието на Никополь съ двама паши и 7000 д. войска. Въ Никополъ постоянно се намирала 1000—3000 д. войска и въ крѣпоститѣ му почивали до 100 стари орждия. При прогласяванието на войната, турцитѣ изобщо се въоржжили, построили се много батареи по стрьмнинитѣ, обкопи надъ Дунава и р. Осма, крѣпостьта на югъ още повечь била усилена и поставени два 24 фунт. и до 24 далѣкострѣлни полски орждия, а пакъ когато се пръсналъ слухъ, че русскитѣ войски ще преминатъ Дунава при Никополь, укрѣпленията които били само двѣ отдѣления, станали 13 и числото на турската войска се увеличила на 20,000 д. расположена по височинитѣ отъ тритѣ страни на града, тъй щото и преминаванието тукъ е било почти невъзможно.

Румжнитѣ още на 26-й Май почнали да бомбардиратъ града, нъ тъзи бомбардировка била слаба. На 13-й Юний русскитѣ бомби една слѣдъ друга вървѣли, което се продължило до 15-й и града билъ на нѣколко мѣста запаленъ. На 16-й вечерьта пламнала и чаршията, сжщо и магазиитѣ на скелето наедно съ житата на пепель станали.

На 24-й вечерьта ген. лейтенантъ баронъ Криденеръ съ една часть отъ войската си преминалъ Дунава, а на 25-й преминала и другата часть.

Ген. лѣйт. баронъ Криденеръ

Криденеръ два дни чакалъ въ с. Орѣше пристиганието на войската отъ цѣлия неговъ корпусъ и на 28-ий назначилъ разглежданието на Никополь извършено по двата брѣга на р. Осма. За настжпление било вечь всичко готово. На 30-й предписалъ на Костремский полкъ да остави 4 роти въ с. Булгарене при обоза и да замине на позиция къмъ Турски-Тръстеникъ, а пакъ 1-га бригада отъ 5-та тѣх. дивизия да отиде при с. Мечка и да наблюдава пжтищата, водящи изъ Никополь за Плѣвенъ. За съдѣйствие, били присъединени по

Digitized by Google

една часть отъ кавказскага казашка бригада, както и отряда на полковникъ Тутолмина.

На 1-й Юлий първата бригада отъ 5-та дивизия тръгнала по лѣвий брѣгъ на р. Осма. При с. Дебо се присъединили къмъ ней двѣ сотни конница отъ кавказската бригада, развалили моста при с. Гиланъ и вечерьта се завьрнали въ с. Дебо; а другитѣ $6^1/_2$ сотни отъ кавказската бригада заминали къмъ с. Брѣшляница, срещнали едно силно отдѣление черкези, съ които се ударили.

Нѣкои части отъ пѣхотата на 9-й корпусъ, необходими за поддържание на расположената по дѣсний брѣгъ на р. Осма, войска, до 2-й Юлий още не била пристигнала, за което баронъ Криденерь отложилъ нападението на Никополь и рѣшилъ да направи въ този день личенъ оглѣдъ на турскитѣ позиции.

Главната отъ тѣхъ, която служила на лѣвия турски флангъ се намирала на истокъ отъ крѣпостьта на височината господствующа и надъ крѣпостьта, и надъ града. Тая позиция била усилена и съ твърдѣ ягки укрѣпления. Построени мазгали, каменни митризи, дълбоки обкопи и вжтрѣ почивали двѣ голѣми орждия — крупъ. Цѣлата околность била покрита съ ложементи. Отъ предъ и отъ къмъ истокъ били расположени нѣколко батареи. Така сжщо и на юго-западъ отъ Никополъ срещо с. Вубе се намирала голѣма батарея въоржена съ орждия крупъ.

Дѣсний флангъ на турската позиция билъ расположенъ къмъ западъ на недостжпнитѣ стръмнини на р. Осма по направление къмъ пжтя отъ Никополь за Джурно-село; нъ съ това не се свършвала прекрасната отбранителна турска позиция, — тя прѣминавала и на лѣвий брѣгъ на р Осма, гдѣто на височинитѣ лежащи между р. Осма и съсѣдната ѝ р. Видъ, билъ въздигнатъ особенъ отрядъ, който завзималъ цѣлото пространство между селата: Миселиево и Градещи. Въ тѣзи позиции се намирала турска войска до 15,000 души. Така сжщо и градската крѣпость „Туна-калеси“ била поправена и усилена.

На 2-й Юлий Криденеръ разгледалъ расположението на турската войска, вечерьта пристигнали и частитѣ отъ 9 й корпусъ а сутрьнята уморенитѣ тѣзи части, трѣбвало да стжпатъ въ бой. Нъ въ какъвъ бой? — Съ пристжпъ да превзиматъ крѣпости, обградени съ цѣла система ягки и дълговрѣ-

Digitized by Google

менни укрѣпления. — Задача до висша степень трудна, въ която се изисква крайно напряжение на физически и нравственни сили.

По разпорежданието на Криденера, на истокъ отъ с. Вубе до стрьмнинитѣ въ валока на с. Ермини, наскоро били нахвргани насипи и поставени 40 орждия.

Въ ч. 4 сутрьнята орждията загрьмѣли, сжщо и отъ турска страна и боя се почналъ.

Ген. Шилдеръ-Шулднеръ който държалъ при с. Дебо една боева линия съ два баталиона отъ Волинский полкъ и съ двѣ батареи, а третия баталионъ отъ този полкъ служилъ за резерва, веднага почналъ обходно движение срещо дѣсния турски флангъ; а ген. майоръ Кнеррингъ съ 17-й пѣх. Архангелогородский полкъ, една батарея и полусотня кубански казаци, отправенъ да завземе с. Градещи и послѣ да се опжти срещо дѣсния турски флангъ.

Артилерийския огънь отъ двѣтѣ страни постепенно се развивалъ, но въ ч. около 7 русситѣ като се убѣдили че стрѣлбата имъ срещо разновиднитѣ турски орждия, малка или никаква полза нѣма да принесе, тѣ почнали да нападатъ съ щикове и една слѣдъ друга петъ турски позиции взели, а турцитѣ чрѣзъ моста на р. Осма отстжпили въ Джурно-село. Друго разнебитено отдѣление изново се помжчило да нападне на вологодцитѣ и козловцитѣ, като заловило нова позиция въ воденицата при с. Чиракъ. Тукъ обаче, втората стрѣлкова рота отъ Козловский полкъ съ викове „ура“, хвърлила се напредъ и безъ вистрѣлъ изгонила турцитѣ отъ воденицата, а два баталиона козловци, въ това врѣме заняли и Джурно-Село, прогонили турцитѣ, заловили и втория мостъ на р. Осма, по който се съединили и други части отъ войската.

Загубитѣ до това врѣме на русситѣ, били съвсѣмъ незначителни, нъ колкого наближавали къмъ Никополь, толкозъ повечь се увеличавали, защото, освѣнъ честитѣ укрѣпления, и самата мѣстность благоприятствовала на турцитѣ. При въскачванието по стрьмнитѣ височини, русситѣ единъ върху други падали отъ турскитѣ коршуми. Когато вологодцитѣ отъ 1-й баталионъ който билъ разнебитенъ, намѣрили врѣме за единъ кратъкъ отджхъ и генералъ Богацевичъ поискалъ да устрои нѣщо отъ остаткитѣ му, нъ на лице старши офицери не се указали, така сжщо и въ други части, не само баталионни нъ и ротни командири не останали — едни ранени а други убити.

Digitized by Google

При всичко това, русситѣ не се отчайвали и всякой единъ отъ тѣхъ казвалъ: „Никополь уже нашъ“.

Въ ч. два козловский полкъ се появилъ по височинитѣ на дѣсний брѣгъ на р. Осма и въ сжщого врѣме Криденеръ заповѣдалъ, Галичский полкъ съ батареитѣ да почне настжпление на Никополь. Послѣдния този полкъ, веднага усилилъ своята цѣпь, открилъ се силенъ, нъ не продължителенъ огънь и отъ двѣтѣ страни, а командира на полка полков. Разгилдѣевъ като извикалъ „ура“, всички се впуснали напредъ, безъ да гледатъ на откритата мѣстность, по която свободно лѣтели турскитѣ коршуми. Изобщо офицеритѣ съ оржжие въ ржцѣ, най-първи се хвърлили върху турцитѣ, които неможли да устоятъ на този натискъ и съ голѣма бързина се оттеглили въ своитѣ укрѣпления. Стрѣлцитѣ отъ полка увлѣчени въ боя, вървѣли слѣдъ турцитѣ и досгигнали до една голѣма батарея, задъ която биль расположенъ турски лагеръ. Тѣ завладѣли батареята и укрѣпленията ѝ лежащи срещо с. Вубе, а пъкъ втория баталионъ отъ този полкъ заловилъ едно орждие крупъ, което турцитѣ неуспѣли да вдигнатъ.

Слѣдъ тая сполука 1-я баталионъ предводимъ отъ командира си капитана Квиткина и поручика Борисовича потеглилъ къмъ най-главното укрѣпление надъ града. Въ ч. 4 войницитѣ сполучили да приближатъ до укрѣплението, хвърлили се вътрѣ, нъ огъня отъ страна на турцитѣ билъ твърдѣ силенъ и като нѣмали отдирѣ поддържка, принудили се да напуснатъ укрѣплението. Криденеръ като виждалъ това, отправилъ и 3-й баталионъ отъ тамбовский полкъ, който се опжтилъ право на укрѣплението. Подъ силния артилерийски и оржжейни огънь, той доближилъ до него и веднага се хвърлилъ вътрѣ, нъ турцитѣ два пжти го отблъснали. Криденеръ като се извѣстилъ, че и третия баталионъ два пжти е отблъснатъ, поржчилъ на ген.-майора Шнитникова да се отправи на дѣсний флангъ за распореждание въ това. Шнитниковъ испратилъ нови сили, които се съединили съ първитѣ, обиколили укрѣплението, завзели входа, нахвърлили се вътрѣ и прогонили турцитѣ. Нъ такова ожесточено сражение станало тукъ, щото, достатъчно е да се каже, че вътрѣшната часть на укрѣплението, всичкия трапъ, и всичката мѣстность около него били покрити съ мьртви тѣла.

Нѣкои части отъ тамбовския и галичския полкове, впуснали се слѣдъ турцитѣ и гонили ги до самий градъ, гдѣто престрѣлката

Digitized by Google

нѣколко врѣме се продължавала. Въ това положение ги заварила вечернята тьмнина, която принудила и двѣтѣ уморени отъ продължителния бой, страни, да турятъ край на престрѣлката.

Нѣкои части отъ турската пѣхота, възползовани отъ тьмнината, въ ч. около 12 презъ нощьта опитали се да избѣгнатъ къмъ Орѣхово или къмъ Плѣвенъ, нъ русскитѣ войници усѣтили и възпрепятствовали.

Баронъ Криденеръ, който цѣлата нощь незаспалъ, направилъ разпореждание за общо настжпление отъ всичкитѣ части, които окржжавали града Никополь. Нападението трѣбвало да се почне щомъ се разсжмне. Началника на дѣсний флангъ, ген.-лейтенантъ Веляминовъ, заповѣдалъ на една часть отъ своя отрядъ да се отправи къмъ най крайното турско укрѣпление. Батареята заловила позиция и приготвена да стрѣля на крѣпостьта, въ която се намиралъ градския гарнизонъ. Турцитѣ видѣли поставянието на орждията, нъ не ги привѣтствували съ своитѣ бомби, както други пжть. Това породило сжмнѣние въ Криденера, да не би войската му отъ лѣвия флангъ да е влезла въ крѣпостьта. Той потеглилъ да се увѣри и като пристигналъ до самия градъ, не виждалъ никакво движение отъ страна на турцитѣ, никакъвъ шумъ не се чувалъ и когато да заповѣда на приближающий се баталионъ да завземе крайната до града турска батарея, нѣкой отъ свитата на Криденера, забелѣжилъ въ мазгала на прътъ бѣлъ платъ — знакъ за предаване.

Криденеръ съ козловцитѣ отъ II-й баталионъ влезълъ въ града и знаменосеца забилъ на градскитѣ врата знамето на козловския полкъ, а въ сжщото врѣме било въздигнато и надъ крѣпостьта русското знаме, което батареитѣ веднага поздравили и всичкото пространство на русскитѣ позиции, испълнило се съ гръмогласно „ура“.

Началникътъ на корпусний щабъ, поканилъ Хасанъ паша като главнокомандующъ надъ войскитѣ въ Никополь, да посрещне ген.-лейтенанта барона Криденера. Хасанъ паша съ свитата си, посрещналъ Криденера и предалъ му ключа отъ крѣпостьта. Началникътъ на 9-й корпусъ тоже съ свитата си влѣзълъ въ крѣпостьта, гдѣто турската войска сложила своето орржие, а русситѣ заняли крѣпостьта и града.

Самозащитата на Каварненци, грабеха на 9-й Юлий и страданията на християнското население[1]). Сега вечь

[1]) Значителна часть отъ събрания ми материалъ въ Каварна, е допълненъ отъ г-на Р. Каракашевъ, който, като тамошенъ жи-

Digitized by Google

по редътъ на датата, нѣколко коли отъ книгата си ще испълнимъ само съ факти отъ скърбни приключения, като: убийства, кланьета, бѣсенье, обезчестяванье, заточаванье, пожари, грабежи и др. п., и най първо пишемъ за градеца Каварна.

Каварна е расположенъ на една висока равнина $2^1/_2$ кил. отъ морето. Това разстояние е прорѣзано съ дълбоки долини. Градеца е заобиколенъ съ лозя, заградени съ доста високи стѣни. Изъ между махалитѣ най-главнитѣ сж: турската, която е отъ къмъ морето и християнската (Вароша) — отъ къмъ полето [2]). Тия махали се раздѣлятъ една отъ друга съ една долина и улицата водяща за Балчикъ. Отъ това стратегическо мѣсто, каварненци съумѣли да се възползуватъ до негдѣ въ нападенията отъ башибозуцитѣ и черкезитѣ.

Русскитѣ войски като преминахж Лунава при г. Мачинъ, всичкитѣ турци, черкези и татари почнали да бѣгатъ на югъ къмъ Варна и Шуменъ, нъ отгдѣто минавали, грабили каквото намирали. А пакъ когато пристигнали войскитѣ отсамъ линията Кюстенджа — Черна-Вода, черкезитѣ и башибозуцитѣ се появили въ околностьта на Каварна, въ когото отъ 21-й до 30-ий юний, ограбеното българско население изъ селата се стичало да спаси поне живота си.

Турцитѣ отъ околнитѣ села се присъединили къмъ своитѣ единовѣрци, увѣдомили ги за богатството на каварненскитѣ християни, за красотата на женския поль и почнали да окржжаватъ града за да го нападнатъ.

Въ това врѣме пристигнали изъ Балчикъ, Добричъ, Варна и нѣкои бейове съ намѣреніе да отвлекжтъ отъ красивитѣ каварненки.

Предъ видъ на явната опасность, мѣстното население поискало помощьта на правителството, обаче не било удовлетворено и казало му се, да се защищава само до пристиганието на войската.

Гражданитѣ турци, като се страхували, да не би съ нахлуванието на черкезитѣ и башибозуцитѣ да направатъ несъзнателно и на тѣхъ нѣкои загуби, останали съгласни да се въоржжатъ и християнитѣ, та задружно да защищаватъ градеца.

тель, очевидецъ и страдалецъ, погрижилъ се у врѣме да събере по подробни свѣдения.

[2]) Тъзи махала е населена само отъ българе и гагаузи, а за да неупотрѣбяваме при всякой случай и двѣтѣ думи, ний ще казваме — християни.

Digitized by Google

Тъзи задружна защита се продължила нѣколко дена. Извѣстна и на нападателитѣ, задържала ги въ бездѣйствие. Нъ пръснатия слухъ за приближаването на русскитѣ войски къмъ Каварна, развълнувалъ цѣлото каварненско население. — Турцитѣ се страхували отъ русситѣ, а пакъ християнитѣ, отъ окржжающитѣ градеца черкези и башибозуци.

Турцитѣ рѣшили да бѣгатъ за Цариградъ и съ тая цѣль наели една гемия, на която въ наемването взели участие и нѣкои отъ по богатитѣ християни, нъ само три сѣмейства сполучили да се измжкнатъ, на които за участьта послѣ ще говоримъ. Турцитѣ съвѣтвали християнското население изобщо да тръгне съ тѣхъ, обаче, 500-годишния робъ никакъ не билъ наклоненъ да напустне своето отечество, което днесь-утрѣ трѣбваше да бжде освободено.

Най-послѣ турцитѣ напуснали градеца, потеглили за Цариградъ, а нѣкои отъ тѣхъ се присъединили къмъ нападателитѣ на градеца черкези и башибозуци. Благоприятния случай за нападателитѣ настаналъ Нападението било неизбѣжно. Християнското население сега дори почувствовало опасностьта. Страхъ и трепетъ владѣяло между него.

Въ това врѣме се разгласило изъ града, че разѣзди отъ донскитѣ казаци се явили отсамъ г. Манкаля, което дало надѣжда за скорошното пристигание на русситѣ и по първитѣ граждани рѣшили, до пристигането имъ да противостоятъ на обсадителитѣ съ оржжие въ рѫцѣ и да не ги допускатъ въ градеца.

Единъ измежду тѣхъ, Джерафъ-оглу Амира 35 годишенъ мжжъ, извѣстенъ търговецъ, развитъ, уменъ и юнакъ, поставилъ се на чело да води замозащитата. Той не билъ избранъ и не билъ назначенъ отъ нѣкого да води дѣлото на самозащитата, на което отъ разрѣшението зависила участьта на хиляди души. Това право той самичъкъ си го взелъ и никой не му го успорявалъ; напротивъ, всякой стоялъ предъ него съ страхопочитание и всички взели да му се подчиняватъ като редовни войници. Въ кратко врѣме той вджхналъ чувство на рѣшителность и въ мирния земледѣлецъ, и въ предпазливия гражданинъ, и въ покорния селянинъ и образовалъ отъ тѣхъ неустрашими ратници за самозащита.

Отъ 25-й юний се почнали отбранителнитѣ приготовления съ жива дѣятелность. За да се предвари настжпването на нападателитѣ, распръснатитѣ християни изъ турската и другитѣ

Digitized by Google

крайни махали, събрали се въ Вароша, всичкитѣ улици веднага били запушени съ дървета, камъни, коля и прч., а сѣнитѣ край лозята испробити за стрѣляние.

Мжжетѣ, даже и неопитнитѣ да употрѣбляватъ оржжие, задигнали кремиклийтѣ пушки, а онзи който нѣмалъ пушка, заболъ пищовъ или ножъ на пояса, други нарамилъ брадва и почнали деня и нощя да вардятъ укрѣпленията около града, особно въ лозята [1]). А момитѣ и женитѣ въ кжщата на Амира, както и въ други нѣкои кжщя, денонощно коршуми лѣяли и фишеци правили, тъй като и барута се намиралъ въ голѣмъ размѣръ, А пакъ священиицитѣ църквата никакъ не напущали, която, деня и нощя не се испразднувала. Старци, баби, жени и моми, постоянно се молили Богу за поскорото пристигание на избавителитѣ си. По всичкитѣ кжщя кандилата не изгасвали, срещо които коленичили хора и съ сълзи на очи възнисали молитвитѣ си къмъ всесилния за избавление.

Каварненци отдавна били напуснали частнитѣ си работи и градеца представлявалъ домъ на едно сѣмейство управляванъ отъ единъ отецъ. — Имота, ядене, пиене били станали общи; за нищо не се плащало. Готовитѣ потури и чепкени въ абаджийскитѣ дюгени били подъ расположението на младежитѣ, които се обличали съ тѣхъ за да иматъ повече мжжественна представителность и турски изгледъ. Сжщо и кръчмитѣ били станали общи. Всякой си наливалъ самъ колкото искалъ. Вардачитѣ, особно ония въ лозяга при които се намирало въ голѣмо изобилие *благослозеното винце*, постоянно били весели, безгрижни и неустрашими. — Народни пѣсни пѣяли, гайди и други инструменти свирили, хора и ржченици играли и вмѣсто кръпа, съ ножове въ ржка, на пукъ на черкезитѣ, които били наблизо на една могила и всичкитѣ движения виждали.

Числото на черкезитѣ и башибозуцитѣ около градеца възлизало повечь отъ 3000 д. Често пжти нѣкои отъ тѣхъ влизали по Сарайската улица, нъ въ Вароша не се рѣшавали да настжпатъ. Нито пакъ и християнитѣ излизали на вънь,

---

[1]) Евтимий Ив Еремиевъ, Карловецъ, развитъ и образованъ момъкъ, тукъ заселенъ и едвамъ преди една година оженень за учителка, като не билъ употрѣблявалъ въ живота си оржжие, упушналъ се съ пищовъ въ сърдцето и въ сжщото врѣме изджхналъ.

Digitized by Google

та били принудени да пиятъ вода отъ находящитѣ се въ Вароша кладенци, понеже едничката въ градеца чешма била недостѫпна за тѣхъ.

Цѣли 14 дни се изминали отъ както каварненци взели дѣйствителни мѣрки за самозащита и въ това разстояние нѣколко пѫти просили помощь отъ Балчикъ, нъ отговора билъ единъ и сѫщий: *Да се варди населението самб, догдѣто пристигне помощъ.*

Нѣкои отъ по рѣшителнитѣ граждани отишли въ Кюстенджа за да узнаятъ пристигането на русситѣ, нъ и тѣ не се завърнали.

Окрѫжающитѣ градеца черкези и башибозуци като не се рѣшавали да настѫпатъ, гражданитѣ отъ день на день повечь се насърдчавали; нъ отъ друга страна като гледали по дворветѣ си, по градинитѣ, ограбеното население отъ селата: Шабла, Гаргалѫкъ, Ючь-Орманъ, Гявуръ-куюсу (сега Гурково) и други, останало безъ завивка, безъ имотъ и прехрана, не можехѫ да не мислятъ какъвъ ще бѫде края на това неизвѣстно положение. А пакъ най-много се опасявали, да не би съ продължителната си самозащита властитѣ да ги провъзгласятъ за „комити“ и да ги постигне участьта на Батачани . . .

Едвамъ на 9-й юлий пристигналъ отъ Балчикъ единъ юзбашия съ нѣколко заптиета и анадолски лазове, ушь съ мисия да запазятъ градеца отъ черкезитѣ и башибозуцитѣ, нъ въ сѫщность, види се, да измамятъ населението и да имъ съдѣйствоватъ.

Черкезитѣ веднага почнали да чюпятъ вратитѣ на находящитѣ се извънь позициитѣ дюгени и да обиратъ. Юзбашията съ особно хладнокръвие гледалъ на това, а пакъ и гражданитѣ не се противили.

Въ сѫщото врѣме се явилъ въ Вароша единъ турчинь съ предложение, че черкезитѣ подъ едни легки условия, щѣли да запазятъ градеца и за споразумѣние, трѣбвало да отидѫтъ въ сарая нѣколцина отъ по виднитѣ граждани, между които, турчина опредѣлилъ да бѫде и Амира.

Черкезитѣ мислили да лишѫтъ Каварненското население отъ водителитѣ му, а послѣ лѣсно да се разправѫтъ съ него, обаче, гражданитѣ не се измамили въ това. Нъ за да испълнѫтъ волята на черкезитѣ предъ лицето на юзбашията, тѣ испратили други лица изъ между пьрвенцитѣ: Терзи Димитра,

Digitized by Google

Константина Панайотовъ, Димитра Керановъ и Петра Паличора (котленецъ).

Предложението на черкезитѣ за да вардатъ кавърненци било: послѣднитѣ да имъ броятъ още въ сѫщия день до вечерьта 1000 т. лири и да ги хранятъ; въ противенъ случай, всичко щѣло да стане на *прахъ и пепелъ!* Пратеницитѣ, ако допуснехѫ на черкезитѣ да станатъ вардачи на градеца, щѣхѫ да предадѫтъ на тѣхно расположение, и имота, и честьта на населението, заради това, тѣ почнали да избѣгватъ тѣзи условия подъ разни извинения, т. е., че суммата 1000 лири кавърненци никой пѫть не могли да исплатятъ, нъ да се намали и исплащанието да стане съ храна и добитъкъ, като поискали и срокъ да се споразумѣятъ съ съгражданитѣ си за окончателенъ отговоръ.

Това възражение отъ страна на пратеницитѣ до толкозъ растревожило обсадителитѣ, щото, слѣдъ като ги изругали съ думи свойственни на такъвъ родъ хора, хвърлили се върху имъ за да ги съсичятъ на късове. Тѣ, обаче, като забелѣжили това въ лицето на черкезитѣ още при размѣняванието думитѣ по условието, впуснали се изъ множеството, което ги испращало съ ударитѣ на саби, камшици, тояги и когато единий отъ тѣхъ — Димитръ Керановъ испорѣзанъ по лицето сполучилъ да се измѫкне изъ сарая презъ единъ прозорецъ съ викъ, че ги убиватъ, веднага загърмѣли пушкитѣ върху сарая и мнозина отъ нападателитѣ били убити и ранени. Сѫщо и отъ сарая стрѣляли върху позицията въ градеца, нъ безъ сполука. Въ това врѣме Керановъ се намиралъ между два огъня. Викалъ и молилъ се на своитѣ да не стрѣлятъ, нъ при тъзи първа и предизвикана отъ нападателитѣ битка, никой не обръщалъ внимание на неговитѣ викове и всякой се силилъ повечь трупове да повали на земята.

Нѣкои отъ нападателитѣ, които били навързали конетѣ си по желѣзата на прозорцитѣ въ сарая, пѣши избѣгнали къмъ дерето изъ другитѣ врата, като завлекли съ себе раненитѣ и убититѣ си другари, а конетѣ съ оржжието (кобури) и дисагитѣ съ фишеци оставили плячка на населението. Въ първата тъзи щастлива битка за гражданитѣ, само Константинъ Папазовъ билъ раненъ съ револверъ въ крака и наскоро умрѣлъ въ Варна.

Слѣдъ малко врѣме, нападателитѣ открили още по силенъ огънь, и обсаденитѣ отъ всичкитѣ позиции отговаряли. А по

Digitized by Google

забелѣжителнитѣ слѣдъ Амира водители: Абаджи Петръ (Търновецъ), Жечо Крачитала и П. Х. Тодоровъ (Котленци), Терзи Никола, Папазоглу Димитръ и други, тичали отъ една позиция на друга и насърдчавали защитницитѣ, а пакъ малкитѣ момчета, фишеци доставяли за стрѣлцитѣ.

Черкезитѣ като виждали коршумитѣ на тѣхното силно оржжие, което имъ бѣше раздало правителството да противостоятъ на дѣйствителния непріятель на Турция, не отивахж на мѣсто, а спирали се отъ коля, камъни, дървета и като се убѣдили въ невъзможностьта за да влезжтъ въ градеца съ открито нападение, тѣ подбрали добитъкътъ отъ полето, употрѣбили го за позиция и прикрити задъ него доближили къмъ градеца.

Обсаденитѣ били принудени да убиватъ и собственний си добитъкъ, само да защитятъ честьта на женитѣ и дъщеритѣ си и да упазятъ имота си. Борбата била отчаяна. Нападателитѣ нѣколко пжти нахлули на вътрѣ, нъ защитницитѣ ги отблъсквали. Въ тъмнитѣ облаци отъ пушъка се носилъ страшния викъ на нападателитѣ. Чували се охканията на раненитѣ, ревътъ на добитъка, нъ нищо не се виждало. Картината била ужасна, особно за онѣзи, които, въ живота си не били чували и гласътъ на пушката.

Обсаденитѣ и този пжть показали силно упорство. Нъ тѣхнитѣ съграждани турци, които се били присъединили съ черкезитѣ и знаяли по отнапредъ положението на позициитѣ, забелѣжили, че вардачитѣ на една позиция отишли въ друга на помощь, тѣ веднага повели черкезитѣ слѣдъ себе, заградили изотзадъ вардачитѣ и поставили ги между два огъня, нъ благодарение на Недѣлча и Калинкова отъ с. Гаргалжкъ и други нѣколцина, които отъ една ближна позиция отвлекли черкезитѣ въ пресгрѣлка и дали възможность на другитѣ да прибѣгнатъ на вторитѣ позиции при кжщята, като оставили около пьрвата позиция въ лозята двамина убити и двамина ранени, отъ които единий, Богдановъ отъ с. Ючъ-Орманъ билъ раненъ въ кракътъ, и при такова положение, той убилъ трима турци и единъ черкезинъ, които се намирали около него, а най-послѣ и той съсѣченъ на късове.

Черкезитѣ като завзели вечь позиция въ лозята, подпалили нѣкои отдѣлни кжщя, които се намирали наблизо, сполучили да влѣзатъ и въ една отъ главнитѣ улици, гдѣто въ

Digitized by Google

една кѫща заклали находящия се тамъ старецъ — овчаръ, а въ друга, лѣжащия отъ болѣсть старецъ. Тѣ нахлули въ двороветѣ още на двѣ-три кѫщи, отъ които едната била пълна съ жени, моми и дѣца, оставени подъ защитата само на трима мѫже. Женския викъ и дѣтинския плачъ скоро повикали на помощь находящитѣ се наблизо рѣшителни момци: Василъ Х. Антоновъ, Ат. Гаргалъклиевъ, Паласъ Папа Андриковъ, Михалаки Бабаджановъ и др. нѣкои, които, между гѫститѣ турски коршуми, избавили повечь отъ стотина невинни душици, само стареца Панайотъ Бачовъ билъ убитъ, другъ старецъ и двѣ моми ранени и кѫщата била запалена, нъ хората избѣгали въ друга. Черкезитѣ съ избѣгването си, завлекли нѣколко души убити и ранени отъ своитѣ другари, а отъ защитницитѣ се ранилъ Вас. Х. Антоновъ, отъ която рана на другата година умрѣлъ.

Битката се продължила три часа и тъмната нощь я прекъснала, нъ пожара се распространявалъ. Черкезитѣ, които се страхували отъ ненадѣйното нападение на русситѣ и всяка една нощь прекарвали въ гората „Батова“ между Варна и Балчикъ, пакъ заминали за тамо. А въ градеца пламъцитѣ отъ запаленитѣ кѫщя извивали огненнитѣ си язици по небето и цѣлата му околность освѣтявали, безъ да се погрижи нѣкой да даде край на пожара. Мѫжетѣ стояли замаяни, замислени, като вѣрвали, че черкезитѣ за днешната си несполука, утрѣ ще нападнатъ съ по голѣма сила, ше грабатъ, безчестятъ, убиватъ, палятъ и за отмъщение, разни свирѣпства ще вършатъ. Отчаянието било общо. Жени и дѣца постоянно плакали. Нѣкои измежду гражданитѣ а пакъ селянитѣ изобщо рѣшили да избѣгнатъ и гдѣто имъ видятъ очитѣ тамо да отиджтъ, отколкото да дочакатъ утрѣшния день въ Каварна. Една часть отъ гражданитѣ предпочитали да останатъ въ градеца и като се затворятъ въ новото училище, тамо да се защищаватъ или да измрѫтъ, а не да се скитатъ съ малки дѣца въ тъмната нощь по полянитѣ.

Събранитѣ въ укрѣпения Варошъ граждани и селяни, които нѣколко дена задружно се защищавали срещо нападенията на черкезитѣ и башибозуцитѣ, тъзи нощь като пилци се пръснали на четири страни: едни останали въ училището; други тръгнали къмъ долината за Гюль-Градъ; трети се скитали по полянитѣ, а четвърти се крили по пещеритѣ. Ний ще изложимъ страданията на всички по редъ, като споменемъ

Digitized by Google

и за онѣзи, които заминахѫ за Цариградъ наедно съ турцитѣ, и най първо ще почнемъ отъ останалитѣ въ училището.

I. Тѣзи отъ гражданитѣ които рѣшили да останатъ въ училището, между които билъ и Амира, веднага се отправили за тамо. Едни отъ мѫжетѣ били поставени да пробиватъ високитѣ каменни стѣни на училищния дворъ за стрѣляние, други пренасяли и трупали въ училището храна, покѫщнина, постелки, покривки и въ случай на обсада да могѫтъ се задържа по дълго врѣме. Слѣдъ всичко това вратитѣ били затиснати съ камъни и дървета тъй като останалитѣ граждани се прибрали вътрѣ и добрѣ въоржжили. Не се изминало много врѣме, мѫжетѣ се прорѣдили — тукъ-тамъ се срещалъ по нѣкой, а преди да се зазори, между такова едно множество жени и дѣца, останали само около 30—40 д. по стари и задържани отъ плачътъ на своитѣ жени. Изоставение отъ другаритѣ си Амира, предалъ на произвола на сждбата три малолѣтни дѣца, жена и той избѣгналъ на смване, като далъ надѣжда на населението, че на другия день наедно съ русситѣ ще се завърне.

Развидѣлило се добрѣ, слънцето се показало а съ него наедно и черкезитѣ, които отъ загубитѣ си презъ миналия день страхували се да нападнатъ веднага, като вѣрвали че упорството на обсаденитѣ този день още по силно ще бѫде; а пъкъ послѣднитѣ като знаехѫ, че сѫ оставени на провидѣнието и при първото настѫпване ще бѫдатъ обезчестени, опозорени, ограбени и съсипани, страхъ и трепетъ ги обзимало и само на Бога възлагали своята надежда, къмъ когото съ плачъ и въздихания възнасяли своитѣ молитви.

Въ това врѣме когато еднитѣ взимали мѣрки да нападнатъ, а другитѣ чакали минутата на своята злощастна сждба, отъ далечъ се показала конница, която обсаденитѣ счели за донски казаци водими отъ Амира. Тъзи тѣхна радость, мъгновенно се преобърнала въ поразителна скърбъ. Съ наближаването на конницъта, тѣ видѣли че черкезитѣ карали двѣ орждия.[1])

Топове каратъ! топове каратъ! извикали нѣколко растреперени гласове и всякой се вдървилъ на мѣстото си. Сълзитѣ

---

[1]) Нѣкои отъ черкезитѣ извѣстили за жьртвитѣ си въ миналия денъ и като представили каварненци за *комити*, сполучили да взематъ два топа отъ командира на Тутроканскитѣ войски въ Добричский отдѣлъ за да съсипатъ Каварна.

Digitized by Google

били вечь престанали; устнитѣ сключени и отъ едно глухо хълцание на плачущитѣ, друго нищо не се забелѣзвало.

Почти едноврѣменно съ пристиганието на топоветѣ, въ пристанището се спрѣли два броненосци *Едринъ* и *Измидъ*, изъ които излезнали около 30 д. арабски войници съ Балчикския каймакаминъ, началника на телеграфа Ераносъ и бързо се опѫтили къмъ градеца. Щомъ пристигнали въ училището, мѫже и жени обиколили каймакамина и съ плачъ му се молили за спасение. Той ги по малко утѣшавалъ а повечь заставялъ да вървать поскоро за пристанишето.

По просбата на нѣкои отъ гражданкитѣ за да си вематъ нѣщо отъ кѫшята, каймакамина имъ далъ войници да ги пазятъ, обаче, нищо не намѣрили въ кѫщята си, защото черкезитѣ се били впуснали предварително като гладни вълци, всичко ограбили и съ приготвенитѣ по отъ рано коля, испратили. Други отъ женитѣ се оплакали на каймакамина че улицата въ която живѣятъ е пълна съ черкези, та не могѫтъ да влезнѫтъ въ кѫщата си. Каймакамина испратилъ войници подъ началството на Ераноса, обаче, послѣдния билъ ударенъ въ челото съ коршумъ и веднага умрѣлъ.[1])

Каймакамина като че нарочно за да остави по голѣма плячка на черкезитѣ, забралъ по скоро на елението голо, босо, гладно, придружавано отъ войницитѣ и отъ черкези и закарано на пристанището. Единъ отъ раненитѣ Хафифъ Димитръ, на когото месата били увиснали отъ черкезкитѣ ками и жена му го занела на рѫцѣ до пристанището, небилъ честитъ да се качи на парахода. Той умрѣлъ отъ болки, като оставилъ три малки дѣца и млада жена, която съ ноготитѣ си изровила въ песъка гробъ и го заровила.

На пристанището се намиралъ адмирала на параходитѣ. Той веднага заповѣдалъ на матроситѣ да пренасятъ населението

---

[1]) Арменеца Ераносъ станалъ жертва, защото безъ да обади на властьта, отправилъ подадената депеша отъ гръцкий консулъ въ Балчикъ, съ която се извѣстявало на инностраннитѣ посолства въ Цариградъ за положението на християнското население въ Каварна и тѣ веднага протестирали предъ Портата, която била принудена да испрати броненосцитѣ въ Каварна. Ераносъ а испълнилъ една свята длъжность, като е спасилъ съ стотини невинни души и името му вѣчно ще се споменува отъ потомството въ Каварна.

За подаването на тъзи депеша, съдѣйствовалъ прѣзъ Бургаската станция и тогавашния началникъ Христаки Григоровъ.

Digitized by Google

съ лодкитѣ, нъ отъ голѣмата бръзина много дѣца били занесени въ една параходъ а майкитѣ имъ въ другия.

Параходитѣ тръгнали единъ слѣдъ други и по обѣдъ пристигнали въ Балчикъ. Населението било настанено въ празднитѣ житни хамбари, нъ пакъ испаднало въ ржцѣтѣ на сжщитѣ черкези и башибозуци, които миналия день били въ Каварна. Тѣ сега съ ножь въ ржка, дирили по име лицата за да ги убиватъ. Пламнали отъ гнѣвъ, впускали се изъ множеството и викали: „Вие динъ душманларж, вчера избихте толкозъ правовѣрни ислями, а днесь правителството ви защищава; Ний ще ви научимъ. . . . гдѣ сж онія комити? Гдѣ е Амира? Гдѣ е Хаджи Панайотъ? Сега като мишки излезнахте вече изъ дупкитѣ си. . . . Нѣма предъ васъ каварненскитѣ позиции. . . . Ще ви научимъ. . . .

Каварненци като виждали че и тука нѣма да бждатъ спокойни, не сж и въ безопастность, а като ги застрашавалъ и гладътъ, съ исключение на нѣколцина които нѣмали възможность да наематъ варки, всички други на слѣдующия день заминжли за Варна. Тукъ грьцката църковна община ги настанила по училищата и по други обществени здания, набавила имъ по нѣкоя дрѣха, завивка, поддържала онѣзи които не сж можли да искарватъ прехраната си и когато пристигнали русситѣ, завърнали се въ Каварна.

II. Гюлъ-Градъ[1]) (Калето). Тукъ отъ понапредъ се намирали селяни отъ селата: Суютчикъ, Карабча, Шабла и др. а отъ Каварна потеглили повечь отъ 600 д. мжже, жени и дѣца, Каварненци и селяни. Тѣ вървели съ голѣма тишина и гробно мълчание за да не ги съзржтъ турцитѣ отъ негдѣ. Като преминали стръмния върхъ, расположили се по неожънатитѣ ниви за отпочивка.

Слѣдъ $2^1/_2$ часа пжть презъ нивя и поляни, мжже и жени натоварени съ по едно или двѣ дѣца и други неизбѣжни потрѣбности, наближили до Калето, испратили двама отъ младежитѣ да извѣстжтъ на селянитѣ, да не мислятъ че насжпватъ черкези, та да стрѣлятъ. Споредъ извѣстието, вратитѣ били отворени, населението влезнало и на голата земя се расположило. Всякой искалъ да прекара останалата нощь въ сънь,

---

[1]) Гюлъ-градъ се намира на два часа къмъ истокъ отъ Каварна вдаденъ въ морето. За него читателя ще намѣри исторически подробности въ ч. III на кн. „Княжество България“.

Digitized by Google

нъ хладния морски вѣтеръ досягалъ и коститѣ на човѣка, а пещеритѣ били испълнени по отдавна.

Слѣдъ като изгрѣло слънцето, множеството налѣгало подъ неговия покривъ. По обѣдъ, всякой се събудилъ, искалъ да си хапне, нъ нѣма какво. Злато се намирало почти въ всякого, обаче, никой необръщалъ внимание на него и никой недавалъ залагътъ си каквото и да му се предлагало. Благодарение на селянитѣ които по напредъ дошли съ колята си, докарали по малко брашно и тѣ раздавали на гладнитѣ по нѣкой залагъ.

Въ Каварна имало опасность отъ черкезитѣ, нъ имало ядене и пиене въ голѣмо изобилие и дрѣмката ставала на мегка постилка. Тукъ обаче, такава опасность нѣмало, нъ и хлѣбъ нѣмало, винце никъкъ, спането на гола земя подъ хладния вѣтеръ и други такива неприятности. Едни питатъ за мжжетѣ си, други за женитѣ си, трети за дѣцата си, дѣца за родители, тъй като при бързото тръгване въ тъмнината отъ Каварна, единъ-други се изгубили.

Съпругата на Иордана Карамузовъ се намирала въ послѣднитѣ минути за добиването на първородното си дѣте. Постилки нѣма, покривки нѣма и мжжътъ не се вижда. Тя ражда подъ една каруца на голата земя. Една отъ съсѣдкитѣ ѝ дала забрадката си, друга престилката си и дѣтето било завито. Въ това врѣме пристига и мжжътъ ѝ, въ долнята челюстъ раненъ, зжбитѣ му испадали, неможе да говори и като се исправилъ до каруцата, кръвави сълзи ронилъ.

На третия день сутрењта, населението съзрѣло два параходa и като видѣло че наближаватъ къмъ Калето, всичкото множество се стекло на брѣга и очаквало пристиганието имъ. Параходитѣ се спрели на около 30 метра отъ сушата, спуснали двѣ лодки въ които се накачили нѣколко души и излезнали по пжтеката която се скача въ самата среда съ една дървена стълбичка. Тѣзи хора били: Гръцкия Варненски митрополитъ, Мютесарифина, трима консули и двама-трима отъ първенцитѣ варненски граждани. Митрополита съ приближаванието си до народа, казалъ: „Правителството е извѣстно за вашето положение, затова испрати двата тѣзи парахода да ви занесжтъ въ Варна, гдѣто ще бждете запазени. . .“ Като свършилъ владиката думата си, мнозина отъ народа извикали: „Ний не отиваме другадѣ! Ний искаме да си отидемъ по домоветѣ, а на правителството е всичко възможно, нека ни запази

Digitized by Google

въ нашитѣ кѫщи". А пъкъ селянитѣ въ единъ гласъ извикали: „Какво ще правимъ въ Варна, жътвата се изминава, храната ни изгни по нивята, съ какво ще прехранимъ челядьта си и отъ гдѣ ще исплатимъ данъка си на царщината".

Мютесарифина никакъ ненастоявалъ, а на противъ и той самъ убѣждавалъ селянитѣ да се завърнатъ по домоветѣ си и да си глѣдатъ работата, като ги увѣрявалъ че нѣма вечь никаква опасность, всичко е запазено и въ бѫдѫще нѣма кой да ги закача.

Въ това врѣме когато мютесарифина говорилъ на селянитѣ, консулитѣ съ една часть отъ Каварненското население, заминали къмъ вътрѣшностьта на Калето, распитали подробно, за приключението въ Каварна, взели белѣжки и като се обърнали къмъ населението, казали: „Вървете на сѣверъ, защото на югъ нѣма спасение".

Консулитѣ се завърнали при мютесарифина и потеглили за Варна, съ които отишла само една стара жена съ 4-годишното си внуче. Параходитѣ се още гледали, а въ населението общо движение станало. Едни стягали колята си, други прибирали ничтожната си покѫщина, трети припкали да намѣратъ дѣцата си и всякой единъ се готвилъ за пѫть. Нъ въ това врѣме като молния се пръсналъ изъ населението радостенъ слухъ за пристиганието на Амира съ русскитѣ казаци. Всички се отказали отъ пѫтуванието. Вратитѣ на калето се отворили. Стражата се вдигнала и всякой обърналъ очитѣ си къмъ сѣверъ.

Слънцето залезло, нощьта настѫпила и се преполовила, нъ никой не мислилъ нито за ядене, нито за сънь и разговора се ограничилъ само въ честитото посрещание и поклонение на очакванитѣ отъ дълго врѣме, освободители. Тъзи надѣжда правила всякиго радостенъ и веселъ. А пакъ въ такива едни минути още по весело би било, ако поне една отъ каварненскитѣ бъчвици се намираше тукъ.

Нощьта преминала, слънцето изгрѣло, часоветѣ единъ слѣдъ други вървѣли, а русситѣ не се показвали и надѣждата за пристиганието имъ взела да изгасва. Надвечерь народа почналъ да се трупа на купове, на купове и да излиза изъ калето. Едни се отправили по посока къмъ русситѣ, други за въ селата си. Въ растояние на два дена, калето се испразднило запустѣло. Селянитѣ въ пѫтуванието си постоянно слушали виението на останалитѣ по зимовищата безъ овци и овчари кучета. Чес-

Digitized by Google

то пѫти срещали изъ лѣсоветѣ, по полето и по долинитѣ, патки, кокошки и др. които се скитали като диви. Пристигналитѣ по домоветѣ си селяни, нищо не намѣрили.

Ш. По Полянитѣ. Избѣгналитѣ по полянитѣ били принудени нощя да се скитатъ въ тъмнината, а деня да се спотаяватъ по нивята. Тѣ се хранили само съ жито отъ класоветѣ. Наймного страдали за вода, понеже чешма нигдѣ не се среща, а пакъ на дълбокитѣ повечь отъ 30 метра кладенци, кофа не се намирало. Едни отъ тѣхъ били избити отъ черкезитѣ, други сполучили да избѣгнатъ при русситѣ, а трети отишли въ Варна. Измѣжду тѣхъ много моми и жени били обезчестени.

IV. Пещеритѣ. Тѣзи пещери се намиратъ по брѣговетѣ на долинитѣ. Прибѣгналитѣ въ тѣхъ, не страдали толкозъ за вода, отколкото за храна. Намирали трънки, лападъ, нъ гладното гърло съ това не може да се насити.

На втората нощь, двамина отъ една пещера, облѣчени по турски, били испратени въ Каварна за хлѣбъ. Съ пристигането си въ градеца, по напили се презъ нощьта, заспали и като се пробудили, то се съмнало. Въ пѫтя се срещнали съ черкези и башибозуци, попържали наедно християнитѣ, а когато потеглили къмъ пещ ритѣ и влезли въ Кара-гьолъ, чюли женски писъкъ. Една тълпа башибозуци уловили двѣ млади булки, едната Каварненка, а другата отъ с. Суюгчикъ, женени за двама братя въ с. Михалъ-бей и повлекли ги слѣдъ себе Женитѣ викали на помощь пѫтницитѣ по име, нъ не било възможно да се обадатъ и да помагатъ. Тѣ били изнасилвани отъ тълпата, а слѣдъ нѣкой день и двѣтѣ умрѣли.

Съ пристигането си въ пещерата, разказали на своитѣ другари случката съ женитѣ, а за да не пострадатъ и тѣ сѫщото, презъ нощьта напуснали пещерата и заминали за Варна.

Фурунджи Махалаки Янаковъ съ жена си Расилка и съ едничкото си дѣтенце — бозайниче, прекарали първата нощь въ една пещера, нъ гладътъ имъ надвилъ и на другата нощь отишли у дома си за хлѣбъ. Въ кѫщи нищо не намѣрили, всичко разграбено, а непотребнитѣ нѣща за грабителитѣ, расхвърлени. Взели да събиратъ расхвърленитѣ дрипи, между които намѣрили нѣколко сухари, по нахранили се съ тѣхъ и като видѣли че се зазорва опѫтили се да излизатъ на вънь. Нъ преди да отворатъ вратата и заловатъ улицата, чули черкезски разговоръ, веднага се повърнали, скрили се въ избата между

Digitized by Google

празднитѣ бъчви и дрипи. Слѣдъ малко врѣме, черкезитѣ посѣтили и тѣхната кѫща. Дѣтето почнало да плаче и немлъквало нито отъ ненка, нито отъ пригърщание, нито отъ цѣлуване и като щѣло вечь насмалко да ги издаде, баща му, съ растреперенитѣ си рѫцѣ го посгисналъ мъненко по гушичката, а то хълцнало единъ пѫть и издѫхнало — умрѣло. Цѣлия день, тѣ се спотаявали на това мѣсто, а презъ нощьта като заровили дѣтенцето си, завърнали се въ пещерата, отгдѣто потеглили за Варна. Нощя пѫтували а деньтъ прекарвали въ непожьнатитѣ нивя и така се избавили.

V. Цариградскитѣ бѣжанци. Казахме по горѣ че въ наемването гемията отъ Каварненскитѣ турци, взели участие и нѣколцина отъ по богатитѣ християни, обаче, населението като узнало, пръснало слухъ изъ града, че онзи отъ християнитѣ който си позволи да потегли, ще бѫде убитъ и ограбенъ, всички се отказали, освѣнъ: Ханджи Иванъ Райковъ, Петръ Р. Каракашевъ и Чапкѫноглу Георги (гагаузинъ) съ сѣмействата си, сполучили да се вдигнатъ тайно.

Ханджи Иванъ, родомъ изъ Котелъ, заселенъ и ожененъ тукъ, станалъ единъ измежду най-богатитѣ граждани. Тойималъ най-хубави кѫщя. Богати бакалски дюгени, магазии на скелето, тютюнова фабрика, воденици, лозя, нивя, къшли по селата, овце и др. имущества. Вършилъ голѣма търговия съ храни, вълна, кожи, масло и други мѣстни и иностранни произведения. Съ богатството и съ честността си, той се прославилъ по всичкитѣ ближни околии, окржзи и въ Цариградъ.

Той като очевидецъ и на друга война между Руссия и Турция, знаялъ какво има да претегли българския народъ, особено пакъ богатитѣ, заради това поискалъ да отиде въ Варна съ сѣмейството си, обаче, гражданитѣ го замолили, да не дава поводъ, защото, градеца тогава ще бѫде по-лесно нападнатъ и ограбенъ. Противъ волята си, послушалъ своитѣ съграждани, нь когато градеца билъ заобиколенъ вечъ отъ нападателитѣ и опасността, за него особно била очевидна, преоблѣченъ въ дервишски дрѣхи и придруженъ отъ гюмрюкчийския ага, сполучилъ да се хвърли въ гемията, нъ не съ безопасность на живота си, защото нѣкои отъ турцитѣ като се извѣстили, че мнимия дервишинъ е Ханджи Иванъ, почнали да стрѣлятъ слѣдъ него.

Digitized by Google

Съ качването си на гемията, той избѣгналъ турскитѣ куршуми, обаче други страдания го очаквали тукъ. Каварненскитѣ турци въстанали върху него и ако нѣкои отъ агаларитѣ не били се застжпили да ги умиржтъ, въ морето щѣли да го хвърлятъ и не само него, но всичкитѣ християнски членове, които се намирали въ гемията.

Въ недѣля на 10-й юлий гемията потеглила за Цариградъ твърдѣ полегка и двѣ нощи гледали пламъцитѣ въ Каварна. На 14-й презъ деньтъ пристигнали въ Цариградъ, слѣзнали въ Искюдаръ, комисията настанила турцитѣ по разни махали, а тритѣ християнски сѣмейства заведени въ една триетажна гола кжща на Ени-Махле.

Въ сжщото врѣме каварненскитѣ турци представили на правителството Ханджи Ивана не само като бунтовникъ но и като разбойникъ. Той съ ясакчията си Христя били ушъ съставили чета отъ 200 души българе. Посѣгали на животъ, честь, имотъ и всичко свято за мюсулманина оскверняли. Дѣца клали, дѣвойки грабили и каквото имъ се испрѣчвало предъ очитѣ, опустошавали. Ханджи Иванъ билъ подкупилъ нѣкои отъ агаларетѣ за да го защищаватъ и довели го въ Цариградъ да шпионствува.

Ханджи Иванъ още въ сжщата вечерь билъ уловенъ и наедно съ слугата си арестувани. Слѣдъ дълги и подробни изслѣдвания, при това и нѣкои отъ агаларитѣ като опровергали всичкитѣ обвинения, били освободени. На 24-й ханджи Ивана пакъ запрели. Слѣдъ една седмица сполучилъ да се избави съ 80 лири рушветъ, а за адвокати особно. На третия день пристигнала телограмма за него отъ Варна, гдѣто билъ испратенъ, предаденъ въ военний сждъ и запренъ въ Добричъ. На 5-й Авг. сѣмейството му се завърнало изъ Цариградъ въ Варна, а около 27-й и той билъ освободенъ пакъ съ откупъ и пристигналъ въ Варна. Другитѣ двѣ сѣмейства се завърнали изъ Цариградъ слѣдъ примирието.

Градеца Каварна, тогава състоящъ отъ 280 кжщи, отъ които 150-тѣ изгорѣли. Сжщо, вътрѣшностьта на гевгирената гръцка цьрква, а българското училище и цьркватa исцѣло.

Убититѣ възлизали до 100 д., и нѣкои отъ тѣхъ ужасни мжки претърпѣли.

Кель Маринъ, 70 годишенъ старецъ. съ тривонъ билъ закланъ.

Digitized by Google

Кара Яни Пашу, 75 годишенъ, вързанъ за дърво и съ нѣколко коршума пронизанъ.

Митишъ Пашу, 115 год., хвърленъ въ огъня и половината часть отъ тѣлото му на въгленъ станало. [1])

Така сжщо и въ околията населението било изложено на разни мжки и страдания. Измежду жителитѣ на селата Самула, състояще отъ 180 кжщи, 40—50 по красиви моми и жени били уловени, закарани въ единъ турски домъ, обезчестявани и истязавани. Въ лозята на това село се намѣрили 100 женски трупа.

Жителитѣ отъ селата Караманли и Саржмуса, първото отъ 50 кжщи, а второто отъ 43, избѣгнали по полянитѣ, нъ черкезитѣ ги намѣрили и половината съсѣкли, а останалитѣ отишли на Карталийския бурунъ, да намѣрятъ нѣкоя гемия и се качятъ. Единъ английски параходъ отъ Кюстенджа отишелъ да ги вземе. Съ надпреварването си кой по първо да се хвърли въ лодката, една лодка била препълнена съ мжже, жени и дѣца, която отъ тяжестьта потънала. Освѣнъ три-четирма, които се избавили съ плуванье, всички други се издавили.

Слѣдъ протеститѣ на посланницитѣ въ Цариградъ предъ Портата, убийството на Ераноса, посѣщението на консулитѣ Гюль-Градъ, при това и хранитѣ по селата като оставали непожънати, правителството ограничило до негдѣ звѣрствата и мнозина отъ селянитѣ се завърнали по домоветѣ си.

Презъ м. Августъ въ Каварна билъ испратенъ Саидъ бей каймакаминъ. Той билъ анадолийя и много добъръ човѣкъ. Съ неговото пристигание, онѣзи отъ гражданитѣ, които се въвирали по пещеритѣ, почнали да се завръщатъ. Така сжщо и отъ Варна взели да пристигатъ нѣкои. Тѣ намѣрили убититѣ тѣла на хора и добитъкъ още незаровени и вонята била ужасна. Нѣкои отъ изгорѣлитѣ кжщи продължавали да пушятъ. Въ Каварна се стекли и много селяни, на които кжщята биля изгорѣли.

На 21-й Ян. 1878 г, едно отдѣление казаци отъ 400 д. пристигнали въ с. Михалъ-бей, отъ които 100 д. влезли

---

[1]) Митишъ Пашу билъ здравъ, уменъ, веселъ и пръгавъ човѣкъ. Той се занимавалъ съ дърводѣлство и постоянно работилъ. Изглеждалъ на 40—50 год. мжжъ. Сѣмейството му състояло повечь отъ 60 души. Много войни помнилъ. Той билъ цѣла история.

Digitized by Google

въ Каварна, посрещнати и отъ каймакамина, нъ пакъ се завърнали надирѣ.

Слѣдъ превзиманието Балчикъ на 22 й, въ Михалъ-бей пристигнала до 5,000 д. войска и на 23-й една часть отъ нея била испратена въ Каварна гдѣто се и установила.

Веднага се нарѣдилъ съвѣтъ, въ който, каймакамина Саидъ-бей билъ поставенъ за членъ. Нъ когато отишелъ въ Цариградъ, подложили го на изслѣдвание и затворъ като *комита*.

Драгонерията. Извѣстния на читателитѣ каварненски житель Амира, който бѣ избѣгналъ въ освободената часть на България, въ Кюстенджа и Меджидие сформавилъ една конна четица отъ 80 д. доброволци българе изъ градоветѣ Силистра и Балчикъ. Облѣклото на доброволцитѣ било разно, нъ на калпацитѣ носили жълтъ ширитъ за отличие.

Въ начало, тѫзи четица била управлявана отъ Амира, за нѣколко врѣме и отъ Бонча Павловъ (Бунала), а послѣ отъ капитанъ Радовичъ. Тя служила за авангвардъ на сполучливитѣ разѣзди на донскитѣ казаци и при боя въ г. Добричъ, сполучила да пресѣче телографната жица между Варна и Добричъ, съ което се прекѫснали и сношенията на турскитѣ войски, между двата тѫзи градове.

Въ похода къмъ Провадия, тѫзи четица показала неустрашима рѣшителность, като се доближила до града Варна и въ с. Гюбедже развалила желѣзнопѫтната линия.

Преминаването на ген. Гурка Хаинския проходъ, дѣйствията му на Шипчанския проходъ и турскитѣ звѣрства въ Н. Загора. На стр. 91, казахме, че преминаването Габровския проходъ, по причина на находящата се тамо турска войска, било или невъзможно или пакъ по трудно, за това било рѣшено, Гурко да се промѫкне презъ Хаинския проходъ и като възвие на Шипка, да нападнатъ на тъзи войска, — отъ една страна той, а отъ друга ген. Дорожинский и да очистатъ прохода за свободното преминаване на русскитѣ войски и обоза.

На 28-й Юний Гурко испратилъ авангвардъ за Хаинския проходъ, подъ началството на ген Рауха, а на 30-й и той потеглилъ съ отряда изъ Търново, като отправилъ предварително полков. Чернозубова къмъ Елена и Беброво да узнае наближаватъ ли отъ тамо турцитѣ. Чернозубовъ обиколилъ

Digitized by Google

тѣзи мѣста, обезоружилъ въ Беброво находящитѣ се турци и завърналъ се при главнитѣ сили на отряда.

Конно-пионерното отдѣление съ ген. Рауха състоящe отъ 210 д. при голѣмитѣ трудности, на 30-й около обѣдъ пристигнало до върха на Ст. планина. За поправяние неудобопроходимитѣ мѣста въ прохода, трѣбвало на всѣка крачка камъне да преобръща, въ пропасти да ги тласка, ями да испълня и всичко това съ голѣма бързина да се върши, а и съ предпазливость за да не се сурине нѣкой въ дълбочинитѣ.

Отряда като преминалъ още съ по голѣми трудности селата: Плаково, Средня-Колиба, Войнешъ, Райковци, Двинковци, Паровци, Мѣлница, на 2-й юлий въ ч. 10 пр. пл. пристигналъ въ с. Хаинето. Разстоянието отъ Търново до Хаинето било около 90 кил., отъ което само $^1/_4$ часть равнище, а другото, ту нагорно, ту надолно. Въ това пѫтуване конницата никакъ не отсѣдлавала коньетѣ си. Войницитѣ не се събличали за отдѫхъ. Орѫжието и коньетѣ не испускали изъ рѫцѣтѣ си, дрѣмката прекарвали на гола земя, а нѣкои даже и гладни. Пѫть за артилерията нѣмало освѣнъ поправения отъ пионеритѣ, нъ и той почти непроходимъ: конье падали, коля се заприщвали, орѫдия се преобръщали и двѣ отъ тѣхъ съ конетѣ наедно дълбочинитѣ намѣрили.

Гурко съ пристиганието си при Хаинето, срещналъ около 300 д. турски войници, които пазили прохода, нъ слѣдъ едно слабо съпротивление, разбѣгали се къмъ Сливенъ. Въ сраженията русситѣ изгубили единъ войникъ убитъ и 5 д. ранени, тъй щото съ тъзи жьртва, тѣ завладѣли Хаинския проходъ. Надвечеръ около с. Козосмоде пакъ се появили турци пристигнали отъ къмъ Твърдица. Русситѣ ги прогонили, завладѣли два турски лагера между селата: Есекчи и Твърдица съ орѫжие, патрони, хирургически инструменти и прч., уловили и 7 д. плѣнници. Отъ русситѣ паднали трима убити и четирма ранени.

На 3-й Гурко останалъ въ Хаинето, а отправилъ разѣзди къмъ Н.-Загора и Сливенъ. Задъ с. Оризари срещнали черкези, башибозуци и три табора войска съ два топа. Разѣздний отрядъ състоящъ отъ двѣ сотни билъ испратенъ за подкрѣпление. Въ ч. 5. сл. пл. пристигналъ и 9-й Драгунский Казанский полкъ съ 4 орѫдия, нападнали на турцитѣ и до тъмната нощь ги преслѣдвали. Русситѣ изгубили единъ убитъ и трима ранени, нъ завърнали се съ много орѫжие и едно знаме.

Digitized by Google

На 4-й сутрѣньта Гурко потеглилъ отъ Хаинето за Мѫглишъ. Когато пристигнали до с. Уфлани, една сотня казаци, която вървѣла преди авангарда на отряда, била посрещната съ силенъ орѫжеенъ огънь отъ укрѣпени въ градинитѣ на селото турци и спрѣли по-нататъшний ходъ на войската. Веднага била извадена артилерията напрѣдъ и слѣдъ едно упорно съпротивление отъ страна на турцитѣ, били прогонети изъ селото съ щикове. Отъ русситѣ паднали 60 д., между които и двама офицери тежко ранени. Отъ турцитѣ паднали до 400 д. убити. Мнозина отъ войницитѣ взети въ плѣнъ наедно съ Казанлѫшкия каймакаминъ. Въ това сражение участвували 5 табора войска подъ командата на Хюлюсу паша.

Въ сѫщия день пристигнали около 20 д. отъ авангардията въ с. Яйканлий. Селянете съ голѣма радость ги посрѣщнали. Почнали да приготовляватъ общъ обѣдъ за скѫпитѣ си гости, а пакъ въ всяка една кѫща особно се готвило. Нъ не се изминало нито единъ часъ, селянитѣ съзрѣли въ корията „Дѫбрава“ на два кил. едно силно отдѣление турци идящи отъ къмъ Казанлѫкъ. Селенитѣ веднага побѣгнали по височинитѣ на богаза, а турцитѣ се впуснали слѣдъ тѣхъ да ги убиватъ. Казацитѣ ако и да попрѣчили на турцитѣ при преслѣдването, нъ пакъ-сполучили да застигнатъ нѣколцина селяни и да ги избиятъ. Убити и заклани били: баба Рада, Димо Митевъ, Добре Поповъ, Дълагъ Игнатъ, Лерменджиевъ Недѣлчо, Тене Великинъ, Тодоръ Косевъ, Тоше Колевъ, Тотю Колачевъ, Коле Ташакмановъ, Ив. Донковъ, Георги Стойчевъ, Недѣлко Дели-Стояновъ, Ст. Р. Рунчевъ, Русе Тодоровъ, Теньо Караколевъ, Димо Дели-Ивановъ и др. нѣкои.

Вечерьта на 4-й Гурко съ отряда си билъ расположенъ при с. Мѫглишъ а сутрѣньта потеглилъ за Казанлѫкъ. Турцитѣ извѣстни за неговото тръгване, два баталиона редовна войска и часть редифи все азиятци съ три орѫдия, чакали на позиция на 12 кил. извънъ града. Въ ч. 7 сутрѣньта русситѣ открили артилерийски огънь отъ средната колонна, послѣ и отъ другитѣ а турцитѣ се прибрали въ Казанлѫкъ. Обградени отъ три страни и като немогли да противостоятъ, потеглили за Шипка, обаче русситѣ имъ пресѣкли пѫтя, превзели три орѫдия, 8 знамена, много орѫжие и повечь отъ 400 д. плѣнници между който имало трима офицери, а другата войска съ голѣмъ страхъ се разбѣгала. Въ това сражение отъ русситѣ паднали трима убити и 11 д. ранени.

Digitized by Google

Въ ч. около 12 презъ деньтъ, града Казанлъкъ ненадѣйно попадналъ въ ржцѣтѣ на русситѣ. Гурко искалъ веднага да тръгне за Шипка за да превземе превала, нъ уморената войска трѣбвало да си отдъхне, тъй щото, той потеглилъ само съ една кавалерия, а пѣхотата пристигнала надвечерь, та неможилъ споредъ планътъ да нападне този день на превала и Габровския отрядъ самичъкъ дѣйствовалъ.

Съ пристигването си полковникъ Струковъ въ Габрово, образовалъ гражданско управление, събралъ потрѣбното количество конье и волове за доставяние вода, хлѣбъ, патрони и други снаряди за войската въ Балкана. Распоредилъ се за ежедневно приготовление отъ жителитѣ хлѣбъ и храна за войската; съ средствата на гражданитѣ учрѣдилъ болница за 200 лѣгла, а пъкъ капитанъ Ласковский събралъ орждия за опкопи, работници за поправка и разширяване балканскитѣ пътища и щомъ пристигналъ въ Габрово ген. адютантъ князъ Святополкъ Мирский, който взелъ главното управление надъ отряда на Дорожинский, на 5-й сутреньта съ значително число пътеводители, потеглили за Балкана въ три колонни.

Дъсната, подъ началството на подполк. Хоменко потеглила чрѣзъ с. Зелено-Дърво за превала Химетлий. Въ ч. около 12 пристигнала въ Зелено-Дърво, оставила 4-тѣ орждия които имала съ себе и часть отъ войската, продължила пътя си по Химитлийския превалъ и въ. ч. 7 вечерьта пристигнала безъ да срѣщне нито единъ турчинъ.

Средната, въ която се намирали Мирский, Дорожинский и В. князъ Николай Николаевичъ Младший, потеглила безъ артилерия, само да отвлече вниманието на турцитѣ отъ фронта и да облѣгчи настъплението на Гурка отъ къмъ Шипка[1]). Въ ч. около 3, началницитѣ пристигнали на турската позиция за да прегледатъ расположението на турскитѣ войски. Послѣднитѣ открили огънъ и престрѣлката продължила до 7 ч. вечерьта.

Лъвата, подъ началството на Бойно-Роздевича била прокарана отъ проводника погрѣшно и въ ч. 2 близо до Шипчанския превалъ настъпила на два турски лагера изъ които турцитѣ открили силенъ огънь. Само авангвардията, съ бързото си пръсване въ цѣпъ, която веднага почнала да

[1]) Въ Габровския отрядъ сж били напълно увѣрени, че този день и Гурко ще настъпи.

Digitized by Google

стрѣля, дала възможность на войската да се искачи по нагорѣ и да вземе участие въ стрѣлбата. Турцитѣ отъ три страни нападали съ своитѣ 6 орждия. Боя се продължилъ отъ 2 до 6 ч. сл. пл. Отъ Русскитѣ офицери само поручикъ Орловъ останалъ неповредимъ. Капитанъ Клиентовъ билъ раненъ съ три коршума. Войницитѣ искали да го отстранятъ отъ мѣстото на сражението, нъ той казалъ: „Братци! моля ви оставете ме, азъ искамъ съ васъ да умрѫ“. Сѫщо и прапорщикъ Фиалковский билъ раненъ нъ не оставилъ фронта и билъ единственъ помощникъ на поручикъ Орлова — командиръ на 8-та рота. Найпослѣ изнемощелия отъ ранитѣ Клиентовъ като се убѣдилъ въ явната опасность отъ това постоянство, въ ч. 4 казалъ да отстѫпятъ. Отстѫплението се прикривало отъ Орлова съ единъ взводъ изъ неговата рота. То се продължило часътъ до 6. Двѣ роти се сражавали цѣли 4 часа съ 12 роти турци и 6 орждия, нъ нито единъ отъ останалитѣ русски войници, не изгубилъ присѫтствие духа.

До 7 ч. вечерьта всичкитѣ колонни испълнили своята задача съ загуба: убити офицери 2 и войници 77, ранени офицери 4 и войници 128. На другия день сутреньта, по заповѣдь на Святополкъ Мирский, колоннитѣ се завърнали въ Габрово.

Генералъ Гурко който предполагалъ че Орловския полкъ изъ Габрово ще дѣйствува на 6-й Юний противъ Шипченския проходъ, рѣшилъ да испрати помощь на Орловци, което съобщилъ и на командира на този полкъ. Сутреньта Гурко испратилъ два баталиона стрѣлци и двѣ сотни пластуни, а слѣдъ малко чрезъ българина писмоносецъ получилъ отговоръ и узналъ че полка се оттеглилъ въ Габрово. Испратенитѣ $2^1/_2$ баталиони, вмѣсто да съдѣйствуватъ на Орловци въ нападението, били изложени на самостоятелно нападение, нъ нѣмало възможность да се повикатъ на дирѣ, нито пъкъ да имъ се испрати артилерия, защото горската артилерия била останала въ Казанлъкъ при опълчението.

Движението на стрѣлцитѣ било така прикрито, щото безъ да ги усѣтатъ турцитѣ, завзели преднята имъ позиция и опѫтили се къмъ върха Св. Никола. На върха се показалъ голѣмъ бѣлъ флагъ и въ сѫщето врѣме се впуснали двама турски офицери тоже съ бѣли флагове въ рѫцѣ. Командиритѣ на двата стрѣлкови баталиона като помислили че турцитѣ искатъ да

Digitized by Google

заведѫтъ преговори за предаване, спрѣли гърмежа. Единъ изъ стрѣлковитѣ офицери придруженъ отъ войникъ владѣющъ турски языкъ, отправилъ се къмъ държащитѣ бѣли флагове турски офицери, въ послѣднитѣ веднага се повърнали назадъ. Въ това врѣме се раздали нѣкакви сигнали между войницитѣ и като се повърнали въ новата си позиция, такъвъ страшенъ залпъ отправили срещо русситѣ, който лишилъ строя отъ значително число войници. Слѣдъ тъзи вѣроломна постѫпка отъ страна на турцитѣ, русскитѣ стрѣлци възобновили нападението, взели двѣ укрѣпления и находящий се при тѣхъ лагеръ, минали на главната позиция, тукъ обаче, били посрещнати отъ силенъ орѫжеенъ и артилерийски огънъ; падналъ убитъ и командира на 13-й стрѣлковий баталионъ полковникъ Клеионтовичъ, тъй щото видѣли се принудени да отстѫпатъ безъ да приберѫтъ даже и своитѣ ранени. При отстѫпването падналъ убитъ и офицерина Есаулъ Башаини. Общата загуба на русситѣ въ убити и ранени възлизала на 150 д. Раненитѣ били мѫчени по найзвѣрски начинъ: рѣзали имъ ушитѣ, носътъ, вадили имъ съ сабитѣ си очитѣ, така сѫщо и мьртвитѣ тѣла на части рѣзали.

Генералъ Гурко като забелѣжилъ още при настѫпването на Търново както и на Казанлѫкъ, че турската войска е подпаднала подъ влиянието на страхътъ, на 7-й сутрѣньта испратилъ писмо до пашата за да се предаде подъ условие. Пашата тоже писменно отговорилъ чрезъ единъ офицеринъ че е съгласенъ на това. Условията били написани и обезоружаването на турскитѣ войници щѣло да стане въ ч. 12. А пакъ причината на вѣроломството извършено въ по първия день отъ страна на турцитѣ, за която Гурко поискалъ обяснение, офицерина оправдалъ съ това, че при появяването на русситѣ въ позицията, офицеритѣ не могли да задържатъ солдатитѣ си да не стрѣлятъ. Спорédъ обѣщанието си, парламентера трѣбвало да се завърне слѣдъ два часа. Въ това врѣме Гурко рѣшилъ да се възползува отъ случая и испратилъ санитари, доброволци офицери и отъ българскитѣ опълченци безъ орѫжие и съ бѣли флагове за да приберѫтъ раненитѣ останали отъ миналия день на мѣстото при сражението.

Часътъ 12 изминалъ, парламентера не се явилъ и Гурко проумѣлъ, че турцитѣ пакъ сѫ употрѣбили измама за да избѣгнатъ въ планината отъ преслѣдване и да се усилѫтъ. Той испратилъ една часть доброволци за да узнаѫтъ какво се

Digitized by Google

върши въ турския лагеръ, а за въ случай на повторно вѣроломство, заповѣдалъ да приготвятъ единъ баталионъ стрѣлци и една българска дружина съ 4 орждия. Въ ч. около 2 завърнали се нѣкои отъ санитаритѣ и извѣстили, че турскитѣ лагери останали праздни безъ жива душа[1]). Слѣдъ тѣхъ пристигналъ пратеникъ отъ Скобелева II съ извѣстие, че превала е занятъ отъ него и Гурко потеглилъ за превала, въ когото намѣрили раненитѣ обезглавени, дупчени, рѣзани и съвършенно обезобразени. А раненитѣ отъ Скобелевия отрядъ били прѣнесени въ Габрово за цѣрене, гдѣто гражданитѣ съ готовность жертвовали всичко необходимо: помѣщения, постелки, покривки, ризи, гащи и д. п. а женитѣ посѣщавали раненитѣ и помагали имъ. Съ една дума споредъ Всеволода Крестовский, Габровскитѣ жители нелицемѣрно показвали пълна и искренна любезность къмъ русситѣ.

Ген. Гурко разгледалъ турската позиция на превала, която намѣрилъ твърдѣ силна и почти непристѫпна отъ всички страни. При такива условия, превзиманието на тъзи позиция, гдѣто, споредъ показанията на плѣнницитѣ имало 8 табора войска съ 11 орждия, било трудно и при огромни жъртви. Турцитѣ, обаче, като пилци се разбѣгали по гребена на Балкана и по голѣмата часть на купчинки се смѫквали въ Калоферъ, Митиризово и Карлово, отъ гдѣто се отправяли за Пловдивъ.

Въ този день турцитѣ и на сѣверната страна на Шипчанския проходъ направили сѫщото. На 7 юлий въ ч. 4 сутрѣньта, Святополкъ-мирский отправилъ 9 роти орловци съ двѣ орждия къмъ турската позиция. Струковъ като пристигналъ около позицията, оставилъ войницитѣ на страна, взелъ съ себе ротния командиръ, капитана Никифорова и десетина стрѣлци, приближилъ напрѣдъ, занялъ гребена на позицията, чакалъ нѣколко минути, нъ турцитѣ нито стрѣляли, както на пето число нито се показвали. Струковъ съ дружината си въ неизвѣстность се намирали — измама ли е това, или турцитѣ сѫ напуснали своята позиция. Най-послѣ взелъ отговорностьта върху си и казалъ, както и да било, позицията трѣбва да се

---

[1]) По расказа на единъ пленникъ, пашата казалъ на войницитѣ да бѣгатъ кой гдѣто може; и тѣ оставили пушки, оржжия, знамена, дрѣхи, патрони, ящици и всичко каквото се намирало и избѣгали.

Digitized by Google

вземе безъ огънь и — „съ Богомъ“. Позицията намѣрили праздна. На всяка крачка срещали расхвърлени вещи, обувки, оржжие, прапорчета, даже и знамена. Пристигнали и други роти отъ орловския полкъ, а ген. Скобелевъ взелъ общото началство. Той намѣрилъ тукъ такива силни позиции укрѣпени отъ природата и искуствени, щото, не било възможно отъ цѣла дивизия да се превзематъ, а не отъ единъ полкъ.

Звѣрствата на турскитѣ войници въ Н. Загора и разбиването на Реуфъ паша отъ ген. Гурка. Русскитѣ войски като преминаха Дунава, тукъ се построили нѣколко укрѣпления и турцитѣ станали по свирѣпи спрямо своитѣ съграждани българе. Често пѫти се заканвали да убиватъ и грабятъ, особно слѣдъ превземането на Търново. Нъ щомъ се пръсналъ слухъ за проникването на русскитѣ войски въ коритото на р. Тунджа и настѫпването на русскитѣ разѣзди около Н. Загора, една часть отъ исплашеното турско население потеглило съ желѣзницата за Одринъ, а друга часть и пѣши до Карабунаръ.

На 3-й Юлий пристигнала турска войска отъ къмъ Сливенъ, сѫщо и отъ Одринъ по желѣзницата. Съ избѣгването на турското население изъ града, за башибозуци, черкези, па и за войската която състояла отъ голи и боси зебеци, случая за грабежъ билъ единъ отъ най-згоднитѣ. Нѣколко дюгени и кѫщи пламнали. Войницитѣ се растичали изъ улицитѣ а българитѣ почнали да бѣгатъ къмъ Инжекюй, други къмъ Кортенъ, а нѣкои въздравитѣ си кѫщя се испокрили. Онези особно, които потеглили за Инджекюй, до самия градъ били заобиколени отъ войската и мнозина отъ тѣхъ на мѣсто избити или съсѣчени. Послѣ се впустнали въ града и кого гдѣто намирали, убивали и обирали. Всякой гледалъ да се скрие и избѣгне смъртьта която го преслѣдвала. Нѣма и нужда да описваме отъ какъвъ страхъ е било обзето българското население и какви сълзи е ронило въ тѣзи критически за него минути.

На 4-й една комисия се представила на станцията предъ Реуфъ паша и просила защита. Той издалъ строга заповѣдь за да не се притѣснява и преслѣдва българското население; нъ слѣдъ малко врѣме повикалъ нѣколцина отъ първанцитѣ и попиталъ, гдѣ искатъ да отидѫтъ: тамъ гдѣто отиватъ турцитѣ, или къмъ страната на русситѣ, защото въ Н. Загора било вечь

Digitized by Google

опасно за живѣяне. Гражданитѣ отговорили: „ние сме покорна рая, гдѣто ни испратите тамъ ще отидемъ“ и на другия день българското население, наедно съ останалата часть отъ турското, било испратено по желѣзницата за Одринъ. Башибозуцитѣ и черкезитѣ веднага се отправили за града и всичко каквото намѣрили, ограбили.

Числото на избититѣ и искланитѣ граждани възлизало на около 95 души, отъ които чрѣзъ протоиереа Конс. Петковъ и Д-ръ Планински можихме да изучимъ имената на слѣдующитѣ:

Атанасъ Господиновъ,
Боне Пенковъ,
Василъ Трифоновъ,
Василъ Ивановъ,
Вълко Гергевъ,
Гана Колева,
Генчо Ивановъ,
Георги Куртевъ,
Георги Вълковъ,
Георги Пачевъ,
Георги Ст. Чолаковъ.
Георги Фурунджи,
Господинъ Илиевъ,
Денчо Колевъ,
Дим. Петковъ
Дине Марчевъ,
Дине Колевъ,
Добре Петковъ,
Злате Колевъ,
Злате, Иовка и Русе Х. Славови,
Ивана Стоянова,
Иванъ Довчевъ,
Иванъ Марковъ,
Иванчо, Георги, Мите и Рада Еленини дѣца,
Игнатъ П. Караджовъ,
Коле П. Кайраковъ,
Коле Митевъ,
Крьстина Нейкова,
Кѫна Стоилица,
Маринъ Христовъ,
Мария Добрева съ дѣцата си: Куна, Рада и Христина въ огъня изгорени.
Маринъ Христовъ,
Марко Лазаровъ,
Марко Гергиновъ,
Мите Ивановъ,
Мите Колевъ,
Мите Недѣлковъ,
Мих. Димитровъ,
Наста Добрева,
Недьо Коевъ,
Пена Христова,
Петко Петровъ,
Петръ Минчевъ,
Петръ Пановъ,
Пею Георгиевъ,
Рада Иваница,
Рали Колева,
Руси М. Зюмбюлевъ,
Русе Славковъ,
Стое Стойновъ,
Стоилъ Стояновъ,
Ст. Димитровъ,
Ст. Минчевъ,
Ст. Русевъ,
Ст. Петровъ,
Ст. Ивановъ,
Стоянъ Табака,
Тане Георговъ,
Тане Тодоровъ,
Хр. Карагьозовъ,
Филипъ П. Димитровъ,
Цвѣта Манева,

Закаранитѣ съ желѣзницата въ Одринъ били пръснати по градове и села, отъ които 417 д. испратени въ г. Ипсала, гдѣто до пристиганието на русситѣ черни мѫки претеглили и кръвави сълзи поронили. А слѣдующитѣ представени на властьта отъ Х. Ферада и Н. Загорскитѣ евреи, които по онова врѣме се бѣхѫ установили въ Одринъ и отъ 15—20-й Юлий по разни мѣста, особно въ Одринъ избѣсени като *комити:*

Digitized by Google

Атанасъ, Георги и Димитръ П. Михаилови,
Атанасъ и Петръ Богдановн,
Георги Златевъ,
Георги Пѣевъ,
Господинъ Айгжровъ,
Димо Дечевъ,
Димитръ Диневъ,
Димитръ Стояновъ,
Диньо Ганевъ,
Добре Пѣевъ, Иванъ и Пейо Добреви,
Демиръ Чолака,
Димитръ Кундураджи
Злате Ст. Чолаковъ,
Иванъ Х. Бановъ,
Иванъ Ганчовъ,
Иванъ Демировъ, Слави и Д-рь Георги Ив. Демирови,
Иванъ Петровъ,
Иванъ П. Коевъ,
Крьсто Стояновъ,
Марко Колевъ,
Минчо Славовъ,
Михо Стояновъ,
Маринъ Пановъ.
Паскалъ Колевъ,
Петко П. Костовъ,
Петръ Сивковъ (умр. въ затвора),
Проданъ Георгиевъ,
Русе Петровъ,
Свящ. Мих. Кирковъ,
Славе Русевъ,
Славе Стояновъ,
Симеонъ Георгевъ,
Станьо Славчевъ,
Стоилъ Стойновъ (сертя),
Стоянъ Таневъ и Ив. Ст. Таневъ,
Стоянъ Пѣевъ Илиевъ,
Стоянъ Ганчевъ (Табаковъ),
Стоянъ Чолака (умр. въ затвора),
Стоянъ Митевъ,
Тод. Стояновъ (умр. въ затвора),
Тодоръ Х. Бановъ,
Х. Славъ Петровъ,
Христаки Х. Илиевъ.

Заточени въ Яфа:

Отряда на ген. Гурка, слѣдъ като превзе на 5-й юлий Казанлжкь съ Шипка и пропжди турцитѣ отъ Балкана, на 8-й юлий завзе Калоферъ, на 10-й Ст.-Загора, на 11-й Карлово, на 12-й Сопотъ, кавалериститѣ се впуснали до Карабунаръ и Каяджикъ, гдѣто на двѣ мѣста развалили телеграфа и желѣзнопжтната линия, Гурко рѣшилъ да превземе и Н. Загора за обезпечение Хаинския проходъ, като най-ближенъ и на пжтя за този проходъ, градъ.

Въ това врѣме, вслѣдствие преминаването на Гурка презъ Ст. Планина, Султана окончателно бѣ вдигналъ довѣрието си отъ ржководящитѣ военнитѣ дѣй твия лица и военния министръ Редифъ паша, замѣни съ Махмудъ-Дамать паша, а Сердари-Екремь Абдулъ Керимъ Паша съ Мехмедъ-Али паша (нѣмецъ). На Османъ паша било заповѣдано да остави Видинъ, сжщо и на Сюлейманъ паша да напусне Черна-Гора и да поеме началството на задбалканската войска. Пристигането на многочисленната Сюлейманъ-пашова армия се предполагало около 17—20 юлий, а Гурко трѣбвало да предвари въ превземането града Н. Загора.

На 16-й юлий на Гурка било съобщено, че за да се усили неговия отрядъ, главнокомандующий му подчинява и

Digitized by Google

1-ва бригада отъ 9-та дивизия, при това дава му право да дѣйствова по свое усмотрѣние.

На 17-й Гурко заповѣдалъ да се събератъ и тритѣ части на отряда около Н. Загора и на 18-й да нападнатъ на Реуфъ паша въ Н. Загора. Казанлъшкия и Хаинбоазския отряди при голѣмитѣ трудности отъ пекъ и отъ безсъние, преминали около 45 верста и пристигнали на означеното мѣсто, нъ Ст. Загорския билъ посрещнатъ при с. Джуранлий отъ Реджепъ паша съ силния авангвардъ на Сюлейманъ-пашовата армия, и като не можилъ да пробие пѫть, повърналъ се обратно въ Ст. Загора.

На 18-й сутрѣньта русскитѣ войници доближили турската позиция, турцитѣ, обаче, слѣдъ като запалили града на нѣколко мѣста, прибрали се на станцията, която преобърнали на малка крѣпость. Така сѫщо и насипитѣ на желѣзнопѫтната линия били употрѣбени за укрѣпления. Турцитѣ открили силенъ огънь отъ своитѣ укрѣпления, нъ русситѣ съ 16-тѣ орѫдия, като запалили станцията, черкезитѣ се разбѣгали, а слѣдъ тѣхъ и войската, наедно съ Реуфъ паша и Мехмедъ-Али Черкезъ паша, отъ която една часть потеглила за Карабунаръ за да се съедини съ Сюлейманъ паша, а другата къмъ Каваклий. Турцитѣ при оттеглюването си оставили орѫжие, сумки, мундири, бугуши и д. п. и двѣ орѫдия, които не успѣли да вдигнатъ,

Въ това сражение отъ русситѣ падналъ убитъ офицерина Есаулъ Петровъ и 14 прости войници, а ранени 6 д. офицери и 84 д. войници. Турцитѣ оставили повечь отъ 800 д. мьртви, освѣнь раненитѣ.

Гурко, като распръсналъ турцитѣ, оставилъ една бригада въ Нова Загора, а съ другата войска въ ч. $3^1/_2$ потеглилъ за Ст. Загора. На другия день Гурко повикалъ бригадата въ Карабунаръ, а градътъ Н. Загора пакъ билъ занятъ отъ турцитѣ.

Избиването на 1013 д. българе на 14-й Юлий въ с. Гюнели-Махле и съсипването на селото. Това село се намира на около 17 килм. отъ Н. Загора и тогава състояло отъ 160 кѫщи български. Слѣдъ извършенитѣ звѣрства въ Н. Загора, като слѣдваха да ставатъ такива и въ околията, българското население отъ селата: Бешъ-тепе, Чифтликъ,

Digitized by Google

Юрдчии, Ердованлий, Радне-махле, Богданъ-махле, нѣкои отъ с. Кръшелий, събрало се въ с. Гюнели-махле, за да се пази и защищава отъ насилията на башибозуци и черкези. Селския падаринъ Саджкъ съ нѣколцина свои приятели, почнали да обикалятъ кѫщята и да диратъ по красивитѣ моми и булки, за да се подиграватъ съ тѣхната честь, обаче, селянитѣ не имъ позволили. Саджкъ останалъ посраменъ отъ това предъ своитѣ приятели, тъй като неможилъ да удовлетвори желанието имъ и казалъ на селянитѣ, че скѫпо ще заплатятъ за тъзи обида която му направили. Той отишелъ въ Н. Загора, какво е говорилъ не се знае, нъ турцитѣ взели да исказватъ намѣрение за да нападнатъ селото. А пакъ и началника на станцията въ Радне-махле, нѣкой си грькъ именуемъ Кумбасъ, като се извѣстилъ, че въ Гюнели-махле се събира много народъ, телеграфиралъ въ Н. Загора до коменданта на войскитѣ да испрати войска и черкези за да распръснатъ народа. На 14-й Юлий въ ч. около 5 сл. пл. появило се съвсѣмъ ненадѣйно едно силно отдѣление войска придружено отъ башибозуци и черкези, които обиколили селото и безъ да слезятъ отъ коньетѣ си, почнали да стрѣлятъ и да настѫпватъ. [1]) Селянитѣ имали голѣма надѣжда въ войската, но като видѣли, че и тя стрѣля, взели да се криятъ по кѫщята си, други испълнили църквата и затворили се вътрѣ, а много останали въ църковния дворъ.

Нападателитѣ най-първо се впуснали по кѫщята и всякой който попадалъ въ тѣхнитѣ рѫцѣ: мѫжь, жена и дѣте на мѣсто го убивали или съсичали. Послѣ заобиколили църковния дворъ. Единъ черкезинъ надникналъ презъ стѣната въ двора, нъ нѣкой измежду селянитѣ така силно го ударилъ по вратътъ съ коса, щото на минутата се прострѣлъ на земята. Георги Модата убилъ двама черкези, така сѫщо и други отъ селянитѣ убили нѣколцина, нъ черкезитѣ ги натиснали отъ всѫду и като влезли въ двора, жива душа не оставили. [2])

---

[1]) Споредъ показания на свящ. Д. Марковъ и Ат. Бакаловъ съ во[illegible]ата билъ и Шавкетъ паша, имало и 6 орѫдия.

[2]) Отъ селянитѣ твърдѣ малцина сѫ имали орѫжие и то старо, защото, преди нѣкой день дошли въ селото около 100 д. турци подъ началството на единъ юзбашия и обрали всичкото орѫжие което намѣрили.

Digitized by Google

Най-послѣ насочили пушкитѣ си срещо църквата. Исчюпили стъклата по прозорцитѣ, испродупчили вратитѣ, нъ не имъ се удавало да влезѫтъ вѫтрѣ, нито пакъ отъ вънка да убиятъ нѣкого.

Църквата била заобиколена исключително отъ черкези, които всяки пѫть сѫ предпочитали среброто и златото. Тѣ рѣшили да оберѫтъ сами църквата и затворенитѣ вѫтрѣ селяни, нъ за да не изгубатъ случая съ протаканието, разни хитрости употрѣбили и като несполучили да измамятъ селянитѣ съ отварянието на църквата, останали съгласни и честна дума дали, че нищо нѣма да имъ сторатъ, щомъ нахвъргатъ презъ рѣшеткитѣ на прозорцитѣ, колкото пари иматъ върху себе, сѫщо среброто отъ иконитѣ, кандилата и селянитѣ склонили на това. Почнали да предаватъ пари, нанизи, гривни, повти и предаванието на тѣзи нѣща се продължило повечь отъ два часа, тъй като презъ тѣснитѣ желѣзни решетки, голѣмитѣ възели и торбички не се провирали, та селянитѣ трѣбвало да ги развързватъ и на по малки части предаватъ.

Паритѣ и среброто въ селянитѣ се свършило. Черкезитѣ съ пълнитѣ чанти си заминали, нъ като се похвалили на свои другари и приятели, църквата изново била заобиколена. Почнали да се хвъргатъ по прозорцитѣ и всякой единъ отъ тѣхъ викалъ: „хей! пара, пара, пара“. Въ селянитѣ, обаче, не парй, нъ и мангъръ не билъ останалъ. А пакъ черкезитѣ, като не вѣрвали, тѣ намѣрили брадва, счупили едното крило на вратата, вмѫкнали се вътрѣ, почнали да биятъ, мѫчатъ и убиватъ за пари, нъ като било вечь тъмно, нѣколцина отъ селянитѣ сполучили да се затулятъ, както и расказвача за този случай — Боне Георгевъ отъ с. Радне-Махле.

Уморенитѣ отъ биенье, мѫченье и кланье башибозуци, черкези и войници, слѣдъ като се мръкнало, расположили се да си отпочинатъ и въ това врѣме тъмната нощь прикрила избѣгванието на мнозина селяни.

За ужасното това кланье, разни слухове се пръснали на другия день. Нѣкои казвали самата истина, а други увѣрявали, че турцитѣ избили въ Гюнели-Махле много *комити*, между които имало и русси.

На 16-й пристигнали консулитѣ: англійски, французски и австрійски наедно съ Реуфъ паша. Слѣдъ като обиколили пространството, въ което се тръкаляли мъртвитѣ тѣла и не

Digitized by Google

намѣрили нито единъ комита или руссинъ, а само прости селяни: мѫже, жени и дѣца, английския консулъ пламналъ отъ гнѣвъ и на находящитѣ се тамо башибозуци и черкези, които още тарашували, извикалъ: „какво ви е заплатила Русия за тъзи работа, която сте извършили тукъ, и не виждате ли задъ гърбътъ си русситѣ?“

Въ сѫщото врѣме се распоредили за заравянието на мьртвитѣ. Войницитѣ събрали мьртвитѣ, ископали голѣми транища, нахвъргали ги вътрѣ единъ възъ други и ги затрупали.

При погрѣбванието мьртвитѣ, намѣрили се измежду тѣхъ и живи хора, тѣжко или легко ранени, на които било дадено по една т. лира, сухари и отправени за Ст. Загора.

Върху единъ скроменъ паметникъ е означено числото на погиналитѣ 1013 д. отъ които 92 д. били изъ сѫщето село Гюнели-Махле, а останалитѣ 921 отъ другитѣ села. Между погиналитѣ имало много жени и дѣца. Жени и моми били обезчестявани и послѣ убивани. Въ това врѣме турцитѣ изгорили половината отъ селото, а другата половина по-сетнѣ, а само 16 кѫщици тукъ-тамъ по крайщата останали.

Въ врѣме на войната, българското население въ Н. За-Загорската, Ст. Загорската и една часть отъ Чирпанската околии, най-много е пострадало. Споредъ една статистика съставена въ врѣме на окупацията, която ми предаде Д-ръ Планински, въ Н. Загорската околия изгорели 1900 кѫщи, 246 голѣми здания и училища, 35 цркви и 3760 д. мѫже, жени и дѣца избити.

Вѣрностьта на тия цифри ний неможемъ да оспоряваме, като знаемъ, че околията тогава състояла отъ 45 села съ 2464 български кѫщя и 12,290 жители българе, а всичкитѣ кѫщя сѫ били изгорени и, като вземемъ предъ видъ, че въ всяко едно село сѫ избити по 40, 50, 100 и повече души, тѣзи цифри не сѫ далечь отъ истината.

Въ с. Кортенъ, само презъ м. Юлий сѫ погинѫли:

Василъ Стояновъ,	Георги Петковъ,	Женко Арабаджи,
Генчо Ивановъ,	Г. Колевъ (обѣсенъ),	Иванъ Василовъ,
Генчо Колевъ,	Георги Пеновъ,	Иванъ Жерковъ,
Генчовица Енюва,	Господинъ Петровъ,	Коле Стайковъ,
Генчовица Славова,	Дрельо Димитровъ,	Коле Петровъ,
Гергев. Черкезската,	Еньо Гидиковъ,	Кера Томова,
Георги Драгиевъ,	Еньо Лейчовъ,	Лейчовица Банкова,

Digitized by Google

Минчо глухий,
Минчовица Божкова,
Момчилъ Христовъ,
Миндо Черневъ,
Момчилъ Наумовъ,
Минч-ца Донсузската,
Начковица Николова,
Недѣлко Тодоровъ,
Панчо Николовъ,
Панчо Калчевъ,
Петко Ралчевъ,
Петровица Божилова,
Петръ Минчовъ,
Петръ Павловъ,
Петровица Каканова,
Петръ Герчевъ,
Радоица Стойкова,
Симеоница Петкова,
Стоянъ Кераза,
Свящ. Еньо Петковъ,
Славъ Ганчовъ,
Тодоръ Стойковъ,
Тод. Дичовъ,
Тод. Топаловъ,
Тод. Стойновъ.

Въ с. Инжекюй.

Георги Влаевъ,
Гено Марковъ,
Деньо и Илия Иванови,
Димка, София и Стоянка Милеви (въ огънь изгорени),
Димитръ Влаевъ,
Дино Стояновъ,
Дина, Яна, Мария и Иванъ Желѣзкови (изгорени),
Желе Недевъ,
Желе Русевъ,
Желѣза и Петка Славови (изгорени),
Жела Петкова (изгорена),
Ив. и Койна Таневи,
Косьо Недевъ
Кѫне Геновъ,
Кѫта Недева,
Михаилъ Минчевъ,
Мария Стоянова,
Недѣлчо Таневъ (изгорѣнъ).
Пенчо, Пейо, Руса, Ранде и Русе Колеви (изгорени),
Петко, Иванъ и Рада Русеви,
Петръ Енчевъ,
Пейо и Пане Даневи,
Пана Георгиева (изгорена).
Русе Стояновъ,
Руса и Недьо Стояновъ,
Славъ Динъ,
Славъ Трифоновъ (изгорѣнъ),
Стоянъ Петровъ,
Стоянъ Димитровъ,
Тане Петровъ,
Х. Славе,
Хр. Добревъ,
Иордана Славова,
Яна и Иванъ Георгиеви (изгорени),
Яна Желѣзкова (изгорена).

Въ горнитѣ двѣ села сѫ погубени както се и вижда 32 жени и моми. Повечето отъ тѣхъ били съсѣчени, защото не се предавали доброволно за обезчестяване. Турцитѣ, като че съзаклятие направили да не оставатъ здрава жена и мома, която имъ попадала въ рѫцѣ Единъ селянинъ въ Инжекюй, успѣлъ да се захлупи подъ кошъ въ кѫщата си и като гледалъ изнасилванието на 14-годишното си момиче отъ четирма турци и слушалъ писъкътъ му, вдървилъ се подъ коша и иьртавъ го намѣрили. Мѫжетѣ били мѫчени за пари, исгезавани, дупчени, резани и най-послѣ убивани. Това сѫщото е вършено по всичкитѣ села съ попадналитѣ въ турски рѫцѣ мѫже и жени.

Digitized by Google

Който е прочелъ книжката отъ Ст. Поповъ за с. Кара-Атлий, той е видѣлъ какви мѫки сѫ претърпѣли жителитѣ на това село. Тѣ сѫ ублажавали умрѣлитѣ, че не сѫ имали злочестината съ очитѣ си да глѣдатъ рѣзнята на своитѣ дѣца, изнасилванието на своитѣ жени и дъщери, а тия послѣднитѣ да бѫдатъ зрителки на истязанията и убийствата на мѫжьетѣ или бащитѣ си. Отъ това село сѫ погубени мѫже 201, жени 30 и дѣца 48. Тѣ сѫ описани отъ Ст. Поповъ име по име и, като че тѣзи жьртви за едно село отъ 200 кѫщи сѫ били недостатъчни, та и 13 дѣца отъ своитѣ майки сѫ хвърлени.

Геройското сражение на опълченцитѣ и тѣхнитѣ офицери русси съ многочисленната Сюлеманъ-пашова армия при Ст.-Загора. Русскитѣ войски щомъ превзеха Казанлѫкъ, Ст.-Загорскитѣ турци рѣшили, по примѣра на Н.-Загорскитѣ да нападнатъ града, нъ предварително да исколятъ и оберѫтъ своитѣ съграждани българе, та съ богата плячка да избѣгнатъ за Цариградъ.

Шайкитѣ на нѣкои отъ Ст.-Загорскитѣ бейове, които върлували отъ 1876 г. по селата и задоволявали се само съ кражба, сега имъ било позволено открито да грабятъ, убиватъ и палятъ. А пакъ нѣкои измежду по благоразумнитѣ бейове като се страхували за себе отъ послѣдствията, недопускали да се извърши това поне въ града, обаче, турцитѣ изобщо били непреклонни и настоявали на своето рѣшение, което на 10-й Юлий щѣло да бѫде испълнено.

Д. Х. Вълковъ и Д-ръ Леонидъ сполучили да узнаятъ за намѣрението на турцитѣ още въ сѫщата минута и веднага отишли да обадятъ въ Казанлѫкъ и да искатъ помощьта на русситѣ. А пакъ и бейоветѣ за да предварятъ злото, споразумѣли се съ първенцитѣ българе: Х. Господинъ Славовъ, Х. Антонъ Х. Митовъ, Стамо Х. Вълковъ, Савва Х. Тодоровъ и др. да съобщатъ това на русситѣ въ Казанлѫкъ и да ги повикатъ на помощь; слѣдъ което, първенцитѣ събрани въ кѫщата на Савва Х. Тодоровъ, направили до Касеоглу въ Казанлѫкъ слѣдующето писмо:

„Отъ снощи насамъ, мюсюлманитѣ наши съсѣди отъ селата идѫтъ да извѣстяватъ за изгоряването на нѣколко кѫщи въ турскитѣ села въ каазата ни, подпалването на които отдаватъ на русскитѣ стражи. Тѣзи слухове сѫ причинили доволно

Digitized by Google

вълнение въ градътъ ни, и едни скърбятъ за тѣзи нещастия, а други въ раздражнението си заплашватъ съ отмъщение на християнскитѣ селения. Ний незнаемъ до колко е вѣрно това що отдаватъ на рѣченнитѣ стражи, но като се туря то за причина на нещастия, които могжтъ да послѣдватъ, не можемъ да непристанемъ на предложението на нѣкои отъ по благоразумнитѣ ни съграждани мюсулмани, които желаятъ щото чрѣзъ васъ да се извѣсти това на тамошнитѣ военни власти, които може и съвсемъ да незнаятъ за това, което се отдава на тѣхнитѣ стражи и което излага на опасность цѣлото население. Умоляватe се прочее, ако ви е възможно и достжпно и ако виждате за добрѣ едно таквозъ съобщение да го извѣститe на принадлѣжнитѣ власти и съ туй ще задължите премного, както нашитѣ съжители мюсулмани, тъй и насъ вашитѣ приятели.“

Ески-Загра, За Ст. Каз. Съвѣтъ

9-й Юлий 1876 г. Архіер. П. Икономъ П. Стефанъ.

Направеното въ тъзи форма писмо, било предадено отъ първенцитѣ на Г. Коларова, комуто поржчали да го задържи у себе, а устно да изложи за намѣрението на турцитѣ. Турската власть дала на Коларова и двѣ заптиета, които отъ страхътъ на русситѣ или пакъ на гражданитѣ турци още въ града се отстранили и Коларовъ самъ потеглилъ. Надъ с. Дервентъ той срещналъ до 100 д. казаци, които го забрали съ себе и завели на Чанакчийскитѣ бани гдѣто се намиралъ ген. Столѣтовъ. Послѣдний изслушалъ Коларова, питалъ го за турската войска, за нѣкои мѣстности, а по едно врѣме пристигналъ изъ Ст.-Загора и даскалъ Славчо.

На 10-й сутренъта гражданитѣ испратили Стамо Х. Въличевъ и Тодораки Х. Георгиевъ да помолятъ Столѣтова по-скоро да тръгне за Ст. Загора, нъ като наближили около банитѣ, тѣ го срѣщнали на пжтя съ авангвардията. Въ това врѣме нѣкои отъ турцитѣ се събрали при р. Бедечка и рѣшили да нападнатъ най-първо на българската махала Акарджа. Въ ч. около 4, Столѣговъ съ Казанский-драгунский полкъ пристигналъ въ Ст. Загора и спрѣлъ се на мѣстността „Бадемликъ“, гдѣто българското население съ голѣма радостъ го посрещнало. Мжжетѣ като нѣмали калпаци, а съ фесове неискали да се явятъ, тѣ превързали бѣли кърпи на главитѣ си, така сжщо и турцитѣ съ бѣли кърпи се представили. Столѣговъ заповѣдалъ на по-

Digitized by Google

слѣднитѣ да предадѫтъ оржжието си и тѣ закарали при него три коля съ негодно оржжие, а доброто задържали. Послѣ влезнали въ града, свещенницитѣ отслужили молебенъ въ цьрквата Св. Богородица и пръснало се между гражданитѣ императорското възззвание, което българетѣ съ възхищение прочитали, а турцитѣ съ прикрито негодование слушали. Презъ нощьта, едни отъ Ст. Загорскитѣ бейове испратили семействата си за Т. Сейменъ, така сѫщо и нѣкои отъ по свирѣпитѣ турци, избѣгали.

На 11-й пристигнали 1-ва, 2-ра, 3-та и 5-та дружини отъ българ. опълчение, които били тържественно посрещнати отъ българското население и духовенството. Въ цьрквата Св. Димитрий духовенството отслужило молебенъ, П. Р. Славейковъ и други отъ учителитѣ държали рѣчи, слѣдъ което дружинитѣ били установени край града, а Ст. Загорскитѣ младежи цѣлъ день ги посѣщавали и разни подаръци имъ поднасяли.

На 12-й почнали да пристигатъ отъ селата мѫже, жени, дѣца, голи и боси, между които вървели пълни коля и съ ранени. Раненитѣ били поставени въ училището, а здравитѣ настанени по кѫщята. Тѣ расказвали, че башибозуци и черкези нападнали на селата имъ, убивали кого гдѣто застигали, грабили, безчестили и селата на огънь предавали. А пакъ и самитѣ граждани отъ височинитѣ на града почнали да гледатъ димътъ и пламъка на горящитѣ села. Скрѫбни и неприятни слухове захванали да се носятъ този день изъ града. — На една страна се осѫждали извѣстнитѣ по злодѣйствата си бейове, защото при пристиганието на русситѣ, българетѣ, вмѣсто да си отмьстяватъ за минѫлото на своитѣ съграждани турци, тѣ имъ запазили живота, имота и честьта, а пакъ бейоветѣ, при неблагодарностьта си, българскитѣ села на мечь и огънь предаватъ; на друга страна се говорило, че въ Карабунаръ и Н. Загора се намирала вечь нѣколко баталиона турска войска и щѣла да нападне на Ст. Загора; на трета страна се прикаэвало, че Сюйлеманъ паша излезналъ на Дедеагачъ съ своитѣ ордии и наскоро щѣлъ да пристигне съ желѣзницата въ Карабунаръ.

На 13-й още отъ сутреньта се проточили изъ ст. загорскитѣ улици коля съ ранени селяни, сѫщо и здрави, отъ които, нѣкои карали и добитъкътъ си. Женското дружество се распоредило да се съберѫтъ изъ българскитѣ кѫщя: тивтикъ,

Digitized by Google

ризи, гащи, постилки, покривки и прч. за раненитѣ, които и постоянно пристигали. Въ този день се наредило привремѣнно управление, градска жандармерия и административенъ съвѣтъ. Гурко сформировалъ особенъ отрядъ подъ началството на Н. И. В. Херцога Николая Максимилияновича Лейхтенберский, състоящъ отъ 4 дружини изъ българското опълчение, 15 ескадрона драгуни, гусари и казаци съ 12 орждия за пазение града, прохода и да събира свѣдения за движението на турцитѣ. До този день освѣнъ заложницитѣ 12 д. пьрвенци турци, имало и запрени 27 д. войници, 38 стражари, 52 мустафжзи и 34 д. башибозуци. По заповѣдь на Гурка 6 д. отъ затворницитѣ, осви-дѣтелствовани злодѣи, които стрѣляли и изъ една турска кжща върху русскитѣ войници, били обѣсени на разни мѣста по турскитѣ махали. Надвечерь Гурко заминалъ за Казанлжкъ до главната квартира за съвѣщание върху нови движения на войската.

На 14-й полковникъ де-Прерадовичъ билъ назначенъ комендантъ на града. Тревожни слухове се пръснали за пристигането на Сюлейманъ-пашовата армия къмъ Н. Загора. Де-Прерадовичъ предложилъ да се претърси турското население въ града и да се прибере оржжието отъ него; предложилъ още, по молбата на българското население да се обѣсатъ 6 д. турци съучастници въ Баташкото клание, нъ Н. Максимилияновичъ не останалъ съгласенъ нито на едного нито на другото.

На 15-й пристигнали 14 коля съ ранени отъ селата. Взели се мѣрки и дѣвическото училище да се употрѣби за болница. Пристигналия разѣздний отрядъ на Чиляева доложилъ че турцитѣ се трупатъ между Карабунаръ, Т. Сейменъ и Гючерлий. Въ този день нѣкои отъ турцитѣ въ града пакъ стрѣляли върху казацитѣ. Станало претърсване въ домоветѣ на бейоветѣ и сѣмействата имъ били поставени въ единъ особенъ турски домъ подъ надзоръ. Презъ нощьта пристигнали отъ с. Гюнелийската махала мжже, жени и дѣца, които сполучили да избѣгнатъ турския гнѣвъ.

На 16-й градътъ почналъ да се пълни още повечь съ селени. Тѣ расказвали, че по полето се търкалятъ мъртви тѣла рѣзани, дупчени и вонята била нетърпима. Слухътъ за ужасното клание въ с. Гюнелийската махала, още сутреньта се разнелъ изъ цѣлия градъ. Мнозина отъ младежитѣ поискали разрѣшение и оржжие отъ началството да отиджтъ на помощь

Digitized by Google

на беззащитнитѣ селяни. Слѣдъ получване разрѣшението, особно знаме се развило, барабана загърмѣлъ и въ разстояние на 2—3 часа, въ двора на църквата Св. Богородица записали се до 560 д. отъ които, около 200 д. конница.*) Надвечерь потеглили за с. Хрищени гдѣто намѣрили единъ крѫвникъ турчинъ и като не искалъ да се прѣдаде, убили го. Въ с. Шамли тоже убили едного който си позволилъ да стрѣля срѣщу тѣхъ. Въ Карабурунъ подъ моста на желѣзницата когато почнали да го развалятъ, намѣрили 6 д. войници, убили ги а находящитѣ се по височинитѣ, разбѣгали се. Въ селото срѣщнали двѣ отдѣления гусари, съ които потеглили край цѣпьта на Сюлейланъ-пашовата войска, а въ с. Азаплий намѣрили и едно отдѣление драгуни. Тукъ турската войска ги нападнала, помѫчила се да ги обгради, нъ несполучила и на другия день се завѫрнали въ Стара-Загора.

На 17-й по заповѣдь на Гурка, отряда на Лейхтенберский почналъ да се приготовлява за Нова Загора, гдѣто споредъ както казахме по-горѣ, трѣбваше да се съберѫтъ всичкитѣ части на Гурковия отрядъ за превзиманието на Нова-Загора отъ турцитѣ.

Населението въ града което имаше защо и да се опасява отъ вдиганието на войската, силно се развълнува, нъ началството го успокои.

Слѣдъ обѣдъ, освѣнь 1-ва и 2-ра роти отъ 5-та дружина, една сотня казаци и Киевския гусарски ескадронъ, които останаха да пазѫтъ тишината въ града, цѣлия отрядъ се опѫти по Н.-Загорското шоссе. Съ изминаването си два килом. отъ с. Дълбоки, извѣстили на Лейхтенберский че авангардията забелѣжила по височинитѣ на с. Черково облаци отъ прахъ въ които се лъщѣло и отъ тритѣ рода орѫжие. Войската веднага поставена въ боевий редъ, турцитѣ наближили, артилерийския огънь се открилъ и тъмната нощь го прекратила нъ безъ загуба, защото нито едната нито другата страна нападала, а само селото Дълбоки било запалено отъ черкезитѣ въ което и много хора избили.

*) Полковн. де-Прерадовичъ пише, че пѣшацитѣ били до 200, а конницата 96 д. и че тѣ потеглили да заравятъ мъртвитѣ селяни по полето и да приведѫтъ раненитѣ въ града. Обаче, споредъ показанията на очевидци, па и на сами съучастници въ тъзи доброволческа чета, тя била съставена и тръгнала по селата за да помогне на беззащитнитѣ селяни, като пропѫди башибозуцитѣ и черкезитѣ, което и извършила. Тя била потеглила съ орѫжие въ рѫцѣ, а не съ лопати и мотики.

Digitized by Google

Отряда се установилъ да пренощува въ с. Дълбоки. Лейтенберский тукъ получилъ извѣстие отъ разѣздитѣ, сѫщо и отъ полковникъ Красново, който бѣ оставенъ началникъ на Ст. Загорския гарнизонъ, че силна войска се движила по шосето изъ Карабунаръ къмъ града, състояща отъ пѣхота, кавалерия и артилерия.

Тъзи войска, разумѣва се, бѣше, шумната Сюлейманъ-пашова армия, за която отъ нѣколко дена все за нея се говорешс и българското население тревожеше. Тя потеглила отъ Черногорската граница съ голѣма барзина. Деня и нощя вървела почти безъ храна и на 9-й юлий излезнала на Деде-Агачъ, а на 16-й почнала да се трупа около Т. Сейменъ и Карабунарь.

Споредъ французина *Тактикъ*, тя състояла отъ 48,000 д., 6—700 д. черкези съ 4 полски и 4 горски орждия. При това, на Сюлейманъ паша била подчинена и находящата се войска въ Чирпанъ подъ командата на Хюлюси паша отъ 7 баталиона, 150 д. черкези съ една горска батарея, сѫщо и онъзи въ Н. Загора подъ командата на Реуфъ паша отъ 15 баталиона, 300 д. черкези съ една полска и една горска батареи.

Англичанина Юлий Виккедъ, извѣстенъ русски врагъ, който се намиралъ въ щаба на Сюлейманъ паша, казва, че Сюлейматовитѣ войници били по многото голи и боси, изобщо уморени, нъ слѣдъ една твърдѣ кратка отпочивка, като се разгласило между тѣхъ възззванието, че сѫ повикани тукъ на *священа* борба противъ проклятитѣ русси, които искали да съсипятъ отоманската държава, и че всички правовѣрни послѣдователи на Мохамеда, починѫли въ тъзи война, право въ рая ще отидѫтъ, гдѣто съ вѣчни удоволствия ще се наслаждаватъ, уморенитѣ и ослабнали войници до толкозъ се распалили отъ фанатизмъ, щото, веднага се ободрили, съживили, наредили и тръгнали срещо неприятеля.

Лейтенберский, ако и да се намиралъ съ отряда на 17 версти отъ Ст. Загора, обаче, за да не нахлуятъ турцитѣ въ града безъ никаква опора, той рѣшилъ да се завърне надирѣ.

На 18-й сутренята оставилъ кавалерията отъ 12 ескадрона съ 6 горски орждия подъ началството на Н. В. Евгений Максимилияновичъ Лейтенберский, който да дѣйствова съобразно съ обстоятелствата, а съ пѣхотата потеглилъ за Ст. Загора, гдѣто пристигналъ около 9 ч. пр. пл. и установилъ се надъ Чадъръ-могила по хълмоветѣ. Не се изминалъ нито единъ часъ,

Digitized by Google

когато и котлитѣ съ ястието били турнати вече на огъня, по нова заповѣдь котлитѣ съ месото били истурени и войската пакъ била потеглила по Н. Загорското шосе. Съ приспиганието си на сѫщото мѣсто, на което миналия день билъ открить артилерийския огънь, турцитѣ отъ позициитѣ почнали на стрѣлятъ и като се указало преминаването къмъ Н. Загора не възможно или пъкъ съ огромни жьртви, войската слѣдъ три часа потеглила обратно за Ст. Загора. Сѫщо и кавалерията подъ началството на Евгений Лейхтенберский, която отъ ч. 6 сутренята до 5 вечерята постоянствовала срѣщо турския огънь, послѣ отстѫпила и повлекла слѣдъ себе този отрядъ, който неможилъ да вземе участие въ сражението при Н. Загора.

Въ този день въ града Ст. Загора се предавали отъ уста въ уста такива неприятни слухове, които растревожили цѣлото българско население, или по добрѣ да кажемъ, които му предвѣщавали неизбѣжната катастрофа на града. Нъ тѣзи слухове, разумѣва се, никакъ не се лишавали отъ основания. — Пламъцитѣ на горящитѣ села по първо се виждали само отъ височинитѣ на Ст. Загора, сега се виждали отъ всѫду и найближнитѣ около градътъ села, били предадени на огънь. Сюлейманъ паша наближавалъ вечь къмъ града, както се говорило съ 50,000 д. войска, а защищаването му отъ 5,000 д. войници, било и немислимо.

Между гражданитѣ се намирали и такива хора, които още повечь увеличавали страхътъ въ населението, като казвали, че войницитѣ, били тѣ русси или българе, съ шинела на рамо и съ пушката въ рѫцѣ ще избѣгнатъ къмъ балкана, нъ съ женитѣ и дѣцата какво ще стане?

Надвечерь дошло извѣстие, че Гурко разбилъ турцитѣ при Н. Загора, завзелъ града и на 19-й сутренята щѣлъ да пристигне въ Ст. Загора за съвмѣстно дѣйствие съ отряда на Лейхтенберский. Нъ при настѫпающата Сюлейманъ пашова сила, радостното това извѣстие не било въ състояние да улѣши развълнуваното българско население и мнозина били готови щомъ се смрачи, да напуснатъ града.

Настѫпилъ и 19-й Юлий — който вѣчно ще се помни отъ потомството на Ст.-Загорското българско население. Този день още въ зори, раненитѣ и обоза били испратени за Казанлѫкъ, слѣдъ малко и щаба, а Лейхтенберский като се на-

Digitized by Google

дѣвалъ на Гурка, рѣшилъ да защищава града до пристигването му.

Въ ч. около 7, на растояние 8—9 кил. отъ града, показала се по одринското шоссе, голѣма масса войска; нъ да ли тя е турска, или Гурковия отрядъ, още не се отличавало, — нѣкои казвали че сж турци, а други, че били русси. Обаче, слѣдъ нѣколко минути, много гласове извикали: Турци! турци! —и турцитѣ постепенно се движили къмъ града, а когато наближили до Берекетската могила на около 4 кил. отъ града, конницата твърдѣ ясно се отличавала.

Защитницитѣ на града, въ това врѣме били заловили цѣлия му южний край и часть отъ юг. источния. На Чирпанския пжть, поставена подъ началството на капитана Волгина 3-та рота отъ 2-ра дружина на българското опълчение, която съставлявала дѣсното крило. Възвишенността надъ чаджръ могила, подъ командата на полковникъ Кесяковъ, била заловена отъ 1-ва дружина и съставлявала лѣвото крило. 3-та дружина съ подполк. Калитина расположена въ центра на тъзи възвишенность. Подполк. Нищенко съ 5-та дружина поставенъ на южната страна на града до Одринското шоссе съ цѣпь въ лозята, а 2-та съ майоръ Куртяновъ на дѣсно отъ 5-та и обхващала града отъ къмъ западъ, която имала тоже цѣпь въ лозята. Двата кавалеристи полка се намирали на лѣвото крило, а казашкия подъ командата на полкови. Красново, мѣжду града и Чаджръ-могила. Конната батарея на подполк. Ореуса била расположена на възвишенността на лѣвото крило задъ 1-та дружина; планинската батарея на капитана Константиновъ въ центра на позицията задъ 5-та дружина, а на дѣсно отъ 2-та дружина поручикъ Гофместеръ съ двѣ орждия. Милиционеритѣ граждани завзели крайщата на улицитѣ къмъ лозята. Защитата на града била повѣрена на полковника де-Прерадовича, а Лейхтенберский и Столѣтовъ се намирали на възвишенността задъ 1-та дружина.

Между 9 — 10 часътъ турската артилерия отъ Берекетската могила отправила първата си бомба, която захвучела надъ ушитѣ на Старо-Загорскитѣ защитници и стоварила се въ салханата на Х. Георги. Слѣдъ нѣколко минути и втора бомба засвирила къмъ града своята пѣсень. Тя ударила въ стѣната на кжщната ограда на Бр. Грозеви при салханата, нъ и двѣтѣ тѣзи бомби не се пръснали. Въ това врѣме турцитѣ

Digitized by Google

взели силно да крачатъ напредъ. Артилерията зачестила съ гърмѣжитѣ си. Коршумитѣ на пѣхотата почнали да се търкалятъ по керемидитѣ на кѫщята въ южната часть на града. Задъ наближающитѣ гъсти масси и други червени облаци се показали, тъй щото цѣлото поле съ фесове било посѣяно.

Срещо такава една стихия, не е било възможно да произнесе нѣкой думитѣ: „смъртъ или побѣда“. И защитницитѣ на града не сѫ очаквали, не сѫ и мислили за побѣда! Може би черногорскитѣ скали да способствуватъ, щото единъ да побѣди десеть души; нъ за въ Ст.-Загорското поле не може се допустна и въображение за подобно нѣщо

Защитницитѣ сѫ имали предъ видъ съ пристиганието на Гурка да запазятъ града отъ едно стрѣмително нахлуване на турцитѣ, нъ като не се яви Гурко, тѣ сами извършиха това и сравнително съ силитѣ си при откритото мѣстоположение което заниmавахѫ, тѣ показахѫ по-голѣмо юначество даже и отъ черногорцитѣ.

Въ захващанието на боя, преднята турска верига доближила дѣсното крило, и опълченцитѣ които до това врѣме не бѣха видѣли неприятеля си гърди съ гърди срещо себе, за пръвъ пѫть опитали своето орѫжие. Друга верига се спустнала къмъ средата, послѣ и къмъ лѣвото крило, тъй щото стрѣлбата се распространила по цѣлата линия и постоянно се усилвала. Поставенитѣ опълченци около Одринското шосе, помитали всички турски войници които се показвали на шосето. Убититѣ войници почнали да постилатъ земята и отъ двѣтѣ страни. Турската артилерия насочила огъня преимущественно срещо лѣвото крило и средата. Наскоро битката се съсредоточила за нѣколко врѣме при еврейскитѣ гробища, гдѣто турцитѣ почнали да нападатъ съ викове: аллахъ, аллахъ! Константиновъ съ своитѣ малки орѫдия захваналъ по често да стрѣля и отдѣлнитѣ пушечни гърмежи се преобърнали въ честь трѣсъкъ. Де-Прерадовичъ обиколилъ нѣкои позиции и наредилъ полковникъ Бѣлогрудова съ спѣшнитѣ си казаци, да поддържа свръзка съ орѫдията на Гофмейстера и ротата на чирпанский пѫть. А като обсѫждали сѫщеврѣменно съ Бѣлогрудова и Краснова, какви мѣрки да вематъ въ случай на неизбѣжно отстѫпване за да се избави населението отъ поражение, извѣстили се, че нѣкой ординарецъ казалъ предъ майоръ Куртяновъ: „чрѣзъ половинъ часъ Гурко пристига, държте се до послѣдня крайность“.

Digitized by Google

Дѣйствително, Гурко като распилѣлъ турцитѣ въ Н.-Загора, оставилъ стрѣлковата бригада и въ ч. $3^1/_2$ потеглилъ за Ст.-Загора на помощь. Вечерьта останалъ въ селото Карабунаръ, отъ гдѣто испратилъ извѣстие въ Н.-Загора на стрѣлковата бригада да тръгне за Ст.-Загора. На другия день (19) се извѣстилъ и като взелъ да наближава къмъ с. Джуранлий, забелѣжилъ прѣдъ себе си цѣлото пространство покрито съ турска войска. Съ надѣжда, че тѫзи войска ще бѫде притисната въ тила, а той отпрѣдъ, дълго врѣме чакалъ, озърталъ се ту на една страна ту на друга, ослушвалъ се и най-послѣ се убѣдилъ, че Сюлейманъ паша е нападналъ на Ст.-Загора. Сега вечъ той рѣшилъ по какъвто начинъ и да било да пробие пѫть и съобщилъ на Лейхтенберский да се държи до „послѣдня крайность“. Насърдчени отъ това, заповѣдало се на Гофмейстера да усили артилерийския огънь. Боя се разгорѣщилъ по всичката линия, нъ турцитѣ като многочисленни, отъ всѫду натискали, а пъкъ едно отдѣление кавалерия се впуснало въ рѫтлината задъ дѣсното крило да загради единственния за отстѫпване пѫтъ къмъ Казанлѫкъ, което Гофмейстеръ сполучилъ да отблъсне.

Въ ч. около 12 когато Гурко съ нетърпѣние се очаквалъ на бойното поле, ненадѣйно се появилъ на възвишеностьта ген.-майоръ Раухъ, който се отдѣлилъ отъ отряда на Гурка и между огъня на турската артилерия успѣлъ да се промѫкне. Съ пристиганието си той взелъ началството на отряда вмѣсто Лейхтенберский, а на де-Прерадовича възложилъ да командува арриергарда и врѣменно опълчението. Въ сѫщото врѣме Раухъ отправилъ Киевския гусарски и Астраханския драгунски полкове съ 16-конната батарея на полков. Ореуса къмъ дѣсното крило на Гурковия отрядъ дѣйствовавшъ противъ Джуранлийската турска позиция. Всичкитѣ усилия на Гурка за да си пробие пѫть, оставали безполезни. Турцитѣ като многочисленни, упорито налягали и въ тѣзи минути отъ отряда на Гурка забелѣжили движение на хора по шоссето, нъ да ли сѫ русси или турци, още било въпросъ. Слѣдъ малко обаче, видѣли прѣдъ себе руската кавалерия и артилерия. Тѣ били посрещнати и съпровождани отъ турската артилерия съ гѫсти гранади, нъ и русската артилерия значителни загуби причинила на турцитѣ. А пакь като се установила артилерията при Гурковия отрядъ, ужасенъ бой се открилъ, който цѣли 6 часа

Digitized by Google

продължавалъ. Турцитѣ отъ начало силно се защищавали въ своитѣ позиции; послѣ почнали да отстѫпватъ, а най-сетнѣ ударили на бѣгъ, като оставяли оржжие, пушки, патрони и прч. Турскитѣ загуби били така огромни, щото не било възможно да се опредѣлятъ. — И полето, и храсталацитѣ, и дѫбравата, и царевицитѣ били постлани съ турски трупове. Самъ Еминъ паша началникъ на отряда билъ раненъ въ ногата. Отъ руситѣ имало убити офицери 4 и солдати 97, а ранени офицери 16 и солдати 401. Тъй щото въ едно и сѫщо врѣме боя се продължавалъ на двѣ мѣста, а Гурко и по-късно свършилъ. Като пристигнала стрѣлковата бригада отъ Н. Загора, а послѣ и първата отъ 9-та дивизия, Гурко отишелъ на бивуакъ при с. Дълбока отгдѣто заминалъ за Хаинския проходъ.

Въ ч. около единъ боятъ въ Ст. Загора слѣдвалъ съ голѣмо ожесточение и отъ двѣтѣ страни. Отъ турскитѣ бомби града билъ запаленъ на много мѣста и когато 2-ра и 5-та дружини съ двѣ оржия и казанскитѣ драгуни промѣнили своитѣ позиции, турцитѣ възползувани отъ високитѣ и чести дървета предъ лѣвото крило и, като расчитали на своята многочисленность, почнали рѣшително да нападатъ на него, а пакъ оржжейния огънь отъ всичкитѣ страни непрекъснато продължавалъ.

Станалото сражение въ тѣзи именно минути, отъ страна на опълченцитѣ било едно отъ най-ожесточенитѣ, упоритѣ и блѣскавитѣ. Веригата поставена отъ опълченци твърдѣ рѣдка станала. Вторитѣ полуроти отъ преднитѣ роти се испратили въ верига. Опълченцитѣ като снопе падали, нъ неотстѫпвали. По отзиви на Херцога Николая Лейхтенбергский, българскитѣ дружини които се били тукъ: „като львове защищавали всяка педа отъ родната си земя“. Ротитѣ отъ 3-та и 1-ва дружини като свършили патронитѣ си, по нѣколко пѫти съ щикове се хвърлали и раскъсвали цѣпьта на турцитѣ. Съ десятки наведнъжь погинвали, нъ неотстѫпвали нито крачка отъ своята позиция. Много българи истински герои и тѣхни кадрови учители и боеви въспитатели русси, паднали тукъ; между другитѣ, погинѫли и подполковникъ Калитинъ, и капитанъ Феодоръ Федоровъ, и щабсъ-капитанъ Усовъ, поручицитѣ Рудоминъ и Андрей Поповъ, подпоручикъ Павелъ Павловъ— този цвѣтъ на русското боево офицерство изъ туркестанскитѣ баталиони, даденъ на българскитѣ дружини.

Digitized by Google

Забѣлѣжителна е смъртьта на Калитина. Въ врѣме на боя, когато била събрана срещо 3-та дружина силна турска колонна, Калитинъ като поискалъ разрѣшението на Столѣтова да нападне на турцитѣ, заповѣдалъ да затржбатъ за настжпление. Офицери и войници потеглили като на пиршество весели и подъ звуковетѣ на народнитѣ пѣсни, тѣ се хвърлили върху турцитѣ. Нападението било така нечакано и бистро, щото турцитѣ се дръпнали назадъ, нъ силната имъ резерва и убийственния пушеченъ огънь, заставили опълченцитѣ да отстжпатъ. При второто нападение, въ което тъзи дружина била поддържана и отъ 1-та, юнака Калитинъ като видѣлъ че знаменосеца на 3-та дружина Марченко падналъ убитъ, той веднага скокналъ на земята, сграбчилъ знамето, пакъ се хвърлилъ на коня, излѣзналъ предъ строя на дружината си съ високо издигнатото знаме и велегласно извикалъ: „Дѣца, нашето знаме е съ насъ. Напрѣдъ — слѣдъ него! слѣдъ мене!“ [1]) Опълченцитѣ като испълнили въздуха съ „ура“, запѣли, и пушкитѣ загърмѣли, щиковетѣ напрѣдъ и около Калитина затрѣщели, нъ въ сжщата минута той билъ пронизанъ съ три коршума и падналъ на земята. Единъ унтеръ-офицеръ истеглилъ изъ ржцѣтѣ му знамето на което и дръвцето било пребито въ средата, обаче, щомъ прескочилъ съ него два пжти и той падналъ мьртавъ. Други унтеръ-офицеръ се спустналъ, грабналъ го въ ржцѣ, нъ и той билъ поваленъ на мѣстото. Въ това врѣме една тълпа турци се затекли къмъ прострѣното на земята знаме, сграбчили го и хукнали да бѣгатъ. Онѣзи отъ опълченцитѣ които се намирали на близо, съ зарѣзани пушки, голи саби и съ викове „ура“ и за „България“ като вихрушка се устрѣмили слѣдъ похитителитѣ на знамето: убивали, рѣзали, съ щикове пробождали, съ приклади удряли догдѣто се доближили до него и, слѣдъ една ожесточена борба, въ която паднали по нѣколко души и отъ двѣтѣ страни, опълченцитѣ се заловили за знамето и отъ ржка на ржка посредъ турската навалица, тържественно ископчали своята драгоцѣнна святиня — първото българско знаме[2]).

[1]) С. И. Кисовъ пише като очевидецъ, че знамето му било подадено; а Крестовски, „Хроника войни“ и други сж писали, че той самъ го взелъ отъ земята; обаче, както и да било, подполк. Калитинъ е показалъ примѣрна самотверженность.

[2]) Това знаме е подареното на българското опълчение отъ г. Самара, за което е писано на стр. 79. Слѣдъ расформированието

Digitized by Google

Опоритата до такава степень отбрана отъ страна на дружинитѣ, заставила най-послѣ, да преостановятъ турцитѣ своето настжпление, съ което се дало възможность на опълченцитѣ, свободно да преминатъ въ градинитѣ задъ Н.-Загорското шоссе; нъ преди де се установжтъ на височинитѣ, черкезитѣ ги заловили, открили огънь и опълченцитѣ били принудени да се смжкнатъ въ Казанлжшкия проходъ, слѣдъ тѣхъ и казанскитѣ драгуни.

Въ това врѣме Чирпанлията Саидаа се спусналъ съ 7—8 души черкези възъ рътлината „Аязма“ да пресѣче пжтя за Казанлжкъ. Нѣколцина граждани, между които се намирали П. Р. Славейковъ, Д-ръ Хаканов, Савва Тошевъ, като бѣгали на тъзи страна, насмалко щѣли да бждатъ заградени, ако послѣдния съ своята берданка не билъ попречилъ на черкезитѣ, а въ сжщото врѣме пристигналъ и поручикъ Михаиловъ съ отдѣлението си. Долетѣли и башибозуци и, съ отчаяние се хвърлили върху отдѣлението на Михаилова, отъ което мнозина паднали, нъ и турскитѣ лешове единъ врѣзъ други се тръкаляли. Най-послѣ башибозуцитѣ ударили на бѣгъ, а Михаиловъ, като застигналъ двамина отъ тѣхъ, съ единъ замахъ и на двамината главитѣ отрѣзалъ.

на опълчението, знамето бѣ повѣрено на 3-та Радомирска дружина. На 30-й Августъ 1881 г. когато се раздадоха знамена на всичкитѣ 24 български дружини и 3-та Радомирска дружина получи ново знаме, а старитѣ се внесоха въ двореца; нъ за въспоминание на войната презъ 1877—8 год. на знамето на 3-та Радомирска дружина се оставиха Георгиевската и Българската ленти. Въ 1884 г. 3-та Радомирска дружина влѣзе въ състава на 2-й Струмский полкъ, а въ 1886 г. при расформированието на този полкъ, знамето на полка, което, както е казано, бѣше на бившата 3-та Радомирска дружина, е изгорено при г. Кюстендилъ, — а не Самарското споредъ слухътъ който се е пръсналь между народа.

Самарското знаме се намира днесь въ двореца и на 23-й Априлъ — орденский праздникъ, когато Н. Ц. В. е въ столицата, всичкитѣ кавалери на българския орденъ „за храбрость“ се викатъ въ двореца. Н. Ц. В. при церемонията въ поднасянията му поздравления по случ[illegible] на праздника като главенъ магистръ на ордена, влиза въ салон[illegible] предшествованъ отъ Самарското знаме.

Долнята часть отъ платътъ на знамето е ушаренъ съ пятна отъ кръвь и образа като съ ножь разрѣзанъ отъ горѣ до долу, а пребитото дръвце е свързано съ срѣбърна гривна, покрита съ издълбани букви, надписъ, за историческото му минало.

Digitized by Google

Отстжпването изъ града на българското население подъ прикритието на опълченцитѣ и казацитѣ, което преди два часа почнало въ по голѣмъ размѣръ, сега било още по усилено. Всякой единъ като виждалъ, че защитницитѣ на града напустнали своитѣ позиции, и той се силилъ по скоро да се измжкне догдѣто турскитѣ войски не сж нахлули въ града. Улицитѣ се испълнили съ мжже, жени, дѣца, граждани и селяни. Едни нарамили нѣкоя дрѣха или дѣте; други повели натоварени конье; трети теглятъ волове съ пълни кола малки дѣца и немощни старци. Всякой крачи напредъ, всякой гледа да предвари и да се види извънь града, нъ отъ сплотената масса народъ, никой не може да се отдѣли и да напредне. Тя върви стжпка по стжпка между пламъцитѣ на запаленитѣ кжщя, а често пжти посреща и турскитѣ коршуми отправяни чрезъ прозорцитѣ на нѣкои тѣхни кжщя. Даже и по минаретата имало турци, които стрѣляли и убивали българското население, когато бѣгало да спаси живота си.

Единъ опълченецъ ударенъ въ ржката отъ прозореца на една турска кжща, като превързалъ ржката си съ кръпа, която му дала майката на Желѣзка Ивановъ, вдигналъ пушката и турчина се провисналъ на прозореца. До излизанието на края, този опълченецъ убилъ нѣколко души турци, които стрѣляли отъ кжщята си и отъ джамиитѣ.

Въ часа около два нападателитѣ били свободни да нахлуятъ въ града, обаче, още не се рѣшавали да направатъ това, а най-първо се впуснали да пресѣчатъ пжтя за Казанлжкъ, та безъ никакъвъ страхъ да се разположатъ съ населението.

Райна Петкова 17—18 годишна мома, когато преминавала презъ Аязма-баиръ на конь, черкезитѣ я смжкнали отъ коня и окончателно заградили пжтя отъ тъзи страна. А пакъ Дай-Ахмедъ се впусналъ по рѣката, достигналъ до Куловъ-виръ на $1^1/_2$ кил. въ прохода и много хора избилъ. Казанцитѣ, ако и да го прогонили, нъ слѣдъ малко пакъ се показалъ при воденицата „Башовитѣ“ на 2 кил. Тукъ застигналъ и избилъ до 50—60 д. граждани и селяни. Отпослѣ пристигнали и черкези, които съ стотини хора избили на това мѣсто.

Началника на опълчението ген. Столѣтовъ, който на послѣдно врѣме лично ржководилъ стрѣлбата на артилерията въ боя при Чаджръ-могила, въ врѣме на отстжплението, като се отдѣлилъ на страна да избере по добра позиция за артиле-

Digitized by Google

рията, за да помогне въ отстѫплението на 1-ва и 3-та дружина, билъ отрѣзанъ отъ турцитѣ наедно съ двѣтѣ орѫдия и отишелъ да се присъедини къмъ отряда на Гурка. Тъй щото опълчението при оттеглюването си, освѣнъ че било лишено отъ помощьта на драгунитѣ и гусаритѣ, които понапредъ бидохѫ испратени съ 16 конната батарея при ген. Гурка, нъ послѣ останало още и безъ двѣтѣ орѫдия.

Въ това врѣме, когато населението отстѫпвало въ прохода, двама, опълченци, които имали нѣколко пушки при себе, заложили се задъ крьстцитѣ въ нивята надъ Чадѫръ-могила и като снопе поваляли турцитѣ на земята. Конницата се помѫчила да ги обиколи, обаче, който се показвалъ на лице, на мѣсто падалъ. Най-послѣ турцитѣ ги напуснали и тѣ сполучили да избѣгатъ, ако единий и да билъ раненъ въ крьста.

Геройската защита на опълченцитѣ изобщо, при оттеглюването на населението добива още по голѣмо значение, че въ това врѣме, когато тѣ се биехѫ въ градинитѣ и лозята, хиляди старци, жени и дѣца, тѣхни братя се отървахѫ изъ подъ турскитѣ гранати, като напускахѫ тѣснитѣ улици на града и бѣгахѫ въ сѫщата клисура, гдѣто трѣбваше да отстѫпи и войската. По този начинъ опълченцитѣ испълнихѫ дългъть си честно, не само като войници въ и като братя — защитници на своитѣ, които се спасяваха отъ турскитѣ звѣрства.

Съ залавянието отъ страна на турцитѣ угтието на прохода, онъзи часть отъ населението, което бѣ сполучило да избѣгне изъ града и се вмѫкне въ прохода, ако и да не се считало избавено, защото на всѣка сгѫпка се озъртало и очаквало пристиганието на турцитѣ, обаче, послѣднитѣ, щомъ успѣли да пресѣчатъ пѫтя и да задьржатъ по голѣмата часть отъ населението въ града, ограничихѫ се въ кланье, грабежъ, обезчестявания и пр., та забравихѫ и не се впуснахѫ да преслѣдвать бѣжащитѣ, тъй щото, тѣ се избавихѫ поне отъ турскитѣ звѣрства; нъ за тѣхъ нищо почти нѣма да кажемъ, при всичко, че има доста нѣщо да се пише и за тѣхъ, а въ едно само ще увѣдомимъ читателя, т. е., като се знае, че между тѣхъ е имало и 90-годишни старци, и благородни гражданки, и нѣжни ученички, да не мисли, че тѣ сѫ тръгнали за Казанлѫкъ съ каруци или пайтони. Въ онѣзи скѫпи за живота минути, нито се е намирало, нито пакъ и на умътъ е дохождало нѣкому, подобно нѣщо да подири. Старцитѣ до-

Digitized by Google

били юношеска сила; госпожи и госпожици съ чипици на крака, а нѣкои и боси, не се отдѣляли отъ множеството. И за въ такива случаи, види се, турцитѣ казватъ: *зорд не даянжръ*. Кожухаръть Х. Иванъ, едъръ и пълненъ човѣкъ, никой пѫть не можилъ да отиде пѣши до лозето си, нъ тогава забравилъ и конь, и магаренце, измѫкналъ се изъ града и пѣши отишелъ до Казанлѫкъ безъ да усѣти че пѫтува.

Въ начало тръгнали по шосето отъ Ст. Загора въ гѫста верига която се протакала на нѣколко километра и съ голѣма бързина вървели. Никой не обръщалъ внимание на женския плачъ и на дѣтинския писъкъ. Тукъ се препѫналъ нѣкой и труди се да стане; тамъ тласнатъ ранения или болния и вика за помощь; другадѣ захвърлени дѣца и гледатъ за своитѣ родители, нъ всякой крачи и отминава. Често пѫти се срещали претоварени съ дрѣхи конье, — падналн и немогѫтъ да станатъ; счупени коля които не се помѣстятъ, а при всѣки такъвъ единъ случай, пѫтницитѣ ако и да били принудени да се спиратъ, надвечеръ пристигнали до р. Тунджа и установили се около Чанакчийсктѣ бани. Останалитѣ отъ 4-тѣ български дружини и отъ казанския драгунски полкъ войници, уморени отъ ожесточения презъ деня бой, расположили се да си отпочинатъ, а натоварснитѣ съ по едно-двѣ дѣца жени и старци, слѣдвали да се протакатъ. Единъ пита за жена си, жената пита за мѫжьтъ си, дѣца дирятъ родителитѣ си, а между това като се сгъмнило, червеното небе надъ Ст. Загора, показвало че града е запаленъ исцѣло. Онзи който мислилъ че единъ день при завръщанието си ако не намѣри друго нѣщо, ще има поне гдѣ да подслони главата си и тъзи надѣжда изгубилъ.

Сутреньта всички се опѫтили къмъ Казанлѫкъ. Едни се отдѣлили за Мѫглишъ а послѣ се пръснали по Габрово, Търново, Севлиево и по други градове и села.

Казахме, че нѣма да пишемъ за тегилата на избѣгналитѣ, защото, тѣ сѫ почти отъ обикновеннигѣ, като: студъ, гладъ, безпокойствие, скитание, бѣдность, болѣсти и д. т. но за страданията на останалитѣ въ града, трѣбва да се спомене нѣщо, понеже, тѣ сѫ такива, каквито въ никоя друга държава на свѣта не би се допуснали, при това и въ никой други градъ въ България подобни звѣрства не сѫ извършени.

По главнитѣ точки гдѣто сѫ избити до 14,000 д. мѫже, жени и дѣца, изгарянието на града, заробенитѣ жени и

Digitized by Google

моми, ограбенитѣ и потурчени момчета и момичета.[1]) Въ течението на войната за която пишемъ, почти въ всичкитѣ градове българското население е било ограбено, негдѣ станахъ и пожари, другадѣ и кланьета, и обезчестявания, обаче, града Ст. Загора, освѣнъ че всичко това въ съвокупность е претърпѣлъ, нъ въ него сж извършени и такива варварства, жестокости, свирѣпства, звѣрства, каквито перото би отказало да опише.

Юлий Виккедъ, като се възхищава отъ побѣдата на турцитѣ и излага, че между Сюлейманъ паша и Реуфъ паша, или все едно между офицеритѣ и солдатитѣ се възбудило общо съревнование за надминаване едни други въ отчаяната борба; че русситѣ предприели твърдо нападение, подобно на стѣна и геройски се били, нъ немогли да се удържатъ срещо яростния натискъ на фантазиранитѣ солдати, които надминавали тѣхната численность; че всичкото пространство гдѣто ставало сражението било покрито съ трупове, а най-послѣ казва: „Ст. Загора била обвзета отъ пламъци и като горѣла именно главната улица, турцитѣ немогли да преслѣдватъ побѣденитѣ, на които се удало да заминатъ за Казандлъкъ. До това врѣме, всичко вървѣло добрѣ и азъ (прибавя Юлий Виккедъ) чувствовахъ справедлива радость за тъзи побѣда която спаси Одринъ; нъ за съжаление, радостьта ми се помрачи отъ това, което ми се случи да чуя и видя слѣдъ ней. Азъ несъмъ въ състояние да опиша всичкитѣ ужаси на сцѣната, на които, за мое нещастие съмъ билъ донегдѣ свидѣтель-очевидецъ и сега даже като си припомня за тѣхъ, кръвьта ми замръзва въ жилитѣ. На нещастния градъ Ст. Загора налѣтели не човѣци, а като че били нѣкои бѣсни

---

[1]) Положителната цифра на погиналитѣ не е опредѣлена и неможе да се опредѣли; нъ мнозина отъ Ст. Загорскитѣ граждани увѣряватъ да е имало въ града до 4),000 д. народъ. Като се вземе предъ видъ числото на българското население въ околията, което възлизало на 32.800 д. сжщо и на Н.-Загорското отъ 12,00) д. както и половината отъ Чирпанското 7,000 д. и, като се знае че това население било прибрано почти въ града Ст.-Загора, показаната отъ гражданитѣ цифра, вижда се да не е преувеличена. Около 16,000 д. отъ населението считатъ да е избѣгнало къмъ Казанлжкъ; до 10,000 д. закарани въ Одринъ и другадѣ, а около 14,000 д. погинали, отъ които 5 — 6000 д граждани. Въ Ст.-Загорско били изгорѣни всичкитѣ села, освѣнъ Сейменъ и изгоренитѣ кжщя възлизали на 5,800 съ 47 църкви и 75 училища.

Digitized by Google

дяволи. Въ плѣнъ никого невзимали, а всякиго безъ разлика съ байонетитѣ пробождали или съ ятаганитѣ съсичали и на повечето отъ раненитѣ, главитѣ отрезвали. Болни, жени, дѣца, старци и всичко що дишаше животъ, безъ милость убивали или въ пламъцитѣ на горяшитѣ кѫшя, хвъргали. Башибозуцитѣ които дошли съ Сюлейманъ паша изъ Албания, върлувахѫ и бѣснеехѫ по страшно отъ самитѣ дяволи; тѣ убивахѫ безъ ни най-малка причина всякого, само и само да наситятъ своята страсть. Офицеритѣ — ако би могло само да се употрѣби това название за албанскитѣ или другитѣ нередовни войски на падишахѫ, бѣхѫ изгубили всяка власть надъ побѣснелитѣ и преспокойно гледаха до гдѣто сами се наситятъ. Сѫдбата на Махдебурга въ врѣме на 30-годишната война, не е била толкозъ ужасна, колкого тъзи, която е испитала Ст. Загора."

Ако Юлий Виккедъ, който е билъ свидѣтель-очевидецъ на всичко онова което сѫ вършили турцитѣ, не бѣше единъ отъ заклѣтитѣ врагове на Руссия, той навѣрно щѣше да пише, че турцитѣ сѫ карали моми и жени, голи хорò да имъ играятъ; че много момичета отъ изнасилвания сѫ умирали; че трудни жени сѫ распаряни и рожбата отъ утробата имъ е вадена; че живи хора въ кладенци сѫ хвъргани; нѣкои сѫ простирани на земята съ вързани рѫцѣ и крака, а на гърдитѣ имъ огънь палили и кафе си варили; онѣзи които не давали или нѣмали пари, на вратътъ имъ горѣщо желѣзо полагали; имало е хора, на които най-първо пръститѣ отрѣзвали, послѣ носътъ, ушитѣ и другитѣ части догдѣто издѫхвали; на убити мѫже и жени членоветѣ рѣзали и за поругание въ устата имъ ги туряли; нѣкои на рѫженъ прекарвали и на огъня като чевирме ги пекли; други, на дървета распинѫли и съ гвоздеи както Христа ги заковавали, а пакъ най-послѣ никой не трѣбва да се удивлява, ако кажемъ, че и живи хора, като овце сѫ драни, а кожитѣ имъ съ слама пълнени и по дърветата прикачвани.

Всичко това, което казваме, отъ никого не може да бѫде опровергано, защото фактитѣ се помнятъ и потомството нѣма да ги забрави.

Нѣкои измежду турцитѣ, както и евреитѣ въ Ст. Загора, обвиняватъ българетѣ, че тѣ предизвикали, щото, турцитѣ да отидѫтъ до такива крайности. Еднитѣ и другитѣ, разумѣва се, така трѣбва да говорѫтъ и тѣ не сѫ за осѫждание, нъ за осѫждание сѫ онѣзи единици изъ между нашия народъ, които

Digitized by Google

вѣрватъ въ това и, които види се още не сѫ узнали, че изгарянието по онова врѣме на сготини дюгени и кѫщя въ Сливенъ, Калоферъ, Сопотъ, Н. Загора и другадѣ; избѣсването на най-богатитѣ и развититѣ Карловци; избиването на толкозъ граждани въ Казанлѫкъ, Айтосъ, Карнобатъ и прч. ни най-малко не е предизвикано отъ българетѣ. А пакъ, ако знаехѫ тѣ, че въ Ст. Загора се намирахѫ нѣколко *бей ки фамилии*, като: Еминъ-бей, Х. Тахиръ бей, Саджкъ-бей, Х. Амимъ-бей, Тефикъ бей, Лай-Ахмедъ, Мехмедъ Календеровъ и други нѣкои, които притежаваѫ по 4-5 чифтлици и располагаѫ съ живота, имота и честьта на българското население; още ако знаехѫ, че Ст. Загорскитѣ, турци въ своя религиозенъ фанатизъмъ надминаваѫ и Хасковскитѣ кѫржалии, и Шуменскитѣ казѫлбаши, и Цѣпинскитѣ помаци, не би и помислили а не и да вѣрватъ, че Ст. Загорци сѫ предизвикали опустошението на своя градъ, на своитѣ жилища — на своя имотъ.

Споредъ показанията на Х. Господина Славовъ и Савва Х. Тодоровъ, Ст. Загорскитѣ турци и други пѫть се рѣшавали да извършатъ подобно нѣщо, ако не и въ такъвъ размѣръ.

Въ 1853 год. турцитѣ презъ страстната седмица рѣшили да нападнатъ на църквитѣ сутрешьта на Възкрьсение и като избиятъ българетѣ, които имъ се попаднатъ, послѣ да се впуснатъ и по кѫщята. Единъ отъ заптиитѣ на име Мустафачаушъ, съобщилъ това на нѣкой си свой приятель, българинъ, който му работилъ отъ дълго врѣме и лозята, като му заповѣдалъ никому да не обажда освѣнь на жена си и въ сѫбота вечерь да отидѫтъ въ неговата кѫща. Простия и страшливия българинъ, тръгналъ сутрешьта на лозята безъ да извѣсти нѣкому отъ гражданитѣ, а жена му почнала да прибира пари, нанизъ, повги, гривни и д. т. Въ това врѣме дошелъ братъ й отъ село и тя взела да му разказва каквото чула отъ мѫжьтъ си, той обаче, никакво внимание не обърналъ на думитѣ й. Нъ като отишелъ и видѣлъ да се расхождатъ въоржжени нѣкои извѣстни *бабаити*, усѫмнилъ се, отишелъ повторно при сестра си, изслушалъ съ внимание думитѣ й, послѣ обадилъ на нѣкои отъ гражданитѣ. Отъ уста въ уста, слухътъ се пръсналъ веднага изъ града, гражданитѣ съобщили на каймакамина Абдулъ-Рахима, който билъ твърдѣ добъръ човѣкъ, и който още повечь се увѣрилъ въ това отъ своитѣ заптии,

Digitized by Google

повикалъ бейоветѣ. распоредили стража, заловили улицитѣ и рѣшението на Ст. Загорскитѣ турци, не се осѫществило.

Въ 1855 г. на 24 Септ. около 300 туркини се събрали и отишли на Х. Господиновата воденица, гдѣто разграбили 15 вреки брашно и 30 кила жито. Сѫщото направили и въ Х. Бончовата воденица, а като се връщали за въ домоветѣ си, каквото виждали грабили.

Въ 1856 г. около 20 гражданки премѣнени, които се връщали на второ Възкрьсение отъ църква, туркинитѣ (въ честь на Хатихумаюна) пустнали дѣцата си слѣдъ женитѣ и дрѣхитѣ имъ съ каль и лайна покрили, а майкитѣ се въсхищавали.

Ний би писали повечь нѣщо за зависътта на Ст. Загорскитѣ турци къмъ своитѣ съграждани българе, нъ като не съвпада това въ програмата на тъзи книга, ще се повърнемъ на предмета и най-пьрво ще посочимъ нѣкои отъ по главнитѣ точки въ града, гдѣто сѫ погубени по 100, 200, 300 и повечь невинни душици безъ разлика да поль и възрасть. — Нъ подробности за ужаситѣ ний нѣма да излагаме. И когато Юлий Виккедъ като свидѣтель-очевидецъ казва, че небилъ въ състояние да опише това, разумѣва се, намъ ще бѫде още по не възможно, особно, че въ нѣкои точки не е останалъ поне единъ здравъ и читавъ очевидецъ, който да даде пълни и точни показания за звѣрствата въ тѣзи случаи на кръвожаднитѣ черкези, башибозуци и войници [1]).

Русситѣ слѣдъ като завзели градътъ Ст. Загора и турщитѣ по селата захванали нечуги звѣрства да вършатъ, българското население отъ Ст. Загорската, Н. Загорската и половината отъ Чирпанската околии, подирило спасение поне на

[1]) Презъ 1889 г. при събиранието разни свѣдения въ Ст. Загора, по тъзи часть не останахъ задоволенъ и поискахъ чрѣзъ управляющий епархията архимандрита Максима Пеловъ (бивший митрополитъ Скопский, а сега намѣстникъ на Н. Блаженство въ Ловченската епархия) съдѣйствието на священницитѣ, обаче, и за послѣднитѣ се видѣло това невьзможно, защото камень на камень въ града не билъ останалъ. Въ 1892 г. пакъ събрахъ нѣкои свѣдения по тъзи часть, нъ и тѣ не бѣхѫ толкозъ удовлетворителни, та когато да туря книгата подъ печатъ, бѣхъ принуденъ и трети опитъ да направѫ, въ който придруженъ отъ градски агенти, като обиколихъ всичкитѣ точки, гдѣто сѫ избити на купове, на купове хора и намѣрихме по единъ-двамина, които сполучили тогава да

Digitized by Google

живота си въ Ст. Загора, гдѣто се натрупалъ около 40,000 д. народъ, настаненъ по ханища, кѫщя и по широкитѣ имъ дворове.

Съ появяванието на Сюлейманъ-пашовата войска и откриванието артилерийския огънь отъ Берекетската могила, въ града се забелѣжило необикновенно движение Една часть граждани и селяни веднага испълнили улицитѣ водящи къмъ Казанлѫкъ за да бѣгатъ. Нъ нѣкои отъ първенцитѣ които вѣрвали за своеврѣменното пристигание на Гурка съ главнитѣ сили и, като се надѣвали че малкия Ст. Загорски отрядъ ще може да противостои до това врѣме на турцитѣ, рѣшили, да недопускатъ населението да бѣга. Самъ П. Р. Славейковъ, священницитѣ и нѣкои отъ първенцитѣ, едни на конье, а други пѣши, обикаляли изъ града и убѣждавали населението да не бѣга. А пакъ жандармитѣ и съ насилие повръшали народа, като казвали: „гдѣ отивате? защо бѣгате? не виждате ли че комититѣ и русситѣ още не сѫ се ударили съ турцитѣ?“ Обаче, слѣдъ малко врѣме, когато турцитѣ наближили до града, а куршумитѣ почнали да свирятъ и въздухѫ по всички посоки да цѣпатъ; при това като пламнала отъ една бомба и кѫщата на бакалъ Боне въ Акарджанский кварталъ, испълненото население не обръщало вечь внимание нито на увѣщанията на свящennици и първенци, нито и жандармитѣ били въ състояние да го задържатъ. А пакъ най послѣ като пламнали и други нѣколко кѫщя въ сѫщия кварталъ и самитѣ русси почнали да казватъ. „бѣжайте братушки“, никой не мислилъ за кѫща, покѫщина и имотъ, а всякой единъ гледалъ да спаси живота си; нъ приблизително за едната половина отъ населението, особно за онова отъ голѣмата махала Св. Троица — било късно това.

избѣгнатъ, или клани а недоклани между мьртвитѣ да се спотаяватъ и презъ нощьта да се измѫкнатъ, исчерпахме по нѣщо. Въ онѣзи кѫщя, гдѣто имало по 10 – 20 д. и всички избити, за тѣхъ нищо не се знае. Въ кѫщата на Х. Стойна Аршътъ избити около 200 д. само единъ се избавилъ, нъ и той не е въ състояние да каже нѣщо. Вѫтрѣ въ цьрквата Св. Троица имало повечь отъ 1000 д., отъ които по единъ особенъ начинъ се избавили тогава само 4 д., сега обаче не били живи всички, а пакъ въ цьрковния дворъ, както казватъ, имало до 1500 д. и всички до единъ избити, тъй щото, при оскудницитѣ канали за изобилния по тѫзи часть материялъ, писаното отъ насъ може да се сравни съ една буква спрямо цѣлата Библия.

Digitized by Google

Ужасната картина въ тѣзи минути още по ужасна се представила, когато турцитѣ заградили Казанлъшкия пътъ. Тълпи народъ тичатъ насамъ-натамъ изъ улицитѣ, русси и опълченци не се виждатъ, градътъ обиколенъ отъ всѣдѣ и отъ нигдѣ исходъ нѣма, турци отъ всички страни стрѣлятъ, тукъ се простръленъ мъжъ, татъкъ се отъркулила жена, другадѣ нѣколцина пъшкатъ, жени плачятъ, дѣца пищятъ, кучета лаятъ и виятъ, конье цвилятъ, говеда мукатъ, а пакъ пламцитѣ на ужаса, ужасъ придаватъ. Щомъ изъ тълпата се впуснатъ нѣколцина и влѣзътъ въ коя и да била по здрава къща, всички нахлували вътрѣ и се заварятъ, тій щото изъ пълнитѣ преди малко улици съ мъже, жени и дѣца, взели да се показватъ въоружени граждани турци и когото срещнатъ или застигнатъ, колятъ, убиватъ и българинъ вечь на улицата не се показвалъ.

Акарджанский кварталъ, като най-ближенъ до бойното поле и най-първо запаленъ, населението по отъ рано взело да бѣга и то се избавило съ исключение на около 4—500 д., които, ако и да имали възможность да избѣгатъ, не направили това, защото, види се, и тѣ съ мислили както Х. Димитра Х. Койчевъ, който казвалъ: „Защо да бѣгамъ? русски кракъ, гдѣто е стъпилъ, назадъ не се връща“.

Въ къщата на Х. Димитра имало до 50—60 д. селяни все приятели съ женитѣ и дѣцата си. Въ часа около 12, когато хората не намирали изъ улицата праздно мѣсто за да се промъкнатъ навънъ, Х. Димитръ съ своитѣ приятели яли, пили и се веселили. Нейчо Генчовъ отъ с. Ахиево, който носилъ съ колата си вода на русскитѣ войници въ сражението имъ съ турцитѣ при с. Муратли, като отстъпили русситѣ къмъ града, оставилъ колата, завърналъ се при своитѣ въ къщата на брата си свящ. Ивана, обаче всички били избѣгали. Той се отбилъ въ къщата на Х. Димитра и съ влизанието си извикалъ: „бѣгайте, турцитѣ настъпватъ и наскоро ще влезътъ въ града.“ Нъ Х. Димитръ като казалъ: „я недѣй плаши дѣцата, русски кракъ....“ Нейчо пилъ едно вино, излезълъ на вънъ, а тѣ заключили врагитѣ и продължавали приятелскитѣ си разговори. По едно врѣме, турскитѣ войници (манафи) почнали да кръстятъ вратитѣ и селянитѣ взели мѣрки да се защищаватъ. Вратитѣ били искръстени, нъ всякой единъ който прескачалъ прага, тамо оставалъ. Коршумитѣ и отъ двѣтѣ страни като градъ лѣяли. Въ нѣколко минути вътрѣ, стѣнитѣ на къ-

Digitized by Google

щата на решето заприличали. Извътрѣ и извънь вратитѣ, грамади отъ турски лешове се образовали. Пушката на Петръ Продановъ никой пѫть не го излѫгала. Той билъ едъръ, юнакъ и много турци избилъ. Нъ най послѣ цѣлъ таборъ обиколилъ кѫщата и коршумитѣ отъ всички страни се изсипвали. Небило вечь възможно да се противостои. Турцитѣ нахлули вътрѣ и наредъ убивали. Янка, съпругата на Трифона Спасовъ сполучила да избѣгне, нъ била застигната, уловена и слѣдъ като я обезчестили, язикътъ ѝ отрѣзали. Тя кръвави сълзи ронила и всячески се силила да даде нѣкакви обяснения за турскитѣ звѣрства при избиването на хората, както и за нейното обезчестяване, обаче нищо не се проумѣвало отъ движенията ѝ.

Кѫщата на Драгия Куюмджиоглу била на двѣ отдѣления съ по 5-6 стаи, изби, конюшни, сѣнници и широки дворове. Драгия ималъ петима синове, именно: Х. Тодоръ, Х. Насто, Мито, Стоилъ и Пенчо. Въ едното отдѣление живѣли Х. Тодоръ и Мито съ сѣмействата си. Тукъ надошли преди 3-4 дена тѣхни роднини и познайници отъ селата: Бюледжикъ, Шереметъ и Гаджалово съ деветь коля пълни съ дѣца, а мѫжетѣ и женитѣ вървѣли. Тѣ ако и да се помѫчили да избѣгнатъ къмъ Казанлѫкъ, нъ било вечь късно и въ кѫщи се заключили. Въ часа около $2^1/_2$ на вратитѣ се натрупали граждани и селяни, чукали, блъскали, викали и най-послѣ около 250 д. презъ сѣната се нахвърлали и испълнили стаи, изби, даже и по таванитѣ се нѣкои накачили. Не се изминалъ нито половина часъ, турцитѣ обиколили кѫщата, почнали да блъскатъ вратитѣ, обаче, не имъ се удавало нито презъ вратитѣ да влезѫтъ, нито презъ сѣната да се прехвърлятъ и тѣ запалили кѫщата съ газъ, която исцѣло пламнала. При неумолимитѣ пламъци никаква надѣжда за спасение неоставала, освѣнъ да отворятъ вратитѣ, да предадѫтъ всичко каквото иматъ върху си, да припаднатъ на колѣне и да просятъ милость; нъ турцитѣ и това търпѣние нѣмали. Щомъ се отворили вратитѣ и окаянитѣ българе се показали на вънь, почнали единъ върху други да се повалятъ и всички били избити или исклани съ изключение на нѣколцина, които между тълпата незамѣтно се промѫкнали.

Въ другото отдѣление на тъзи кѫща имало до 200 д. граждани и селени. Турцитѣ нападнали и безъ съпротивление навлезли вътрѣ. Най-пьрво уловили Стоила Куюмджи Драгиевъ, комуго отрѣзали ржцѣтѣ отъ раменетѣ и той падналъ на зе-

Digitized by Google

мята. Всякой единъ почналъ да поднася паритѣ си, часовникъ, пръстень и молилъ за милость, обаче нито единъ отъ тѣхъ небилъ помилованъ а всички исклани, между които имало и нѣкой младъ свещенникъ отъ селата, на когото запалили брадата и косата съ кибритъ, послѣ го полели съ газъ и живъ го изгорили. Ташка, съпругата на Пенча Гуюмджи Драгиевъ която била лехуса тогава, предварително отишла въ Макаковата кѫща и отъ тамъ намѣрила спасение.

Въ кѫщата на Кожухара Минча въ която прибѣгнали: Мария, съпругата на Х. Тодора Гуюможиоглу съ двѣтѣ си дѣца и Пармашката Димитрина съ три момичета, имало събрани до 200 д. граждани и селяни повечето жени. Селянкитѣ носили въ торбички своитѣ нанизи и като слушали за грабежа на турцитѣ, дълбали съ ноктѣвѣ си пръстьта, заравяли торбичкитѣ, нѣкои ги пакъ изравяли и на по безопасно мѣсто скривали, лутали се насамъ-натамъ, догдѣто нападнали турцитѣ, които почнали да убиватъ, кого гдѣто застигнатъ да колятъ и всичкия дворъ съ мьртви тѣла покрили. Твърдѣ малцина сполучили презъ долътъ да избѣгнатъ и то че кѫщата била на края на града. Мария, съ дѣцата си Лимитра и Анка се скрили въ едно лозе и презъ ношьта съ нѣкои селени които минѫли отъ тамо, сполучили да се промѫкнатъ между заспалитѣ турски стражи и да избѣгнатъ въ Кязанлѫкъ.

Въ единъ обширенъ дворъ се намирали кѫщята на Георги, Савва, Х. Ивана и Х. Марка Х. Дечеви гдѣто се събрали повечь отъ 200 д. граждани и селяни. Туцитѣ съ нахлуванието си въ този дворъ, най-първо запалили онова отдѣление което било пълно съ жени. Огъня обвзелъ кѫщата, злощастнитѣ жени почнали да излизатъ, нъ щомъ се показала баба Драгулица навънъ, единъ манафинъ я застрѣлилъ и тя се прострѣла на земята безъ да помърдне, а другитѣ се повърнали въ горящата кѫща. Въ това врѣме изъ ата се испълнила съ такъвъ димъ, щото око съ око не се виждали. Скрититѣ тамо почнали единъ по единъ да излизатъ и около прага да се тръкалятъ. Паднала Дешка Георгиева, падналъ абаджията Кольо, натрупали се една върху друга селянки, другитѣ се повърнали надирѣ, подътъ билъ вечь тукъ-тамѣ прегорѣлъ, провиснали се черни трупове, жени и дѣца пищѫтъ, пушкитѣ гръмѫтъ и слѣдъ нѣколко минути кѫщата се суринала и всичко утихнало. Х. Марко, баба Станка и Радка, съпругата на Злате Пейовъ, които

Digitized by Google

предварително били избѣгнали, първия отъ тѣхъ уловенъ и въ гушата като свиня прободенъ. Той дълго врѣме хръкалъ и най-послѣ издъхналъ. А баба Станка като предала паритѣ си на единъ манафинъ и Радка златнитѣ си гривни, паднали на колѣне предъ него и съ порой сълзи го умилостивили да спаси живота имъ. Другитѣ три отдѣления въ този дворъ, така сжщо наедно съ хората изгорѣли.

Кжщата на Радка Димова се намирала на самия край гдѣто ставало сражението. Слѣдъ като взели да се тръкалятъ турскитѣ коршуми по керемидитѣ, Радка забрала сина си Христаки, дъщеритѣ си Радка и Вълка, годеника Славе, отишли въ църквата Св. Николай, която намѣрили пълна съ народъ и тѣ се прибрали въ училището. Нъ когато една граната ударила въ стѣната на църквата, а коршумитѣ и тукъ взели да досягатъ, вкупомъ около 150 д. отишли въ кжщата на Ив. Лещовъ а послѣ на Стефанъ Тодоровъ и въ избата се скрили. Слѣдъ малко, черкезитѣ разбили пжтнитѣ врата, испълнили двора, взели да лискатъ газъ по вратитѣ на кжщата и скрититѣ въ избата били принудени да излезнатъ. Черкезитѣ ги претърсили единъ по единъ, взели всичко което се намирало върху тѣхъ, послѣ ги закарали въ кжщата на Малкоча, гдѣто женитѣ на страна отдѣлили а мжжетѣ до единъ исклали до самитѣ пжтни врата.

Тодоръ Славчовъ ималъ въ кжщата си едно затулено дамче за добитъкъ, въ което се наблъскали до 30 д. граждане, селяне и единъ руссинъ. Турцитѣ ги намѣрили надвечеръ и до единъ ги избили, а Никола Ивановъ рѣзанъ по главата, по раменетѣ, по ржцѣтѣ, падналъ между убититѣ и тамо се спотаявалъ. Слѣдъ малко врѣме дошли туркини за плячка и съ възхищение казвали: „машалла, машалла и тука има нѣколко свиньета убити“. Туркинитѣ като обикаляли избититѣ и се подигравали съ тѣхъ, пристигнали десетина души турци, които почнали да преобръщатъ труповетѣ и да ги претърсватъ. Една отъ туркинитѣ така силно ударила Иванова въ главата, щото цѣлъ потрѣпералъ отъ този ударъ и турцитѣ изново го накълцали. Въ такова положение той лежалъ между мъртвитѣ безъ хлѣбъ и безъ вода до въ сжбота и тогава избѣгналъ въ Търново, гдѣто въ болницата очистили червеитѣ отъ раните му и го исцѣрили.

Въ кжщата на касапина Х. Георги Силовъ имало около 70 д. мжже, жени и дѣца. Когато взело да се стъмнова, тур-

Digitized by Google

цитѣ запалили кѫщага и всички изгорѣли вътрѣ, само съпругата на Х. Георги съ дѣтето си и Марийка С. Тошева сполучили въ тьмнината да избѣгнатъ които се и избавили.

Въ кѫщата на Х. Станка Минчева се събрали до 300 д. почти селяни. Турцитѣ ударили огънь на кѫщата и едни отъ тѣхъ изгорѣли а други които искали да избѣгнатъ, всички били избити и хвърлени въ долапа на градината.

Въ този день турцитѣ сполучили да влезѫтъ въ нѣколко кѫшя и въ махалата Св. Троица. Около 40-50 д. селяни мѫже, жени и дѣца съ натоварени конье и магарета, когато били потеглили изъ града за Казанлѫкъ, въ това врѣме турцитѣ заградили пѫтя и тѣ влезли въ кѫщата на Боне Атанасовъ, гдѣто се вмѫкналъ и Злате Богдановъ. Натоваренитѣ конье и магарета съ дрѣхи и хлѣбъ, оставили на двора, а хората се скрили въ избата. Слѣдъ малко, въ двора влезнали нѣколцина войници и като видѣли натоваренитѣ добитъци, проумѣли че вътрѣ има скрити хора и почнали да стрѣлятъ. Богдановъ казалъ на селянитѣ да отворятъ вратата на избата за да се предадѫтъ и найпърво съ двѣ-годишното си момиченце той излезналъ на вънь. Единъ отъ войницитѣ му извикалъ да остави дѣтето на земята, нъ той не го оставилъ. Войника повторилъ, потретилъ а найпослѣ като изревалъ съ всичката си сила, Богдановъ сложилъ дѣтето и още не се исправилъ, войника го ударилъ съ сабята си въ главата и той се захлупилъ на земята. Послѣ го нарѣзалъ на 4 мѣста по тѣлото и като вѣрвалъ че е умрѣлъ, впуснали се върху другитѣ мѫже, които до единъ избили а женитѣ и дѣцата се разбѣгали. Вечерьта Продановъ влезналъ въ избата, скрилъ се между бъчвитѣ и се избавилъ.

Трима граждани, една гражданка и около 35-40 д. селяни между които имало нѣкои и съ оржжие, прибрали се въ кѫщата на Банкоглу. Мѣстнитѣ турци ги нападнали и почнали да стрѣлятъ, кѫщо и селянитѣ открили огънь. Нъ като виждали че немогѫтъ устоя насреща, тѣ избѣгнали въ кѫщата на дяда Мите и качили се на тавана. Турцитѣ обаче, забелѣжили това, впуснали се слѣдъ тѣхъ, пакъ почнали да стрѣлятъ а въ сѫщето врѣме запалили и кѫщата. Пейо Демирчевъ насочилъ пушката си да гръмне и казалъ на селянитѣ да го послѣдватъ. Нъ Михалъ Трифоновъ, на когото пояса билъ пълненъ съ пари, извикалъ: „Стойте! кѫщата гори и за насъ друго спасение нѣма, освѣнъ да се предадеме и съ пари живота си да откупиме“.

Digitized by Google

Веднага почнали единъ слѣдъ други да слизатъ, а турцитѣ ги пречаквали, обирали и на сѫщото мѣсто убивали. Пейо Демирчевъ сполучилъ да избѣгне отъ другата страна на кѫщата, крилъ се два дни по таваництѣ и въ зори се промѫкналъ за Казанлѫкъ.

Кѫщата на Унджи Генча била двоетажна съ 8 стаи, изба, ракѫджийница, двѣ конюшни, широкъ дворъ и добрѣ обграденъ. Въ ч. около два цѣлото здание се испълнило съ мѫже, жени, дѣца граждани и селяни. Слѣдъ малко врѣме, турцитѣ нападнали, счупили вратитѣ, нахлули въ двора и почнали да убиватъ на редъ и мѫже, и жени, и дѣца, даже и пеленачета. Избили почти всички, обрали ги, обрали и кѫщата, а послѣ я запалили. Тукъ баба Дафина Андонова неволно била зрителка на много нѣща..... При това, тукъ падналъ убитъ мѫжътъ ѝ Андонъ, братъ ѝ Петръ Славовъ, Недѣлковитѣ четирма синове: Коле, Кѫнье, Иванчо и Михаилъ, Марийка Михаилова и двѣтѣ ѝ дѣца годиначета — близнаци. Въ завръщанието си слѣдъ освобождението, изъ пепелищата на тъзи кѫща изровили до 250 глави и десетина коля кости, които закопали въ двѣ гробници въ Паленишкитѣ гробища.

Въ кѫщата на Петръ Ивановъ се скрили около 30 д. граждани, а като нападнали турцитѣ, Петровий баща Иванъ побѣгналъ презъ керемидитѣ, нъ турцитѣ го съзрели и убили. Послѣ испразднили пушкитѣ си и върху другитѣ, които до единъ умьртвили, само Господинъ Колчевъималъ нещастието да остане за да оплаква днитѣ на живота си. Той е ударенъ съ коршумъ подъ ухото и коршума излезналъ презъ гушата. Слѣдъ това цѣли 4 дни се крилъ по дупки и нуждници. Болката била ужасна та не му дохождало на умъ нито за хлѣбъ нито за вода, па небилъ и въ състояние да яде и пие. Лекаполека отишелъ въ Казанлѫкъ, послѣ го цѣрили въ Габровската болница, нъ дупката на гушата немогли да исцѣратъ, тъй щото като пие вода, тя излиза презъ дупката и гласътъ му никакъ не се чува когато говори.

Дона Г. Кавалджиева като слушала отъ домътъ си писькъ, врати разбиванье, гръмежи по съсѣднитѣ кѫщя и небило възможно да избѣгне нѣкъдѣ, тя рѣшила да се скрие въ избата. Нъ ако вземе дѣтенцето си, то ще почне да плаче и ще я издаде. а пъкъ да го остави, мило ѝ. Нѣколко минуги помислила и най-послѣ влезла въ стаята, цѣлунала дѣтенцето, заплакала

Digitized by Google

и отишла задъ бъчвитѣ въ избата. Щомъ се сгушила тамо, турцитѣ нападнали, почнали да стрѣлятъ, ранили я легко и като се убѣдили че нѣма кой да имъ противостои, нахлули въ стаята, убили дѣтето, завдигнали каквото намѣрили и си отишли. Нѣколко дни Дона се крила подъ голѣмитѣ чимшири, въ нуждника, нъ най-послѣ турцитѣ я намѣрили, претеглила наказанието си като българка и испратена за Одринъ.

Мѣстнитѣ турци, въпкашнитѣ башибозуци, черкези и анадолскитѣ голи и бося манафи, ако и да испопълнили всичкитѣ градски улици и като бѣсни налитали на кѫщята, обаче, въ нѣкои кѫщя не имъ се удавало така лесно да влезѫтъ и били принудени сила да употрѣбяватъ; въ други, съ обиранието на богатата покѫщнина, съ претръсванието и ровение за пари, съ кланьето и избиванието на стотини хора, трѣбвало доста врѣме да губятъ, а пакъ негдѣ по никой начинъ не могли да се добаватъ, тъй щото повечето кѫщя този день останали неограбени и съ хиляди мѫже, жени и дѣца на огънь и мечь още непредадени. Надвечерь, гласътъ на трѫбата повикалъ войницитѣ въ лагера и мѣстнитѣ турци се прибрали къмъ своитѣ махали; нъ за дълго врѣме не се стърпѣли. — Слѣдъ 2-3 часа пакъ почнали да нападатъ, особно въ махалата Св. Троица. Тъмната нощь, може би, да имъ попречеше, ако освѣтлението отъ пламъцитѣ не давало възможность да продължаватъ звѣрствата си, така сѫщо както и презъ деньтъ. При това нощьта се представлявала хиляди пѫти и по ужасна, по грозна, по страшна. Пламъцитѣ отъ запаленитѣ бомби съ Ст.-Загорски спиртъ, газъ и масла образували огненни стълбове, които до облацитѣ се възвишавали и цѣлото пространство на околията освѣтлявали; на всѣки жгълъ кучета виели, селски говеда ревали, пушки гръмели, врати се чупили, а нападнатитѣ по кѫщята съ плачътъ и писъкътъ си, страхътъ и ужаса между скритото българско население още повечь увеличавали.

Въ кѫщата на Тютюнджи Иванча имало до 200 д. граждани и селяни. Турцитѣ за да не губятъ врѣме, презъ съсѣднитѣ кѫщя нападнали, почнали да стрѣлятъ, мѫже, жени и дѣца взели да плачятъ и пищятъ, паднали убити абаджията Стойко, Станка Минчева и други мнозина, а нѣкои сполучили да избѣгнатъ, между които били и Тютюнджията Иванчо съ жена си Тана. Послѣднитѣ презъ нощьта пакъ се завърнали въ кѫщата си, която намѣрили обрана и пълна съ хора.

Digitized by Google

Слѣдъ малко турцитѣ запалили кѫщата, а българетѣ отишли въ друга, нъ на разсъмнование и тя пламнѫла. Отъ тукъ прибѣгнали въ двоетажната кѫща на Антона Мирчевъ, въ която се натрупали отъ нѣколко изгорѣли кѫщи избѣгналитѣ хора: Дворътъ на Раде Моневъ билъ пъленъ съ народъ, гдѣто се попадналъ и 13-годишния Коле Драгиевъ. Съсѣднитѣ кѫщя като пламнали, всички се прибрали въ домътъ на Димитра, зетътъ Гюпхаленцевъ и още не се спрѣли да си отдѫхнатъ, огъня избухналъ, 40—50 д. паднали убити, а останалитѣ прибѣгнали въ кѫщата на Дуймазоглу Стоила. Само нѣколко минути се изминали и новото имъ прибѣжище пламнало, пушкитѣ пакъ загръмѣли, до 20 д. и тукъ паднали, а другитѣ испълнили широкия дворъ на Михо и Георги Дуймазогларъ, гдѣто имало ископанъ голѣмъ трапъ за изба. Този трапъ билъ пъленъ съ граждани и селяни — повечъ отъ 200 души. Прѣзъ нощьта турцитѣ не ги нападнали, нъ на 20-й сутреньта, кѫщата запалили съ газъ, почнали да стрѣлятъ, тъй щото едни изгорѣли, други избити и твърдѣ малцина се избавили, отъ които Петръ Пѣевъ се задѣлилъ въ единъ дворъ, гдѣто намѣрилъ легнало върху единъ трупъ 6—7 годишно дѣте, на което отъ устата се чували само думитѣ: „Ахъ! тате, тате!“ Пѣевъ се прехвърлилъ въ другъ дворъ, а като билъ раненъ и въ кърви погѫналъ, прострѣлъ се между убититѣ. Нѣколцина кръвопийци преминѫли отъ тамо, почнали да опитватъ наостренитѣ си ножове отъ мъртвитѣ трупове и Пѣевъ изново билъ нарѣзанъ по раменетѣ, по рѫцѣгѣ, по краката, нъ останалъ да живѣе съ превити на дѣсната си рѫка пръсти. А другитѣ, избѣгнали отъ домътъ на Дуймазогларъ, които се прибрали въ двоетажната кѫща на Андона Мирчевъ, гдѣто въ стаитѣ, избата и по таванитѣ имало повечъ отъ 500 души граждани и селяни. Преди да изгрѣе сълнцето, турцитѣ заобиколили кѫщата, почнали да стрѣлятъ и много хора избили. Онѣзи които се намирали въ избата, въ която имало до 15 праздни кади, като виждали, че дворътъ е постланъ съ трупове, нѣкои отъ тѣхъ въ кацитѣ се нахвъргали, нъ и тѣ смъртьта неизбѣгнали. Турцитѣ влѣзнали въ избата, всички наредъ исклали, а послѣ съ голи ножове се впуснали върху кацитѣ: рѣзали, мушкали, стрѣляли, а като излѣзнали въ двора и кѫщата запалили. Останалитѣ живи въ кацитѣ за да се избавятъ отъ огъня, почнали да излизатъ на двора кой безъ рѫка, кой безъ нога, нѣкой безъ ухо, други безъ

Digitized by Google

носъ, обаче, всички до единъ били застрѣляни. А пакъ онѣзи по таванитѣ наедно съ кѫщата изгорѣли. Отъ тъзи кѫша се избавили само 14 жени и 3 дѣца, а погинали повечь отъ 450 души. Тукъ българетѣ никакво орѫжие нѣмали, нъ изъ кѫщата на Х. Стойна Аржшътъ и отъ други съсѣдни кѫщя много турци били избити и улицата постлана съ турски трупове, които отпослѣ войската прибрала и въ зинджирлията кладенецъ нахвъргала.

Споредъ показанията на Тана Тодорова, въ голѣмата каменна кѫща на Коле (Попа) стаитѣ, избитѣ, таванитѣ били пълни съ мѫже граждани и селяни, а двора съ жени. Турцитѣ цѣлата нощь обикаляли на около за да влезатъ вътрѣ, нъ не имъ се удало. Сутриньта счюпили вратитѣ, нападнали на женитѣ въ двора, почнали да ги обиратъ, а щомъ се показвалъ нѣкой мѫжь, на мѣсто го убивали. Коля живъ уловили, извадили го предъ вратитѣ и накарали едно 14-годишно турче да го застрѣля. Послѣ запалили кѫщата, нъ неоставяли никого да излезе на вънь, тъй щото всичкитѣ мѫже изгорѣли наедно съ кѫщята.

Михалъ Желевъ, Недѣлчо и Мирчо П. Тачевъ съ сѣмействата си, отишли въ кѫщата Бр. Жекови и вечерьта се опитали да избѣгатъ, нъ като се убѣдили, че това е невъзможно, сутреньта, на 20-й се прибрали въ кѫщата на Бахчеванъ Коста, която била на края и качили се на тавана. Мария Михалова носила въ рѫцѣтѣ си дѣте годиначе, което взело да плаче. Три пѫти го стискала за гушата, нъ не се рѣшила да го удуши, най-послѣ турцитѣ чули гласътъ му и ги намѣрили. Недѣлко за да не влезе въ рѫцѣ, хвърлилъ се въ кладенеца и тамо свършилъ живота си. Михала и Тачева уловили, въ първия намѣрили 10,000 гр. и като взели паритѣ, закарали ги при Сюлейманъ паша, гдѣто били погубени, а женитѣ и дѣцата оставени въ женския лагеръ.

Дочо съ съпругата си Недѣля, съ майка си Неда, снаха си Станка, Коле и Янка, вечерьта се намирали въ голѣма опасность и били принудени да дирятъ спасение на живота си въ една праздна бъчва. Щомъ влезнали, поставили враната и се намѣстили, турцитѣ испълнили кѫщата и взели да обирѫтъ изъ стаитѣ. Дочо, който се страхувалъ да не би 5-годишното му дѣтенце да заплаче или извика отъ страхъ, казалъ на жена си да му дири средството. А пакъ друго средство като нѣмало, освѣнъ

Digitized by Google

да го удуши или да го извади вънъ и остави, тя рѣшила да направи послѣднето, обаче, не ѝ позволили, защото съ излизанието си изъ бъчвата и тѣхъ щѣла да предаде. Тропотътъ и разговора изъ стаитѣ се чувалъ. Нахлувачието на турцитѣ въ избата наближавало. Дѣтето взело да пищи, че било тъмно, задушено, а като ревнало, майка му го постиснала за гушата и то се прострѣло. Въ сѫщото врѣме се прострѣла една отъ женитѣ, прострѣлъ се други, всички се задушили, никой вечь не можилъ да говори, и ако въ тѫзи минута турцитѣ да нахлули въ избата, по бодритѣ въ бъчвата взели да търсатъ враната, нъ не били въ състояние да я отворатъ. Турцитѣ не се бавили въ избата и единъ отъ затворницитѣ въ бъчвата сполучилъ да набара вратата, отворилъ, измѫкналъ се на вънь, истеглилъ и другитѣ единъ по единъ, както и Недѣля съ мрътвото дѣтенце, отишли въ градината, гдѣто отъ чистия въздухъ се съвзели и полумъртвото дѣтенце изново се съживило. Сутрѣньта турцитѣ почнали да гонятъ кокошки изъ градината. Кокошкитѣ се разбѣгали, нъ вмѣсто тѣхъ, турцитѣ избили мѫжете, женитѣ и дѣцата, а само Недѣля жива оставили. Единъ отъ манафитѣ съгледалъ златния ѝ прьстенъ, уловилъ я за прьста, извадилъ ножа за да го отрѣже, обаче, тя прибързала да го измѫкне, предала го и прьститъ си избавила.

Тана, съпругата на Марина Ильовъ, въ онова врѣме, когато турцитѣ почнали изъ улицитѣ да убиватъ кого гдѣто застигнатъ, намирала се въ домътъ си съ три-годишното си момиченце Пенка, а мѫжьтъ ѝ се случилъ изъ градътъ. Уплашена отъ гръмежа на пушкитѣ и писъцитѣ наоколо, подпрела вратитѣ, влезла съ дѣтенцето си въ една отъ избитѣ и се заключила. Кѫщата имъ като по здрава измежду съсѣднитѣ, тамъ подирили спасение и нѣкои отъ съсѣдитѣ, сѫщо и нѣкои селяни. Тѣ като испълнили двора, подпрѣли вънкашнитѣ врати съ дървета и камъни, едни влезли въ втората изба, която била отворена, а други се качили по таванитѣ. Вечерьта турцитѣ нѣколко пѫти хлопали на вратитѣ, напѫвали, нъ не губили врѣме да ги крѫтятъ. Обаче, сутрѣньта ги разбили съ брадви, влезли въ двора, почнали да викатъ, да стрѣлятъ, скрититѣ въ избата единъ слѣдъ други се проточили, поднасяли кой каквото има върху си и молили за милость. Най-пьрво се показалъ дядо Стоянъ Тумбата, дюлгеръ Янко и нѣколко селяни, нъ турцитѣ изгьрмѣли и на мѣсто ги оставили, а послѣ се впуснали къмъ

Digitized by Google

избата да избиятъ и останалитѣ. Въ това врѣме двора се испълнилъ съ туркини и турчета, за да се понарадвали на избититѣ *свиньета* и да си вематъ по нѣщо отъ *гяурската* покжщнина. Турцитѣ, които отишли къмъ избата, види се, нарочно да сж пропуснали една млада, красива и достойна за туркиня селянка съ двѣтѣ ѝ дѣчица, нъ цѣлъта си не могли да постигнатъ. Тя уплашена отъ прострѣнитѣ на двора трупове, затекла се къмъ кладенеца, пуснала вжтрѣ като на съхранение по голѣмото 3—4 годишно дѣте и хукнала да бѣга съ другото, а турцитѣ и туркинитѣ съ смѣхъ и викъ я испратили, като казвали, че била луда. Слѣдъ това туркини и турчета се натоварили съ възглавки, покривки, постилки, дрѣхи и си отишли, а Тана всичко гледала отъ избата. Нѣколко часове изминали, въ двора никой не се показвалъ и тя отишла край града, скрила се въ хръсталака, гдѣто имало и други 5—6 жени селянки, всяка съ по 2—3 дѣчица, нъ като заминали отъ тамъ нѣколко души войници, съзрѣли ги, и извикали имъ да излезнатъ. Уплашената Тана послушала, а селянкитѣ не искали да излезнатъ и турцитѣ на мѣсто ги избили наедно съ дѣцата. Тана претърсили, обрали каквото намѣрили върху ѝ и въ лагера я закарали.

Кжщата на Х. Стойна Аржшътъ била нова, двоетажна и здраво обградена. Турцитѣ му завиждали и на кжщата, и на имота, ужасно го преслѣдвали, особно, че ги осжждалъ за варварскитѣ имъ дѣла и по тъзи причина, тѣ убили синътъ му Недѣлча още преди войната. Въ неговата кжща се събрали до 200 д. граждани и селяни, между които имало мнозина съ оржжие. Тѣ се приготвили и рѣшили до смьрть да се защищаватъ. Снахата на Аржшътъ Евгени Петрова, за да не се уплаши, предварително била испратена въ ближнята турска кжща на Баджка — приятель на Аржшътъ Така сжщо и въ съсѣднитѣ кжщя на Димитръ Жельевъ, Илия, Ив. Гарвана, Монеогларъ и др. Имало въоржжени граждани и селяни. Найпърво единъ черкезинъ се впусналъ да докачи находящий се вързанъ конь до кжщата на Аржшътъ, нъ Диичо Стойчевъ отъ с. Кючюкъ-Хасанъ, като му свѣтналъ единъ коршумъ въ главата, други вечь не се рѣшавалъ да приближи до вечерьта, сжщо и презъ нощьта. На другия день се показали около тѣзи кжщя цѣли пълчища башибозуци, черкези и войници и пушкитѣ отъ двѣтѣ страни загърмѣли. Българеіѣ, предварително на-

Digitized by Google

правили по стѣнитѣ мазгали и така сполучливо стрѣляли, щото въ продължение на нѣколко врѣме, улицитѣ съ турски трупове постлали. Само Петръ и Райчо Сандеви съ двама селяни до 50 д. избили. Иванчо С. Кълъчовъ съ своитѣ другари още по голѣмо число истрѣпали. Турскитѣ коршуми почти никого не досѣгали, а пакъ могили отъ турски трупове се образовали. Въ отчаянието си, турцитѣ почнали да викатъ: *топъ, топъ гетирелимъ* (орждия, орждия да докараме). Други, обаче, нѣколко тенекии съ газъ довлекли, кжщата пламнала, онѣзи, които се впуснали да бѣгатъ, били на мѣсто застрѣляни, ужасенъ викъ се раздалъ, слѣдъ нѣколко минути кжщата се суринала и въ часа около 12 всичко се свършило. Тукъ паднали убити: Х. Стойно Аржпътъ, Михаилъ и Драгия Аржпови, Петръ, Желѣзко и Пано Драгиеви. Свящ. Кольо отъ с. Ахиево и синоветѣ му Славе, Иванъ и Иванъ Славовъ. Тютюнджията Илия съ двамата си братя и Илия Желевъ, мутафчията Антонъ съ двамата си синове, Бр. Айраногларъ, Бр. Кжвжрджиклиеви, тримата синове на дяда Вълка, куюмджи Цвѣтко, Стоянчо Матевъ, Тона Георгакиева, майката на търговеца Петко Ангеловъ, юнацитѣ Петръ и Райчо Сандеви, както и други мнозина изгорѣли въ огъня, тъй щото отъ около 200 д. само два-трима се избавили, между които Динчо Стойчевъ и Иванъ С. Кжлжчевъ съ прерѣзани пръсти.

Въ кжщата на Х. Желѣзка Аржпътъ станалъ тоже дълъгъ и ожесточенъ бой. Повече отъ 50 д. войници паднали на улицата прѣдъ кжщата и като се убѣдили чѐ не ще могжтъ да влѣзжтъ вжтрѣ, запалили кжщата съ газъ. Едни живи изгорѣли. а други въ двора избити. Димо и Дочо които се намирали на тавана сполучили да избѣгнатъ, скрили се наблизо подъ грамади отъ камьне, цѣлъ день се пекли като гущери и прѣзъ нощьта отишли въ кжщата на Димитръ Нейковъ, гдѣто се въврели въ нужника.

Споредъ показанията на Марийка Ив. Анхжнова, която тогава била мома възрастна, намирала се въ кжщата на Коле Гюпхаленеца до самата църква Св. Троица. Въ кжщата имало до 100 д. мжже, жени и дѣца, а като била запалена, Мария избѣгала прѣзъ вратцата въ църковния дворъ, послѣ се вмжкнала вжтрѣ въ църквата. Вънкашнитѣ врата били заключени и съ дебели дървета запжнати, сжщо и църковнитѣ. Числото на събраното население въ двора, може би да възлизало по-

Digitized by Google

вече отъ 1500 д. и въ църквата до 1000 д. Всички стояли на крака и нѣмало празно мѣсто игла да падне. Турцитѣ щомъ испълнили улицата прѣдъ църковния дворъ, взели да стрѣлятъ, исчупили стъклата на църковнитѣ прозорци, нъ и българитѣ отъ прозорцитѣ на женската църква мнозина повалили на улицата. Стрѣлбата се продължила нѣколко врѣме и турцитѣ единъ върху други се търкаляли. Най-послѣ съ голѣма сила нападнали, разбили вънкашнитѣ врата, едни останали да вардятъ а други нахлули вжтрѣ, почнали да убиватъ, да колятъ, да пробаждатъ кого гдѣто застигнатъ, безъ да пожалятъ жена или дѣте и жива душа въ двора не оставили, нъ и отъ тѣхъ мнозина паднали. Петко Нейковъ отъ с. Сарж-Смаилъ и Тодоръ Вълковъ като лъвове се хвърлили върху турцитѣ. Само първия стрѣкълъ съ ножа си до 40 д. турци и всички се удивлявали на тѣхната рѣшителность Когато турцитѣ почнали да кършятъ църковнитѣ врата, писъкътъ на женитѣ и дѣцата изъ цѣлия градъ се носилъ и, може би да омегчеше гнѣвътъ даже и на най-свирѣпия звѣръ, нъ само сърдцето на турчина не се омекчавало нито умилостивявало. Щомъ прѣстжпили църковния прагъ, още на първата крачка предъ гжстата маса се спрѣли и почнали да стрѣлятъ, убиватъ, сѣчатъ и никой не билъ въ състояние да имъ се противи. Онѣзи, които по напрѣдъ отъ женската църква стрѣляли, и тѣ захвърлили орджието, защото нито патрони имъ останали, нито било и възможно измѣжду тълпата да стрѣлятъ. Сжщо и за турцитѣ не било възможно по на вжтрѣ да пробиятъ, освѣнъ както косачътъ отъ край да заловжтъ и размѣсенитѣ мжже, жени и дѣца, наредъ да убиватъ. Прѣди да влезжтъ турцитѣ въ църквата, Марийка Ив. Анжнова, Марийка Ат. Сѣченъ-Бонева, Желка Антонова (момиче) и едно селянче на име Иванчо, вмжкнали се въ единъ долапъ подъ стълбитѣ на женската църква, отъ гдѣто прѣзъ една зирка, Анжнова всичко гледала. Тя не намираше думи съ които да искаже турскитѣ звѣрства при избиването на хората. Въ нѣкои жгли на църквата, избититѣ прави оставали понеже нѣмало праздно мѣсто за да се повалятъ. Клането, убиването и обиратъ се продължавали цѣли три часа. Слѣдъ като излѣзнали всичкитѣ турци изъ църквата, останалъ единъ отъ гражданитѣ и единъ черкезинъ да тарашуватъ. Между това, отворили и долапа, намѣрили скрититѣ, извадили ги навънъ, прѣтърсили ги и като казали: *Аллахъ корумушъ он-*

Digitized by Google

ларя (самъ Богъ ги е запазилъ), закарали ги въ лагера. При излизанието изъ църквата и двора по труповетѣ ходили, а на улицата край сѣнитѣ на църковния дворъ, имало съ стотини хора единъ за други съ пояситѣ си навързани и застрѣляни. Свящ. Стайо Колевъ, Дочо, Хр. Ивановъ, Дим. Нейковъ, Тане Ивановъ, братъ на Св. Захария, които слѣдъ оттеглюването на турцитѣ се завръщали да дирятъ или заровятъ нѣкои отъ членоветѣ на сѣмействата си, видѣли труповетѣ въ църквата единъ върху други и вонята била ужасна. Тане Ивановъ намѣрилъ между убититѣ 4—5 годишното си дѣте ранено, което завелъ въ Търново и го исцѣрилъ. Разбития отъ турскитѣ бомби, сводъ, билъ затрупалъ значителна часть отъ мьртвитѣ тѣла и слѣдъ освобождението извадени и въ единъ гропъ заровени.

Въ широката изба на Димитра Гарвановъ, която била подъ четири голѣми стаи и салонъ, имало до 200 д. граждани и селяни, между които се намирала и Руска Черковкина съ двамата си братя Мите и Коле Турцитѣ разбили вънкашнитѣ врата, послѣ и на избата, почнали да стрѣлятъ, Коле и Стефанаки Х. Г. Стоевъ ударили единъ конь и единъ войникъ-арапинъ, а въ сжщото врѣме и кжщата била запалена. За да не изгорятъ и паритѣ наедно съ хората, турцитѣ почнали да викатъ: „излезте, не бойте се, нищо нѣма да ви сторимъ“. Освѣнъ Х. Славе Георгиевъ, Иванъ Кононинъ, Атанасъ Дервентчето и 5—6 жени, които останали въ жгжла на падналото отъ пожара здание и презъ нощьта избѣгали, всички други мжже, жени и дѣца, първо били обрани, а послѣ до единъ избити. Ст. Х. Г. Стоевъ предалъ паритѣ си, една кутия съ елмази и пакъ живота му не пощадили. Съпругата му Мария почнала да плаче и къмъ кръвопийцитѣ извикала: „Като ви предаде всичко каквото имаше, защо го убихте? Тѣ, обаче, веднага и нея застрѣляли. Само Русска Черковкина оставили жива, която Мемеледжи Мехмедъ забралъ въ кжщата си и облѣкълъ я съ турски дрѣхи. Кжщата му била пълна съ сандъци, разни покжщнини, кожи и около 20 д. турци цѣлъ день пренасяли едно друго. За обѣдъ и вечера имъ готвили цѣли овни на ражень печени. Слагали петмесъ, речель и разни други сладка въ гърненца ограбени отъ българскитѣ кжщя. Въ врѣме на яденьето преговаряли коя кжща да ограбятъ и кого по-напрѣдъ да убиятъ ако го намѣрятъ и щомъ се наядвали, тръгвали.

Digitized by Google

Въ двора на Генчо Стояновъ прибѣгнали до 20 д. мѫже и жени селяни, а 5 д. граждани и 5 души селяни влезли въ кладенеца, гдѣто цѣли три дни прекарали. На третия день една отъ селянкитѣ отишла на чешмата за вода, турцитѣ я уловили и попитали гдѣ има скрити мѫже. Тя, обаче, като не искала душата си въ грѣхъ да туря и да каже както евреина: *гъорменимъ билмемъ*, повела ги слѣдъ себе, посочила имъ кладенеца, турцитѣ извикали, скрититѣ излѣзнали и всички били застрѣляни, освѣнъ Генчо, който далъ 50 л. турски и вѣрвалъ, че е откупилъ живота си. Нъ когато потеглилъ да отиде и се скрие въ дюгена си, който билъ наблизо, сѫщитѣ турци го убили.

Христаки Р. Джангѫровъ се качилъ на тавана въ кѫщата си и преношувалъ. На 20-й сутреньта турцитѣ обрали кѫшата, а Джангѫровъ наедно съ баща си избѣгали въ домътъ на Ангелъ Гичевъ. Щомъ влезли и запѫнали, турцитѣ почнали да сѣчатъ вратитѣ. Братъ му Василъ, убилъ двама отъ тѣхъ, нъ и той билъ съсѣченъ. Послѣ отишли въ кѫщата на Георги Цоневъ, въ която на тавана имало скрити 6 д. мѫже. Нѣколцина отъ мѣстнитѣ турци дошли за обиръ, съзрѣли скрититѣ на тавана, почнали да стрѣлятъ, запалили кѫщята, българетѣ слезнали, а единъ селянинъ измежду тѣхъ убилъ трима турци. Той щѣлъ да избие и останалитѣ три-четирма, ако не били пристигнали нѣколцина на помощь. Въ това врѣме се показали изъ вратцата на съсѣдната кѫща четири жени съ дѣца. Турцитѣ се впуснали къмъ женитѣ, почнали да ги изна илватъ, женитѣ се дърпали, дѣцата взели да пишѫтъ, а мѫжетѣ сполучили да избѣгнатъ въ кѫшата на Попоглу Стоянча и качили се на тавана. Слѣдъ малко дошли трима турци да тарашуватъ, намѣрили скрититѣ на тавана, отъ които двама убили и заминѫли. На 20-й вечерьта слезнали отъ тавана всички, вмѫкнали се въ кѫщата на Коя Обѣсниковъ, гдѣто намѣрили до 100 д. граждани и селяни отъ двата пола. На 21 сутреньта турцитѣ заобиколили и тъзи кѫща, счупили вратитѣ, нахлули въ двора, почнали да стрѣлятъ, да сѣкѫтъ и всички безъ разлика избити, освѣнъ десетина души, които се прехвърлили въ съсѣдния дворъ на праматарь Кѫня, гдѣто намѣрили 4—5 души скрити, нъ и тукъ били нападнати, едни избити, а други избѣгнали и отишли въ цьрквата св. Троица. Обаче, като видѣли съ стотина обезобразени трупове, между които забелѣжили

Digitized by Google

и свои роднини, приятели, съ скърбь и жалость се испълнили. Единъ селянинъ падналъ на мѣстото, като съ гръмъ поразенъ: други тръгналъ като въ несвѣсъ, а Джангѫровъ съ единъ другаръ пакъ отишли въ кѫщата на Коя и легнали между мъртвитѣ. На 22-й презъ нощьта другадѣ се прѣхвърлили, а на 23-й се избавили.

Свещенникъ Русе Тодоровъ, който въ начало убѣждавалъ хората да не бѣгатъ, отпослѣ и той се видѣлъ принуденъ да напусне града, обаче, било вечь късно. Наговарилъ единъ конь съ дрѣхи, потеглилъ съ съпругата си Мина и съ дѣцата си, нъ народа не го оставялъ, като казвалъ: „гдѣ отивашъ, срамота е да оставяшъ стадото и да бѣгашъ“. Въ сѫщото врѣме турцитѣ били завзели Аязма-баиръ, отправили единъ залпъ, нѣколцина отъ българетѣ паднали, а другитѣ се разбѣгали и испокрили. Надвечерь се събрали въ единъ дворъ до 200 д., рѣшили и потеглили за презъ Кутлуджанския рътъ. Турцитѣ ги посрещнали, мнозина избили, други влезнали въ кѫщата на Павле Коевъ, която била на края, а свящ. Русе съ дѣцата си и съ госѫтъ си Коле Боевъ, учитель въ с. Ахиево, отишли въ градината на Кара-Коле, гдѣто осъмнали въ храстълака. Турцитѣ, слѣдъ като обрали съсѣднитѣ кѫщя, дали имъ огъня, запалилъ се и плетьтъ на градината, който засълталъ отъ къмъ улицата скрититѣ и тѣ се прострѣли на очитѣ си, нъ въ това врѣме се запалило и джубето на свящ. Русе, дрѣхата на Коле Боевъ, а като не било възможно да се повдигнатъ за да гасѫтъ, попадията лежешкомъ съ една пръчка ги изгасила. Около пладнѣ прекарали отъ тамо нѣколко жени и дѣца за въ лагера. Едни плакали, други пищѣли, турцитѣ ги блъскали, а 9-годишното дѣте на св. Русе повдигнало глава за да види каква е тъзи врява. Единъ отъ турцитѣ го съгледалъ и извикалъ: „ето още едно дѣте“, нъ другитѣ казали: „остави го нека пукне“ и заминали. Слѣдъ тѣхъ се показали двама войници, които уловили едно младо и красиво момиче и искали да го обезчестятъ. То се теглило, плакало, викало, а като захвърлило единъ възель съ пари, войницитѣ се впуснали, взели да се боричкатъ наблизо до скрититѣ, пристигналъ единъ чаушинъ, извикалъ имъ и тѣ си отишли. Вечерьта се прибрали въ изгорѣлата изба на Димо Монеоглу. Тукъ прибѣгнали Димо и Дочо останали живи отъ кѫщата на Дяда Желѣзка Аржшътъ. Избата била по топла

Digitized by Google

даже и отъ баня. Съблѣкли се по риза, гладни и жадни търпѣли до 22-й вечерьта. Дѣцата за да не премрѫтъ отъ гладъ, коремътъ имъ съ кръпи стягали. А едно 7—8 мѣсечно дѣтенце на свящ. Русе, което позаплаквало, попадията отъ стискание го удушила. Презъ ношьта отишли въ кѫщата на кожухарътъ Х. Ивана, гдѣто намѣрили три жени, наточили ракия, взели брашно и при всичко, че турцитѣ били вечь избѣгали, нъ кѫщата като здрава, опасявали се да останатъ тамо, пакъ се завърнали въ избата и сутреньта се видѣли свободни.

Въ кѫщата на Никола, Иванча и Симеона Х. попъ Димови жьртвитѣ наближавали числото на онѣзи въ цьрквата св. Троица. Въ двѣтѣ обградени съ здрави стѣни двоетажни здания имало до 2000 д. граждани и селяни Между селянитѣ се намирали мнозина отъ Ахиево. Священникъ Ионко Ивановъ, който преди обѣдъ направилъ молебенъ въ цьрквата св. Николай, послѣ ходилъ да убѣждава гражданитѣ за да не бѣгатъ, завърналъ се у дома си, а като видѣлъ, че турцитѣ наближаватъ и той прибѣгналъ съ сѣмейството си въ тъзи кѫща. Стаитѣ, избити, таванитѣ и двата двора били пълни съ народъ, тъй щото нѣмало игла гдѣ да падне. Турцитѣ почнали да обикалятъ кѫщата, нѣколко пѫти се опитали за да влезѫтъ, нъ не имъ се удало, защото измежду селянитѣ имало нѣкои съ орѫжие и до вечерьта юнашки се защищавали. На 20-й сутреньта турцитѣ съ голѣма сила нападнали. Обсаденитѣ, ако и да повалили мнозина отъ тѣхъ на улицата, нъ орѫжието, което имали нито отговаряло, нито пакъ било достаточно да се бранятъ по за дълго врѣме. Свящ. Ионко се опростилъ съ домашнитѣ си и съ други нѣкои приятели. Опростили се съ сѣмействата си и онѣзи, които се намирали наблизо при тѣхъ. Въ това врѣме коршумитѣ изъ улицата като градъ летѣли върху кѫщата. Здраво стъкло по прозорцитѣ не останало и стѣнитѣ били испродупчени. Най послѣ и вратитѣ съсѣчени, двора се испълнилъ съ турци, които, веднага дали огънь на кѫщата, а нѣкои отъ българетѣ още продължавали да стрѣлятъ и поваляли тукъ-тамѣ по нѣкого отъ нападателитѣ. Разяренитѣ турци, най-първо заловили священника Ионка и като извикали: *гиди бинсѫсъ, иман ѫсъ. комита керата, скоро давай пари.* — Той имъ предалъ паритѣ си и веднага го убили. Дѣцата му отъ страхъ измежду народа се разбѣгали, а съпру-

Digitized by Google

гата му въ несвѣстъ паднала и не се отдѣлила. Двама черкези истеглили сабитѣ, натиснали я за пари и тя съ растреперени ржцѣ почнала ла развързва отъ крьстьтъ си крьпата съ паритѣ, нъ черкезитѣ нѣмали търпѣнието да чакатъ; единий отъ тѣхъ прерѣзалъ крьпата съ сабята си и докачилъ паритѣ. Поясътъ на Веля Спиридоновъ билъ пъленъ съ пари, та едвамъ ходилъ, черкезитѣ грабнали паригѣ и го убили. Всички, които се намирали на таванитѣ, въ избитѣ и по стаитѣ на двѣтѣ отдѣления, живи изгорѣли, а които излизали, били избити и съсѣчени. Тукъ сж избити и тримата синове на Х. попъ Дима, па и 10-годишнитѣ му внуци Димитръ Николовъ и Димитръ Ивановъ не били пощадени. Само нѣкои жени задѣлени отъ турцитѣ; останали живи и Георги Иовчевъ (Макаковъ) съ 18 д. мжже и жени сполучили презъ вратцата да избѣгнатъ въ кжщата на тюфекчи Ганя. При преминаването имъ презъ вратцата, единъ селянинъ съ своята суровица, до 10 д. турци повалилъ на земята. На тавана на Ганьовата кжща имало нѣколко мжже и жени, между които били: Димитръ Деневъ и Грозе Пенчовъ отъ с. Ахиево. Въ това врѣме тукъ прибѣгнала и една жена отъ с. Пандаклий съ 9—10 мѣсечно дѣтенце, което взело да плаче и хората почнали да я пъдатъ. Окаяната жена заплакала, прекрьстила се, цѣлунала невинното си дѣтенце, повдигнала го съ ржцѣтѣ си на горѣ, като че му посочвала небето, стиснала го за гушата и го удавила. Въ тъзи кжща имали щастието нѣкои да се запазжтъ до избѣгването си.

Кжщата на свящеиникъ Стайо Колевъ била на три отдѣления, добрѣ обградена и подъ всяко отдѣление имало по една особна изба. Стаитѣ, избитѣ и двата тавана се испълнили съ селяни, а единия заловило сѣмейството на свящеиника, именно: съпругата му Гана, дъщеритѣ Минка, Марийка и Райна, синоветѣ Савва и Георги, зетъ му Костаки, слугитѣ Пенчо и Михо. Свящ. Стайо, слѣдъ като обикалялъ нѣколко часа изъ града да убѣждава населението за да не бѣга, при завръщанието у дома си 4—5 д. турци го погнали, нъ той сполучилъ да избѣгне, като оставилъ коньтъ предъ вратитѣ, вжкналъ се вжтрѣ и запжналъ. Между находящитѣ се въ кжщата имало до 20 д. съ оржжие: Раде Радевъ, Жельо Георгиевъ, Иванъ Кжневъ — Ст.-Загорци; Драганъ Ивановъ, Кеменеджи Маринъ — Джамбазци; Недѣлко Стояновъ — Ахиевецъ и други, които свящ.

Digitized by Google

Стойо наричалъ *свои пушкари*. Турцитѣ като взели да разсичатъ вратитѣ, пушкаритѣ убили трима, а другитѣ се разбѣгали. Слѣдъ малко, тѣ домъкнали нѣколко тенекии съ газь, дали огънь на кжщитѣ, отъ които, двѣтѣ, съ находящитѣ се въ тѣхъ хора се стромолясали. А когато пламъкътъ наближавалъ да погълне и онжзи, на кояго въ тавана се намирало сѣмейството на свящ. Стайя и не било вечь възможно да слезе отъ гдѣто се било качило, едни се спуснали като котки по стълбоветѣ на асмата (лозата), а други покрива пробили и по едно дърво слезнали. На 20-й сутрeньта, тѣ свалили гредитѣ отъ покрива на плѣвника и нуждника, вмжкнали ги въ гириза, вмжкнали се вжтрѣ и насѣдали по грѣдитѣ. На дѣцата Савва и Георги, свящеиника направилъ креватче отъ дъски, спусналъ ги въ кладенеца надъ самата вода, а пакъ той се раскрачилъ на устата на кладенеца и всичко наблюдавалъ, като ималъ и една дъска за покривъ. Минка и Марийка не можли да търпятъ вонята въ гириза, отишли въ съсѣдната кжща на Казанджийката Гергевица; турцитѣ взели да блъскатъ на вратитѣ, Гергевица отворила и като владѣяла добрѣ говоримия турски языкъ, почнала да се моли, да се кланя, да благославя и турцитѣ не ги погубили. При тарашуванието имъ изъ кжщи, намѣрили домакинътъ Желя Георгиевъ, други двама граждани, едно 5 годишно селянче и на мѣсто ги убили, а женитѣ, които били до 20 за въ лагера покарали. Минка само изъ пжтя повърнали, защото била трудна, при това, носила въ ржцѣ и малко дѣте. Тя пакъ отишла при гириза, обадила се на майка си, нъ другитѣ жени я принудили да остави дѣгето вънь и тогава да влезе Нѣколцина даалии дошли за грабежъ, намѣрили дѣтего, а между натоваренитѣ на коня черги и него закрѣпили. При преминаванието имъ презъ Чирпапъ, каймакамина заповѣдалъ да се отнематъ ограбенитѣ вещи и да останатъ въ полза на чирпанското турско население, а не да се пренасятъ въ Родопитѣ. Даалиитѣ упорствували, нъ заптиитѣ отрѣзали вжжята, паднали дрѣхитѣ, истръсило се и дѣтето, което извикало, „мама“. Даалията посѣгналъ да го грабне, обаче, каймакамина не го оставилъ и предалъ го на казначея Ивана Молла-Геновъ. Слѣдъ освобождението, свящеиника едвамъ презъ м. септ. сполучилъ да намѣри дѣтето и на силомъ го отнелъ. На 21-й презъ нощьта, свящеиника излезналъ изъ кладенеца, повикалъ отъ гириза попадията, слѣдъ която се

Digitized by Google

поточили: Миика, баба Дона Чичковица, Драганъ Ивановъ и други десетина души селяни, обиколили да намѣратъ нѣщо за яденье, нъ само съ опеченъ отъ пожара лукъ се задоволили и сутрьнта на 22-й пакъ въ *благовонното* си жилище се въврели, а свящепника въ кладенеца. Въ гириза този пжть вонята се показала по остра отъ амонякъ, отъ всичко друго по отвратителна и съвършенно нетърпима. Мжже и жени рѣшили да избѣгнатъ отъ тамо, та ако ще би и въ огъня живи да ги изгорятъ турцитѣ. Тѣ се прехвърлили въ избата на съсѣдната кжща, гдѣто намѣрили нѣколцина селяни и едно дѣте, което, наскоро взело да плаче, турцитѣ извънь чули, нападнали, Драганъ и Маринъ почнали да стрѣлятъ, убили двама и побѣгнали. Женитѣ, между които имало и нѣкои ранени, на 21-й сутрьнта за лагера покарани нъ сполучили да се избавятъ, а пакъ свящепника Стайо на послѣдно врѣме подъ единъ корабъ намѣрилъ спасение.

Въ двоетажната и здрава кжща на Фучаджи Ганя се събрали около 200 д. мжже, жени и дѣца. Между мжжетѣ имали оржжие само Стефанъ Еньовъ, Пено Стояновъ, Бакжрджи Сжбе, Жельо Георговъ, Георги Ат. Макаковъ, Марко Стояновъ, Бр. Стефанъ и Костаки Зографи и двама селяни. По стѣнитѣ на кжщата пробили мазгали и приготвили се за отбрана. При първото нападение турцитѣ били отблъснати и оставили нѣколко мьртви прѣдъ вратитѣ. Слѣдъ малко пакъ нападнали, а на третия пжть като видѣли че сж натръкаляни около кжщата новечь отъ 60 турски трупове, два часа прѣди да се мрькне, единъ по единъ почнали да бѣгатъ. Въ това врѣме се явилъ нѣкой си голѣмецъ на конь, взелъ да ги осжжда и да ги укорява, защото бѣгали, нъ веднага изревалъ и килналъ се на земята. Нѣколцина отъ войницитѣ, които се спуснали да го завдигнатъ, паднали убити и другитѣ се оттеглили. Слѣдъ малко 5—6 души съ една диканя отпрѣдъ, доближили до трупа и говдигнали. Надвечерь тржбата засвирила, турцитѣ се оттеглили около града, борцигѣ си по отджхнали, а женитѣ и дѣцата се поуспокоили отъ гръмежа около тѣхъ. На 20-й сутрьнта кжщата била обиколена отъ хиляди манафи, черкези и граждане турци. Не възможно било да се противостои на срѣща. Разбили вратитѣ, нахлули въ двора и казали на мжжетѣ, ако се предаджтъ, всичко ще имъ се опрости. Едни останали съгласни, а други неискали да се предаватъ. Между това кжщата пламнала

Digitized by Google

и тѣ се прѣдали освѣнъ Зографа Костаки и Стефанъ Еньовъ. Мжжетѣ веднага били навръзани, на улицата извадени и съ ножове накълцани. Зографа Стефанъ се прѣдставилъ за гръкъ, елински поданникъ и билъ испратенъ за Одринъ; тамъ, обаче, щомъ се казало, че е уловенъ въ Ст.-Загора, неискали и да знаятъ за неговата народность и го обѣсили. Женитѣ и дѣцата били отправени въ лагера. А Костаки и Стефанъ Еньовъ като видѣли, че кжщата е обвзета отвсѣкъдъ съ пламакъ, първий побѣгналъ презъ керемидитѣ, нъ билъ застрѣлянъ, а пакъ послѣдния съ два револвера въ рѫцѣ. пробилъ пжть и скрилъ се въ единъ кладенецъ. Вечерьта излѣзналъ, обикалялъ, намѣрилъ и други 4-ма другари, помжчили се да избѣгнатъ вънъ изъ града, пакъ се върнали въ кладенеца, въ когото напускали дървета и камъне, влезли вътрѣ и пресѣдели безъ хлѣбъ и вода до 24-й Юлий. Гладътъ не имъ дотегналъ толкозъ, нъ жаждата била нетърпима. Често пжти спускали навуща въ водата, квасили ги и смучали.

Въ двора на Петко Ивановата фурна имало до 15 д. мжже и турцитѣ до единъ ги избили. Ат. Стеф. Гюджена който се случилъ въ фурната, избѣгналъ въ кжщата на Пужека Тодора, нъ слѣдъ малко и тамо нападнали, убили двѣ жени, а Гюджена отишелъ въ кжщата на дюлгеръ Стояна и качилъ се на тавана. На 20-й сутренята турцитѣ испълнили двора, почнали да стрѣлятъ и избили: абаджи Коле, дюлгеръ Минча, названтъ Въля, Барудоглу Георга, калдъръмджи Ивана, Мухичката Иванча и други още до 15 д. граждани. Само бекчи Илия който билъ затрупанъ въ една дупка съ лозови пръчки и Гюджена, останали живи. Послѣдния на 22-й сл знялъ отъ тавана, обиколилъ изъ нѣкои кжщя, намѣрилъ Неда Костовичина съ разрѣзани до ушитѣ уста, която го молила да я заколя и послѣ избѣгналъ за Мжглишъ.

Въ Господиновата кжща още на 19-й прибѣгнали 18 д. мжже, между които билъ и Георги Христовъ. Тѣ се качили на тавана и като чували писъци и глѣдали пламъцитѣ, страхували се да слезнатъ и цѣли осъмь дена сѣдели тамо безъ хлѣбъ и вода. Нѣколцина българе изъ с. Трънково обрани отъ турцитѣ, като останали голи, на 26-й дошли да си взематъ по нѣкой ямурлукъ. Съ обикалянието си изъ здравитѣ кжщя, съзрѣли скрититѣ на тавана, казали имъ че турцитѣ сж избѣгали и тѣ слѣзнали, тръгнали изъ града, срещнали двама

Digitized by Google

даалии съ натоварени конье съ бакъръ, убили ги, въ единия намѣрили 21,000 гр. взели паритѣ и заминали за Мжглишъ.

Въ кжщата на Атанасъ Кокеновъ се прибрали до 40 д. мжже и жени. Надвечерь турцитѣ прескочили стѣната и испълнили двора, нъ Иванъ Петковъ който се намиралъ вътрѣ, като прострѣлъ нѣколко души на земята, другитѣ се разбѣгали. Слѣдъ малко той видѣлъ, че турцитѣ съ голѣма сила наближавали къмъ кжщата, успѣлъ да се качи на една покрита съ гжсти листа черница, спотаилъ се тамо, а всички други между които били и Коле Пейковъ, Кжньо Ив. Кюселя, Димитръ Шахжновъ, Каньо Куневъ, Коле Томовъ, като овни исклани.

Такава черница, наричана по турски *шамъ-дудъ* се намирала и въ двора на Пенча Х. Славовъ, на която се качили мжже, жени и дѣца повечь отъ 30 д. Гжститѣ листа затуляли и хората никакъ не се виждали; нъ нѣкое отъ дѣцата испуснало фесътъ си на земята, турцитѣ обърнали внимание, почнали да стрѣлятъ и скрититѣ като пилци падали. Въ това турцитѣ голѣмо удоволствие намѣрили. Щомъ ударения се сгромолясвалъ и простиралъ на земята, тѣ казвали: „още една гарга (чавка) падна, стрѣляйте“. Въ разстояние на нѣколко минути, подъ черницата съ трупове било наслано.

Жельо Петковъ (Топала), който понапрѣдъ се намиралъ при опълченцитѣ, отпослѣ отишелъ въ кжщата на Стоила Партелчето, гдѣто имало повечь отъ 50 жени и дѣца, а само трима мжже. Вечерьта при освѣтлението на пламацитѣ, нѣколко войници и черкези нахлули въ двора и почнали да стрѣлятъ. Жельо отъ избата ударилъ едного отъ тѣхъ, другитѣ избѣгали, а той му прибралъ винчестера, револвера и сабята. Слѣдъ 1—2 часа пакъ се показали около 15 д. манафи, свалилъ и отъ тѣхъ 5—6 души, а на 20-й презъ нощьта наедно съ женитѣ и дѣцата промжкнали се покрай заспалата стража и заминали за Казанлжкъ.

Въ кжщата на мутавчи Марка избити: касапъ Демиръ и синъ му Димитръ, Хр. Пашовски и синоветѣ му Раде и Петръ и други до 80 души, които били нахвъргани въ извора, надули се като мѣхове и побѣлели като щавени кожи.

Въ избата на Ивана Клинката имало около 20 души. Запалената кжща се срутила и хората прави изгорѣли. Слѣдъ освобождението ги намѣрили черни като арапи.

Digitized by Google

Кѫщата на Стоянча Попоглу въ която имало до 200 д. граждани и селяни, слѣдъ като била обградена отъ турцитѣ, послѣ запалена, всички които излизали навънь за да избѣгнатъ огъня, тамъ на мѣсто оставали.

Прибѣгналитѣ въ конака на Шемши бея около 250 д. селяни мѫже жени и дѣца. едни избити, а други до единъ исклани.

Въ съсѣдната кѫща на Кара-Кѫне исклани до 80 души мѫже, жени и дѣца.

Дворътъ на салханата билъ пъленъ съ коля и около 400 д. мѫже, жени и дѣца отъ селата. Всички до единъ избити.

Въ Избата на Стояна Матевь убити до 50 д. мѫже повечето селяни, а женитѣ обрани и изнасилвани. Тукъ били съсѣчени Х. Тодоръ и Славе Коеви и Койчо Славовъ.

Въ избата на Коле Кавалджиевь и въ кѫщата на Анастасъ Х. Николовъ избити и исклани до 150 души.

Кѫщата на сапунджи Тане била пълна съ граждани и селяни отъ двата пола. На 20-й сутреньта турцитѣ нахлули въ двора и българетѣ веднага се предали като нахвъргали кой каквотоималъ върху си: пари, часовници, прьстене и прч. и просили милость. Турцитѣ обаче, щомъ разграбили паритѣ, извѫкнали ножоветѣ, почнали да колятъ наредъ и не ги спиралъ нито женский плачъ нито дѣтинский писъкъ. Споредъ показанията на Гана Василева, тукъ били исклани до 500 д. и двора до 4 прьста въ кръвь потѫналъ, тъй щото и обущата на краката се пълнили. Само нѣколко момичета и млади жени помилвани.

Въ кѫщята на Андона Пашоглу, Праматоръ Кѫня, Ивана Бальовъ, дяда Банка, въ цьрквата Св. Николай съ стотини хора били исклани.

Атанасъ Читака отишелъ съ жена си Тошка въ кѫщати на чорбаджи Анастаса. Башибозуцитѣ ги нападнали, Атанасъ имъ далъ паритѣ си, повторно го претърсили и го убили. Жена му като го видѣла прострѣнъ на земята, съ гнѣвъ извикала: „Какви се звѣрове вий! човѣкътъ ви даде паритѣ си самоволно, претръсихте го и защо го убихте?“ Тѣ обаче, на минутата и нея съсѣкли, а слугинята имъ Мина 15-годишна мома съ себе забрали.

Халачъ Дечо се пѫхналъ въ скривалището у дома си съ увѣреность че никой неще може го намѣри. Кѫщата била запалена и безъ да го дири нѣкой, той самъ се изпѫкналъ

Digitized by Google

навънь, уплашенъ, почналъ да се върти като щуръ, два—три пжти престжпялъ пакъ се повръщалъ, почналъ и да вика като лудъ, турцитѣ налѣгели, съсѣкли го на мѣсо, а Петръ Колевъ който се намиралъ въ сжщия дворъ, сполучилъ да избѣгне въ една турска кжща гдѣто намѣрилъ до 15 д. българе убити а пакъ въ друга, само жени и дѣца исклани.

Нѣма да се намѣри сѣмейство въ града, което да не е изгубило поне една жива душа. Даже и онѣзи които избѣгнали по отъ рано и тѣ сж оставили по нѣкоя жьртва ако не въ града, то въ бѣгството си, тъй като измрѣлитѣ отъ тѣхъ въ Сѣверна България, било отъ студъ, било отъ неволя възлизали на 950 д. отъ мжжкий поль и 240 отъ женский. А пакъ отъ останалитѣ въ града и цѣли сѣмейства сж уничтожени:

Велчо, Христаки, Стойчо, Георги, Антонъ, Марийка и Бона — всички отъ единъ дворъ, исклани. На послѣднята и ржцѣтѣ отрѣзали а отъ кръвьта ѝ вежди теглили Най-послѣ като подлегнали да колятъ и 10-годишното Бонино момиче — Руска, баба Иваница, която незаслужвала да хаби турския ножъ, понеже, като стара и така щѣла да умрѣ, почнала съ сълзи да се моли и казала: „Всички исклахте, умилостивете се и оставете поне хубавото това момиченце“. Турцитѣ непогубили Руска, нъ пакъ отъ това сѣмейство никой не останалъ, защото, тѣ я взели съ себе, потурчили и неискала вечь да се върне надирѣ.

Мите Айранътъ въ това врѣме билъ болѣнъ и лежалъ въ кжщата си. Нѣкои отъ гражданитѣ турци го натиснали за пари, той извадилъ пълна мушама съ злато и предалъ я въ ржцѣтѣ имъ; послѣ взели да го биятъ, да го мжчятъ за да каже гдѣ има скрити пари а най-сетнѣ го убили. Отъ това сѣмейство сж погубени: Иванъ, Санде, Тодоръ, Ангелинъ, Петръ, Райчо и Желью Айранови.

Дядо Желью Лесицата, жена му, снаха му Рашка, Семо, Тачо и Стоянъ, всички отъ едно сѣмейство, избити.

Коле Балабановъ (попа) уловенъ отъ граждани турци, комуто казали: „Коле чорбаджи, ти си нашъ приятель, ний нѣма да те убиемъ, нъ ще ни дадешъ колкото пари имашъ а ти пакъ ще си спечелишъ, па и царство ще си добиешъ“. Коле имъ далъ паритѣ си, послѣ взели да го мжчатъ, извадили го на улицата и го убили предъ дюгена му.

Digitized by Google

Коле, Петко, Русе, Стефанъ, Стоянъ и Петръ Проданови исклани.

Кѫньо Лапана, Димо, Желѣзко и 7-годишното дѣте Пенчо К. Лапана убити а Желѣзко който билъ уловенъ у двора си, турцитѣ напалили огънь и като чивирме го пекли.

Стоянъ, Иванъ, Бончо, Славе, Б. Бончевъ Кокенови, едни избити, други исклани.

Стоянъ Димитровъ наедно съ четирмата си синове: Димитръ, Пеньо, Генчо и Марко, избити.

Въ кѫщата на Бончо Марковъ убити: Иванъ Марковъ, жена му, Демирчо Пѣевъ, синъ му Димитръ, а Бончо билъ закланъ нъ недокланъ, та дълго врѣме се мѫчилъ, пѫшкалъ, хрѫкалъ а най-послѣ билъ докланъ и накълцанъ отъ други.

Деца и мѫжьтъ ѝ които живѣли въ кѫщата на свящ. Стойо, наедно съ двѣтѣ си дѣчица били затиснати подъ изгорѣлата кѫща и слѣдъ освобождениего ги намѣрили цѣли и като въглень черни. Такива съвършенно уничтожени сѣмейства има много, нъ ний нѣка представимъ сега по едно-двѣ дѣла и отъ другитѣ турски звѣрства за които по-горѣ споменѫхме:

Шопа Димитръ, 70 — 75 годишенъ човѣкъ, богатъ търговецъ, считанъ отъ гражданитѣ за милионеръ, уловенъ отъ турцитѣ наедно съ сина си Наня, взели имъ паритѣ гдѣ каквото имало, послѣ ги вързали, повалили на земята, напалили огънь на грѫдитѣ имъ, сварили си кафе, пили и си отишли, а Димитръ и синъ му отъ болки умрѣли.

Кара-Коле Крьстевъ, богатъ землевладѣлецъ, който разполагалъ и съ нѣколко стотини овци, като дошли русситѣ и опълченцитѣ, пусналъ една бъчва отъ 50 мѣри вино, хваналъ и свирци, черпилъ, гощавалъ и като глѣдалъ около себе русски и български войници, отъ радость сълзи ронилъ. На 19-й той неуспѣлъ да избѣгне, а въ сѫщия день го посѣтилъ нѣкой си неговъ приятель Халимъ Янѫкоглу съ двамина свои другари. Вързали го добрѣ, мѫчили го за пари, туряли му горѣщо желѣзо на врата и го питали: „Ей Кара-Коле, какъ си сега? колко дена царувахте? Стига, стига деветь дена! Сега на васъ сатѫръ! сатѫръ! Халимъ му взелъ всичкитѣ пари, послѣ го развождалъ като мечка цѣли три дни изъ града за да гледа голѣмата турска сила. Едни го плювали изъ улицитѣ и се подигравали съ него, други го били и казвали да повика русситѣ на по-

Digitized by Google

мощь а най-послѣ като яре го заклали, а овцѣтѣ и стоката му разграбили.

Двама турци отъ Ст. Загорскитѣ села, уловили единъ познатъ на тѣхъ българинъ на име Марко, тоже селянинъ, повалили го на земята и го заклали. Послѣ го закачили предъ единъ дюгенъ на стрѣхата и викали: „Хаа! Марковото месо е евтино, една ока петь пари“. Рѣзали на кѫсове и изъ улицата хвъргали.

Въ лозята Османица (сега Гебранъ-махала), на една круша билъ закованъ съ гвоздеи на рѫцѣтѣ и краката единъ мѫжь и слѣдъ освобождението намѣрили голитѣ кости.

Сали Дерлиоглу съ свои двама другари отишли въ кѫщата на съсѣда си Черенъ Коля, уловили го и въ двора на една черница по рѫцѣтѣ и краката го заковали.

На крушата въ една нива (сега дворъ на Коле Суровчето), имало закачени нѣколко кожи отъ хора съ сено пълни.

Жельо Ивановъ при избѣгването си изъ Ст.-Загора съ много мѫже, жени и дѣца, между които билъ и Х. Славе отъ Саллабашовитѣ, едъръ и пъленъ човѣкъ, застигнати отъ черкези и башибозуци и обградени, тамо пренощували а сутреньта закарани на Аязма-баиръ гдѣто по бадемитѣ висѣли около 20 д. мѫже, жени и дѣца а нѣкои и съ краката нагорѣ.

Моне Петковъ който билъ скритъ на тавана въ една кѫща около моста на Горчивата-чешма, слѣдъ два дена видѣлъ единъ раненъ опълченецъ когото турцитѣ докарали на моста, вързали му рѫцѣтѣ, завдигнали сухи тръньe отъ плета на гробищата, нахлули ги на главата му, насипали газъ и ги запалили, а 7 души съ насочени къмъ него пушки вардили. Опълченеца изгорѣлъ и никакъвъ гласъ неиздалъ.

На 70 годишния старецъ дяда Дянка черепътъ разрѣзали и мозъкътъ му съ клечка извадили, като че нѣкаква медицинска операция правили.

Стояна Стойчева отъ с. Сарѫ-Смаилъ като немогла да извади бърже сребърната си гривна, турцитѣ ѝ прерѣзали рѫката и закарали въ лагера, а послѣ наедно съ другитѣ жени испратена въ Одринъ, гдѣто и умрѣла отъ болки.

Енчо Славовъ отъ сѫщото село билъ въ домътъ на свящ. Стайя и като сполучилъ да избѣгне, видѣлъ въ една кѫща мѫжъ и жена заголени, членоветѣ имъ отрѣзани и поставени върху имъ за поругание.

Digitized by Google

Кулавия дядо Митко Жековъ отъ с. Кючукъ-Хасанъ слѣдъ като билъ застрѣлянъ, отрѣзали му члена и косата и въ устата му ги пѫхнали.

Русситѣ сѫ видѣли въ с. Пиргосъ сѫщо и надъ Шипка, а румѫнитѣ при с. Солановци свои войници съ отрѣзани членове и при този само новъ за тѣхъ възмутителенъ фактъ, сълзи ронили и актове съставили. Нъ ако бѣхѫ видѣли извършенитѣ надъ мирното българско население звѣрства, които сѫ повечъ отъ възмутителни и, два примѣра поне отъ изложенитѣ въ тъзи страница, какво ли щѣхѫ да кажѫтъ! Ний отъ душевно вълнение, спираме и не искаме повечъ факти да навождаме, а ще добавимъ, че и цифрата на избититѣ селяни, показана отъ Ст. Загорскитѣ граждани, трѣбва да бѫде още повечъ увеличена, защото, много селяни сѫ избити и по домоветѣ си. Споредъ доставенитѣ ни свѣдения отъ Г. П. Руссески, койтоималъ случай да обиколи слѣдующитѣ 14 села съ продажба на своитѣ книжки, отъ достовѣрни источници изучилъ, че само отъ тѣзи села сѫ погубени около 3200 д. мѫже, жени и дѣца

Въ селото Гюпхала се прибрали жителитѣ отъ селата: Сарѫ-Смаилъ и Дервента. Тѣ 4 дена се защищавали, много черкези избили, нъ като не било възможно да противостоятъ до край, едни натоварили колята си съ дрѣхи и потеглили за Ст. Загора, а други останали въ селото. Отъ пристигналитѣ въ Ст. Загора малцина били избити, нъ останалитѣ въ селото, до единъ. Тѣ били клани, на кѫсове рѣзани, а Станча Диневъ на една круша обѣсили. Избититѣ отъ това село мѫже, жени и дѣца, възлизали на 280 души, а селото съ църквата и училището изгорѣни.

Отъ селото Сарѫ-Смаилъ убити до 380 души.

Селцето Курбетето броило 650 д. жители, отъ които 225 д. влезнали въ рѫцѣ и убити, т. е. повечъ отъ $^1/_3$ часть.

Жителитѣ на с. Акбунаръ, които исцѣло прибѣгнали въ Ст. Загора, избити до 120 д. мѫже, жени и дѣца.

Въ с. Кючюкъ-Хасанъ избити до 150 д. които неизбѣгнали. Стойчо Калиновъ закаранъ въ Сейменъ, вързали му рѫцѣтѣ и краката едни задруги, истурили една тенекия газъ отгорѣ му и го запалили. Той ревалъ като волъ и като мишка се опекълъ. Динчо Лозановъ, човѣкъ богатъ, често пѫти давалъ пари въ заемъ на околнитѣ турци, които въ този случай

Digitized by Google

се показали като негови покровители, уловили го съ измама, затворили, обезчестили дъщеря му Мария, послѣ отишли при войската, испратили нѣколко души войници при него, вързали го и веднага на въжето го прикачили, нъ прѣди да го обѣсатъ, той имъ казалъ: „Хей глупци, мене ще обѣсите, нъ свѣтътъ нѣма да се свърши; невиждате ли руссигѣ и комитигѣ, а тѣ нѣма да ви оставатъ на мира, до гдѣто тѣзи варварства вършите".

Въ селото Акче-Ибрямъ исклани 130 души, а общата цифра съ избититѣ въ Ст. Загора, възлизала на 250 д. Въ това село много жени и моми обезчестени.

Жителигѣ на с. Ахиево почти всички се прибрали въ града, гдѣто погинали до 120 души. Недѣлко Недѣлковъ мжжки се защищавалъ въ селото си; около 15 д. черкези изгрѣпалъ, нъ най-послѣ и той падналъ убитъ, като му взели и 75,000 гр.

Отъ селото Гючерлий въ Ст. Загора избити 73 д. мжже, 7 жени и 104 дѣца — всичко 184. д.

Хаджи Тихиръ-ага, който ималъ чифтликъ въ с. Арпаутито, самъ истрѣпалъ до 30 д. мжже, които не били успѣли да избѣгнатъ, а всички избити мжже, жени и дѣца възлизали на 120 д.

Въ с. Джамбазито имало избити и исклани до 280 д.

Отъ с. Куртъ-Бунаръ 365 д. мжже, жени и дѣца. Отъ с. Бюледжикъ до 200 д. Отъ Трънково 120 д. Отъ Радне-Махле 360 души.

Убийства, кланьета, обезчестявания и всички други безобразия въ продължение на 60 часа, въ града никакъ непрѣсганали. Нѣкои отъ турцитѣ ако и да се предавали на сънь за една кратка отпочивка, други, обаче, продължавали.

На 22-й презъ нощьта се запалила магазията на Иванча Салла[illegible]ашовъ, въ която се намирало голѣмо количество газь, ракия, и спиргъ. Ненадѣйно се чуло едно подземно избухване и така силно изгърмѣло, като че нѣколко десятки батареи дали залпъ и предвѣщавали наближаването си къмъ града Земята ужасно се потърсила, зданията отъ основа се залюлели; турци, туркини, черкези и манафи се исплашили, караулитѣ своитѣ постове напуснали и въ лагера се прибрали, а нѣкои отъ войницитѣ тичали изъ града и викали: *„Динъ кардашларъ, чыкынъ, качынъ, московъ гелйоръ* (братя по вѣра, излезте, бѣгайте, московеца дохажда). Онѣзи отъ гражданитѣ турци, които намѣрили коля, товарили и бѣгали; други пѣши, по-

Digitized by Google

влекли жени и дѣца по Чирпанското шосе, а нѣкои по Карабунарското. Сѫщо и войската се отправила къмъ Карабунаръ, за гдѣто били покарани и събранитѣ въ женския лагеръ българки, тъй щото въ града никой неостаналъ, освѣнъ скрититѣ по тавани, изби, нуждници, кюпове и по разни дупки нѣколцина българе, които на 23-й сутренята единъ по единъ почнали да излизатъ. Свящ. Стайо, Генчо Кирчовъ и други множина изъ кладенцитѣ се измѫкнали; свящ. Русе, Коле Боевъ, Димо, Дончо, жени и дѣца отъ горѣщитѣ изби се избавили; Хр. Р. Джангѫровъ и онѣзи които се слагали между мъртвитѣ трупове, отъ вонята имъ поотдѫхнали и, като се събрали около 300 д. отъ всичкитѣ махали, натоварили 7 магаренца съ хлѣбъ, вино, ракия, потеглили за Мѫглишкий мънастирь, който билъ пълненъ съ бѣжанци. При тръгването имъ изъ града, намѣрили на улицата 8-годишното дѣте Стефанъ Ганевъ и взели го съ себе. Майка му оставила въ него златенъ пръстенъ, елмази, пари и казала му, който го намѣри, съ тѣхъ да го отгледа. Дѣтето било заведено въ Мѫглишъ и предадено на майка му. А пакъ Таша Момчева, която еднакво милѣяла за дѣтето си и паритѣ, въ трудно положение била поставена. Тя имала едно 3—4 годишно дѣте, на име Желью и доста тяжъкъ товаръ отъ бѣли пари. Когато потеглила да избѣгне изъ града, намѣгнала дѣтето и паритѣ, обаче, двѣтѣ не се носили. Дѣтето мило, не ѝ се оставя, нъ и паритѣ мили. Найпослѣ рѣшила да остави дѣтето, понеже като млада, съ дѣте щѣла да се сдобие, нъ паритѣ мѫчно се печелили. Тя оставила дѣгето на улицата, нагръбила се съ паритѣ, тръгнала и дѣгето почнало да вика: „мамо! мамо! вземи ме, гдѣ ме оставяшъ“. Тана се повръща, взема и него въ рѫцѣ, товара тяжъкъ, не се върви, оставя паритѣ, нъ умътъ ѝ въ тѣхъ. Пакъ се повръща . . . . а хората около нея крачатъ напрѣдъ, бѣгатъ и никой не обръща внимание на паритѣ ѝ.

На 29-й Юлий Димо се завърналъ съ двама другари въ града, заровилъ убититѣ си братя Стояна и Русе, майка си Злата, зета си Михаила Трифоновъ и пакъ заминѫли за Мѫглишъ.

На 1-й Авг. се завърналъ въ града и свящ. Стайо да прибере дъщеря си Мина която била родила. Тогава той намѣрилъ здрави кѫщя само по крайщата а въ средата на града и чаршията исцѣло били изгорѣли. Улицитѣ, кѫщята и избитѣ били пълни съ мъргви тѣла, нѣкои раздрѣпани отъ кучетата и

Digitized by Google

вонята била нетърпима. При Ески-джамия имало нѣколко грамади отъ убити турци. А пакъ пространството гдѣто на 19-й Юлий стана сражението, исцѣло било покрито съ гнусни трупове, тъй като падналитѣ опълченци и русси останахѫ невдигнати, сѫщо и турцитѣ, предадени на грабежъ и други звѣрства, неуспѣли да вдигнатъ своитѣ. Слѣдъ нѣколко врѣме турското правителство взело мѣрки да се заровѧтъ мъртвитѣ и докарало за това хора отъ Чирпанъ, нъ като небило възможно вдигането на хиляди разложени вечь тѣла, тѣ ги влачили край изгорѣлитѣ кѫщя, суринвали върху имъ стѣнитѣ и ги покривали, а нѣкои въ кладенци и нужднци хвърлали. Ужасното зрѣлище, което е представлявалъ тогава цвѣтущия по-напрѣдъ , градъ Ст. Загора, никой не ще бѫде въ състояние да опише То е на мнозина извѣстно по слухъ само, нъ твърдѣ малцина сѫ имали нещастието да видѫтъ съ своитѣ очи, родний си градъ въ такова едно положение!

Заробенитѣ. Сюлейманъ паша, който заповѣдалъ на турцитѣ да не оставятъ нито единъ българинъ живъ, като узналъ че въ разстояние на 3—4 часа между убититѣ мѫже се образували купища и отъ женски, и дѣгински трупове, които, разумѣва се, неще може да прѣдстави нито за комити, нито за размирници, надвечерь запрѣтилъ убиването на жени и дѣца и казалъ да ги завождатъ на особно мѣсто къмъ турския лагеръ.

Попадналитѣ въ рѫцѣ, мѫже, жени и дѣца, турцигѣ ги считахѫ и наричахѫ *есири* (роби — като че въ сражение да сѫ плѣнени); нъ тѣ не сѫ били и само роби, а повечь нѣщо, защото господарьтъ на дѣйствителния робъ, ако и да има неограничена власть надъ него, никой пѫть не посяга на живота му или на честьта на робинята си — насилственно. Турцитѣ обаче, съ мнимитѣ свои роби всичко извѫршихѫ, прѣдъ нищо не се спрѣхѫ, а най-голѣмо удоволствие въ рѣзня и обезчестявания намирахѫ.

Споредъ показанията на Радка Димова, кояго наедно съ стотина души мѫже и жени уловена — току щомъ било приказано отъ Сюлейманъ паша жени и дѣца да не се погубватъ, закарали ги въ кѫщата на Малкоча, гдѣто мѫжетѣ на страна отдѣлили и прѣдъ самитѣ врата ги исклали, а женитѣ на мръкване въ Кутановата бахчия закарали. До това врѣме когато убититѣ се считали повечь отъ 3000 д. въ бахчията само около 100 жени, моми и дѣца били докарани. Черкези и башибозуци като

Digitized by Google

хищни звѣрове съ вирнати глави и засукани мустаки наоколо обикаляли. Слѣдъ малко щомъ докарали и други до 200 жени, единъ прѣзъ други се хвърлили върху тѣхъ. Младитѣ и красиви жени и моми прѣдъ лицето на своитѣ майки, по стари сестри, съгражданки, селянки, а нѣкои и прѣдъ очитѣ на своитѣ дѣца, били изнасилвани. Всички въ единъ гласъ викали, плакали и пищѣли — нъ нѣмало помощь отъ нигдѣ. Едни се боричкали съ турцитѣ за да запазятъ честьта си; други си скубали коситѣ, трети бѣгали и се криели изъ мнжеството, нъ все въ тѣхнитѣ ржцѣ попадали. А пъкъ тѣжко и горко на онжзи, която отъ множеството се задѣляла. Тя между живитѣ вечь не се считала!

Една отъ гражданкитѣ на име Дебелата Анна, която по отдавна била изгубила уважението на своитѣ съгражданки, въ този случай, обаче, часть отъ грѣховетѣ си тя исплатила. Когато на много мѣста моми и жени били на земята повалени и съ по десетина души черкези и башибозуци обиколени, Анна се затекла въ шатъра на Сюлейманъ паша и съ сълзи на очи всичко му изложила. Сюлейманъ паша веднага испратилъ войска при женитѣ, която пропждила черкезитѣ и башибозуцитѣ и въ лагера вечъ подобни звѣрства не се повторили; нъ войницитѣ често пжти допускали на нѣкои отъ турцитѣ, особно на гражданитѣ, да отвличятъ на страна онѣзи момичета на които имали око и ги изнасилвали.

Обезчестявания ставали най-много по кжщята, тамъ гдѣто били намирани женитѣ, слѣдъ като избивали мжжетѣ. Такива безобразия сж вършени и по улицитѣ. А пакъ въ кжщата на Чольмекчиоглу, жени сж дьржани по три дни и на 21-й сж закарани на лагера въ бахчията.

Башибозуцитѣ, както и войницитѣ, като улавяли жени край града, голи ги съблича хоро да имъ играятъ; послѣ ги изнасилвали и тогава въ лагера закарвали. Окаяннитѣ жени като преминавали изъ улицитѣ между труповетѣ, съ писъкътъ си въздухътъ цѣпили. Една викала: Олеле Боже! и Ивана сж заклали; друга, и Стояна сж убили; трета, и Драгана сж проболи, Антона съсѣкли, Господина въ огънь изгорили, какъ ще живѣя безъ мжжътъ си, какъ ще исхранж дѣцата си . . .

Женитѣ изобщо доказватъ, че турцитѣ налитали повечето на селянкитѣ отколкото на гражданкитѣ. Въ кжщата на Каб-

Digitized by Google

зималъ Пеня Стояновъ имало събрани до 200 жени и дѣца почти изъ селата, а мѫжетѣ били около 20 д. нъ съ оръжие. При нападението кѫщата, тѣ се защищавали тъкмо 4 часа — до вечерьта и повечь отъ 100 д. турци избили. Когато настѫпила нощьта, кѫщата се испълнила съ турци, може би да имало до 500 д. Пеня и другаритѣ му убили, а женитѣ и дѣцата обградили. Едни отъ дѣцата съ щиковетѣ си пробаждали, други съ сабитѣ клали. нѣкои въ огъня живи хвърлали, женитѣ голи съблича̀ли, съ свѣщи ги разглеждали, съ часове безчестили и послѣ въ лагера завождали.

Тана Василева, мома 20-годишна като бѣгала изъ улицата за да се скрие негдѣ, двама отъ гражданитѣ турци я заловили и повалили на улицата да я обезчестятъ. Тя почнала да вика, нъ обърнала вниманието и на други четирма които я обиколили и когато вечь да се докоснѫтъ до нея, измѫкнала изъ джобътъ си единъ възелъ, захвучила го на далечь и извикала: „како, скоро вземи кръпата съ алтѫнитѣ“. Въ възела имало само нѣкой грошъ бѣли пари, нъ като чули турцитѣ думата „алтѫни“, всичко презрѣли, впуснали се слѣдъ възела, взели да се борѫтъ, а Тана сполучила да избѣгне и се скрие.

Юсменъ-ага слѣдъ като прибралъ житата на селянитѣ отъ Сюютлий (Бѣлчово), забралъ и всичкитѣ момичета които се намѣрили въ селото, държалъ ги въ конака си до повторното пристигание на русситѣ, каралъ ги голи хоро да му играятъ и всички до едно обезчестилъ.

Тефикъ-бей овладѣлъ житата на чифлицитѣ си въ селата Ахиево и Сулмешлий само съ моми и жени, които, и диканитѣ голи карали, и житата насипали, вѣяли, събирали и всичко друго като отъ майка родени, вършили.

Баба Рада ако не е била зрителка на всичкитѣ 293 д. избити въ с. Караатлий за които споменѫхме по напредъ, тя поне половината отъ тѣхъ съ очитѣ си е видѣла; сила е и неволно зрителка на хорото, което заставенитѣ моми и жени, голи сѫ играли за удоволствие на турцитѣ.

Кина и Донка Дпневи отъ с. Акче-Ибрямъ обезчестени наедно съ други моми и послѣ удавени.

Злата Иовчева отъ с. Кичилеръ-махле, слѣдъ като била ранена въ кракътъ, послѣ изнасилвана и по тъзи причина се хвърлила въ единъ кладенецъ, нъ била извадена. Наедно съ

Digitized by Google

нея били обезчестени и други 6 момичета, които, тоже се нахвърлили въ кладенци.

Кратковрѣменното черно тегло на мнимитѣ турски робини, е било много по тяжко и по ужасно отъ онова на вѣчнитѣ дѣйствителни робини. При всичко че се изминахж вечь 22 г. отъ тогава, обаче, пострадалитѣ, сжщо и зрителкитѣ пакъ немогжтъ задържа сълзитѣ си когато расказватъ за тѣзи звѣрства.

Женитѣ и дѣцата слѣдъ приказанието на Сюлейманъ паша, ако и да не сж вечь убивани наредъ като мжжетѣ, нъ пакъ тукъ-тамъ сж доста погубени. Женския лагеръ се намиралъ при латинскитѣ гробища. Тукъ женитѣ и дѣцата три дни безъ хлѣбъ прекарали. Войницитѣ имъ носили вода въ саки пълна съ нечистотии; нъ много жени отъ жажда премирали и били принудени да пиятъ отъ вадата, вода, размѣсена съ кръвь.

На 21-й край лагера прекарали около 40—50 д. мжже граждани и селяни уловени и навързани съ вжжа. Женитѣ се впуснали да поговорятъ коя съ мжжа си, коя съ брата си или баща си, но не имъ се позволило да приближжтъ до тѣхъ. Турцитѣ ги закарали при шатъра на Сюлейманъ паша и застрѣляли така както били навързани. Слѣдъ освобождението, навързанитѣ кости още се търкаляли по поляната и тогава прибрани отъ гражданитѣ. Въ сжщия день слѣдъ обѣдъ, войницитѣ се наредили отъ двѣ страни въ Бутановата бахчия, сключили сабитѣ си, а женитѣ една слѣдъ друга, преминавали отдолу и станали, формални робини.

Караулътъ, който презъ нощьта отъ изгръмяването на Саллабашовия спиртъ билъ избѣгналъ въ лагера при войската, сутрѣньта на 22-й пакъ обиколилъ женитѣ и почналъ да се распорежда за отправянието имъ къмъ Карабунаръ. Между женитѣ и дѣцата които възлизали до 10,000 д. имало само трима мжже: дядо Койо Обѣсника, дядо Василъ и единъ селянинъ, нъ по коя причина и тѣ не сж погубени, никой неможи да опредѣли. — Янула, синътъ на дяда Коя убили; дългогодишния членъ въ мезлиша Х. Христодула на улицата заклали, а синътъ му Димитра на кжсове съсѣкли и въ кладенеца нахвърлили; правителственния ковчежникъ Деча Георгакиевъ проболи и, онѣзи даже, които, ежедневно разни благодѣяния имъ правили, небили пощадени, а отъ самитѣ облагодѣтелствовани лица, погубени.

Digitized by Google

Преди да тръгнатъ женитѣ, преминали турскитѣ сѣмейства съ които била и вземената отъ Мехеледжи Мехмеда, облечена въ турски дрѣхи — Руска Черковкина, която сполучила да се вмѫкне въ лагера на женитѣ и наедно съ тѣхъ потеглила за Карабунаръ. Тя била трудна, въ желѣзницата родила и турското фередже ѝ послужило за пелени на дѣтето.

При тръгването на женитѣ отъ Ст. Загора, раненитѣ измежду тѣхъ и малкитѣ дѣца които останали безъ майки, или пъкъ майката имала двѣ-три и немогла да ги носи, били натоварени на коля, а всички други пѣши и придружени отъ войска.

Въ двора на Тачо Влаевъ до Х. Димитровата чешма имало голѣмъ складъ отъ санджци, черги, келими, дрехи, котли, казани и пр. [1]). Когато преминали женитѣ отъ тамо, по заповѣдь на Сюлейманъ паша, вратитѣ били отворени, на по голитѣ жени раздали по една стара дрѣшка, на нѣкои и по едно счупено котленце за вода и тѣ ги нарамили като чергаритѣ.

Войницитѣ които придружавали женитѣ, още въ лагера облѣкли въ турски мѫжки дрѣхи Ганчева Іоковица отъ с. Сарѫ-Смаилъ, която била млада и много красива булка. Въ пѫтуването не я испускали измежду си и често се задѣляли на страна по нѣколцина съ ней и я безчестили. Презъ деньтъ войницитѣ не се рѣшавали да влизатъ между женитѣ а само устата и рѫцѣтѣ на сакаджиитѣ които вървели извѫтрѣ, се омръсвали. Вечерьта обаче, като стигнали въ корията при с. Ахиево, гдѣто ушъ пѫтя забрѣкали, цѣлата нощь селянкитѣ

[1]). Този складъ билъ собственность на Сюлейманъ паша. Той испратилъ едка рота войници да обиратъ кѫщята и всичко по добро, тамо занисяли. Войницитѣ съобщавали и за лицата които намирали по крупни суми пари, а Сюлейманъ паша ги повиквалъ и прибиралъ паритѣ отъ тѣхъ.

При обиритъ, черкезитѣ и башибозуцитѣ, сѫщо и нѣкои отъ войницитѣ, носили на шията си по една чанта или торба, въ която пѫхали пари, гривни, прьстени, ушники и нанизи. Тѣ нѣмали търпѣнието за да извади жената сама прьстеня или гривнята, нъ веднага рѣзали прьсть, рѫка и въ торбата пѫхали. А пакъ ушникитѣ още полесно грабили. Тѣ ги дръпвали, ухото се расцѣпвало или съ една часть отъ него, ушникътъ въ чантата се намиралъ. Щомъ забелѣзвали въ политѣ на сукмана на селянката зашити пари, не си правили трудъ да распарятъ и да ги вадятъ, а отрѣзвали онъзи часть гдѣто сѫ паритѣ и отминавали.

Digitized by Google

на мира неоставили. Войницитѣ нито отъ дѣцата се свѣнували, нито отъ старитѣ жени се срамували. Нѣкои момичета които неможли да понесжтъ този позоръ и грубостьта на турцитѣ, съ преминаването си презъ рѣката, вжтрѣ се нахвърлали. Падналитѣ въ дълбокитѣ мѣста, тамо си и останали, а онѣзи въ плиткото, били извадени. Много отчаяни жени и дѣцата си исхвърлали. Баба Мария Басмаджиева, която, на всичко това по неволя била свидѣтелка, отъ дълбочинитѣ на сърдцето си въздишала, всяки пжть се възмущавала, отъ страхъ и трепетъ се облада ала, въ жилитѣ ѝ кръвьта замръзвала щомъ си припомнувала, особно за бе нравственността въ този случай на турцитѣ, борба та и писъцитѣ на женитѣ и момитѣ. между които се намирала и милата ѝ дъщеря, — до това врѣме пазена отъ ней повечь отъ очитѣ си.

Разстоянието между Ст. Загора и К.-Бунаръ било до 35 к. нъ за женитѣ се видѣло по дълго отъ 350 а пакъ за войницитѣ, като 3 клм. Тѣ развождали женитѣ, ту на една посока ту на друга. Обикаляли, врѣме губили, та едвамъ на втората вечерь около Карабунаръ пристигнали и въ разоранитѣ нивя по грудкитѣ (тезецитѣ) се сложили. Младитѣ и красивитѣ на които теглото въ миналата ношь, на всяка стжпка предъ очитѣ се представлявало, още презъ деньтъ нацапали лицето си съ кал и вечерьта се въврели между по старитѣ. Войницитѣ обаче, съ запалени кибрити ги дирили, гледали и изнасилвали. Плачътъ и писъка се подновили и продължавали. На другия день сутреньта се качили на желѣзницата, едни предназначени за Пловдивъ а други за Одринъ. Въ Сеймень трена спрѣлъ за нѣколко минути и селянитѣ по заповѣдь или доброволно раздали презъ прозорцитѣ по малко хлѣбъ на женитѣ, които отъ 4 дена хлѣбецъ небили накусили.

Пристиганието на *робинитѣ* въ Одринъ било извѣстно. На станцията за любопитство излезнали: грьци, арменци, евреи, а пакъ черкези, даалии и граждани турци, щомъ спрѣлъ трена, почнали да дърпятъ женитѣ, момитѣ и дѣцата. за което машиниста два пжти повръщалъ трена къмъ Карагачъ. Една часть отъ *робинитѣ* оставени въ Одринъ, а другитѣ закарани въ Димотика, Ферре, Баба-Ески, Узунъ-кюпрю, Родосто и пръснати по разни села и чифтлици, да работятъ за насжщния хлѣбъ, като истински робини.

Digitized by Google

Между останалитѣ жени въ Одринъ се намиралъ и Иовчо Славовъ Кълвача отъ с. Джамбазето, който изъ пжтя билъ облѣченъ въ женски дрѣхи, забраденъ, заденен на гръбътъ съ дѣте, а жена му нарамила другото. Турцитѣ не го познали. Той се заловилъ на работа въ Одринъ, нъ нѣкой си грькъ се извѣтилъ за начинътъ на пристиганието му, обадилъ на властьта, уловенъ и обѣсенъ.

Димитръ Кундураджия, грькъ, Одрински житель, който дълго врѣме живѣялъ въ Руссия, взелъ едно отъ Ст. Загорскитѣ момчета — Желѣзка Ивановъ за свое. Евреитѣ отъ родътъ на Бонджуковци изъ Ст. Загора, предали на властьта Желѣзка, веднага билъ запренъ и едвамъ слѣдъ три мѣсеци Димитръ съ голѣмъ откупъ го избавилъ отъ бѣсилката.

Въ Одринъ женитѣ били настанени по частни кжщя, по беджеклици, по черкви, училища, нѣкои поддьржала арменската община, други католицитѣ и протестантитѣ.

Въ самото начало, т. е. въ отдѣла за прѣдизвикванието на войната е казано, че единственния виновникъ на тъзи война, е англійското правителство. То е насьрдчавало Турция да отхвърли подкрѣпенитѣ и отъ другитѣ сили предложения на Руссия, то е снабдявало турската войска съ оржжие, патрони, топове; испрашало свои офицери, доктори, поддьржало болници и разни помоши доставяло.

Българския народъ вѣчно ще осжжда постжпкитѣ въ този случай, както и по берлинския договоръ, на едно християнско правителство. Нъ несправедливо би било да се осжжда англійския народъ изобщо, тъй като и той самъ е негодувалъ противъ правителството си за това. Особно, че този народъ е помагалъ до негдѣ морално и материално на българетѣ, което, никой други отъ иновѣрнитѣ не е направилъ.

Ний нѣма да плетемъ хвалебни вѣнци на англичанитѣ за тѣхната материална помощь, нъ не трѣбва да бждемъ и непризнателни къмъ онѣзи благородни души, които приглѣдахж ограбеното въ нѣкои села презъ 1876/7 год. българско население, останало голо, босо, безъ покривка и завивка. Какъ сж събирани паричнитѣ суми въ Англия, положително не знаемъ, нъ отъ тѣзи суми сж купени отъ г-жа Леди Странфордъ и чрезъ нейнитѣ агенти: Искро Мачковъ, Иванчо Ангеловъ, Никола Кочевъ и Димитръ Поповски сж раздадени въ селата:

Digitized by Google

Таблица на раздаденитѣ вещи.

СЕЛА	потури	аби	сукмани	ягмур.	черги	СЕЛА	потури	аби	сукмани	ягмур.	черги
Айваджикъ	113	100	100	60	230	Лешникъ	186	171	249	137	176
Аликочово	222	120	256	80	130	Мечка	70	40	128	96	50
Асѫ кория	305	180	220	30	200	Мухово	115	60	169	2 4	156
Коприщ.	269	520	400	100	120	Насвакюй	34	34	7	—	—
Бѣня	30	20	30	10	96	Ново село	542	30	495	290	4 0
Батакъ	188	158	421	103	650	Ормандере	72	112	61	—	56
Бѣга	201	116	161	70	98	Ормансмртъ	85	112	40	—	58
Бѣлово	100	100	150	100	—	Олджуларъ	12	12	23	12	—
Бойково	47	80	140	44	90	Панагюрище	300	300	400	290	50
Б атцигово	261	140	240	101	593	Пастуша	38	39	34	25	60
Бѣта	50	40	60	35	176	Перущица	215	209	272	19	339
Вѣтренъ	160	150	160	—	80	Петричъ	213	220	427	272	194
Геренъ	175	164	235	110	180	Пибрене	85	40	122	171	25
Дедово	65	80	150	42	85	Пѫнинци	180	180	240	90	110
Дереджекюй	26	26	30	10	65	Радилово	54	54	51	50	66
Динка	210	120	110	20	145	Раковица	105	145	149	184	86
Джумаили	135	100	120	40	205	Сараджа	167	73	150	6	150
Е шница	132	42	12	—	50	Саржьолъ	50	50	110	40	175
Е елии	185	252	490	140	385	Шахларе	213	70	140		195
Ешикашли	38	38	54	38	18	Синджирли	310	250	276	165	374
Жребичко	188	154	340	55	245	Славовица	80	80	70	—	60
Калагларъ	130	155	190	65	265	Смолско	10	77	127	70	108
Калугерово	140	180	161	—	340	Щърково	90	115	110	—	65
Каменица	60	50	50	61	121	Стрѣлча	304	218	463	183	326
Карамусалъ	220	244	200	—	465	Чанакчиларъ	60	60	70	—	100
Кепели	184	49	110	55	278	Церово	151	130	90	13	166
Козарско	255	126	174	87	173	Яаджиларъ	30	30	15	—	—
Красново	104	86	223	119	124	Банско (Разл.)	780	304	1365	322	—
Кисура	289	489	960	143	776		9678	7901	12037	4559	10257
Лесичово	200	100	132	—	120						

За тѣзи вещи броени л. англ.	17416
„ бараки на останалитѣ безъ кѫщя л. англ. . . .	1234
„ болници, доктори, цѣрове . . . „ „ . . .	2588
„ обявления, телеграми, поща . . . „ „ . . .	1288
„ разни нѣща . . . . . „ „ . . .	3112
Загуба отъ смѣна на пари и др. . . „ „ . . .	522
	26160
Имало готови още . . . . . „ „ . . .	2729

На 2-й Мартъ 1877 г. спомагателния комитетъ отправилъ:

За Сѣв. България	л. англ.	2000
„ Бояджикъ	„ „	600
„ Пловдивско	„ „	8000
„ Скопье и Митровица	„ „	1500
Имало готови	„ „	5000
	„ „	17,100

Digitized by Google

Презъ м. Дек. 1876 г. гражданкитѣ отъ Сливенъ испратили въ Цариградъ адресъ до г-жа Леди Странфордъ, съ който блъгодарятъ за благодѣянията ѝ къмъ Бояджишкото население.

На 28-й Дек. изъ Ст. Загора, подписанъ отъ Анастасия Т. Тошкова, Анастасия К. Г. Х. Славова, Вълка Георгиева, Захарина Х. Андонова, Мария Димитрова, Нейка Х. Славова, Параскева Наумова. Радка И. Х. Вълчева, Стоила Маркова, Теофану Косева и Теофану Братова. Послѣ тя сама посѣтила града, подарила 200 англ. лири и др. вещи.

На 24-й Ян. 1877 г. изъ Клисура, подписанъ отъ икон. попъ Брайко и Тоше Лазаровъ.

Общъ адресъ отъ 30 й Мартъ подписанъ отъ общинитѣ на селата: Каменица, Мечка, Мухово, Раковица, Петричъ, Пои-брене, Смолско и Панагюрище.

На 15-й Апр. отъ страна на Пловд. епархиаленъ съвѣтъ, на 16-й отъ гражданитѣ, а на 30-й Май отъ Батакъ.

Прошение отправено на 10-й Фер. отъ страна на 61 д. затворници въ Одринъ, подписано отъ Никола Т. Бѣловеждовъ съ което молятъ за дрѣхи и покривки.

Срещатъ се и мнозина американци които сж услужили тогава на българския народъ. Съ стотини българе исповѣдватъ че живота си дължатъ на Скайлера който издѣйствовалъ тѣхното освобождение отъ затворитѣ и бѣсилкитѣ. Гражданитѣ въ Сливенъ благодарятъ на Пловд. мисионеринъ Марша че ги избавилъ отъ ножа, който висѣлъ надъ главитѣ имъ. Българитѣ въ много мѣста за тѣзи случаи, догдѣто бждатъ живи ще помнятъ своитѣ благодѣтели, а пакъ онѣзи които сж причинили зло на българския народъ, тѣхнитѣ имена, догдѣто свѣтъ свѣтува, нѣма да бждатъ забравени и ще се презиратъ.

Ограбенитѣ и потурчени моми и дѣца. Въ страницитѣ за нашето освобождение нека представимъ за да помни потомството и такива факти отъ 19-й вѣкъ, които ни повръщатъ въ допотопнитѣ врѣмена.

Когато се разгласихж чрѣзъ европейския печатъ тѣзи странни за человѣчеството и отдавна забравени отъ историята варварски дѣла, самъ Биконсфилдъ бѣ казалъ че небило възможно турцитѣ да грабятъ и продаватъ християнски дѣца; обаче, фактитѣ доказахж че за турцитѣ е всичко възможно.

Слѣдъ освобождението нѣкое лице се завзело да изучи числото на ограбенитѣ и съ тъзи цѣль, то обиколило и съ-

Digitized by Google

брало доста свѣдения за пръснатитѣ изъ Цариградъ, Калиполъ, Гюмюрджина и въ нѣкои страни въ Азия.

Споредъ неговата статистика обнародвана въ в. „Странджа“, числото на ограбенитѣ отъ разни градове и села въ България, които имало възможность да издири, възлизало на 2190 д. За въ Цариградъ е изучило даже и гдѣ се намиратъ ограбенитѣ. Нѣкои измежду тѣхъ били продадени отъ 10—15,000 гр. въ кайме. Съ тѣхъ обаче, ний нѣма да се занимаемъ, а ще спомененъ само за онѣзи които можихме да изучимъ въ Ст. Загора.

Анна Пелтекя която била току преди три мѣсеца оженена, турцитѣ убили мжжа ѝ, а нея завели въ Цариградъ, гдѣто я потурчили, оженили, нъ отпослѣ сполучила да избѣгне и завърнала се въ града си.

Апостолъ Дудевъ 7—годишенъ и сестра му Марийка 4 — годишна, занесени въ Цариградъ и потурчени. Какъ и отъ кого е доложено за тѣхъ въ Екзархията, незнаемъ, нъ тя ги избавила отъ ржцѣтѣ на турцитѣ и испратила ги въ Ст. Загора.

Атанасъ Камбуротъ 7—8 годишно дѣте, грабнато отъ улицата отъ черкези и занесено въ Цариградъ.

Боне Димовъ Бакжрджиевъ 12-годишно момче, потурчено въ Цариградъ, нъ никакъ не се издирило.

Желѣзко К. Богдановъ, дѣте 5-годишно, заловено на улицата отъ Деде-Ахмеда и Патуръ Али, които се сбили за него. Послѣдния надвилъ, взелъ дѣтето съ себе, завелъ го въ Цариградъ и по никой начинъ не се издирило.

Зюмбюля Дамянова била година, завлечена отъ турцитѣ, наскоро избавена, нъ като се развалила нравственно и заловила занятието публична пѣвачка, неискала да се завърне надирѣ.

Захарина дъщеря на Кирá Иванчова която била съ чудесна красота, закарана отъ турцитѣ, потурчена, нъ отпослѣ гдѣ и въ чии ржцѣ е попаднала, не се знае.

Марийка Пенина потурчена, много распитвали за нея, нъ не се издирила.

Михалчо Петровъ 11-годишенъ, майка му обиколила много мѣста за да го дири и най-послѣ го намѣрила въ Бруса, обаче, турцитѣ не ѝ го дали.

Нана Гуджева 16-годишна мома, закарана отъ Текелийскитѣ турци въ Цариградъ. Слѣдъ една година, тя сполучила да избѣгне и се завърнала въ Ст. Загора.

Digitized by Google

Пена Недѣлчева 6-годишно момиче, доста красиво и пръгаво. занесено въ Цариградъ и ненамѣрено.

Руска Бонина 10-годишно момиче, на което живота измолила баба Иваница слѣдъ избиването на цѣлото сѣмейство отъ 8 души, за които споменахме понапредъ, било вземено отъ черкезитѣ, заведено въ Цариградъ, потурчено, послѣ изнамѣрено отъ Ст. Загорци, нъ неискало да се завърне.

Свѣтославъ Х. Тодоровъ 5-годишно дѣте, вземено отъ турцитѣ, заведено въ Хасково и продадено на единъ паша. Нѣкои българе отъ Сеймень които отишли по частната си работа въ Хасково, видѣли Свѣтослава, познали го и сполучили да го измъкнатъ. Нъ като нѣмало родителитѣ му на лице и неможли да го държатъ при себе, тѣ го предали на Ив. Захаралията въ Чирпанъ и слѣдъ 6 мѣсеци прибрано отъ родителитѣ си.

Слава Петрова мома 18-годишна, надарена съ особна красота, заведена неизвѣстно гдѣ и неиздирена.

Славе Михаиловъ дѣте 6—7 годишно, грабнато отъ черкезитѣ, дирено на много мѣста, нъ ненамѣрено.

Тана Кашева, мома възрастна, красива, завлечена отъ турцитѣ и нищо вечь не се узнало за нея.

Тана Маркова 19-годишна мома заведена въ Цариградъ. Майка ѝ баба Кина се извѣстила че тя се намира при нѣкой паша, отишла въ Цариградъ да я дири, обаче, нашата билъ премѣстенъ въ Азия. При Тана се намирали Стефанъ и Мария, дѣца на сестра ѝ Дошка Стоева — първото на 4 год. а второто на 9 мѣсеци. Слѣдъ нѣколко време Стефанъ се завърналъ въ Ст. Загора, обрѣзанъ, нъ пакъ отишелъ въ Турция.

Дошка Х. Маркова, мома красива, пълна, свършила въ Прага и по това врѣме въ града била учителка. Турцитѣ я уловили и като писано яйце я вардили при себе. Нѣкои отъ гражданитѣ видѣли само че турцитѣ я качили на конь и закарали, нъ гдѣ е закарана и какво е станало съ ней, нищо положително не се знае. Единъ мѣдникаръ който обикалялъ селата, увѣрявалъ, че я намѣрилъ въ Кърджалжка, за богатъ турчинъ оженена. имала дѣца, искала да избѣгне нъ строго била пазена. Лицето се обѣщало да я измъкне отъ тамо и за тъзи услуга щело да бъде възнаградено съ 200 лири; нъ когато да извърши това, извѣстило се, че тя умрѣла. А пакъ баба Кина Косовка, която била въ Димотика, въ къщата на нѣкой богаташъ Николаки и той знаялъ че тя имала дъ-

Digitized by Google

щеря завлечена, казва, че единъ день Николаки й съобщилъ, какъ, трима негови съграждани въ завръщанието си изъ Цариградъ, на пѫтя срещнали черкези, които поили коньетѣ си на една чешма а наблизо стояла мома българка; явила имъ че е отъ Ст. Загора, учителка, името си и помолила ги да разгласятъ за ней Баба Кина, която тогава нищо незнаила за Донка, отговорила на Николаки че тя не е нейната дъщеря.

Презъ м. Юлий 1878 г. Н. Марковъ, тогавашний окрѫж. управитель въ Ст. Загора, повикалъ Зоица Дамянова, баба Кина и Захарина Х. Желѣзкова, казалъ имъ че отъ Реуфъ паша изъ Одринъ имало писмо, за да отидатъ и си приберѫтъ момичетата. Той имъ далъ по 200 гр. а Пловдивския губернаторъ ги испратилъ по желѣзницата безплатно. Въ Одринъ слезнали при българския владика Синесия. Завели ги въ харема на Реуфъ паша гдѣто имало 20 момичета облечени като ханѫмки и красиви като ангели. Тѣ питали момичетата отгдѣ сѫ, питали за имената имъ, имать ли родители, нъ никое неотговаряло а само се смѣяли. На тръгване едно измежду тѣхъ около 12 годишно, казало че било отъ Хаинбогазкитѣ села. Женитѣ като не намѣрили своитѣ момичета между тѣхъ, казало имъ да отидѫтъ въ Кръклисия и Реуфъ паша искалъ да ги испрати на свои разноски, нъ владикага не ги оставилъ, защото фанатицитѣ турци щѣли да ги избиятъ тамо и тѣ се завърнали надирѣ. На връщание, Богориди имъ далъ по една лира въ Пловдивъ.

Станка Димова 17-годишна мома, обезчестена въ кѫщата на Чолмекчиоглу послѣ заведена въ Цариградъ.

Супругата на Мюселимеца Диньо Василевъ заведена неизвѣстно на гдѣ и намѣрена.

Мага Станчева, внука на Х. Ангела отъ с. Кючукъ-Хасанъ $1^1/_2$ годишно, вземено отъ Дюдюкчилиеца Ибряма, послѣ потурчено.

Вълчо Тинковъ отъ с. Миселимъ 14-годишно момче, двама черкези го докачили и завели въ Цариградъ.

Найденъ Тодоровъ отъ с. Сарѫ-смаилъ 10-годишно дѣте, наедно съ леля си Мария Желева, забрани отъ черкезитѣ и потурчени.

Неда Петкова отъ сѫщото село, 10-годишно момиче, турцитѣ го взели и продали на нѣкои грьци, което и сега било живо.

Digitized by Google

Тона Бонева отъ. с. Фхнджклий, мома 18-годишна, закарани въ Цариградъ и потурчена.

Вела Митева и Станка Тенева отъ с. Акче-Ибрямъ, закарани въ Турция и никой вечь не ги подирилъ. — Ограбенитѣ, завлечени и потурчени отъ Ст. Загора сж много, а пакъ изъ околията още по много, нъ за Биконсфилдовци и тези факти сж достаточни.

Ний описахме горѣ-долу за избѣгналото население изъ Ст. Загора презъ балкана, за избититѣ мжже въ града, за робинитѣ, ограбенитѣ, казахме че и турското население наедно съ войската на 22 й Юлий напусна града, сжщо че и скрититѣ тукъ-тамѣ около 300 я. българе избѣгнахж и, тукъ вечъ трѣбваше да спрѣмъ, ако Неда Ив. Черковкина не бѣ предала нѣкои кратки свѣдения за положението на изгорелия и запустѣлия градъ до повторното пристигание на русситѣ.

Неда която била така скрита, щото и дявола да не я намѣри, като нечувала изъ града никакъвъ гласъ и никакво движение незабелѣзвала, тя рѣшила да излезне. Обиколила всичкитѣ здрави кжщя по края, надниквала въ нѣкои и отъ недоизгорѣлитѣ, на всяка стжпка мьртви трупове срещала, нъ нито единъ живъ другаръ не си намѣрила а като котка по таванитѣ, вечерь сама се прибирала.

Слѣдъ една седмица турскитѣ войници, башибозуци, сжщо и гражданитѣ, пакъ почнали да пристигатъ около града. Нѣкой си налбантъ Хасанъ съ пристиганието си намѣрилъ Неда и прибралъ я да му слугува. Въ това врѣме почнали да нападатъ турци съ конье, мулета, магарета и съ коля, отъ Хасковско, Дарж-Дере, Скеча, Димотика и отъ другадѣ, за плячка. Тѣ, както и гражданитѣ постоянно обикаляли изъ кжщята: ровили, копали и непретръсенъ кладенецъ неоставили. Мнозина отъ българетѣ които се опасявали отъ пожаръ, паритѣ си нахвъргали въ кладенци, нъ отпослѣ нищо не намѣрили. Х. Тодоръ Куюмджи Драгиевъ който нахвьргалъ въ кладенеца 3500 гр. пари, 20 оки сребро и други вещи, домашнитѣ му при завръщанието си счупена пара ненамѣрили. Господарьтъ на Неда, Налбантъ Хасанъ, всяки пжть като се завръщалъ у дома си, казвалъ по една *хаирлия* дума, т. е. че намѣрилъ въ три саксии по една връвь жьлтици, намѣрилъ златенъ прьстень, гривна, часовникъ и прч.

Digitized by Google

Освѣнъ Неда и едно селянче момче, до повторното пристигание на русситѣ въ града, други българинъ нѣмало. Когато Неда отивала на чешмата, турцитѣ нѣколко пѫти я гонили за да я убиятъ, нъ тя избѣгвала. Често нападали и на кѫщата, обаче, жената на Хасана имъ казвала: „ако убиете пьрво мене, може да убиете и нея“. Селянчето момче било нѣмо, облечено по турски, свободно пасъло овцѣтѣ на Хасана, които ограбилъ отъ българетѣ. Слѣдъ повторното избѣгвание на турцитѣ, Неда пакъ останала самичка въ града и дочакала русситѣ. Въ начало, тѣ я считали за туркиня. Послѣ като взела да расказва за мѫкитѣ и страданията на Ст. Загорското население, съ любопитство я слушали.

Мѣстото, което обаграхѫ съ кръвьта си около 1000 д. опълченци българе; на което оставихѫ коститѣ си и нѣколцина офицери и войници русси, за сега е въздигнатъ единъ скроменъ отъ дъски паметникъ, съ надпись:

На источната страна: „Народни свѣтила, животътъ и смъртьта Ви ще увѣковѣчатъ вашата память“.

На западната: „Успокойте се, юнаци, за славата на цѣлъ български народъ“.

На сѣверната: „Само като Васъ дѣйци потомството вѣчно ще кити съ вѣнци“.

На южната: „Геройски срещо многобройнитѣ неприятелски пълчища се бихте и доказахте, че България живѣе и е достойна за свобода“.

Тукъ сѫ написани имената на подполк. Павелъ Калитинъ, капитанъ Феодоръ Феодоровъ, Щабъ-капитанъ Усовъ, поручицитѣ Рудоминъ и Андрей Поповъ, подпоручикъ Павелъ Павловъ, които геройски паднахѫ въ сражението за защитата на града Ст. Загора [1]).

На единъ кръсть личятъ и имената на избѣсенитѣ на 19-й Май 1876 г. по Ст. Загорското въстание: Господинъ Михаиловски, Димчо Стаевъ, Коле Генковъ, Коле Райповъ, Михаилъ и Георги Жекови, Русе Арговъ, Савва Силовъ и

[1]) Очевидци увѣряватъ, че въ врѣме на сражението нѣкой си опълченецъ премерилъ 15 шага до едно дърво, отгдѣто е падналъ Калитинъ и гдѣто е сега паметника, извадилъ отъ съсѣдната Х. Георгиева керемидчийница гвоздей, заковалъ го на дървото и заминалъ.

Digitized by Google

Стефанъ Георгиевъ, за които е писано въ ч. II, стр. 387 отъ книгата „Княжество България“.

Петь-мѣсечното адско тегло на българското население въ Карлово и погубенитѣ 288 д. граждани. Страданията на българетѣ, за които писахме до сега, и за които ще пишемъ по послѣ, като порой сж преминавали въ разстояние на нѣколко дена. Въ Ст. Загора, напримѣръ, турцитѣ за три четири дена избихж, исклахж, изгорихж, безчестихж, заробихж и всичко се свърши.

Въ Карлово, обаче, не е било тъй. Слѣдъ пороя, повечь отъ петь мѣсеци врѣме, хората деня и нощя като плжхове по изби и тавани се крили. Работа и търговия напустнали. Училище и църква забравили. Единъ съ други не се събирали. На улицата никакъ не се показвали, даже и въ двора си не излизали. Свѣщь и огънь не палили, ястие не готвили нито пакъ и хлѣбъ мѣсили — тъй щото теглото на Карловци е било тегло особно, извънредно, което въ никой други градъ не се среща; — па и самитѣ Карловци евреи, изгонени тпослѣ за безобразнитѣ си тогавашни постжпки, въ нищо не могжтъ обвини българетѣ.

Въ града Карлово войска не е имало и укрѣпления не сж построявани. Слѣдъ преминаването на русситѣ Дунава, исплашенитѣ турци въ Карлово, като мислили, че и русскитѣ войници постжпватъ така сжщо, както и турскитѣ съ мирното население, а пакъ като не искали да напуснатъ жилищата си и да бѣгатъ, тѣ предложили на българетѣ и на 6-й Юлий направили писменни условия за да се покровителствуватъ едни други, било отъ башибозуцитѣ, било отъ русситѣ, при всичко че отъ покровителството на послѣднитѣ, турцитѣ не сж имали и нужда.

Въ сжщия този день турци и българе задружно испратили до русситѣ въ Казанлжкъ една депутация отъ слѣдующитѣ лица: Мехмедъ Х. Юнузовъ, Мехмедъ Кушоглу, Саджкъ Молла-Ахмедовъ, Налбантъ Мустафа, Икономъ попъ Христо, Георги Совговъ, Нено Бенчевъ и Авраамъ Чайката. Съ завръщанието си депутацията донесла императорското възвание на български и турски язикъ което се пръснало изъ града и турското население доста се успокоило.

На 9-й почнала да слиза отъ Стара-Планина разбитата отъ Гурка турска войска за която е казано по напредъ и

Digitized by Google

цѣли три дни се протакала. Солдатитѣ голи, боси и измокрени отъ силния дъждъ, едвамъ се влачили къмъ Пловдивъ.

На 11-й пристигналъ изъ Пловдивъ Хаджи Юзбаши съ 100 д. конница. Турцитѣ му казали да си отиде надирѣ, защото съ 100 д. той неможе да пази града а може би и по голѣмо зло да принесе. Юзбашията не се противилъ на това, поискалъ коля, натоварилъ военнитѣ припаси които се намирали въ джамията, испратилъ ги за Пловдивъ, а на другия день и той заминалъ къмъ с. Митиризово. Обаче въ полето се показали около 200 д. казаци, впуснали се слѣдъ него, гонили го до моста на р. Стрѣма въ селото Баня нъ сполучилъ да избѣгне.

Казацитѣ пристигнали въ Карлово, обезоржжили турското население, уредили отъ въоржжени българе стража която да варди тишина и порядъкъ, при това и никого да непропуска извънъ града. До вечерьта казацитѣ пакъ се завърнали въ Калоферъ, а нѣкои отъ турцитѣ избѣгнали тайно за Пловдивъ и съобщили че въ Карлово нѣма нито единъ руссинъ.

Кямилъ паша веднага потеглилъ за Карлово съ 10,000 д. редовна войска и около 2,000 д. черкези и башибозуци. Тѣ пристигнали на чукурлийския рѫтъ „ушитѣ“, гдѣто цѣли три дни пресѣдели и не се рѣшавали да настѫпятъ.

На 16-й казацитѣ пакъ пристигнали изъ Калоферъ обикколени отъ стотини селяни за да имъ се понарадватъ и когато ночнали да обиратъ останалото въ турцитѣ оржжие, слухъ се пръсналъ че въ многочисленната турска войска се забѣлѣжило движение и казацитѣ се завърнали въ Калоферъ.

На 17-й гражданитѣ турци се показали надути, горди, съ прѣзрителенъ погледъ и българското население като че почувствувало нѣкаква опасность за себе, взело да се тревожи, да се безпокои, да се страхува, всякой се прибиралъ у дома си и не искалъ да излезе на улицата.

На 18-й войската почнала да наближава и полето почервенело отъ фесове. Гражданитѣ турци, които на 6-й Юлий вѣра и клѣтва давали и писменни условия правили, за да покровителствуватъ въ този случай българитѣ, всичко забравили.

Въ ч. около два сл. пл. войската и башибозуцитѣ обикколили града отъ всѣду за да не избѣгне нѣкой, нападнали отъ тритѣ главни входа и, съ влизанието си още, когото отъ българитѣ срѣщали и застигвали, билъ той мѫжъ, жена или

Digitized by Google

дѣте, на мѣсто го убивали. Послѣ се впустнали изъ кѫщята за грабежъ, обаче, освѣнъ злато, сребро и други по легки и скѫпи нѣща, нищо друго не вземали. Блъсканьето, кръстеньето и чупеньето на вратитѣ; викътъ на мѫжетѣ, плачътъ на женитѣ и писъкътъ на дѣцата, страхъ и трепетъ произвождали между българското население изъ цѣлия градъ и всякой се силилъ да се укрие и запази живота си. Надвечеръ тръжбата засвирила, грабежа и убийствата се прѣкратили и Кямилъ паша се установилъ да нощува въ мѣстностьта Каяджикъ извънъ града.

Мѣстнитѣ турци които вѣрвали че силата на русситѣ е непобѣдима и щомъ се извѣстятъ за избититѣ въ града българи, ще нападнатъ и ще си отмѫстятъ, на 19-й натоварили коля, талиги, конье и потеглили за Пловдивъ, но въ пѫтя като узнали за разбиването на руситѣ подъ Плѣвенъ, сѫщо и въ Ст.-Загора, веднага се повърнали надирѣ.

Исплашеното българско население, при всичко че никаква тревога нечувало изъ града, пакъ не се рѣшавало да излезе навънъ. Само нѣколцина бѣдняци и прости хорица, които турцитѣ наричятъ *аллахжнъ адамларж* (Божи човѣци) тръгнали да заравятъ мьртвитѣ. Свещеникъ, разумѣва се, нѣмало. Вдигането имъ единъ по единъ на носило, врѣме отнимало и тѣ взели отъ разбититѣ дюгени вѫжя, навързвали ги по три-четирма наедно, прекарвали вѫжето на едно дърво, за нисяли ги край града и заравяли въ трапища колкото да несѫ извънъ.

Помацитѣ изъ Цѣпине като се извѣстили, че Кямилъ паша потеглилъ за Карлово, спустнали се за плячка и находящитѣ се черкези въ Пазарджикъ съ тѣхъ се потътрали.

На 22-й сутрьнята около 2000 д. помаци и черкези нападнали отъ къмъ западната часть на града и сега вечь не обирали само злато и сребро, нъ всичко каквото намирали, като: черги, келими, възглавки, дрѣхи, мѣдници, тенджури, синии, сахани и други подобни а пъкъ гюлово масло нигдѣ не оставили. Тамъ гдѣто не имъ се удавало лесно да разбиятъ здравитѣ врати, прѣзъ стѣната се прѣхвърляли. Въ другитѣ махали само въ по добритѣ кѫщя влизали, обаче, въ Казаковата улица наредъ карали.

Въ църквата Св. Богородица имало деветь д. мѫже и една жена. За искръвяването вратитѣ, черкезитѣ доста врѣме изгу-

Digitized by Google

били. Най послѣ сполучили да влѣзѫтъ, убили мѫжетѣ и жената, ограбили кандилата, среброто по иконитѣ, потира, дискоса, одѣждитѣ, книгитѣ, даже и купела завдигнали. Помацитѣ и тѣхнитѣ другари черкези, много по свирѣпи се показали отъ завчерашнитѣ си единовѣрци. Тѣзи голѣмо удоволствие намирали да повалятъ хората на земята, като овце да ги колятъ и разни истезания да вършатъ. Всички дюгени били ограбени. Съ стотини коля, талиги и конье съ разни стоки и покѫщнина натоварени и закарани, отъ които, нѣкои на евреитѣ продадени.

Грабежа, убийствата и кланетата цѣлий день се продължавали. Въ двата дена били погубени слѣдующитѣ граждани [1]):

Убити:

Ангелъ Катерининъ,
Ангелъ Писковъ,
Апостолъ Павловъ,
Боте Ивановъ,
Василъ и Иванъ Хр. Пулеви,
Вълко Пейчиновъ
Василъ и Димитръ Ив. Лазарови,
Вета Милева,
Гавриилъ Минковъ,
Гено Митевъ,
Гено Бойчевъ,
Георги Янколовъ,
Геор. Хр. Лапановъ,
Димитръ Пордевъ,
„ Вълковъ,
„ Нешовъ,
„ Хитовъ,
„ Сахатчиевъ,
„ Стойновъ,
„ Стояновъ,
Дочо Дочевъ,
Дюлгеръ Стойко,
Иванъ Атанасовъ,
Иванъ Генковъ,
„ Баньовъ,
„ Велевъ,
„ Джирковъ,
„ Карагьозовъ,
„ Мапуковъ,
„ Николовъ,
„ Г. Пѣевъ,
„ Сѫбевъ,
„ Стояновъ,
Иеромон. Партений, изъ Рил. мънастиръ
Кара-Христо Колевъ,
Кирко Бухаловъ,
Кръстина Атанасева,
Крьсто Печовъ,
Кунчо Вълевъ,
Кюркчи Петко,
Мария Райчева,
Мутафчи Бонко,
Мушмулата Иванъ,
Нечо Г. Шиваровъ,
Недо Цанковъ,

[1]) Нѣкои увѣряватъ че цифрата на погубенитѣ да възлиза на 400 д. обаче, презъ 1889 г. когато събирахъ сведѣния въ г. Карлово, съ съдѣйствието на архиер. намѣстникъ свещ. Илия, само за тѣзи изучихъ.

Digitized by Google

Недѣлчо Петковъ,
Недѣлчо, Георги и Петръ Тодорови,
Никола Петковъ,
„ Лиловъ,
„ Мипчевъ,
„ Димитровъ,
Нона Михова,
Овчара Ненчо,
Пашалъ Недѣлчо,
Петръ Цолевъ,
„ Папазовъ,
„ Илиевъ,
„ Ласата,
„ Атанасовъ,
„ Недевъ,
Петко Боневъ,
Салама Генко,
Семерджи Груйо,
Семерджи Мильо,
Спасъ М. Арнаудовъ,
Стефанъ К. Бозата,
Стоянъ Щраповъ,
Стоянъ Ивановъ,
Стоянъ Кончинътъ,
Стояна Иванова,
Тодоръ Брайковъ,
„ Бояджията,
„ Василиевъ,
„ Рангеловъ,
Хр В. Чаушевъ,
Хр. Патевъ,
Христинка Велова,
Х. Ив. Х. Хитовъ,
Х. Недо Вълковъ,
Х. Ненчо,
Х. Стефанъ Янковъ,
Чифчибаши Мите.

Заклани:

Анастасъ Крьстининъ,
Абаджи Несторъ,
Анастасия Стоянова,
Арабаджи Димо,
Атанасъ Кара-Ивановъ,
Баба Екимица,
Василъ Ивановъ,
„ В. Поповъ,
Видинъ Николовъ,
Видолъ Ганчевъ,
Вълко Илийчинъ,
Генко Цочевъ,
„ М. Божиновъ,
„ А. Салеповъ
Георги Гаврииловъ
Говедара Коле,
Джахата Стойко,
Димитръ Рашковъ,
Димо Атанасовъ,
Дона Стойкова,
Донко П. Савовъ,
Иванъ Колевъ,
„ Гичевъ,
„ Костовъ,
Иванъ, Мичо и Христо Ненови,
Кашката Генко,
Киро Миневъ,
Коле Рангеловъ,
Коле Бончевъ,
Коста Гичовъ,
Митко Стойковъ,
Маньо В. Димитровъ,
Мите Петковъ,
Мацала Марко,
Моньо В. Далиятъ,
Мутавчи Петръ,
Нено Мичевъ,
Нона Милева,

Digitized by Google

Никола П. Христовъ,
„ Стояновъ,
„ Митинъ,
„ Василевъ,
„ Груевъ,
Нено и Печо Ив. Платнарови,
Петръ Джепуна,
„ З. Николовъ,
Радкина Христовица,
Свещ. Хр. Х. Марковъ [1]),
Стойко Басмаджиевъ,
Стойко, Димитръ, Брайко и Гено Колеви,
Стана Петкова,
Стефанъ Вълковъ,
Стайко Тодоркинъ,
Стоянъ Мариновъ,
Траколника Христо,
Тахчи Нено,
Христо Б. Бочевъ,
„ Пулевъ,
„ Мирчевъ,
„ Стойковъ,
Христо Ивановъ,
Х. Пено Арнаудовъ,[2])
Чифтчи Лазаръ,
Чортичката Пена,
Янколъ Стояновъ.

Кямилъ паша, види се, да е билъ съмисленникъ на Митхадъ паша. Той не се задоволилъ съ избиването на овчара Ненча, говедара Коле, чифтчибашията (орача) Мите, мушмулата Ивана, мутавчи Боне, а намислилъ да обере и затрие цвѣтето, което украшавало града и обществото. — Да избѣси и заточи най-виднитѣ, богатитѣ и образованитѣ граждани и, да остави само безопаснитѣ споредъ турската философия, художници и земледѣлци.

На 23-й сутрѣньта глашатая почналъ да вика по улицитѣ, за да излезе всякой изъ кжщата си и подъ отговорностьта на пашата, безъ никакъвъ страхъ да си гледа работата. Най-пьрво се показали онѣзи отъ бѣдняцитѣ, които почнали да вдигатъ мьртвитѣ пакъ по сжщий начинъ и да ги изнасятъ извънь града. Слѣдъ тѣхъ излѣзнали и други нѣкои отъ гражданитѣ, които веднага били уловени и запрени.

На 24-й сутрѣньта ги освободили и казали имъ че нѣма вечь нито запирания, нито преслѣдвания, и свободата щѣла да бжде такава, каквато, Карловци никой пжть не били виждали. Този слухъ се предавалъ отъ уста въ уста, та достигналъ до ушитѣ и на най-послѣдния гражданинъ. Всякой единъ, който цѣла седмица се крилъ по дупки и тавани, като се извѣстилъ, че нѣма вечь никаква опасность, особно, че и пашата гарантира, излезналъ да види какво е станало съ дюгена му, съ

[1]) Той билъ покаранъ наедно съ други за Пловдивъ, но като се уморилъ и сьрѣлъ при Тахталий, наблизо до Пловдивъ, турцитѣ го заклали и тамъ билъ заровенъ.

[2]) Распнжтъ на едно дърво и застрѣлянъ.

Digitized by Google

чарковетѣ и стоката му. До вечерьта свободата била по голѣма отъ обѣщанната. Надвечерь всяки се прибралъ у дома си, похапнали, попийнали за да забравятъ скърбьта, кои за убититѣ си чада, кои за бащитѣ си или мѫжетѣ си, или пакъ за ограбения имъ имотъ.

На 25-й сутрепьта войницитѣ пакъ почнали да обикалятъ изъ улицитѣ и да ловятъ, нъ не ушь мутавчии и семерджии, а само по видни граждани. При всичко, че мнозина сполучили да избѣгнатъ у дома си и до прозореца не наближавали, а не да се явятъ и на улицата, въ разстояние на три дена, пакъ били уловени и запрени 91 д. учители, свящепници и отъ богатитѣ търговци.

Надвечерь на 28-й турцитѣ обрали паритѣ и часовницитѣ на запрѣнитѣ въ затвора, онѣзи отъ тѣхъ, които имали по ягки плещи добрѣ ги наложили, послѣ ги навързали по четирма въ едно вѫже и покарали за Пловдивъ. Щомъ потеглили, евреитѣ ги пречакали на улицата, снимали на нѣкои фесоветѣ отъ главитѣ, налагали имъ отъ расхвърленитѣ изъ обранитѣ дугени капели, като казвали: „Ти приличашъ за български царь, на ти и царска корона; ти като отидешъ въ Пловдивъ, ще станешъ русски паша . . . “ Мнозина отишли въ Пловдивъ, съ капелитѣ, защото евреитѣ имъ взели фесоветѣ.

Слѣдъ тѣхното испращание, затворътъ почналъ да се пълни съ граждани, тъй като евреитѣ твърдѣ много способствували въ това. Тѣ се преобличали като турци, забирали по нѣколко души войници и показвали имъ кои да нападатъ.

Изловенитѣ до 2-й Августъ 108 д. въ този день били така сѫщо навързани и испратени. На 15-й испратили още 104 д., между които пакъ имало мнозина съ наложени отъ евреитѣ капели.

На 19-й сполучили да изловятъ 156 души, които на 22-й испратили. Наедно съ тѣхъ билъ и Иванъ Карагьоза, нъ като не можилъ да върви, турцитѣ го заклали изъ пѫтя.

На 25-й за послѣденъ пѫть били закарани 113 д. граждани и 37 д. селяни.

Сѫдбата на тѣзи невинни хора въ Пловдивъ е рѣшавана отъ двама тѣхни съграждани: Ненко Ив. Кабзималовъ който на 2-й Августъ заминѫлъ за Пловдивъ и Димитръ Софтовъ.

Digitized by Google

Запрѣнитѣ били искарвани единъ по единъ прѣдъ тѣхъ и тѣ посочвали кой да бѫде обесенъ, кой заточенъ и кой освободенъ.

По внушението на турската власть, за бѣсене прѣдставяли само по развититѣ и богати граждани; за заточение второстепеннитѣ, а за проститѣ казвали, че тѣ били съвсѣмъ невинни, понеже когато дошли руссигѣ въ Карлово, тѣ се намирали по работата си та и не ги видѣли.

И така, по пресѫдата на Ненко Ив. Кабзималовъ и Димитръ Софтовъ, въ Пловдивъ били обѣсени прѣзъ м. Августъ слѣдующитѣ лица:

Александръ, Иванъ и Христо Х. Вълкови,
Анко и Мате Г. Джепунови,
Апостолъ Атанасовъ,
Атанасъ Ковачътъ,
„ Атанасовъ,
Бочо П. Загорски,
Василъ Патевъ,
„ Хр. Икономовъ,
„ Ив. Трантеевъ,
Гено Ст. Иовчевъ,
Георги Ст. Басмаджиевъ,
„ П. Джаджовъ,
„ П. Лазаровъ,
„ Огняновъ,
„ Челебията,
Димитръ Х. Ненчовъ,
„ В. Пулевъ,
Димо, Георги, Иванъ, Кузманъ и Христо Д. Араплиеви,
Д-ръ Киро Поповъ[1]),
Захарий Ив. Енковъ,
Иванъ Х. Ангеловъ,
„ Аджаровъ,
„ Добревъ,
„ Х. Димитровъ,
„ Калчовъ,
Коле Х. Неновъ,
Коста М. Брайковъ,
„ Х. Митевъ,
Кръсто Георгиевъ,
Лило Дерелиятъ,
„ К. Астарджиевъ,
М. П. Тантиловъ учитель,
Минчо Войняговецъ и синъ му Георги,
Нено Бончовъ,
Никола П. Христовъ,
„ П. Тантиловъ,
„ Милевъ,
„ Ив. Гиковъ,
„ Гичевъ,
„ Минчевъ,
„ и Христо И. Джиджеви,
„ Ивановъ,
Петръ Продановъ,
„ М. Лапата,
Пѣйо Ивановъ,
Свящ. Тодоръ Костовъ,
Стоянъ Ангеловъ,
„ Недѣлчевъ,
Стефанъ Хр. Овчаровъ,
Стайко Пощаджи,

[1]) За възнаграждение че цѣрилъ турскитѣ войници догдѣто да го испратятъ въ Пловдивъ, отъ бой го съсипали и полумъртавъ обѣсили.

Digitized by Google

Иванъ Г. Лазаровъ,
„ Лиловъ,
„ Митиризлиевъ,
„ Пелтекя,
„ Павловъ,
Иванъ и Стефанъ Ив. Козарови,
Илинъ Видоловъ,
Киро И. Кацаровъ,
Тодоръ Димитровъ,
Христо Ив. Гюмюшевъ,
„ С. Милановъ,
„ Д. Мегдански,
„ и Илия Рачеви[1]),
Хаджи Коста,
Черно Ивановъ.

Обѣсени въ Шипка.

Георги Томановъ,
„ Ив. Чобалиевъ,
Димитръ Стаменовъ,
„ Х. Мичевъ,
Иеронимъ Х. Рачевъ,
Икономъ попъ Христо,
Киро Христовъ,
Коле Цаковъ,
Неко Стояновъ,
Панайотъ Стаменовъ,
Пейо Красевъ,
Петръ Ив. Фурнаджиевъ,
Стаменъ Х. Русиновъ,
Стефанъ Христовъ,
„ Стаевъ,
„ Г. Салеповъ,
Тоте Д. Сахатчи,
Христо Стойковъ,
„ Стояновъ
„ В. Трантеевъ
„ Ив. Фурнаджевъ,
„ Цолевъ,
Хаджи Станьо, Лазаръ и Димитръ Х. Иванови,

Обѣсени въ Казанлжкъ.

Лазаръ Христовъ,
Никола Банялиевъ,
Симеонъ Русковъ,
Тодоръ Д. Банялиевъ,
„ и Кръстьо Г. Божинови.

Х. Ангелъ Ивановъ *въ Соотъ.*
Павле Николовъ *въ Ржж. Конаре.*
Георги Х. Димовъ *въ Цариградъ.*
Иванъ Трантеевъ *въ с. Митризово.*

Пенчо М. Божиновъ, въ Карлово.[2])
Иванъ Панталонътъ, въ Карлово.[3])
Еньо Д. Блъсковъ, въ Карлово.[4])

---

[1]) Илия свършилъ въ Русия университетъ и билъ много уменъ човѣкъ.

[2]) Когато го покарали за бѣсене, съ стотини турчета и туркини го послѣдвали и се въсхищавали а като го прикачили на вжжето, ритнали го на посока къмъ шипчанския проходъ и казали му да носи „много здраве“ на русситѣ.

[3]) Турцитѣ искали четири турски лири отъ майка му, за да го свалжтъ, инакъ гаргитѣ щѣли да го искълвжтъ на вжжето.

[4]) Той билъ изъ Калоферъ, 15-годишно момче и обѣсили го не за друго, нъ защото се намиралъ слуга при д-ръ Киро Поповъ.

Digitized by Google

Димитръ бояджи Колевъ, Иванъ Златинъ, Никола В. Тантиловъ, Иванъ Влаевъ, синътъ на Христо Кънинъ, синътъ на Морали Нанка сѫ избѣсени, нъ гдѣ именно не можихме да узнаемъ.

Слѣдъ избѣсването на тѣзи клѣтници, почнали да се испрашатъ за Карлово отъ запрѣнитѣ, а слѣдующитѣ лица оставени и въ началото на м. Ноември били заточени въ Адана, Китай и Триполи:

† Атанасъ Николовъ[1]),
„ Рѫжовъ,
Вельо Атанасовъ,
„ Колевъ,
Георги Арменовъ,
„ Хр. Пулевъ,
† „ Малинковъ,
† „ Ивановъ,
† Дюлгеръ Грѫде,
† Иванъ Г. Пѣевъ,
„ Стоевъ,
† „ Иовчевъ,
„ Смрадликовъ,
† Кунчо Вълевъ,
† Никола Шопара,
„ Шахпаза,
Петръ Чанаковъ,
† „ Басмаджиевъ,
„ Н. Василиевъ,
„ Лазаровъ,
Свящ. Х. Василъ,
Станьо Фуруджи,
Стайко Лулинъ,
Стоянъ Кюркчи,
Тодоръ Геновъ,
Христо Хавата,
„ Б. Загорски,
† „ Трантеевъ,
„ Милевъ,
„ Кънинъ,
„ Джепуна,
† Х. Пенчо Лулинъ.

Въ много мѣста българетѣ сѫ обвинявани въ нѣщо, което да е било и съвсѣмъ безосновно. Карловци, обаче, не е имало въ какво да се обвиняватъ. Отъ съгражданитѣ имъ турци никакво оплакване нѣмало противъ тѣхъ. Съ оръжие въ рѫка никой не се уловилъ. За никого не било казано, че той е убилъ или ограбилъ кого и да било. Даже и най-малкото престѫпление, което би водило какво и да е наказание, въ тѣхъ не се указало.

Избѣсенитѣ изобщо, ако и да располагали съ конье и каруци, пѣши и вързани съ чипици на краката въ Пловдивъ закарани; бой и разни истезания въ затвора понесли, най-послѣ и мѫченическа смърть на вѫжето претърпѣли, — само защото сѫ били българе, и българе образовани, развити, богати, съ една дума, защото сѫ имали нещастието да бѫдатъ по първи измежду своитѣ съграждани.

[1]) Означенитѣ съ кръсть, тамо се поминали отъ мѫки и страдания.

Digitized by Google

Избѣсенитѣ преждеврѣменно се опростили съ този лъжовенъ свѣтъ; заточенитѣ отишли да гниятъ и ревматизмъ да печелятъ по влажнитѣ тъмници, а пакъ останалитѣ въ Карлово черно тегло по дупки и тавани прекарали.

Въ Карлово нито една кжща не била изгорѣла, нито съсипана, даже и керемидка отъ покрива не помѣстена. Женитѣ, които останали безъ мжже отъ по големитѣ кжщя прибрали се при свои роднини или приятели, а тѣхнитѣ кжщя офицери и войници испълнили, нъ като останали безъ дърва, прозорцитѣ и вратитѣ изгорили. Така сжщо и онѣзи, които се настанили по ханищата — слѣдъ оттеглюването на голѣмата часть отъ войската, като притежатели се разполагали. Дюгенитѣ изобщо били ограбени, кепенцитѣ исчупени, вратитѣ на магазиитѣ искръстени и всичко като пущинякъ зяпало, само турскитѣ и еврейскитѣ дюгени останали здрави и въ тѣхъ се продавала повечето отъ българската стока между турци и евреи, защото, българина и прагътъ на вратата си не прескачалъ. Даже и онѣзи, които били освободени изъ Пловдивския затворъ, едни презъ планината избѣгали, а други изъ домоветѣ си се испокрили, тъй щото до освобождението изъ карловскитѣ улици, българинъ не се мѣркалъ, освѣнъ Видолъ Митевъ, Христо Чоновъ, Ботъо М. Божиновъ и Димитръ Донковъ, които военното началство било поставило като прислужници на войницитѣ, а послѣдния билъ настоятель на нѣколко отъ фурнитѣ, които вадили хлѣбъ за войската и на гумната (харманитѣ). Нъ често пжти нѣкои отъ войницитѣ, догдѣто още не ги познавали, залавяли ги на улицата и искали да ги убиватъ.

Въ никоя отъ българскитѣ кжщя, както казахме, коминъ не пушилъ, а въ крайна нужда въ нѣкоя отъ стаитѣ огънь палили. Вечерь се прибирали по рано на лѣглото и безъ свѣщь лѣгали за да не се вижда извънь свѣтлина. Хлѣбъ не мѣсили, защото нѣмало гдѣ да го опекжтъ, а повечето съ тикви (сакжски) се хранили, съ картофи, съ недоваренъ качамакъ, гладували, нъ като се намирала вода почти въ всяки дворь или въ съсѣднитѣ, гладния търбухъ съ водица пълнили. Умрѣлитѣ презъ това врѣме, често пжти и старитѣ баби ги занисяли и погрѣбавали, а роденитѣ не се крьщавали, ако ще би и да умирали. Въ цьрква никой не отивалъ, защото, скрититѣ священиици, ако попаднели въ ржцѣтѣ на зебецитѣ-войници, брадатѣ имъ косъмъ по косъмъ щѣли да измжкнатъ,

Digitized by Google

а послѣ да ги убиятъ. Па и цьрквитѣ извътрѣ на Божий домъ вечь не приличали. Исчупенигѣ полиелеи по плочитѣ се търкаляли. На почернелитѣ отъ димъ икони и очитѣ били извъртени. Войницитѣ като палили по на нѣколко мѣста огънь за да пекжтъ грабенитѣ оттукъ оттамѣ овни, всичкитѣ стѣни били очадени, а за да не имъ пуши до толкозъ, здраво стъкло по прозорцитѣ не оставили. По едно врѣме и коньетѣ си почнали да врьзватъ вжтрѣ, та подътъ исцѣло билъ покритъ съ конски нечистотии, а тукъ-тамѣ се забелѣзвали и човѣшки и, кръвьта на избититѣ въ цьрквата Св. Богородица 10 д. съвършенно се закрила. — Въ такова състояние се намирали цьрквитѣ въ Карлото до освобождението. Свящепникъ Лазаръ презъ Богородичнитѣ и Коледнитѣ посги, отивалъ изъ вратца въ Вратца въ нѣкои кжщя, причащавалъ хората и ги утѣшавалъ, а пакъ други и при него отивали.

Като че не стигала на Карловкитѣ тъзи верига отъ теглила, зебецитѣ почнали да блъскатъ вратитѣ и да казватъ, че всичкитѣ мжжки отъ 7 до 70 год., които се намѣржтъ, ще бжджтъ погубени. Зебецитѣ влизали вътрѣ, завдигали по нѣщо, което имъ се виждало угодно и си отивали. Нъ ако имъ се испречвала негдѣ млада жена, каквато и често пжти дирили изъ цѣлата кжща, така лесно отъ тамо не излизали. Нѣкои увѣряватъ, че зебецитѣ тѣзи безобразия вършили само по краищата на града, а не и въ средата. Обаче, ний сме научили нѣколко такива случаи и за тамо, гдѣто, жени по цѣла нощь сж изнасилвани и по двѣ седмици болни лежали. А пакъ дивия зебекъ не е имало за какво да прави разлика между края и средата. За него по онова врѣме всичко било, както се той произнася — *гявуръ куй*.

Пръснатия слухъ за избиването на мжжкитѣ дѣца, ако и да не е билъ вѣренъ, обаче, клетитѣ майки веднага облѣкли момченцата си съ роклички, вързали имъ на главата по една кръпица, а онъзи, която нѣмала такива нѣща, отъ съсѣдкитѣ си заела.

Сродници и приятели единъ други като не се посѣщавали, при първото исчуквание на вънкашнитѣ врата, които постоянно били заключени, исплашенитѣ дѣца, като лалугери се спускали въ своето скривалище, защото, тѣ вечь знаяли, че на вратата зебеци тропатъ.

Digitized by Google

Такъвъ е биѣ живота на българското население въ Карлово до пристигането на четири пайтона съ англичани, испратени отъ страна на Леди Странфордъ, които всяка една българска кѫща посѣтили, избититѣ въ града и испратенитѣ повънь описали. Повечето отъ женитѣ на Варвара Убрихъ уподобили. Теглилата и сълзитѣ ги били съсипали. Гладътъ ги изсушилъ. Не измити, не изрѣсани, рошави, съ най-прости и дрипави дрѣхи облѣчени, тъй щото по цвѣтътъ на почернелитѣ лица и по облѣклото си, никакъ не се различавали отъ влашкитѣ лингурки, и ако би се размѣсили съ тѣхъ, даже и за мѫжетѣ имъ невъзможно щѣло да бѫде да ги познаятъ и отличатъ.

Англичанитѣ раздали на женитѣ брашно, орисъ, на нѣкои и пари, утѣшавали ги нъ като узнали че огънъ несмѣятъ да си палятъ за да варѫтъ ориза, почнали варенъ орисъ да раздаватъ. Тѣ се бавили до двѣ-три седмици въ Карлово и при тръгването си, казали на военния началникъ да ограничи войницитѣ и да не нападатъ вечь по кѫщята. Нъ щомъ заминали, зебецитѣ, които постоянно били пияни, почнали да обикалятъ кѫщята и да прибиратъ ориза, а на друго, толкозъ не посягали и по човѣшки се отнасяли.

Въ течението на тъзи война, евреитѣ непростими дѣла сѫ вършили надъ угнѣтенитѣ тогава българи почти въ всяки единъ градъ, гдѣто отъ нѣколко години насамъ сѫ се вгнѣздили. Тѣ сѫ били най-вѣрнитѣ шпиони на турцитѣ. Тѣ съ хиляди невинни хора сѫ предали и на вѫжето прикачили или пакъ на заточение испратили. Тѣ пословични сумми отъ затворницитѣ сѫ ограбили. Всяки пѫть, когато турцитѣ отиваха да нападатъ нѣкой градъ или село, евреитѣ ги придружаваха и ограбеното съ една ничтожна цѣна купуваха, — църковни кандила, вѣнци, потири, повти, женски нанизи и накити по три гр. за ока та сѫ плащали. А пакъ черги, келими, платове, мѣдни сѫдове, на каква цѣна сѫ взимани, не знаемъ, нъ на Одринската станция, евреитѣ цѣли вагони стоваряха. Битъ-пазаръ и безистена на изложение заприличаха. Платна, дрѣхи и други нѣща отъ разни градове се намираха и всичко това презъ еврейски ржцѣ бѣ преминало.

Често пѫти самитѣ евреи сѫ подшрекавали турцитѣ на грабежъ за да се възползватъ. Такава една шайка евреитѣ бѣха испратили и въ прочутото гръцко село Орта-кюй (Димо-

Digitized by Google

тишко) гдѣто голѣмо богатство се намирало, нъ цѣлта си не можихѫ да постигнатъ [1]).

Презъ м. Юлий когато въ Одринския затворъ докарахѫ мнозина отъ Н.-Загорскитѣ първенци, догдѣто да ги избѣсатъ, тѣхнитѣ съграждани евреи, всяки день посѣщавахѫ затвора като водехѫ слѣдъ себе по нѣкоя туркина, която дирила Ивана или Стояна — убийцата ужь на мѫжа си нъ не го познавала. Евреитѣ ѝ посочвахѫ Ивана и тя веднага захващаше да вика, притворно да плаче, всички затворници се стичахѫ да видѫтъ българина-убийца, турцитѣ зѫби скрѫцахѫ и въ сѫщото врѣме по гръбътъ на Ивана нѣколко юмрюци се стоварвахѫ.

Туркината и евреитѣ излизахѫ а слѣдъ малко послѣднитѣ се пакъ завръщахѫ при Ивана и обѣщавахѫ се да убѣдѫтъ туркината за да го избави като ѝ даде нѣколко лири. Само затворницитѣ не сѫ знаили че мъжьтъ на туркината е живъ и че това е било чифутска *дубара*, нъ окаяния Иванъ като виждаше че всяки день се повикватъ изъ затвора по нѣколцина и назадъ не се завръщатъ и като слушаше че по 20 и 30 д. ежедневно на вѫжето се прикачатъ, ако и съвсѣмъ невиненъ, оставаше съгласенъ да даде нѣщо на туркината, особно, като незнаеше защо е запренъ, той е вѣрвалъ че единствената негова противница е туркината, може би отъ мѫжьтъ си заставена за нѣкакво отмъщение. Туркината залавяше отъ 100 лири и съ молбата на евреитѣ скланяше на 50. Иванъ испращаше до нѣкой свой приятель за паритѣ, които или самъ приятельтъ донисяше или чрѣзъ другиго испроваждаше [2]). Евреитѣ грабвахѫ суммата, измѫкваха се навънь, а Иванъ оставаше въ затвора единъ-два дена догдѣто му исплѣтехѫ въжето. Отъ нѣкои и по 200 л. истеглювахѫ, нъ ниго единъ отъ тѣхъ не е билъ освободенъ. Тога никому да не се вижда странно, особно че не го пишя по слухъ нъ като очевидецъ. А пакъ такива

---

[1]) Ортакюйлиитѣ сѫ въ очитѣ на Одринскитѣ евреи най-лошитѣ хора на свѣта, защото не ги оставяхѫ не само да се заселятъ нъ и да стѫпатъ въ селото. Повечето отъ селянитѣ сѫ хора търговци, обаче, отъ евреинъ нищо некупуватъ и такова отвращение иматъ къмъ евреина, щото неискатъ и на улицата да го срещнатъ.

[2]) Лицата които донисахѫ пари на затворницитѣ бѣхѫ повечето арменци и нѣкои гърци, съ които, разумѣва се, имали сѫ земане-даване, а нѣкои отъ женитѣ си изискваха.

Digitized by Google

очевидци, вѣрвамъ, за сега съ стотини, да не кажемъ съ хиляди може да се намиратъ. Освѣнъ това, тѣзи християнски врагове и съ мьртвитѣ тѣла сѫ се подигравали. Нито единъ отъ избѣсенитѣ въ Одринъ българе безъ еврейски храчки не е сваленъ. На едни отъ избѣсенитѣ, въ устата цигара въвирали. На други, кръстове отъ хартия по дрѣхитѣ пришивали. На трети, на главата калпаци нахлузвали, съ камъне ги замервали и разни други безобразия вършили, които, отъ никого не сѫ забравени, нъ 500-годишния робъ, роденъ съ наведена глава, така ще си вѣкува! Българетѣ въ Н.-Загора отъ които тѣхнитѣ съграждани евреи такива суми измѫкнаха и се обогатиха, сега сѫ предали почти всичката търговия въ ржцѣгѣ на евреитѣ. Така сѫщо въ Т.-Пазарджикъ и на много други мѣста. Само еднитѣ карловци незабравили миналото и неоставили да тъпчатъ повторно земята онѣзи, които, съ хиляди невинни душици расплакали и съ милиони сълзи по нея изронили.

Евреитѣ слѣдъ заселяването си въ Карлово въ непродължително врѣме доста напреднали. Помогналъ имъ Богъ та всичката търговия на ржцѣ турили. Всяки отъ тѣхъ и съ лихварство боравилъ и всяки се силилъ банкеринъ да стане. Селянитѣ безбожно експлоатирали. Добри пари спечелили, та и най-добритѣ мѣста въ средата на града накупили — цѣль единъ кварталъ. Великолѣпни (споредъ Карлово) кѫщя въздигнали, които отъ 4—5 до 80 достигнали и голѣма хавра си направили. Съ турцитѣ искренно приятелство водили нъ не и съ българетѣ.

Когато турското население отъ страхътъ на русситѣ потеглило за Пловдивъ, евреитѣ не се отдѣлили отъ него. То се завърнало и евреитѣ наедно. Послѣ, както казахме съ сребра и хорска покѫщнина търгуваха, гюловитѣ масла на ржцѣ турихѫ, толковъ невинни хорица избѣсиха и пакъ наедно съ турцитѣ за Пловдивъ потеглиха, а нѣкои и за Цариградъ заминаха. Слѣдъ примирието онѣзи изъ Цариградъ завърнали се въ Пловдивъ, нъ и тамъ небило за живѣяне — кѫща нѣма, работа нѣма, карловски селянинъ не се вижда, готово се харчи, а пакъ за блаженното Карлово да отидѫтъ, не се рѣшавали.

Най-послѣ намислили да тръгнатъ за тамо, нъ предварително испратили нѣкого си Венецияни до околийския началникъ за споразумѣние. Венецияни взелъ съгласието на околийския началникъ, сѫщо на общинското управление като

Digitized by Google

му се казало, 26 д. отъ злѣ компромитиранитѣ, за сега да не се завръщатъ. Той обаче и внимание необърналъ на тѣзи думи.

Съ пристиганието си въ Пловдивъ, Венецияни съобщилъ на своитѣ единородци че сѫ приети и тѣ почнали да товаратъ коля съ покѫщнина, съ дѣца, жени и потеглили.

На 11 Юний 1879 г., тѣ пристигнали до Карлово, спрели колята на Балабановий мость и като взели да си припомнуватъ извършенитѣ преди двѣ години отъ тѣхъ надъ невинното и беззащитно тогава българско население предателства, грабежи, гонения и подигравания, не се осмѣлявали да влезѫтъ въ града. Цѣлъ часъ се колебали и тогава съ растреперени сърдца, съ прежълтели отъ страхъ лица, заловили улицата за въ града, нъ като бѣхѫ изровили карловци даже и основитѣ на кѫщята имъ, врѣменно слезнали въ голѣмия конакъ на мютевелията.

Като почнали да растоварятъ донесената покѫщнина, случайно минала отъ тамо Лала Цвѣткова, видѣла въ ржцѣтѣ на еврейката Саруча своята черга и почнала да я дръпа. Саруча която въ начало неискала да испусне чергата и казвала: „я черга некрала, на сокакъ нашла“, оставила чергата и на вътрѣ побѣгнала.

Ботьо Божиновъ на когото тримата братя бѣха обѣсени, стоката въ магазията имъ отъ 4000 лири обрана и повечето вещи ограбени отъ евреитѣ отколкото отъ башибозуцитѣ, щомъ видѣлъ предъ очитѣ си двама отъ обирачитѣ: Презенти и Аврама Мизанъ, като върбовъ листъ се растрепералъ и на Презенти казалъ: „и ти ли, о безсрамнико, съ калпакъ на глава се завърна надирѣ“!

Женитѣ на Петра кожухара и на дюлгеръ Христа, майката на Ивана Велковъ и много други гражданки, събрали се около евреитѣ, една иска приката на дъщеря си, която ѝ ограбили, друга иска синътъ си, когото предали, третя мѫжътъ си и евреитѣ като видѣли че българитѣ не сѫ забравили, вѣчно незабравимитѣ тѣхни безчеловѣчни дѣла, за които заслужено могѫтъ да бѫдатъ наказани, спрели растоварването на покѫщнината, а пакъ нѣкои отъ тѣхъ, веднага въ колята се нахвъргали.

По вѣстницитѣ, разумѣва се, извѣстие нѣмало, нито камбанитѣ ударили, нито пакъ глашатая викалъ, нъ какъ и отъ гдѣ се извѣстили женитѣ въ Карлово, та като пчели на ко-

Digitized by Google

шарище или на похитителя му съ жеглата си нападали. Коя съ хурка въ ржцѣ, коя съ точилка, коя съ пълни джобове камьни обиколили колята, и ако полицията не била прибързала, нито единъ евреинъ живъ не щѣли да оставатъ. Па и самата полиция се видѣла безсилна да противостои за по дълго на такъвъ единъ гнѣвъ происходящъ отъ убити и дълбото ранени сърдца.

Тогава само когато евреитѣ казали, че ще си вървать и почнали да впрѣгатъ колята, женитѣ се по успокоили. Нъ пакъ не се отдѣляли отъ тѣхъ, догдѣто не тръгнали. Нѣкои отъ женитѣ съ викове ги испроводили извънь града, а често пъти и по нѣкой камъкъ стоваряли върху покритѣ коля.

Евреитѣ заминали, женитѣ въ Карлово се успокоили, нъ слѣдъ малко врѣме нѣколко отъ тѣхъ били повикани въ Пловдивъ, както и Димитръ Попадийский, ислѣдвани, затворени, нъ не само властьта трѣбвало да ги оправдае, а и самитѣ евреи. Сега вечь въ Карлово евреи не се вждятъ. Даже и онѣзи които прескачахж сегисъ-тогисъ, слѣдъ като убихж нѣкого си Рафаила около с. Джбине и другиго въ с. Паничаре, доста се обезсьрдчихж.

Ако карловкитѣ сж гонили и гонятъ евреитѣ, карловци изобщо, особно пакъ онѣзи, които сж били скрити на тавана въ конака на Муста ефенди, вѣчно ще помнятъ, на чада и внуци ще приказватъ, че въ този конакъ сж намѣрили спасение на живота си. Когато нападнала на конака въорженатa и разгнѣвена тълпа за да избие скрититѣ тамо българе, благородната ханжмка на Муста ефенди излезла безъ фередже на гръба срещо тълпата и спасила живота на толкозъ невинни душици, които днесь я благославятъ.

Приключенията въ Сопотъ. Въ началото на м. Юний пристигналъ въ Сопотъ карловския каймакаминъ и поискалъ трима отъ гражданитѣ, именно: Ганчо П. Николовъ, Д. Батоловъ и Георги Джоровъ, за които се билъ извѣстилъ че презъ м. Мартъ миналата година, ходили въ Панагюрище за споразумѣние по въстанието и казалъ че ще ги закара съ себе въ Карлово.

Единъ измежду първенцитѣ граждани Кирко Петровъ, отговорилъ на каймакамина, че тѣзи хора сж добрѣ познати на всичкитѣ граждани, нигдѣ не сж отивали, въ нищо не сж виновати и каймакамина си отишелъ ако и не толкозъ задоволенъ.

Digitized by Google

Слѣдъ преминаването на русситѣ въ Свищовъ, отъ Пловдивъ били изискани: Х. Гьоко Павловъ, Кирко Х. Ивановъ и Ив. Петровъ Преди да се явятъ предъ началството, пръсналъ се слухъ изъ града, че русситѣ завзели Казанлъкъ. Турското население се изплашило и когато отишли да попитатъ защо сж повикани, казало имъ се: *дефъ олунъ бурданъ* (махнете се отъ тукъ.

Тѣ се завърнали въ Сопотъ, гдѣто слухътъ билъ всеизвѣстенъ.

На 8-й Юлий станало събрание отъ първенци, нѣкои предложили да се испрати една депутация въ Казанлъкъ, която да яви на русситѣ че Сопотъ е свободенъ отъ турци, да ги покани да дойдѫтъ, и всички останали съгласни на това. — Само Кирко Петровъ се показалъ недоволенъ отъ гуй предложение и казалъ: „Геленъ бей, гиденъ базиргянъ; русситѣ нѣколко пѫти сж дохаждали, нъ като си отидѫтъ, какво ще правимъ ний?“ Обаче, по причина на случката миналата година въ училището, (вж. ч. II стр. 111 „Княж. България“) гражданитѣ неискали да го слушатъ въ това и рѣшили да испрататъ: Х Гьока, Д. Батуловъ, Ив. П. Стоянчевъ, Ганчо Чавдаровъ, Димитръ Финговъ, които на 10-й сутреньта се представили предъ ген. Столѣтовъ въ Казанлъкъ.

На 12-й въ завръщанието си взели отъ Карлово 6 — 7 д. казаци съ единъ офицеринъ, които били посрещнати отъ населението, направили молебенъ въ църквата, обиколили изъ градища, поставили Х. Гьока врѣмененъ управитель и до вечерьта казацитѣ пакъ се завърнали въ Карлово.

Слѣдъ 2 — 3 дена тѣ повторно посѣтили Сопотъ, нъ като нѣмало въ него турци несчели за нуждно да потрегятъ. Гражданитѣ щомъ се извѣстили че казацитѣ и Карлово напуснали, испратили Пенча Кочето въ Калоферъ, за да узнае наскоро ли ще се завърнатъ. Нъ Пенчо нито се чулъ нито се видѣлъ — разумѣва се, че е погубенъ.

Избиването на Карловци силно растревожило населението въ Сопотъ и, до толкозъ било изплашено, щото, още въ сѫщия день искало да избѣгне, нъ отложило и на 19-й сутреньта безъ нищо, като на госте потеглило за политѣ на планината. Едни останали тамо, 5 — 6 сѣмейства заминали за Троянъ, а нѣкои надвечерь пакъ се завърнали по домоветѣ си.

Digitized by Google

На 21-й три-четирма турци облечени сѫщо като русси безъ никаква разлика, — разумѣва се, взели сѫ дрѣхитѣ на нѣкои убити войници, показали се край града, а българетѣ, които съ нетърпѣние очаквали да видѫтъ поне единъ руссинъ слѣдъ произшествията въ Карлово, потеглили за да ги посрещнатъ. Мнимитѣ русси веднага изгърмѣли, убили Мите Шишеджиевъ и Шѣя Куртевъ и назадъ се повърнали. По поводъ на това приключение, вечерьта много народъ избѣгналъ къмъ планината.

На 22-й надъ с. Михаилци силна войска се показала и въ Сопотъ вечь никой не останалъ. — Всички се опѫтили къмъ Ст. Планина, кой съ какрото можилъ, а нѣкои даже и безъ хлѣбъ потеглили. Турцитѣ отъ къмъ Добрила посрещнали една часть отъ гражданитѣ и избили до 40 д. мѫже, жени и дѣца, а другитѣ по върха на Амбарица, избѣгнали. Сопотенци се пръснали по Габрово, Севлиево, Свищовъ, а нѣкои заминѫли и въ Румѫния.

Населението въ Сопоть не остана както по другитѣ градове изъ розовата долина да бѫде исклано по домоветѣ си, нъ въ бѣгството отъ гладъ, студъ и неволя е оставило задъ Ст. Планина до 7—800 души.

При завръщанието си, Сопотенци намѣрили 180 дюгена и по добри кѫщя на прахъ и пепель, а само онѣзи по крайщата останали до негдѣ здрави. И ако би нѣкой си Шерифъ-онбаши да не ги запазилъ и тѣ щѣли да изгорятъ. Турцитѣ изъ околнитѣ села дълго врѣме пренасяли покѫщнината на Сопотненското население и сегисъ-тогисъ палили по нѣкоя кѫща.

При настѫпванието на русситѣ въ Пловдивъ, въ затвора били убити 11 д. граждани изъ Сопотъ, между които се намирали: Ив. Недковъ, Филотей Кирковъ, Генко Силака, Фраге Шишковъ.

Опустошението на Калоферъ съ 618 жьртви. Преди да пишемъ за опустошението на този славенъ въ турско врѣме градецъ, съ нѣколко думи ще кажемъ, че той е билъ осѫденъ на това, една година по напрѣдъ — въ врѣме на въстанието.

Когато вечь съ хиляди хора бѣхѫ избити, съ стотини села разорени и всичко се считаше потушено, Селими паша съ 4000 д. войска и безбройна сганъ башибозуци и черкези, потеглилъ за Калоферъ да го съсипе.

Digitized by Google

Съ пристиганието си башибозуцитѣ оставилъ извънь градеца, които го обиколили отъ всичкитѣ му страни, а съ войската влезълъ вътрѣ. Гражданитѣ царски го посрѣщнали и завели въ кѫщата на Хр. Тъпчилещовъ. Още несѣдналъ да си отпочини, той казалъ, че Коранътъ имъ гласилъ, ако въстане единъ само българинъ противъ властьта, трѣбвало всички да бѫдѫтъ избити, тъй щото и за Калоферъ никаква милость неможе да има.

Гражданитѣ взели да му се молятъ и той се обѣщалъ да не съсипва градеца, ако го възнаградѫтъ съ нѣщо. Тѣ веднага се впуснали и въ разстояние на два часа, по една лира отъ човѣкъ, по двѣ, по петь, а най-много до 20, събрали 800 лири, които му предали съ една конкума отъ 8—9 оки гюлово масло и за Казанлѫкъ го испратили. — Всичкото му сѣденье въ градеца било два часа, догдѣто да се съберѫтъ паритѣ.

Слѣдъ неговото заминавание, черкезитѣ предводими отъ единъ тѣхенъ бинбашия, нахлули въ градеца и почнали да грабѫтъ. Между това, бинбашията съзрѣлъ съпругата на Лила Бочевъ, която била жена млада, красива, напета, представителна, безъ да знае, че тя била и честна, силна, рѣшителна, той се отдѣлилъ отъ войницитѣ, отишелъ на вратата и заповѣдалъ ѝ да му отвори. Тя го изругала по българския тогавашенъ обичай и той почналъ съ сабята си да насилва.

Жената като видѣла, че вратитѣ немогѫтъ устоя на неговия натискъ, грабнала брадвата, замахнала и рѫката наедно съ сабята останали вътрѣ, а уплашения бинбашия побѣгналъ.

Черкезитѣ продължавали да грабятъ и никой небилъ въ състояние да ги ограничи. Двама отъ гражданитѣ: Василаки Морфовъ и Недьо Начовъ, впуснали се слѣдъ пашата, застигнали го и казали му, че ако неспрѣ грабежа, до Казанлѫкъ ще го слѣдватъ и отъ тамъ ще телографиратъ на В. Порта, като считатъ него отговоренъ за всичко. Гражданитѣ като дали 800 лири и гюловото масло съ голѣмъ куражъ говорили, а Селими паша съ снисхождение слушалъ думитѣ имъ. Тѣ още не свършили оплакванията и заканванията си, пристигналъ и бинбашията съ една рѫка и безъ сабя. Въ единия и другия случай, пашата трѣбвало да се завърне въ Калоферъ. Той ограничилъ черкезитѣ, прогонилъ ги навънь и почнали да дирятъ кѫщата на жената. Юзбашията десетъ пѫти заминалъ покрай нея, въ съсѣднигѣ кѫщя надникваль, на сѫщата, обаче, и не

Digitized by Google

се спиралъ, като че се страхувалъ и другата му ржка да неотрѣжатъ, или пакъ първо обладанъ отъ страсть, а послѣ отъ страхъ, нищо не забелѣжилъ. Най-послѣ пашата казалъ, ако въ растояние на три дни не му занесжтъ сабята въ Казанлжкъ и не му представатъ жената, градеца на прахъ и пепель ще направи и заминалъ.

Священницитѣ разгласили въ цьрквитѣ и глашатая викалъ изъ улицитѣ, че въ когото се намира сабята и страхува се да я покаже, той може да я подхвърли негдѣ, за да не пострада поне градеца.

Жената явила на мжжа си сабята и казала, че тя сама ще я представи на властьта, нъ той не ѝ позволилъ и самичъкъ я занесълъ на мюдюрина, който веднага испратилъ и сабята и Лила Бочовъ съ нѣколко заптии при Селими паша въ Казанлжкъ. Изъ пжтя Лило билъ съсипанъ отъ бой. Наскоро го препратили въ Пловдивския затворъ, гдѣто, тоже билъ истязаванъ.

По това врѣме пристигналъ князъ Цертелевъ въ Калоферъ. Гражданитѣ съвѣтвали Лиловица да се прѣдстави предъ него и да изложи цѣлата история безъ да скрие нѣщо. Тя се явила и въ присжтствието на мюдюрина всичко отъ игла до конецъ расправила. Князь Цертелевъ пламнжлъ отъ гнѣвъ и като щѣлъ да заминава къмъ Клисура и Панагюрище, обѣщалъ се да отиде въ Пловдивъ, като казалъ на Лиловица, утрѣ вечеръ да чака мжжа си. Съ пристигането си въ Пловдивъ, явилъ се предъ мютесарифина, расказалъ му случката, осждилъ безчестнитѣ дѣла на турскитѣ чиновници, изискалъ Лила, далъ му три лири за пайтонъ и испратилъ го за Калоферъ.

Оставенитѣ отъ Селими паша башибозуци скоро били вдигнати и замѣстени съ 400 души войници подъ началството на пловдивчанеца Ширинчи Х. Шерифа. Тѣ изобщо били помаци и звѣрски се обнасяли съ населението. Жена на улицата не смѣила да се покаже, даже и въ цьрква престанали да отиватъ женитѣ. Х. Ширифъ билъ много добръ човѣкъ нъ неможилъ да ги ограничи. Гражданитѣ ги хранили, поили, безъ баници и пилета на софрата не сѣдали а често пжти и пари отъ нѣкои взимали. Тѣ сѣдели и день за день чакали да ударатъ, ограбатъ населението и изѣгатъ, обаче, щомъ се извѣстили за преминаването на русситѣ прѣзъ Хаинския проходъ, замръкнали а не осъмнали — сутрьнта учи-

Digitized by Google

лището което служило за тѣхна казарма, било празно. Гражданитѣ нищо не знаили за тѣхното единъ прѣзъ други избѣгване, а прѣзъ деньтъ отъ пѫтници се извѣстили че съ голѣма бързина за Пловдивъ избѣгнали и гражданитѣ вечь взели за русситѣ да се ослушватъ.

На 8-й Юлий пристигнали въ градеца 27 души казаци съ капитана Гречановски. Тѣ слезнали въ кѫщата на Лале Топаловъ, закусили и слѣдъ $1^1/_2$ ч. обратно се завърнали. Въ това врѣме мюдюрина отсѫтствовалъ. Той билъ отишелъ въ Казанлѫкъ да узнае да ли наскоро ще пристигнатъ русситѣ и въ Калоферъ. Като се извѣстилъ, че казацитѣ се показали въ нѣколко села, уплашилъ се и безъ обуша избѣгналъ надирѣ. А пакъ като узналъ, че и въ Калоферъ сѫ дохаждали, замолилъ първенцитѣ макаръ едно куцо магаре да му намѣрѫтъ само да си отиде.

Слѣдъ заминаванието на казацитѣ и избѣгванието на мюдюрина, гражданитѣ се въоружили и почнали деня и нощя да се вардятъ.

На 9-й захванали да слизатъ прѣзъ Мара-Гидикъ отъ разбититѣ турски войници надъ Шипка и до самия градецъ убили свещенника Неча. Послѣ вечь подобно нѣщо не сѫ могли да извършатъ, защото въорѫженитѣ граждани ги пречаквали, обезорѫжавали и въ конака поставяли, а като се испълнилъ и другадѣ ги отправяли.

Гражданитѣ извѣстили на русското началство, което на 10-й испратило 37 д. казаци и наедно съ 30 души българе, покарали уловенитѣ турски войници, прѣдавали ги на други ржце за да ги водятъ въ Габрово.

Гражданитѣ изобщо били въорѫжени съ войнишкитѣ пушки винчестеръ. Едно отдѣление войници не искало да се предаде, нъ нѣкое си Строевче като свалило 4 д., другитѣ взели да се молятъ и веднага сложили орѫжието си.

На 11-й отъ планината слезнали до 200 д. войници съ единъ бинбашия, докторъ арменецъ и установили се при Долн.-стража. Казацитѣ и българитѣ, които по първия день закарали уловенитѣ войници, били се завърнали, отправили се къмъ сгражата за да приберѫтъ орѫжието имъ, нъ нѣкои отъ войницитѣ заложени въ храсталака, почнали да стрѣлятъ, за това всички били избити Тѣ носили и кассата, въ която българитѣ намѣрили до 2000 лири и раздали ги на русскитѣ солдати.

Digitized by Google

Въ продължение на 2—3 дена презъ Калоферъ слезнали до 900 д. войници, отъ които около 200 д. били избити защото неискали да се предадѫтъ, а всички други отправени за Габрово. Двама отъ тѣхъ сполучили въ тъмнината да избѣгнатъ изъ градеца и стражата не ги забелѣжила. Тѣ се отправили за Пловдивъ. Лале Топаловъ който се завръщалъ отъ този градъ, срещналъ ги въ пѫтя безъ пушки, попиталъ ги отгдѣ дохаждатъ, тѣ му явили и казали че въ Калоферъ камъкъ на камъкъ нѣма да остане. Слѣдъ пристигането имъ въ Пловдивъ, въ Калоферъ били испратени двама шпиони грьци, които, уловени отъ гражданитѣ, предадени на изслѣдване, исповѣдали че единий получилъ 10 лири а другия 30, само да узнаятъ, какво се намира въ Калоферъ. Гражданитѣ убили и двамата. Избили сѫщо и циганитѣ, които се показали доста симпатични къмъ уловенитѣ турски войници и злѣ настроени къмъ българетѣ.

На 15-й пристигнали Радионовъ и Филимоновъ съ 300 д. казаци, установили се край града и населението се вечь освободило. Въ това врѣме българетѣ отъ селата: Митризово, Гор. и Долно Омаробасъ. Богасъ и отъ други още десетина, притѣснявани отъ башибозуци и черкези, въ Калоферъ прибѣгнали и въ градеца имало до 30,000 народъ. Всичкитѣ кѫщя, дворове, градини и улицитѣ били пълни. Фурнитѣ деня и нощя хлѣбъ вадили и пакъ немогли да нахранятъ населението.

На 20-й казацитѣ се извѣстили за разбиването на русситѣ при Плѣвенъ и Ст. Загора и презъ нощьта напуснали Калоферъ.

На 21-й сутренята Н. Бояджиевъ отишелъ въ с. Габарево гдѣто се намирало едно отдѣление казаци съ нѣколцина офицери, за да узнае защо сѫ избѣгали казацитѣ изъ Калоферъ, кога ще се завърнатъ и ще ли да пристигне войска за защита на градеца. Слѣдъ неговото заминаване пристигналъ Стайко Гроздановъ и разгласилъ между населението че русситѣ сѫ разбити при Плѣвенъ, при Ст. Загора и казалъ, всякой да бѣга въ планината съ каквото може за да спаси живота си, защото, не само войска, нъ и много башибозуци се опѫтили за Калоферъ. А пакъ и нѣкои карловци като взели да приказватъ за тамошното кланье, населението още повечь се исплашило — като че турцитѣ да настѫпвали вечь въ градеца. Мнозина потеглили отъ улицата гдѣто се намирали безъ да

Digitized by Google

отиджтъ до дома си и да вематъ поне единъ сомунъ хлѣбъ. Много жени и дѣцата си неприбрали, а послѣ се връщали да ги дирятъ и забиржтъ. Нѣкоя оставила тѣстото въ нощвитѣ, друга ястието въ тенжере, третя изъ станътъ исхвъркнала и като пилци се разбѣгали. Покжщнина, хубави и скжпи келими, постилки, покривки и разни други украшения зарѣзали и само съ гола душа излизали. Въ разстояние на единъ — два часа Калоферъ останалъ празденъ, глухъ, пустъ и никой вечь не се мѣркалъ изъ неговитѣ преди два часа многолюдни улици. Онѣзи които останали и тѣ се испокрили по дупки и тавани.

Н. Бояджиевъ, който нищо не знаилъ за избѣгването на калоферци, цѣлъ день чакалъ въ Габарево за извѣстие отъ Шипка. Надвечерь пристигналъ офицерина Чолаковъ и казалъ че никаква помощь неможе да бжде испратена въ Калоферъ, нъ населението да напусне и да бѣга въ планината.

Въ сжщото врѣме, ако и късно, Н. Бояджиевъ съ двама опълченци — Хр. Поповъ Калоферецъ, а другия Панагюрецъ потеглили за Калоферъ и като приетигнали на края, нито освѣтление виждали нито разговоръ или движение на хора чували, а само едно глухо блъскание по вратитѣ се слушало. При това изъ цѣлия градъ кучета лаятъ и виятъ, говеда ревжтъ, овце блѣятъ, блъсканието негдѣ по силно и ясно се чува, нъ никой не може да си обясни кой блъска и защо. — Ако нападатъ турци, ще има викъ; ако сж избѣгали гражданитѣ и турцитѣ обиратъ кжщята, ще има освѣтление. При всичко, че Бояджиевъ билъ напълно увѣренъ, какъ населението е избѣгнало, градеца е празденъ и, искалъ да отиде до дома си за да прибере поне паритѣ си, опълченцитѣ не го оставили и завърнали се въ Габарево.

На 22-й преди обѣдъ офицеритѣ испратили 8 д. казаци за да виджтъ да ли сж настжпили турцитѣ. Казацитѣ отишли въ дѣвическия мънастирь, калугеркитѣ Евлампия и Ефросиния ги почерпили съ чай, нагостили ги, посѣтили и защитницитѣ на градеца, които били около 40 д. граждани и толкозъ селяни, всички добрѣ въоржжени и които още въ сжщия день имали сражение съ башибозуцитѣ.

До 26-й Юлий турцитѣ постоянно нападали, нъ всяки пжть били отблъсвани. Въ този день, обаче, освѣнъ че се показали по шосето отъ къмъ стражата много башибозуци, черкези нъ и силна войска настжпвала, които изобщо били

Digitized by Google

до 14,000 д. съ нѣколко топа. Въ това врѣме се появили издалечь селяни отъ Гол. и Малко-село, Търничани, Габарево, а останалитѣ въ града Калоферци, като помислили, че русси дохаждатъ, за насърдчение ударили камбанитѣ. А пакъ онѣзи, които не били избѣгали презъ планината къмъ Н. Село и спотаявали се около Калоферъ, веднага се завърнали надирѣ. Въоръженитѣ младежи, които цѣли шесть дена сами зашищавали градеца, като видѣли настжпающата турска сила, заловили пжтя къмъ планината.

Турцитѣ искарали и поставили топоветѣ на мънастирския пжть, а конницата заловила лозята. Обаче, като гледали много чадъри около Калоферъ, между които имало и доста триножници покрити съ бѣлъ платъ, не се рѣшавали да нахлуятъ навжтрѣ, а съ голѣма предпразливость наближавали, стрѣляли, запалили плѣвнитѣ, колибитѣ, отправили една бомба на църквата св. Архангелъ, а съ втората разрушили кубето ѝ.

Турцитѣ скоро се увѣрили, че нѣма кой да имъ противостои и тѣ испълнили улицитѣ, кжщята, който попадалъ въ ржцѣ мжжь или жена мжчили го за пари, а послѣ го убивали. Въ метоха на църквата св. Троица до 150 жени и дѣца намѣрили, отъ които, нѣкои веднага на мѣсто оставили, други истезавали, трети изнасилвали, а калугерката Еленка за да не влезе въ ржцѣ въ кладенеца се хвърлила.

Истязаванията, убийствата, грабежитѣ, изнасилванията до вечерьта се продължавали. Тржбата исвирила и турцитѣ се прибрали на края. Онѣзи които останали живи и здрави, скрити изъ бураняци, между чимшири, нѣкои заловили пжтя въ тъмното къмъ планината, а другитѣ сутрьнята пакъ били дирени, ловени, истязавани и убивани.

Избититѣ Калоферци възлизали на 618 д. мжж., жени и дѣца, между които се намирали мнозина стари и немощни хора, та нѣмали възможность да избѣгнатъ. А измрѣлитѣ по вънь до завръщанието си, били повечь отъ 1000 д.

Тогава Калоферъ броилъ 1308 кжши, 250 дюгени, 200 чаркчийници и воденици, 1400 атлукани и конюшни, останали само три прости кжщици, една воденица, една фурна, отъ които турцитѣ имали нужда и цигавскитѣ 110 кжщя на края, а всичко друго изгорѣло.

Изгорѣли три църкви, два параклиси, три дѣвически мънастира и единъ мжжки.

Digitized by Google

Съ мряморното тембло цьрква Св. Атанасий искали да изгорѫтъ, нъ по никой начинъ неможли да я подпалятъ. Единъ турчинъ се качилъ на темблото, взелъ да чюпи мрямора. обаче, веднага се сгромолясалъ и като падналъ на плочитѣ, извикалъ: „бракѫнъ аркадашларъ. аллахъ каилъ олмайоръ“ и всички си отишли.

Изгарянието на чаршията въ Казанлѫкъ и избиванието на 340 души българе. На стр. 117 е споменѫто само, че на 5-й юлий ген. Гурко завзе града Казанлѫкъ и въ сѫщия день се отправи за Шипка. Сега, обаче, като пишемъ за изгарянието на чаршията и прч., въ кратцѣ ще изложимъ и превзиманието му отъ русситѣ.

На 5-й Юлий преди обѣдъ русситѣ наближили града, отъ тритѣ страни го обиколили, а една сотня казаци водима отъ нѣкой си гражданинъ Димитръ Хрътито, намѣрила свободенъ входъ отъ къмъ южната страна, влезнала навътрѣ испѣла една пѣсень на скелето (пазара), впуснала се навътрѣ и голѣмо смущение произвела както между войската, така и между турското население въ града. Въ сѫщото врѣме русситѣ нападнали отъ къмъ источната страна, турската войска ударила на бѣгъ, едни отъ войницитѣ паднали роби, други убити, а останалитѣ се пръснали. И тъй Казанлѫкъ попадналъ въ рѫцѣтѣ на русситѣ съвсѣмъ ненадѣйно.

Слѣдъ малко пристигналъ и ген. Гурко посрещнатъ отъ стрѣлцитѣ съ своя командиръ полк. Бѣжановъ и отъ цѣлото Казанлѫшко население, наедно съ облѣченото въ цьрковни одѣжди духовенство. Въ цьрквата билъ отслуженъ молебенъ, единъ отъ священницитѣ държалъ рѣчь, послѣ завели Гурка въ кѫщата на Димитра Папазовъ, а въ дѣвическия мънастирь направилъ закуска и заминалъ за Шипка.

На останалата въ града пѣхота за да си отпочини, гражданитѣ разни подаръци принасяли, а пакъ овощия и вино отъ всѣка българска рѫка се раздавали. Отъ какво въсхищение е било обладано българското население, нѣма нужда и да се говори.

Турското население не успѣло да избѣгне освѣнъ 10—15 д. разбойници и при настѫпванието на русситѣ нѣколцина набързо се пръснали въ околносгьта. Онѣзи отъ турцитѣ, които се испокрили по домоветѣ си, българетѣ отивали да ги убѣждаватъ за да излезѫтъ и си гледатъ работата.

Digitized by Google

Да не кажели европейцитѣ, че българетѣ се отнасятъ варварски съ 500-годишнитѣ си мжчители, мнозина съ оржжие въ рѫцѣ излизали въ околностьта, забирали съгражданитѣ си турци и докарвали ги въ града, като имъ казвали: „Слѣдвайте си работата и отъ никого недѣйте се страхува“. А пакъ нѣкой измежду гражданитѣ постоянно говорилъ, гдѣто и да било: „русский царь е поручителствовалъ за насъ, че ний сме добри хора, а не като турцитѣ зли; ако ний убиваме мирнитѣ сега турци или грабимъ тѣхния имотъ и си отмъщаваме, то ний ще постжпимъ не така както ни е препоржчалъ русский царь“.

На 6-й Юлий пристигналъ ген. Столѣтовъ съ останалитѣ надирѣ опълченци. Посрещанието било пакъ така тържественно. Уредилъ се градски съвѣтъ въ който били поставени за членове и отъ турцитѣ За комендантъ на града назначенъ майоръ Поповъ, а неговъ помощникъ поручикъ Шиваровъ.

До 20-й Юлий всичко било тихо, мирно, весело и приятно. Въ този день 4-та дружина отъ опълчението съ една батарея подъ командата на полк. князь Вязамски потеглила за Ст. Загора, която слѣдъ нѣкой часъ се завърнала и, като взелъ да се пълни града съ бѣжанци изъ Ст. Загора, а улицитѣ съ коля се задръстили, българското население въ Казанлжкъ така се изплашило, като че слѣдъ бѣжанцитѣ и турскитѣ пълчища настжпяли. Всѣки бърза, товари кола, талига или конь, нъ кое по първо да тури. Всичко мило, всичко скжпо, обаче, не се вдига . . . Жената товари едно, мжжътъ го сваля и хвърга друго. Единъ казва, че това било по цѣнно, а другий одговаря, че онова е по нуждно. А пакъ онзи, който нѣма нито кола, нито конь, само рамена вдига, прьсти чупи и сълзи рони.

Градътъ отъ часъ на часъ пустѣялъ и вечерьта малцина отъ българетѣ останали въ него. Нѣкои веднага потеглили за Габрово, други се спрѣли въ Шипка, на Св. Никола, Бѣлитѣ Кладенци, Капацитѣ и пакъ се завърщали да си прибиратъ по нѣщо. Русситѣ и опълченцитѣ се установили на Св. Никола и почнали да се укрѣпяватъ, гдѣто на 24-й пристигналъ и ген. Столѣтовъ. На 25-й били уловени двама евреи шпиони преоблѣчени съ български дрѣхи и обѣсени.

Турцитѣ като разбили Калоферъ, почнали на чети да настжпватъ къмъ Казанлжкъ. Нъ офицерина Кириловъ съ своитѣ доброволчески дружинки, както и шайкитѣ на Ивана,

Digitized by Google

Панайотова и друга една, никакъ не ги оставяли на мира, постоянно ги преслѣдвали и разбивали.

На 3-й Авг. турцитѣ нападнали на Мѫглишкия мънастирь Св. Никола, всичко ограбили, изгорили мънастира и потеглили къмъ Казанлѫкъ.

На 5-й башибозуци и черкези се показали около Казанлѫкъ, нъ казацитѣ ги отблъснали.

На 6-й авангвардията на Сюлейманъ паша състояща отъ нѣколко стотини черкези и башибозуци се показа на Търтимогила — между Енина и Гюсово 4—5 кил. отъ града.

Турцитѣ вѣрвали, че въ града се криятъ съ хиляди русси и на 7-й сутрѣньта съ голѣма сила нападнали. Нъ като не имъ се въспротивилъ никой, още съ близанието си почнали да убиватъ изъ улицитѣ останалитѣ стари и немощни хора или не успѣлитѣ да избѣгатъ. Въ разстояние на единъ — два часа въ града се чувалъ само гърмежа на пушкитѣ и виковетѣ: вурунъ, тутунъ, йолдюрунъ. Единъ бѣга на една страна, втори тича на друга, трети се крие, обаче, нищо не помагало и нигдѣ спасение немало.

Около 70—80 д., които били избѣгнали изъ града, турцитѣ ги застигнали между селата Хасъть и Сикиречово и до единъ ги избили.

Въ кѫщата на Хр. Христовъ уловили 17—18 души повечето жени, обѣсили ги по стрѣхитѣ и веднага запалили кѫщата, та всички на въгленъ станали.

Споредъ рапорта на град. управит. Съвѣтъ отъ 1-й Ноември. 1878 год. до Казанлѫшкия окр. началникъ, числото на избититѣ и искланитѣ възлизало на 340 д. мѫже жени и дѣца Нъ имената можихме да изучимъ само на 165 д. мѫже и 68 жени.

Абаджи Драгой,	Баба Таневица,	Въльо Колевъ,
Баба Дела,	Баба Митковица,	Гана Ненева,
Баба Ивана,	Баба Николица,	Генчо Константиновъ,
Баба Мина,	Бѣла Стоянова,	Георги Драгановъ,
Баба Мировица,	Божко Топаловъ,	Гино Кѫлѫча,
Баба Мастунка,	Борътъ Христо,	Гочо Колевъ,
Баба Колевица,	Боньо Сировъ,	Даньо Тодоровъ,
Баба Х. Ненчовица,	Белчо Макела,	Даниилъ Дянковъ,
Баба Рада,	Бояджи Иванъ,	Дела Христова,
Баба Станковица,	Василъ и Стано Ми-	Димитръ Георгиевъ,
Баба Хаджийка	леви	

Digitized by Google

Димит., Петръ, Иванъ и Тодоръ Захаралиеви,
Димитръ П. Ивановъ,
Димитръ, Лало и Боно Кабранови,
Димо, Нона, Рада и Хр. Гайганджиеви,
Драгия Вълковъ,
Драгана Иванова,
Доне Цвѣтковъ,
Дончо Кумановъ,
Джярта, Койчо и жена му,
Дингилъ Христо,
Доспатъ Иванъ,
Дюлгеръ Ангелъ,
Дюлгеръ Коста,
Дядо Гряде,
Дядо Манолъ,
Дядо Станьо,
Дядо Злате,
Едро и Марковица Митеви,
Емишлерката Теневица,
Жеко Захаралж,
Желью Цановъ,
Злата и Нейко Златеви,
Иванъ Тодоровъ
Иванъ Ивановъ,
Иванъ Димовъ
Иванъ и Петко Перчинлиеви,
Иванъ Панайотовъ,
Иванъ Рашевъ,
Иванъ Симитлерски,
Иванъ Сандевъ,
Иванъ Стефановъ,
Иванъ и Тодоръ Топузови,
Иванъ Тодоровъ,
Иванъ и Коле Христови,
Иванъ Мишевъ,
Иванка и Крьсто Христови,
Иона Турова,
Иовчо Голаковъ,
Илия Палазовъ
Илия и Дончо Илиеви,
Казанджи Негръ,
Касапката Колевица,
Казака Коле,
Кекето Русе,
Клисурь Георги,
Коста и Мария Недѣлчеви,
Коле Крьстевъ,
Койчо Тодоровъ,
Колчо Христовъ,
Куция Иванъ,
Куция Георги,
Кючюкъ Иванъ,
Курте, Кольо и Иванъ Цвѣткови,
Кжньо Ивановъ,
Лала Гайдарева,
Лало и Георги Лалеви,
Луда Мария [1]),
Матей Лулчевъ,
Минко Василевъ,
Мине Златевъ,
Мина Райкова,
Минчо Ботевъ,
Минчо Златевъ,
Митко Митковъ,
Мите Желевъ и жена му,
Мито Елховски,
Мутавчи Стойко,
Мутавчи Тоньо,
Мутавчийката Василица,
Мучикь Русе (обѣсенъ),
Мярзо Дончевъ,
Нено Христовь,
Нено, Иванъ и Гана Янчови,
Нено Тошевъ
Найденъ Шѣвъ,
Никола Славовъ,
Никола Димитровъ,
Павле Сандовъ,
Памука Теньо,
Пачаджи Анастасъ,
Палашъ Христо,
Пена и Рада Кацарови,
Пена Гунева,
Пенка Бенева,
Пенка Димитрова,
Петко Стойновъ,
Петко, Иванъ и Тона Чораджийски,
Петко и Тоте Боневи,
Петръ Петровъ,

---

[1]) Тя била жена блъсната и много говорила. Осѫждала турцитѣ за тѣхнитѣ варварства, за което я обѣсили на триумфалнитѣ врата, приготвени за посрещанието на главнокомандующий.

Digitized by Google

Попъ Николица,
Проданица Петрова,
Пройко Василевъ,
Пѣйо и Мария Пѣйчеви,
Пѣйо Добревъ,
Рада Радева,
Рада Василева,
Рахванката Божка,
Руса Димова,
Руса Колевица,
Станка Димитрова,
Станьо и Ция Черневи,
Сапунджи Русе,
Станьо и Злате Драгови,
Священникъ Иванъ,
Священникъ Митьо,
Стефана Михалова,
Стефанъ Курдовъ,
Стефанъ Стояновъ,
Стефанъ Теневъ,
Стефанъ Христовъ,
Стефанъ, Мина и Ненка Христеви,
Станчо Савовъ,
Стойко Буреновъ,
Стойко и Мария Ивановъ,
Стойко Толевъ,
Стойно Русевъ,
Стойко и Петко Чаталови,
Стойчо и Мария Петкови,
Стоянъ Тодоровъ,
Стоянъ и Пена Боневи,
Стоянъ Гердановъ,
Стойко, Нено, Ивана, Пена и Дѣла Асеновъ,
Теньо Желевъ,
Теньо и Мария Аратеви,
Тиона и Ивана Казакови,
Теньо Чоневъ,
Тоте и Никола Чапкжновъ,
Тоте Таневъ,
Тодоръ Недѣлчевъ,
Тодоръ и Минчо Петкови,
Тодоринъ Ивановъ,
Тона Ненова,
Тончо Ивановъ,
Трифонъ и Дена Златеви,
Тана, Мина, Анка и Минка Казакови,
Христо и Донко Гайтанови,
Христо Георгиевъ
Христо Милевъ,
Христо Николовъ,
Христо Тодоровъ,
Х. Христо Касевъ,
Х. Силвестрий,
Хаджи Рашевица,
Фучаджи Коле,
Циганина Коле,
Циганина Тодоръ,
Шипкалж Калчо (об.)
Яаджи Енчо.

Турцитѣ изловили 180 по млади жени и дѣца живи. Окаяннитѣ жени ублажавали онѣзи, които лежали предъ тѣхнитѣ очи; проклиняли часътъ въ който се родили и съ кръвави сълзи молили башибозуцитѣ да ги убиятъ, — нѣкои отъ тѣхъ полумъртви останали на мѣстата..... Отпослѣ женитѣ и дѣцата били испратени като роби.

Башибозуцитѣ и черкезитѣ ограбили чаршията и кжщята, завдигнали по легкитѣ и скжпи нѣща, а пакъ гражданитѣ турци цѣлъ мѣсецъ пренасяли едно-друго по домоветѣ си.

Чаршията била запалена отъ която 400 дюгени изгорели. Сжщо и църквата св. пророкъ Илия. Голѣмо богатство е вдигнато отъ българскитѣ магазии и кжщя както и отъ дѣвическия мънастирь, особно златни и сребърни църковни ствари.

Въ сжщия день сутрьнята башибозуци и черкези нападнали българскитѣ села около Казанлжкъ. Въ с. Енина убили

Digitized by Google

25 д. селяни и до 70 д. пришелци извънь, като изгорили и 140 кѫщи. Запалили сѫщо и Шейново, писъкътъ на женитѣ се носилъ до върха св. Никола.

Слѣдъ пладнѣ турцитѣ се показахѫ и около с. Шипка. Останалитѣ мѫже, които завзели бърдата почнали да стрѣлятъ, обаче, едно отдѣление турци сполучили да се вмѫкнатъ въ селото, запалили училището и около 30 кѫщи, избили онѣзи отъ българетѣ, които имъ се испрѣчили и пакъ се отеглили.

На 8-й сутренята турцитѣ свободно влезнали въ Шипка. Тукъ-тамѣ намѣрили до 130 д. скрити селяни, мѫчили ги за пари, обрали каквото виждали по цѣнно, дали огъня отъ четиритѣ страни и голѣмото това село отъ 1200 кѫщи, наедно съ двѣтѣ църкви, двѣ училища на прахъ и пепель станало.

Въ цѣлата Казанлѫшка околия имало 4260 кѫщи български, отъ които 680 уцѣлели, а всички други съ дюгени, църкви и училища били съсипани.

Казанлѫкъ е пьрвия градъ въ Южна-България завзетъ отъ ген. Гурка; той е и послѣдния, когото русситѣ оставихѫ. Гурко съ преминаването си Хаинския проходъ, въ растояние на 15 дена, доста пространство залови. — Превзе Казанлѫкъ, Шипка, прогони турската войска отъ Шипченския проходъ, завзе Ст.-Загора, Н.-Загора; неговитѣ разѣзди достигнахѫ до станцията Каяджикъ (Хасковско); авангвардията му завладѣ Калоферъ, Карлово, Сопотъ и то съ незначителна загуба. Отъ 2—20 Юлий той изгубилъ 61 д. офицери и 1464 д. солдати. Въ кратко врѣме Гурко се прослави и въ цѣла Южна-България. Българина само за него говореше, за него Бога молеше, избавлението си отъ петь-вѣковното робство и спасението си въ онѣзи усилни врѣмена чрѣзъ него очакваше.

Гурковитѣ казаци, сякашъ, бѣхѫ страшилище въ очитѣ на турския войникъ. Самата дума „московъ“ страхъ и трепетъ възбуждаше въ неговото сърдце. А пакъ за катанитѣ имъ, турцитѣ думи ненамирахѫ да ги опишатъ. Стотѣ души войници, които казацитѣ бѣхѫ гонили до моста на р. Стрѣма въ селото Баня, съ пристиганието си въ Пловдивъ, увѣрявали, че московцитѣ били най страшнитѣ хора на свѣта, а катанитѣ имъ били още по страшни, за които казвали: *„бегире бенземесъ меретъ* (на конь неприлича пущината), то е цѣла ламя и човѣка поглъща, язика ѝ по дългъ и отъ мѣталото на фурунджиска лопата.“

Digitized by Google

До пристиганието на многочисленната и калена въ Черна-Гора Сюлейманпашова армия, ужасенъ страхъ се бѣ вселилъ въ сърдцето на турския войникъ. Нъ като наводни тъзи сганъ и не бѣше възможно да устои единъ русски солдатинъ срещо 10 турски и, като нѣмаше отгдѣ да пристигне помощь, русситѣ трѣбваше да отстжпатъ. — И ний се вечь опростихме съ тѣхъ. Между насъ русси неостанахж. Тѣ се оттеглихж въ Ст.-Планина и установихж се на Шипчанския проходъ.

Геройската отбрана на Шипчанския проходъ отъ една шепа русси и опълченци. Щомъ заловихж русситѣ прохода, веднага пристигналъ изъ Търново военний инжинеръ ген. лейт. Кренке, позицията на върха била усилена съ батареи и ложементи за стрѣлцитѣ, построили се на бързо и още нѣколко укрѣпления, ако и слаби.

Сюлейманъ-паша, който знаеше стратегическата важность на този пунктъ, всичкото си внимание обърналъ върху него. Освѣнъ че струпа цѣлата своя армия, нъ и корпуса на Реуфъ паша приведе тукъ. Турската пѣхота броеше до 100 табура съ съразмѣрното число полски и горски орждия, а първоначалнитѣ защитници на прохода бѣхж само два баталиона отъ орловский полкъ и петьтѣ български дружини — всичко до 4500 д. съ 20 орждия.

Върха св. Никола билъ завзетъ отъ батареята на Дроздовский и единъ баталионъ отъ орловския полкъ, отъ когото двѣ роти отдѣлени за стоманената батарея вземена на 6-й Юлий отъ турцитѣ, — това било фронта на позицията. На полугржглата батарея поставени 4 орждия, а окопитѣ около ней заловени отъ другия баталионъ и двѣ роти, които пристигнали въ надвечерието изъ Гоброво, — то съставлявало дѣсното крило на позицията. На кржглата батарея която била гръба на позицията били поставени 4 орждия. Българскитѣ дружини завзели лѣвото крило на позицията, а Константиновъ съ 4-тѣ планински орждия и 1-ва дружина предназначени за резерва и заловили мѣстата около турскитѣ кжщици завзети отъ щаба.

За завардване на този пунктъ и за рѣшението сждбата на Шипчанския проходъ — сждбата на България, русситѣ трѣбвало или до единъ да измрѣтъ, тъй като стратегическата побѣда, повидимо, безъ смнение принадлѣжала на турска страна, или пакъ да сложятъ оржжие, което разумѣва се, неможехж

Digitized by Google

да направѧтъ и ген. Столѣтовъ телографически поискалъ отъ Дерожинский подкрѣпление.

На 9-й сутренята пристигналъ изъ Севлиево 35-й брянский полкъ на помошь. Турцитѣ, които почнали да се укрѣпяватъ на върха Бердекъ, поставили батареи и въ ч. 9 повели първата атака. Боя се почналъ и продължавалъ съ голѣмо ожесточение. Слѣдъ пладнѣ нападението било по ужасно. Гѫсти масси съ барабани и викове *аллахъ*, *аллахъ*, налитали. Надвечерь гръмежа поутихналъ малко, нъ въ 10 часа, турцитѣ пакъ съ викове нападнали. Въ този день 10 пѫти едно слѣдъ друго все съ нови и прѣсни сили нападали, обаче, всяки единъ пѫть съ голѣми загуби отстѫпяли.

На 10-й стрѣлбата отъ страна на турцитѣ била съвсѣмъ слаба. Тѣ се заловили да правятъ укрѣпления на Лисата гора и рѣшително да нападнатъ. Така сѫщо и защитницитѣ цѣлата нощь се укрѣпявали за отбрана.

Въ 11-й ч. 4 сутренята турцитѣ открили артилерийски огънъ отъ двѣ нови батареи — Лисата гора и Малий-Бердекъ. Въ ч. 5 огъня се прострѣлъ по всичката линия. Защитницитѣ забелѣжили настѫпването на четири голѣми турски колонни противъ дѣсното крило, а въ ч. 7 турцитѣ повели положителна атака отъ три страни. Позицията била исцѣло обсипана съ гранати и коршумитѣ като градъ летѣли. То било повторение отъ яростнитѣ настѫпвания на 9-й Августъ, само въ поголѣмъ размѣръ.

Отдѣлението на майора Шваба се намирало въ голѣма опастность и той поискалъ помощь отъ Липинский, който му испратилъ двѣ роти орловци изъ своята резерва. Въ това врѣме се показали нови турски колонни. Пакъ се поискала помощь, а Липинский по нѣмане резерва, испратилъ само една рота. Около 150 д. брянци така силно били нападнати задъ кръглата батарея, щото за отбрана съ оръжие и дума немогло да стане. Турцитѣ отправили три залпа единъ слѣдъ други и до 100 шага наближили. Канчиоловъ и Шней извикали на своитѣ солдати и съ едно „ура,“ като львове се хвърлили върху турцитѣ. Послѣднитѣ безъ съпротивление се разбѣгали, нъ слѣдъ малко въ поголѣмо число се явили и почнали да стрѣлятъ.

Въ ч. 10 защитницитѣ пакъ поискали помощь отъ Липинский. При него била останала само 5-та рота отъ Орловский полкъ и той я отправилъ като задържалъ отъ ней единъ полувводъ

Digitized by Google

за вардение знамената. Не се изминали нѣколко минути, почнали да пристигатъ нови и скърбни имвѣстия: Майора Молостова командующъ 2-й баталионъ на брянский полкъ тѣжко рамили. Полковн. Швабъ силно натръгенъ. Едни отъ ротнитѣ командири избити, други ранени и напустнали строя. Командата на 3-й баталионъ отъ Брянский полкъ, поелъ щабсъкапитанъ Пономаренко, а вмѣсто Шваба, Липинский назначилъ майоръ Базилевича, като му поржчалъ да държи ротитѣ по двѣ въ съвокупность, сжщо и взводоветѣ, за да могжтъ обсажда турский цѣпъ, безъ да гледатъ неговата многочисленность. Коршумитѣ, обаче, отъ страна на турцитѣ като градъ лѣтели. Войницитѣ падатъ съ десятки безъ да ги прибира нѣкой, защото всякой ималь нужда отъ своитѣ ржцѣ. Патронитѣ взели да се свършватъ. Солдатигѣ изнурени нравственно и физически отъ силния бой, а турцитѣ все повечь и повечь налягатъ съ нови и прѣсни сили. Русскитѣ солдати се чудятъ и удивляватъ отгдѣ изниква тъзи зганъ. — Всичкото пространство покрито отъ повалени тѣла съ червени фесове, а пакъ нови цѣпи и колонни ги замѣстятъ. Виковетѣ: *аллахъ аллахъ*, гръмѣжа заглушвали. Слънечния пекъ гори и задушва. И лица, и гръбъ и гжрди и всичкото тѣло въ потъ облѣто. Солдатскитѣ дрѣхи като въ вода потопени и на работата прѣчатъ. Жаждата смъртна нъ вода нѣма. По мьртвитѣ тѣла облаци мухи се виятъ и вонята ужасна. Войницитѣ обаче, предъ нищо не се спирали. Даже и гладътъ, и безсънието нито минутка не ги задържали отъ да продължаватъ стрѣлбата.

Въ два часа сл. пл., единъ офицеринъ билъ испратенъ да извѣсти на Липинский, че на турцитѣ постоянно пристига помощь, а числото на защитницитѣ значително е намалено и не е възможно за по дълго врѣме да се удържатъ. При Липинский, както е вечь извѣстно, оставаше единъ полузводъ съ знамената.

А пакъ и той самъ се намиралъ въ голѣма опастность отъ окржжающитѣ го черкези. Положението отъ минута на минута ставало по критическо. Прѣднята позиция на св. Никола, тоже била нападната. Освѣнъ убититѣ, раненитѣ били до толкозъ много, щото санитаритѣ неможили да успѣятъ съ превързването имъ. Бѣлитѣ палатки съвършенно се испълнили.

Едни отъ солдатитѣ щомъ били превързвани, пакъ се повръщали на позицията самоволно. Други съ счюпени ржцѣ

Digitized by Google

или други части на тѣлото, отправяни по шоссето за главния пунктъ отгдѣто да заминатъ за Габрово. Нъ въ пѫтя турцитѣ ги убивали или повторно ранявали. При отблъсването на редъ атаки, въ русситѣ роти неостанали, а една шепа солдати продължавали да защищаватъ позицията безъ отдѫхъ цѣли 12 часа.

Въ ч. около 5 тъзи шепа солдати като исхвърлила всичкитѣ си патрони, почнали да отстѫпятъ на отдѣлни купчинки, като забирали съ себе и раненитѣ които намирали въ пѫтя. Всички офицери били убити или ранени, та командата вземали фелдфебели и на конецъ прости солдати.

Когато раненитѣ съ онъзи часть солдати, които отстѫпили, минавали край позицията гдѣто се намиралъ Липинский, той се впустналъ на шоссето и извикалъ: Гдѣ вии братци? гдѣ? кой ви каза да отстѫпвате? отстѫпване нѣма, нѣма да бѫде и неможе да бѫде? сега ще пристигне помощь, назадъ!

Тогава смѣсената тълпа отъ около 150 д. брянци, орловци и опълченци, повърнали се надирѣ и нахвъргали се въ оставенитѣ ложементи. Къмъ тѣхъ се присъединили доброволно и нѣкои отъ легкораненитѣ. Въ нѣкои ложементи работата дохаждала до тамо, щото, по нѣмание патрони, солдатитѣ хвърлали по настѫпающитѣ турци счупенитѣ пушки, вулийки, грудки, камъни и каквото имъ попадало на рѫцѣ.

По това врѣме въ другитѣ ложементи гдѣто между солдатитѣ се намирало помалко барутъ, задружно стрѣляли, и недопускали да се доближатъ турцитѣ. Щомъ падалъ нѣкой войникъ, патронитѣ му прибирали, раздѣляли ги помѣжду си и стрѣляли.

Измѫчената и изнемощелата тъзи шепа войници, когато така силно противостояли срѣщо натиска на турцитѣ, като забелѣжили бѣли дрѣхи и движението на около 200 д. русси, всички въ единъ гласъ извикали: „Слава Богу, ето здрави хора, ето одавна обѣщанното и одавна чаканото, ура! не сме изгубени, нашитѣ идѫтъ! Братци! спасители! скоро! помагайте!“ Громкото „ура“ се разнесло по цѣлата линия. Въ това врѣме пристигналъ и ген. Радецкий. Веднага се испълнили празднитѣ ложементи съ нови войници, стрѣлбата зачестила, три роти отъ 16-й стрѣлковий баталионъ се отправили къмъ лѣвото турско крило, а турцитѣ поразени отъ неожиданого появявание на нови сили, почнали да отстѫпятъ.

Digitized by Google

Въ ч. 6 пристигнали изъ Габрово и останалитѣ батальони почти тичешкомъ и, безъ да отдѫхнатъ нито минутка, заловили позицията и часътъ до 8 продължавали да стрѣлятъ. Въ този день защитницитѣ на прохода 14 атаки отблъснали и турцитѣ голѣми загуби претърпѣли.

Крестовский като възхвалява военната доблесть която за пръвъ пѫть срещналъ у турцитѣ, казва, че онзи който би писалъ военната история, билъ той приятель или врагъ, да незабравя че този проходъ е защищаванъ отъ една шепа русси и българе противъ цѣлата Сюлейманъ-пашова армия и, справедливо да се произнесе за героизма на защитницитѣ на прохода.

На 12-й турцитѣ подчовили атаката и голѣми усилия полагали да прекѫснатъ съобщението на русситѣ съ Габрово а слѣдъ пладнѣ почнали да нападатъ на малката батарея расположена на скалитѣ на Св. Никола. Артилерийския огънь турцитѣ никакъ непрекратявали. Въ този день билъ ударенъ въ ногата ген. майоръ Драгомировъ и много офицери паднали. Отъ подолский полкъ 7 души. Отъ волинский 11. Отъ стрѣлковата бригада 24 души. Отъ житомирский полкъ почти всички. Въ брянский полкъ щабъ-офицери неостанали. Въ много роти офицеритѣ били съвършенно избити, нъ мѫжки се защищавали.

Мнозина отъ раненитѣ отказвали да отиватъ въ болницата, като възразявали, че още могѫтъ да държатъ орѫжие. Смъртьта за нищо незачитали.

Надвечерь, когато Радецкий обиколилъ позициитѣ, въ предната позиция съзрѣлъ единъ офицеринъ съ окървавено лице и нога, който станалъ на козирогъ, а пакъ 17-тѣ солдати подъ негова команда били избити.

— Какво е това у васъ, спѫтъ ли? попиталъ Радецкий.

— Да Ваше превъсходителство, спѫтъ, отговорилъ офицерина, спѫтъ и нѣма да се пробудатъ — тѣ сѫ всички убити.

— А вий какво правитѣ тукъ?

— Чакамъ своя редъ — това е била моята команда, казалъ офицерина тихо и спокойно.

Често пѫти се случвало, щото орѫжието на нѣколко войници да се повреди и тѣ задружно на щикове прибѣгвали.

Единъ офицеринъ забелѣжилъ останалитѣ въ фронтъ такива солдати и попиталъ: Защо вий тукъ оставате? Ето че неможе да стрѣляте!

Digitized by Google

— Така точно ваше благородие, заради това и ние въ особна команда се събираме съ щикове да работимъ.

Въ подобни случаи и опълченцитѣ съ щикове дѣйствували.

Ген. Радецкий постоянно обикалялъ гдѣто огъня билъ по-силенъ и въодушевявалъ войницитѣ.

Опълченцитѣ които четири денонощия безъ сънь, гладни и жадни непрекъснато се бихѫ, безъ пушки и патрони останахѫ, повторно се прославихѫ отъ русситѣ за своето геройство, презъ нощьта бидохѫ испратени въ Габрово за отпочивка и превъоръжаване.

На 13-й сутреньта турцитѣ се показали на височинитѣ задъ русската позиция, построили укрѣпления, поставили орѫдия и почнали да стрѣлятъ. Гранати и коршуми като дъждъ лѣтели. Всяки единъ солдатинъ получавалъ по 220 патрона на день и всичкитѣ исрасходвалъ. Въ ч. 12 битката била ужасна. Щастието се усмихвало ту на едната, ту на другата страна Въ критическата минута на боя, ген. Радецкий се поставилъ на чело на една отъ резервнитѣ роти, друга предалъ на полковн. Тяжелникова, нападнали задружно на турцитѣ и прогонили ги. Въ този день е убитъ ген. Дерожинский, когато се разговарялъ съ Радецкий на едно укрѣпление. Имало убити и ранени до 30 д. офицери и около 400 д. солдати.

Въ продължение на 5-дневния бой, русси и опълченци паднали убити до 1,000 д., а ранени 2,633 д. и 98 д. офицери. Сравнително съ общитѣ сили на защитницитѣ, тъзи загуба е грамадна. А убититѣ турци, които били заравяни отъ русскитѣ солдати и отъ селяни изъ околностьта, възлизали повечь отъ 7,000 д., а пакъ раненитѣ още по много.

На 17-й сутреньта пристигналъ на превала ген. адют. Непокойчицкий и разгледалъ положението на мѣстностьта. Непокойчицкий, който въ самото начало никакъ некриешесвоето презрѣние къмъ опълченцитѣ, сега като ги посѣтилъ на бивуака надъ Габрово, казалъ: „Юнаци! Н. И. В. Господаря и Н. В. главнокомандующий ми заповѣдахѫ да обявѫ на опълчението тѣхната благодарность за юначеството му, което показа въ битката при Ст. Загора и Шипка. Н. И. В. е твърдѣ задоволенъ отъ васъ“. Прибавилъ още, че за юначеската имъ защита на Ст. Загора и Шипка, била испратена награда — кръстове за „храбростъ“. На 24-й раздадени за

Digitized by Google

Ст. Загорския бой на 1-ва и 3-та дружина по 6, а на 2-ра и 5-та по два въ рота, а пакъ за Шипчанския бой по 10 въ рота.

Опълченцитѣ се установихѫ при с. Зелено-Дърво въ планината, гдѣто на 20-й около 300—400 д. черкези ненадѣйно ги нападнали и избили 18 д., а двама офицери тѣжко ранили, запалили нѣколко кѫщя въ селото, забрали часть отъ добитъка и заминали. Въ това врѣме пристигналъ Якутский пѣши полкъ и като се извѣстилъ за черкезитѣ, прибързалъ, застигналъ ги, отнелъ добитъка и убилъ до 30 д. отъ тѣхъ.

На Шипчанския превалъ за нѣколко дена гръмежа се прекратилъ, виковетѣ, *аллахъ*, *аллахъ* не се слушали, громкото „ура“ не се чувало и всичко утихнало. На 28-й турцитѣ изново открили артилерийския огънь, който до 30-й съ голѣмо ожесточение се водилъ, а послѣ по слабо. Отъ непрекъсната седьмъ-дневна канонада, защитницитѣ на прохода ослабнали духомъ и на 4-й септ. презъ нощьта испозаспали, така сѫщо и часовитѣ. Посрѣдъ нощь турцитѣ полекичка се приближили до дѣсното крило, исклали тихичко часовитѣ, въскачили се на Св. Никола и почнали да нападатъ. Щиковетѣ затрѣщели, ранени се развикали, заспалитѣ се пробудили и веднага се почналъ такъвъ ожесточенъ бой, както онзи на 11-й Авг. Въ разгара на огъня дотърчалъ и ген. Радецкий, който лично ржководилъ защитата.

Боятъ се продължавалъ цѣли 14 часа. Отъ русситѣ паднали 33 д. офицери, между които и флигель-адютанта подковникъ князъ Мещерски и около 1,000 д. солдати, а отъ турцитѣ до 3000 души.

Ген. лейтенантъ Т. Т. Радецкий.

Ген. Радецкий на 13-й авг. лично ржководи защитата на прохода и распръсна турцитѣ, които, двѣ седмици почти никакъ не се показахѫ; така сѫщо и при този случай ги распилѣ, та русситѣ, които останали да вардятъ прохода, за дълго врѣме не били обезспокоявани отъ турската войска.

Ген. лейтенантъ Теодоръ Теодоровичъ Радецкий, командиръ на 8-й корпусъ отъ дѣйствующата армия, е роденъ въ

Digitized by Google

1820 г. Той билъ отъ бѣдни родители, нъ извънредно остроуменъ и така предаденъ на науката, щото на 21-годишна възрасть, заслужено билъ произведенъ младший офицеръ. Въ много войни участвовалъ и съ разни ордени награденъ, както и съ златна сабя за „храбрость“. Той е единъ отъ рѣдкитѣ полководци.

Избиването на 290 д. граждани въ Ловечъ и окончателното освобождение на града. Единственния градъ въ Сѣверна България който е далъ най-много жьртви, е Ловечъ. Въ надвечерието на войната въ града се намирала 100 д. турска вайска и до 400 д. башибозуци. Когато русситѣ превзехж Търново и Габрово, турцитѣ предложили на своитѣ съграждани българе и направили условие едни други да се вардятъ. Нъ щомъ се пръсналъ слухъ за наближаването на русситѣ около Севлиево, глашатая почналъ да вика изъ пазаръть, всяки единъ „правовѣренъ“ отъ 7 до 70 годишна възрасть да вземе оржжието си и да върви на помощь на своитѣ единовѣрци. Въ сжщия часъ всички се въоржжили и подъ прѣдводителството на Х. Мустафа, наедно съ войската и башибозуцитѣ потеглили за Севлиево.

Преди да пристигнатъ до Севлиево, посрещнали около 200 д. казаци съ 4 орждия, почнали да стрѣлятъ и отъ двѣтѣ страни, турцитѣ се повърнали на дирѣ и казацитѣ ги послѣдвали, тъй щото самитѣ турци повели казацитѣ къмъ Ловечъ. Турцитѣ въ пжтя при удобни случаи често пжти се опирали, обаче, полковн. Жеребковъ който билъ рѣшилъ въ този день непремѣнно да влезе въ Ловечъ, стрѣлялъ и вървелъ. Когато наближили къмъ Ловечъ, а турцитѣ силно съпротивление показали отъ укрѣпенитѣ мѣста, Жеребковъ се обърналъ къмъ уморенитѣ си войници и казалъ: „Братци! напрегнете силитѣ си, още двѣ-три версти, града е вашъ. Главнокомадующий чака да испълните неговото приказание до край, като пропъдитѣ турцитѣ и завладѣете града, ура!“

Казацитѣ единогласно отговорили на този призивъ, нъ задачата небила така лесна. Превзиманието на силния ложемент се указало почти за невъзможно, та Жеребковъ раздѣлилъ казацитѣ на два полуескадрона, които обиколили ложемента отъ къмъ височинитѣ, устрѣмили се съ „ура“ върху него, турцитѣ почнали да отстжпватъ, а като искарали казацитѣ двѣ

Digitized by Google

орѫдия на върха и захванали да стрѣлятъ, турцитѣ съвършенно се разбѣгали.

Полковн. Жеребковъ за всяки случай оставилъ двѣ орѫдия съ една часть казаци, а съ другата часть потеглилъ за Ловечъ. Когато слизалъ къмъ града, той билъ посрѣщнатъ отъ гражданитѣ, които му извѣстили, че турцитѣ набързо прибрали своята покѫщнина и избѣгали.

Обиколенъ отъ народа, Жеребковъ заведенъ на градската площадь гдѣто духовенството отслужило молебенъ и испѣло многолѣтствие на императора. Населението отъ радость цѣлувало рѫцѣтѣ и краката на казацитѣ. Отъ всѫду принасяли вино и угощения; изъ прозорцитѣ цвѣтя хвъргали, женитѣ и момитѣ подарявали на казацитѣ копринени чеврета, по крайщата съ разноцвѣтни букети и молили да приематъ тѣзи подаръци въ памятъ за освобождението на Ловечъ и като знакъ на съчувствие и уважение на българкитѣ къмъ казашката рѣшителность и юначество.

Жеребковъ наредилъ врѣменно управление, въорѫжилъ стражи отъ мѣстнитѣ граждани, оставилъ и двѣ сотни отъ своитѣ казаци съ двѣ орѫдия, а той се завърналъ въ Търново.

Българското население въ Ловечъ ако и да се считаше вечъ освободено отъ 5-вѣковното робство, както въ Севлиево, Габрово, Търново, обаче, то било осѫдено да остави горчиви спомени отъ датата на своето освобождение.

Турцитѣ въ Плѣвенъ, които знаили, че въ Ловечъ русси нѣма, на 11-й Юлий потеглила отъ тамо около 6000 д. редовна войска, съ 3000 д. черкези и башибозуци подъ командата на Рифатъ паша.

На 12-й турската кавалерия се опитала да влезе въ Ловечъ, нъ малкия ловчански отрядъ наедно съ въорѫженитѣ граждани сполучили да я отблъснатъ.

На 13-й отряда ималъ сражение съ турската пѣхота на височинитѣ надъ Н. Село и Сетово.

На 15-й сутрѣньта градътъ билъ заобиколенъ съ черкези, башибозуци и редовна войска. Уплашеното население като видѣло такава една сганъ съ всякакъвъ родъ орѫжие, веднага се раздалъ викъ „турци нападатъ“. Казацитѣ за да дадѫтъ възможность на населението да избѣгне, неустрашимо се испречили предъ многочисленнитѣ нападатели. Мѫже, жени и дѣца смутени отъ страхъ, тичали насамъ-натамъ изъ ули-

Digitized by Google

цитѣ; единъ дири жената си, жената гледа за мѫжътъ си, и всякой се труди да намѣри своитѣ за да избѣгне турския гнѣвъ.

Когато казацитѣ се сражавали съ черкезитѣ и прикривали бѣгството на българското население, отъ което до 300 д. се били измѫкнали вечь къмъ Севлиево и Търново, башибозуцитѣ нахлули отъ другата страна и населението останало окрѫжено.

Гнѣвътъ на башибозуцитѣ положително не е ималъ предѣлъ. Тѣ съ пищовитѣ си убивали, съ ятаганитѣ рѣзали, на мѫже, жени и дѣца главитѣ цѣпили, а пакъ въ грабежа единъ други се надпреварвали. Онзи българинъ въ когото не намирали пари, съ голѣма яростъ го убивали.

Като се вършило това въ една отъ улицитѣ, църковния звонъ ударилъ и мнозина отъ избѣгналитѣ вънь изъ града, помислили, че турцитѣ сѫ побѣдени, завърнали се надирѣ, нъ тѣ били горчиво измамени и за тъзи измама, скѫпо заплатили. Башибозуцитѣ щомъ испълнили църквата, за да привлекѫтъ населението около себе, ударили клѣпалото и наедно съ черкезитѣ се впуснали да убиватъ, колятъ, безчестатъ и да грабятъ.

Казацитѣ стѫпка по стѫпка напускали града и само подъ тѣхното прикритие имало възможность за безопасно избѣгване, а всякой, който бѣгалъ по коя и да била друга улица, той попадалъ въ рѫцѣтѣ на безчеловѣчнитѣ черкези и башибозуци.

Нѣкои отъ гражданитѣ мѫжки се бранили, много турци отъ кѫщята си истрѣпали, нъ и тѣ били на кѫсове съсичани или на огънь предавани.

По освобождението си градътъ Ловечъ е далъ слѣдующитѣ жьртви, между които имало доста дѣца, 80 д. старци, а жени само 19.

Абаджи Доко,	Арабаджи Вълко,	Бенко Ташковъ,
Анастасъ Дочовъ,	Баба Вѫца Дяволката,	Банчо Бекяра,
Анастасъ Стоенчевъ,	Баба Мария Радкова,	Богданъ Павловъ,
Ангелъ Шопътъ,	Бочо Джамбазовъ,	Беньо Петковъ,
Атанаска Вълкова,	Бочо Димитровъ,	Бояджи Димитръ,
Ангелъ Вълковъ,	Бочо Колевъ,	Бояджи Стайко,
Ангелъ Коновъ,	Банчо Гечовъ,	Вълчанъ Геновъ,
Андреа Тодоровъ,	Братунъ Вълковъ,	Василъ Петровъ,
Атанасъ Драговъ,	Бочо Митевъ,	Василъ Калевъ,
Ангелъ Ивановъ,	Банчо Пеневъ,	Вълко Мичовъ,

Digitized by Google

Вълко Илиевъ, Димитръ Ивановъ, Коле Ивановъ,
Вълко Шишковъ, Добре Стояновъ, Крьстина Гечева,
Въла Стоянова, Димитръ Петковъ, Коста Неновъ,
Вълко Коновъ, Жилѣзвенеца Стефанъ Кона Маркова,
Въльо Петковъ, Злате Рачевъ, Кочко Майновъ,
Вълко Пановъ, Иванчо Обѣсниковъ, Коста Ивановъ,
Въльо Петковъ дюлг., Иванъ С. Сивчовъ, Койно К. Воденичаръ,
Вълко Бочовъ, Иванчо Илиевъ, Кале Нечовъ,
Василъ С. Мечкарски, Иванчо Цоковъ, Коста Х. Хинаетовъ,
Вълко Богдановъ, Иванъ Хицовъ, Коста Петковъ,
Варджи Вълчанъ, Иовко Петковъ, Коста Х. Хинковъ,
Вълчо Драндалото, Иванчо Кировъ, Калмука Беньо,
Вълчо Мишевъ, Иванъ Кежовъ, Коста Н. Недковъ,
Варджи Петръ, Иоси Цвѣтковъ, Кжньо Стойковъ,
Гергица Манева, Иоси Дълбоганина, Кольо Минчевъ,
Гено Ивановъ, Иванчо Кл.-Байчевъ, Коле Марковъ,
Георги Вачовъ, Илия Стояновъ, Коле Грозевъ,
Георги П. Боровъ, Иопка Вълчова, Коста Трифоновъ,
Гено Кочовъ, Илия Стойковъ, Коста Тодоровъ,
Георги Нечовъ, Ичко Нанковъ, Кочо С. Иширковъ,
Гечо Ил. Пандуръ, Иванчо Ст. Бедека, Кюркчи Авраамъ,
Георги Герговъ, Иванъ Ноновъ, Казанджи Грозьо,
Гечо Тодоровъ, Илия Петровъ, Кюркчи Стефанъ,
Гечо Ивановъ, Иордана Стойкова, Кюркчи Цвѣтко,
Ганчо Стойковъ, Иочо Томчовъ, Киро Кикерковъ,
Гечо Недковъ, Иванъ Станчовъ, Марийка Кирова,
Гешко Цанковъ, Иванъ Стойковъ, Мария Т. Драсова,
Дочо Цоковъ, Иочо Иотовъ, Марко Векилски,
Дульо Ивановъ, Иочо Тончовъ, Маринчо Цонковъ,
Драганчо Х. Хинковъ, Илийчо Ил. Грьковъ, Маринчо Караконовъ,
Димитръ Ц. Курновъ, Какренеца Богданъ, Мария Хинова,
Денчо Петровъ, Койно Добревъ, Мартинъ Минковъ,
Димитръ Табаковъ, Кр. Хицовъ, Топала, Мире П. Павловъ,
Димитръ Доктора, Киро Урумътъ, Мите Х. Василевъ,
Драгой К. Рогозаровъ, Киро Владевъ, Минчо Д. Дейновъ,
Добре Сг. Нейковъ, Коле Вълковъ, Минчо Райковъ,
Дончо К. Шишковъ, Коно Стояновъ, Мария Станчева,
Добре Марковъ, Крьсто Симеоновъ, Моне Гечовъ,
Даньо Иочовъ, Кунчо Герчевъ, Минко Стратиевъ,
Дико К. Кацарски, Коле К. Чолака, Мутавчи Атанасъ,

Digitized by Google

Недѣлчо Илковъ,
Нечо Хиновъ,
Никола Христовъ,
Нечо Тишевъ,
Найденъ Илиевъ,
Нечо Диновъ,
Нено Цоневъ,
Нено Петковъ,
Никола Бочевъ,
Найденъ Стояновъ,
Недѣля Драшкова,
Найденъ Ивановъ,
Цано Д. Ралевъ,
Петръ Тихановъ,
Петръ Ст. Драсовъ,
Павелъ Симеоновъ,
Панко Д. Драсовъ,
Петръ Радоловъ,
Панайотъ Георгиевъ,
Параскева Тодорова,
Петко В. Груевъ,
Петко Мариновъ,
Петко Вълчевъ,
Пенчо Тодоровъ,
Пена Симеонова,
Петко Стояновъ,
Петръ Райковъ,
Пенко Вълковъ,
Петръ Танчовъ,
Петръ Коновъ,
Петръ Дойчиновъ,
Петко Стойковъ,
Петко Цаковъ,
Петко К. Ханджиевъ,
Петръ Стойковъ,
Пеньо Бочовъ,
Първанъ Богдановъ,
Папукчи Генко,
Рачо Христовъ,
Радоя Кънчовъ,

Радоя Арнаудовъ.
Рачо Кракаковъ,
Ресенчето Стойно,
Рачо Баба-Марикинъ,
Рада Татева,
Стефанъ Кирчовъ,
Станьо Пет. Каменовъ,
Симеонъ Саввовъ,
Симеонъ Тишевъ,
Стоньо Стояновъ,
Стойчо Ц. Ганчевъ,
Сѫбка Т. Хицовка,
Стое Геновъ,
Стефанъ Мичовъ,
Станьо Иванчовъ,
Симеонъ Д. Шапкаръ,
Сѫбчо Ивановъ,
Стоянъ Илиевъ,
Стоянъ В. Дановъ,
Стойко Кондовъ,
Ст. Петк. Джабаровъ,
Стойчо Стояновъ,
Стое Боевъ,
Савва Бочова,
Стоянъ Бойковъ,
Стойка Мирчева,
Стоянъ Димитровъ,
Стоянъ Тодоровъ,
Сѫбчо Цачовъ,
Стойко Калчовъ,
Стойко Петровъ,
Стапе Колевъ, Кавазъ,
Станчо Радевъ,
Станчо Христовъ,
Сѫйчо Ивановъ,
Стое Ц. Бекяръ,
Стратия Буллянка,
Свящ. Л. Лиловъ,
Станьо Т. Клисаръ,
Стоянъ Коновъ,

Татю Зюлямътъ,
Тодоръ Цанпара,
Тоте Божковъ,
Тота Стойкова,
Тодоръ Койновъ,
Тончо Ивановъ,
Тодорь Жейкинъ,
Тодоръ Д. Драсовъ,
Тодоръ Хиновъ,
Тодоръ Банчовъ,
Тодоръ П. Драсовъ,
Ташко Лазаровъ,
Терзи Дочо,
Табака Дилко,
Угарчинеца Бочо,
Угарчинеца Илия,
Христо Ивановъ,
Х. Ив. Василевъ,
Христо Михаиловъ,
Христо Семерджиевъ,
Х. Павле Ивановъ,
Халачъ Грозе,
Христо Трифоновъ,
Христо И. Пушкаровъ,
Христо Иванчовъ,
Хр. Б. Чернокожовъ,
Х. Кальо Нечовъ,
Христо Н. Начовъ,
Христо М. Гюрлето,
Христо Николовъ,
Христо Колевъ,
Хинко Банчовъ,
Христо Бочевъ,
Христо Иотовъ,
Христо Д. Мишевъ,
Халача Христо,
Х. Димитръ Грозевъ,
Христо Владевъ,
Хицо Т. Хинаетовъ,
Цоко Ивановъ,

Digitized by Google

Цачо Недѣлковъ, Цона Илиева, Цона Колева,
Цвѣтко Минчевъ, Цанко Вълковъ, Цочо Илиевъ,
Цвѣтко Х. Павловъ, Цоца Кандова, Цачо С. Шишковъ,
Цанко Недковъ, Цане Петровъ, Якимъ Минковъ,
Цочо Ив. Чудодо, Цане Д. Тафрата, Янко Ганчовъ.
Цоно Севлиеца, Цвѣтко Колевъ,
Цвѣтко Петровъ, Цвѣтко Ангеловъ,

Съ преминаването града Ловечъ въ ржцѣтѣ на турцитѣ, русситѣ още повечь почувствовали важностьта на този стратегически пунктъ, който застрашавалъ обезпечението на Търново, успѣшната отбрана на Шипка и по нататашнитѣ дѣйствия противъ Плѣвенъ, тъй като ключътъ на плѣвенската позиция се намиралъ на южната страна и тѣ рѣшили по какъвто и да било начинъ да завладѣятъ Ловечъ. При първото превзимание имало само трима солдати ранени, а сега били готови да жьртвоватъ и 1000.

Мѣстоположението на града, освѣнъ че представлява само по себе доста сериозни препятствия за нападателя, въздигнатитѣ искуствени укрѣпления отъ турцитѣ, значително усилили отбранителния характеръ. Укрѣпленията се пазили отъ 5100 д. войска съ 6 орждия.

Превзимането на града било възложено на ген. майора Имеретинский. На 10-й Авг. се образовалъ новъ отрядъ отъ 4 баталиона, 12 сотни съ 14 орждия, който въ сжщия день се съсрeточилъ въ с. Дойранъ на С. И. отъ Ловечъ, а на 11-й се опжтилъ къмъ Какрена на шоссето.

На 19-й билъ испратенъ Гечо Сирковъ отъ Севлиево въ Ловечъ за да узнае положителната цифра на турската войска. По това врѣме се увеличила на 6000 д.

Русската войска предназначена за превзимането на Ловечъ, възлизала на 22,000 д. Дѣсното крило командувалъ ген. Доброволски, лѣвото Скобелевъ, а резервата ген. Енгманъ.

На 20-й русситѣ се показали на севлиевското шосе около Ловечъ и расположили нѣколко орждия задъ хълма Багларъ-баши и веднага открили огънь. Въ този день както и на 21-й тѣ завладѣли нѣкои отъ турскитѣ позиции, поставили на едно мѣсто по височинитѣ 40 орждия съ три баталиона войска, на друго 16 орждия съ единъ баталионъ, а въ резерва задъ височинитѣ държали 6 батал. единъ ескадронъ и двѣ сотни.

Digitized by Google

Поставенитѣ русски орѫдия по височинитѣ, на 22-й сутрeньта открили огънь, а слѣдъ $^1/_2$ ч. и находящитѣ се на троянский пѫтъ турски батареи, загърмѣли. Огъня продължавалъ и отъ двѣтѣ страни съ ожесточение. Въ ч. $2^1/_2$ на русскитѣ солдати било приказано да нападнатъ съ щикове. Посредъ гѫститѣ куршуми, тѣ се нахвърлали презъ долината и въ растояние на нѣколко само минути, зелената морава и бѣлитѣ камъни били покрити съ ранени и убити русси. Русситѣ обаче, необръщали внимание на огромнитѣ загуби. Все нови подкрѣпления привличали и принудили турцитѣ да отстѫпатъ на лѣвия брѣгъ на р. Осма. А пакъ като завзели тѣхнитѣ позиции и отправили огъня на Кѫрѫмѫк-баиръ, турцитѣ се оттеглили въ града нъ стрѣлбата не се прекратявала.

Русската пѣхота завладѣла почти всичкитѣ турски укрѣпления, само едно отъ най-силнитѣ оставало въ рѫцѣтѣ на турцитѣ. Най-послѣ укрѣплението и всичкото пространство около него, като било покрито съ турски и русски тѣла, живитѣ и мьртвитѣ единъ върху други лежали, на земята пластове кръви се образовали, Руфетъ паша се отчаялъ, потеглилъ по незаловения отъ русситѣ пѫть за Плѣвенъ и, като мислилъ че и българетѣ ще колятъ така сѫщо турцитѣ, казалъ на турското население да избѣгне съ каквото може, а въ ч. около 2 терския ескадронъ наедно съ Скобелева влезе въ града.

Османъ паша оставилъ въ Плѣвенъ Адилъ паша, взелъ съ себе: Хасанъ-Сабри паша, Тахиръ паша, Еминъ паша, Ахмедъ паша съ всичкия щабъ и съ 18,000 д. войска потеглилъ за Ловечь, нъ като пристигналъ до с. Метудово-Лисецъ, Скобелевъ го отблъсналъ надирѣ.

На 23-й отряда на Имеретинский заровилъ 1000 д. турци, а отряда на ген. Давидовъ 1200. Общата цифра на убититѣ турци въ околностьта на Ловечь, възлизала до 4000 д.

Отъ русситѣ имало убити 6 д. офицери и 313 солдати, а ранени 33 д. офицери и 1,112 солдати.

При това русситѣ взели двѣ знамена, едно орѫдие, нѣколко ковчега съ гюлета, много орѫжие, патрони и цѣлия обозъ. Избѣгналитѣ граждани се завърнали, нъ по кѫщята и дюгенитѣ си нищо не намѣрили — всичко ограбено.

Послѣ се появилъ между хората тифосъ и много Сопотенци измрѣли тукъ.

Digitized by Google

На падналитѣ тукъ офицери и солдати има въздигнати нѣколко мраморни паметници: 1) Въ двора на църквата Св. Троица на полков. Алекс. Ив. Пусовъ, убитъ на 22-й авг. 1877 г. при взиманието на Ловечъ; 2) Въ сѫщия дворъ на Д-ръ Алекс. Лебедевский. 3) Построени на острова до града, на поручика Ив. Андашеский; 4) На 26 д. солдати отъ 7-й пѣх. Ревелский полкъ; 5) На Червеният брѣгъ; на трима солдати отъ 8-й пѣх. Естлянский полкъ; 6) На двама солдати отъ артил. бригада; 7) Поручику Анатолию Воронову, отъ 2-ра арт. бригада; 8) На 30 солдати и подпоруч. Николай Александръ Дудкинъ; 9) На 29 солдати паднали при настѫпване на укрѣплението; 10) На 50 солдати, майоръ Василъ Гавриловичъ Лабунцовъ и капитанъ Александровичъ Ивановски; 11) На 20 солдати; 12) На Ю. И. на Стратишъ, чугуненъ високъ до 5 м. съ надписъ отъ едната страна: убити отъ 118-й пѣх. Шуйский полкъ 4 солдати. — На другата страна; Братска могила на проститѣ войници паднали въ боя подъ Ловечъ на 22-й авг. 1877 г. — На третата страна: убити отъ 64-й пѣх. казанский на Н. И. В. великий князъ Михаила Николаевича полкъ, 11 прости войници, а западната страна безъ надписъ. 13) Сѫщо на Стратишъ подъ шоссето, каменѣнъ паметникъ съ надписъ на мраморна плоча отъ къмъ югъ: участвовавшитѣ въ боя ескадрони и пр. на западъ: Въ царствование русс. императора Александра II подъ началството на ген. лейтенанта свѣтлѣйшаго княза Имеретинскаго.

Всичкитѣ тѣзи паметници сѫ въ исправно положение.

Превзиманието отъ русситѣ г. Тетивенъ. Упорството на Османъ-паша въ Плѣвенъ, дълго врѣме задържа главнитѣ русски сили около този градъ и нищо вечь не се говореше освѣнъ за Османъ-паша и Плѣвенъ. Съ това се занимаваше и печата, и вънкашния свѣтъ, и българина съ нетърпѣние очакваше сѫдбата на този градъ—сѫдбата на България.

Русситѣ бѣхѫ завладѣли още въ начало цѣлото пространство на истокъ отъ Плѣвенъ; на сѣверъ Никополъ, заловихѫ на югъ и Ловечъ, а за да дѣйствуватъ по свободно срещо Плѣвенъ, тѣ рѣшили да завладѣятъ Тетивенъ, Етрополе, Вратца, Орѣхово, тъй щото да отстранѫтъ турцитѣ доста надалечъ и отъ юго-запад., запад. и сѣв.-запад. страни на Плѣвенъ.

Digitized by Google

Стратегическото положение на Тетивенъ по важния проходъ за Ст. Планина, изисквало бързото завземание на този градъ отъ русситѣ.

При откриването на войната въ Тетивенъ войска нѣмало, а около 20-й Авг. чрѣзъ Ловечъ била испратена до 3000 д. която веднага се заловила съ построяване укрѣпления.

На 20-й Септ. началника на Севл.-Ловечский отрядъ ген. лейт. Карцовъ се извѣстилъ, че Турс. Изворъ е занятъ отъ около 400 д. турци и на другия день испратилъ една часть войска подъ началството на Тарасова за да се увѣри въ това.

Тарасовъ не само че преглѣдалъ силата на турцитѣ, нъ той ги прогонилъ въ планината къмъ Тетивенъ, занялъ селото Т. Изворъ и като се завърналъ на 22-й, на всяка рота били раздадени по два ордена.

На 23-й Тарасовъ билъ испратенъ за с. Торосъ гдѣто пристигналъ безпрепятственно. Нъ като се извѣстилъ, че турцитѣ пакъ нахлули въ Т. Изворъ, отправилъ се за тамо, прогонилъ ги, пренощувалъ въ селото, а сутренята обсадилъ с. Галата, което било занято отъ 300 д. турци. Послѣднитѣ избѣгнали къмъ Тетивенъ. Силния дъждъ недопустналъ на Тарасова да ги преслѣдва, а още повечь, че коньетѣ били доста уморени и той пренощувалъ въ с. Сопотъ, а на 24-й се завърналъ въ с. Микре.

Въ това врѣме турцитѣ въ с. Торосъ, за отмъщение, изгонили всичкитѣ мжже изъ селото, а женитѣ и дѣцата затворили по ханищата, поставили стража, почнали да ги истазаватъ, изнасилватъ и нѣколко дена гладни и жадни ги държали. Ген. Карцовъ щомъ се извѣстилъ за тѣзи свирѣпства, испратилъ Тарасова, който на 29-й нападналъ селото, прогонилъ турцитѣ, избавилъ женитѣ и дѣцата, на които радостьта била неописана.

Въ сражението отъ турцитѣ паднали 80 д. убити и 6 взети въ плѣнъ.

Женитѣ и дѣцата около 700 д. между които имало и нѣкои ранени, Тарасовъ ги завелъ въ с. Микре.

Въ сжщия день въ който Тарасовъ нападналъ на с. Торосъ, Антоновъ съ 116 д. казаци при единъ силенъ дъждъ настжпилъ на г. Тетивенъ, който тогава се пазилъ отъ 600 д. пѣхота и 150 конница. Антоновъ ударилъ на ложементитѣ отъ къмъ сѣверната страна, а турцитѣ като оставили 12.

Digitized by Google

д. мъртви и 7 пушки, прибрали се въ ложементитѣ на сѣверната страна. Слѣдъ като забѣлежили че казацитѣ стрѣлятъ само отъ една посока, събрали се всички наедно, огъня се усилилъ и Антоновъ билъ принуденъ да отстжпи като забралъ 17 турски коне, 100 говеда и 1500 овце.

Турскитѣ звѣрства заставили ген. Карцова, да ускори колкото е възможно превзиманието на Тетевенъ и да се избави българското население отъ теглилата. Той испратилъ подъ началството на ген. Орлова 7 роти пѣхота, 5 казашки сотни, взводъ донци и заповѣдалъ нападението на Тетивенъ да стане чрѣзъ селата Шипково и Микре.

Отряда, който тръгналъ презъ Шипково, на 19 окт. въ ч. 8 сутренята доближилъ при Тетивенъ, турцитѣ го съзрѣли, открили огънь срещо него, и като го счели за по слабъ веднага почнали да го окржжаватъ и той се принудилъ да отстжпи надирѣ. А отряда чрѣзъ Микре, вечерята на 18 останалъ въ гората *Биволъ* на 5 версти отъ Тетивенъ. Въ опредѣления часъ за едноврѣменно нападение сутренята, такава мжгла покрила гората, щото, въ окото да бръкнатъ на човѣка, неможилъ да види.

Въ ч. 1 сл. пл. когато турцитѣ били обърнали своето внимание къмъ другия отрядъ, ненадѣйно ги сполѣгелъ огънь и отъ сѣверната страна. И като видѣли русси по височинитѣ, смаяни останали. Впуснали се къмъ другото укрѣпление, нъ и тамо огънь посрещнали. Въ ч. около два турцитѣ побѣгнали по планинскитѣ пжтеки презъ р. Видъ, едни къмъ Карлово, а други къмъ Орхание.

Това бѣгство било толковъ бързо, щото, турцитѣ не сж имали врѣме, никакво зло да направатъ на българското население.

Въ сражението отъ русситѣ паднали единъ убитъ, 4 ранени и 17 натрътени, а отъ турцитѣ повечь отъ 100 д. убити.

Слѣдъ избѣгванието на турцитѣ, русситѣ потеглили за въ града, ген. Орловъ билъ посрещнатъ отъ цѣлото население наедно съ духовенството, което отслужило молебенъ въ църкваата, гостетѣ били настанени, гощавани, дарявани и веселбата била обща.

Въ този градъ турцитѣ убили: Семко Павловъ, Димо Райковъ, Маринъ Лулчевъ и Никола Райковъ, а други звѣрства, грабежи и пожари не сж могли да направатъ.

Digitized by Google

Русскитѣ войски стояли 21 день въ неизвѣстность. Послѣ испратили къмъ Златица двама съглядатели, нъ тѣ не се завърнали — види се че сж убити.

На 11 Ноември. турска войска и башибозуци нападнали отъ къмъ Златица, завзели върховетѣ: Хайдушка поляна, Ржжана, Петрахиля и престрѣлката цѣлъ день се продължавала. Отъ русситѣ паднали двама убити и 4 ранени. Това е било послѣдното турско нападение на г. Тетивенъ.

Превземанието на г. Вратца. На послѣдно врѣме въ града се намирала 800 д. войска и 300 д. черкези, които вардили расположенитѣ на сѣверната страна укрѣпления. Тѣзи укрѣпления построени насилственно отъ българетѣ никакъ не отговаряли — били много слаби.

Въ града имало правителственни складове съ жито, брашно, ечменъ, галети въ голѣмъ размѣръ. Началството се разпоредило за отправянието на тѣзи храни къмъ Орхание, както и на войската.

Ген. майоръ Леоновъ добилъ положителни свѣдения и за хранитѣ, и за войската и за нейното слѣдъ единъ-два дена отправяние. Той рѣшилъ да нападне догдѣто не сж вдигнати хранитѣ и дъ ги завладѣе. Раздѣлилъ своя отрядъ на двѣ колонни и на 27-й сутрьнта се отправилъ съ дѣсната отъ къмъ сѣверъ по Орѣховския пжть, а лѣвата подъ началството на ген. майора Клота отправилъ презъ гората чрѣзъ с. Враждебна.

Двѣтѣ колонни взели по 40 версти пжть, вечерьта пристигнали на три часа разстояние отъ Вратца и расположили се — дѣсната въ с. Мраморенъ, а лѣвата въ с. Враждебна.

Презъ нощьта русситѣ вардили голѣма тишина. Сутрьнта тръгнали на двѣ посоки и въ ч. около 11 пр. пл. едноврѣменно пристигнали въ Вратца — уланитѣ отъ къмъ сѣверъ, а драгунитѣ съ артилерията отъ къмъ югъ.

Движението на лѣвата колонна станало съвсѣмъ незамѣтно за турцитѣ и когато се почнала престрѣлката между русси и турци, лейбъ-драгунитѣ и конно-гренадеритѣ като че отъ земята изникнали или отъ облацитѣ паднали на южната часть отъ Вратца. Четиритѣ орждия загръмѣли и конно-гренадерския полкъ веднага испълнилъ улицитѣ.

Гръмежа на орждията страхъ и ужасъ произвелъ между турското население, особно че турската войска орждия нѣмала.

Digitized by Google

Първото гюлле ударило надъ чешмата въ турската махала и околнитѣ турци голи и боси се разбѣгали. А пакъ единъ старъ турчинъ, който по това врѣме се преобличалъ, щомъ чулъ необикновенния трѣсъкъ, на улицата викъ, назърналъ отъ вратата и като видѣлъ, че всякой бѣга и той се впусналъ подирѣ съвършенно голъ. Онѣзи, които били преди него още повечь се изплашили и по силно бѣгали, а онѣзи отдирѣ не искали да застигнатъ това чудовище. Страхътъ между турското население билъ общъ, нъ около този старецъ, било нѣщо особно.

Русситѣ като доближили турскитѣ обкопи, нахвъргали се вжтрѣ, избили онѣзи, които не успѣли да избѣгнатъ, а пакъ и избѣгналитѣ по улицитѣ сж убивани. Благодарение на мѣстоположението, мнозина сполучили да заловятъ планината къмъ София и да намѣратъ спасение.

Отъ русситѣ имало само 7 д. ранени.

Въ ч. $4^1/_2$ сл. пл. ген. Леоновъ тържественно влезналъ въ града, посрещнатъ съ жива радость отъ цѣлото население.

Освѣнъ хранитѣ, които се намирали въ града, нъ и до самий градъ русситѣ заловили единъ керванъ отъ стотини коля, които пренасяли храна отъ Видинъ за Орхание.

Никакви жъртви и опустошения въ града не сж станали. Само по крайщата на града черкезитѣ ограбили волове, овце, а навътрѣ не настжпили.

Единъ отъ гражданитѣ Николчо Гечовъ, който искалъ да поограби нѣщечко, билъ ударенъ съ пушка.

Превзиманието отъ русско-румжнский отрядъ града Орѣхово. Преди преминаванието на русситѣ Дунава, въ Орѣхово се установила до 10,000 д. войска, която построила и три укрѣпления по височинитѣ на града. Нъ когато русситѣ почнали да се трупатъ около Плѣвенъ, и тъзи войска отишла тамо, а тукъ останала само 1000 д. и толкозъ башибозуци.

Ген. Криловъ който се намиралъ на позициитѣ при Плѣвенъ, потеглилъ съ отряда си на 13-й септ. къмъ Орѣхово, очистилъ отъ шайки селата: Бѣлославина, Староселци и Острованъ, развалилъ и телеграфната линия между Видинъ и Плѣвенъ, а на 14-й пристигналъ до Орѣхово. Турцитѣ открили артилерийски огънь отъ тритѣ укрѣпления, а Криловъ още по силенъ и доста ги застрашилъ, нъ несчелъ за нуждно да се занимава съ превзиманието на малката Орѣховска крѣпость, нито

Digitized by Google

искалъ да я изгори, защото, той мислилъ че градътъ е исцѣло български а не турски.

На 24-й Окт. едно отдѣление улани проникнало на западъ отъ Орѣхово и развалило телеграфа между този градъ и Ломъ. Въ това врѣме една часть отъ останалата турска войска въ Орѣхово, заминала за Ломъ а русситѣ сполучили да завзематъ турскитѣ укрѣпления при Ябланицко и Петревенъ. А пакъ турцитѣ посрещнали при с. Салановци отрядъ румънски войници, нападнали ги, избили стотина души, наредили ги единъ до други, отрѣзали имъ членоветѣ и вгикнали ги въ устата имъ като цигари.

За българина така сѫщо и за русския войникъ тѣзи звѣрства небѣхѫ нови и той бѣше вечь навикналъ на тѣхъ; нъ румънитѣ сълзи ронили когато намѣрили своитѣ убити братя така обезобразени и подигравани.

Началството на смѣсената русско-румънска кавалерия отправена за превземанието града Орѣхово било възложено на ген. майора баронъ Мейендорфа, а командуванието румънската пѣхота на полков. Сланичеано.

На 7-й Ноември. сутрѣньта, тѣ обиколили турскитѣ укрѣпления, боя се почналъ съ голѣма настойчивость отъ страна на румънитѣ и не съ по малко упорство отъ страна на турцитѣ, продължавалъ до вечерьта. Освѣнъ отъ турскитѣ орѫдия, доста румънски паднали и отъ румънскитѣ гюллета отправяни отвъдъ Дунава. Надвечеръ румънетѣ се оттеглили къмъ с. Салановци. Полковн. Сланичеано заповѣдалъ да се залови моста на р. Скитъ 7—8 версти надъ Орѣхово и съобщението съ Ломъ и Видинъ било прекѫснато.

На 8-й мѫгливото врѣме въспрепятствовало на стрѣлбата и турцитѣ прекарали деньтъ въ своитѣ укрѣпления. Убѣдени че неще могѫтъ се удържа на своитѣ позиции, като се стъмнило добрѣ, тѣ напуснали позициитѣ, града и опѫтили се по шоссето къмъ Видинъ.

Когато се отстранили отъ града и вѣрвали че сѫ намѣрили вечь спасение, ненадѣйно били нападнати на моста. Мьртвитѣ и раненитѣ единъ върху други се поваляли. Да пробиятъ пѫть небило възможно нито пакъ и надирѣ да се повърнатъ. Благодарение на тъмната нощь която ги запазила отъ окото на румънитѣ за да наблъскатъ коля, сандъци, денковевъ рѣката, по които единъ презъ други преминали и избѣгали.

Digitized by Google

На 9-й сутрѣньта въ града неостаналъ нито единъ турчинъ и населението повикало румжнската войска. Ген. Лупо преминалъ Дунава съ войската си, завзелъ града, послѣ пристигнала и войската отъ Салановци, сжщо и онъзи която бѣше заловила моста.

Отъ румжнитѣ имало 4 д. офицери убити и 77 д. солдати, а ранени 14 д. офицери и 139 солдати, а пакъ отъ турцитѣ паднали до 400 д. повечето при моста.

Румжнитѣ заловили единъ голѣмъ топъ, два ковчега съ боеви снаряди, 180 съ патрони, 45 съ гранати, торпеди, ракети, палатки и голѣмо количество храни.

Румжнитѣ като завзели града, 4 дена наредъ прѣнасяли прѣзъ Дунава покъщнина, стока, жито, царевица, ечменъ и пр. и не само отъ турскитѣ кжщи и дюгени, нъ и отъ българскитѣ, тъй щото въ населението не останжли нито дрѣхи нито покривки и постилки.

Русситѣ съ присигането си отстранили грабежа, когато вечъ нищо не останало.

Въ града жертви и опустошения нѣмало, защото сраженето станало извънъ града.

Превземането на с. Етрополъ. Едно отдѣление отъ Севлиев.-Ловчанский отрядъ съ 4 орждия било отправено на 31 Октомврий да прѣгледа силата и расположението на турцитѣ около Етрополе.

Това отдѣление нѣмало заповѣдь да прѣвзима селото, нъ като се доближило до него, турцитѣ почнали да стрѣлятъ и въвели русситѣ въ бой. Послѣднитѣ освѣнь че били по малочисленни, понеже турскитѣ войски се състояли отъ 4 табора съ 3 орждия, нъ и като се мръкнувало, началника на отдѣлението заповѣдалъ да отстжпи. Турцитѣ насърдчени отъ това, впуснали се около 200 души да преслѣдватъ русситѣ и като влѣзнали въ тѣсната клисура, русситѣ ги нападнжли и до единъ избили, а отъ тѣхъ паднали 9 д. убити, 27 ранени и трима офицери.

На 10-й Ноемврий отправени за Етрополе два отряда: първий подъ началството на Н. В. принца Александра Петровича Олденбурский, а вторий на полк. Риздевский. Общото началство на отряда било повѣрено на ген.-майора Дандевиля, а Гурко далъ наставления за дѣйствието.

Digitized by Google

Отряда на Олденбурский въ сѫщия день пристигнѫлъ до силноукрѣпената турска позиция на сѣверъ отъ Етрополе, а отряда на Ризденьский прѣминалъ по недостѫпни и за селянитѣ даже мѣста и расположилъ се около мънастира Св. Троица. Той веднага билъ нападнѫтъ, изгубилъ 26 д. войници и установилъ се на по добра позиция между мънастира и с. Лупенъ, а общата резерва останала на хана Брусенъ.

На 11-й турцитѣ очистили нѣкои укрѣпления. Нощьта прѣминала съ постоянна престрѣлка. Сутрѣньта на 12-й пристигнала една рота отъ Преображенский полкъ, която безъ да гледа на разнитѣ прѣпятствия, хвърлила се на главната турска позиция, а въ два часа прѣзъ деня турцитѣ били обиколени и отъ другитѣ страни, тъй като руситѣ повели общонастѫпление противъ тѣхъ. Турцитѣ запалили своя лагеръ и побѣгнали — едни къмъ Златица, а други къмъ с. Стръгелъ и Араба-Конакъ.

Въ ч. 6 вечерьта часть отъ Преображенский полкъ влезналъ въ Етрополе, а сутрѣньта на 13-й полкътъ съ развити знамена тържественно влезе въ селото, и въ църквата се отслужило молебенъ. Въ сѫщото врѣме пристигналъ и генералъ Гурко който поздравилъ войската съ побѣда. Камбаната изновозазвънтела, хората весело тичатъ, всякой носи на войницитѣ хлѣбъ, вино, тютюнъ и разни други подарѫци.

Надвечеръ се почнала престрѣлка въ гората и когато се стъмнило, утихнала. Слѣдъ малко въ тъмната ношь руситѣ дали знакъ на тревога, спустнѫли се слѣдъ турцитѣ които ударили на бѣгъ, като оставили три орждия, пушки, саби, торби съ галети, патрони, ковчези съ гранати, счупени коля съ запрѣли волове и пр. които руситѣ прибрали.

Загубата на руситѣ въ 10-й, 11-й и 12-й възлизала на 48 д. убити и ранени солдати съ подпор. Неовиусъ, нъ какъвъ тежъкъ физически трудъ испитали войницитѣ въ продължение на три дни и три ноши! Гурко уподобява прѣвзетитѣ тия позиция на „орлови гнѣзда“.

Въ селото имало нѣкой раненъ докторъ нѣмецъ, който стрѣлялъ срѣщо русскитѣ солдати и едного убилъ на мѣсто.

Завземанието на Орхание. Този градъ билъ силно укрѣпенъ и турцитѣ имали голѣма надѣжда, че ще се задържатъ въ него. Така сѫщо и нѣкои туркофилски вѣстници го нари-

Digitized by Google

чахж „Новъ Плѣвенъ“. И като такъвъ, види се, имало голѣми складове съ орисъ, бъчви съ масла, галети, войнишки дрѣхи и прч.

На 3-й Ноември. русситѣ потеглили отъ Дол. Джбникъ по направление къмъ Орхание и първата нощь останали край Телишъ. На 4-й пристигнали въ с. Радомирци, а на 6-й една часть завзела Абланица, друга минала въ с. Осиково.

На 11-й пристигнали въ Правецъ, завзели Правецката позиция и войницитѣ съ възхищение казвали: „Правецъ нашъ и Орхание нашъ“.

На 12-й потеглили по Орханийского шоссе и дошли до с. Лжжине. Русситѣ щомъ превзехж Етрополъ, Шевкетъ паша съ голѣма бързина очистилъ селата Новачине, Скравена, сжщо и Орхание. Той се установилъ на укрѣпеното село Врачешъ.

За да се принуди самъ да напусне Врачешъ, било предписано на ген. Дандевила да се отправи къмъ Греота като има предъ видъ, че съ завзиманието на тѣзи височини, врачешката позиция се излага на голѣма опасность.

Слѣдъ невѣроятни трудове, ген. Дандевиль се доближилъ къмъ Греста и въ сжщото врѣме съ ожесточенъ бой завладѣлъ позицията. Шевкетъ паша напусналъ не само Врачешъ, нъ и Новачине, и Литаково и всичкитѣ пунктове около Орхание, тръгналъ по шоссето и на 17-й присигналъ на Араба-конакъ, гдѣто заловилъ нова позиция. А пакъ Дандевилъ завладѣлъ съ бой друга височина находяща се въ съсѣдство съ Греота, само още по близо до шоссето Орхание — Араба конакъ.

Отряда на ген. Елиса, който се вдигналъ отъ Правецъ още въ сжщия день, когато турцитѣ напуснали, завзелъ всичкитѣ пунктове около Орхание и на 18-й сутрeньта се отправилъ да преслѣдва главнитѣ турски сили, които отстжпили отъ Врачешъ.

Еллисъ и Дандевилъ се събрали при Араба-конакъ, гдѣто на 18-й и 19-й отряда на Дандевиля се занимавалъ съ истеглюванието орждия и ящици на върха, въ което на 20-й взелъ участие и отряда на Елиса.

Въ боя отъ 16-й до 21-й русситѣ изгубили около 350 души, а отъ турцитѣ били избити повече отъ 1300 д.

Обсадата, сражението и паданието на гр. Плѣвенъ. Този неизвѣстенъ на военната история градъ, въ началото на войната не е билъ нито укрѣпенъ нито войска имало въ него, освѣнъ нѣколко запгии, които се намирали почти по кафенетата

Digitized by Google

и кръчмитѣ. Тѣзи заптии единъ други се увѣрявали, па и населението увѣрявали, че русситѣ ще завзематъ само крайдунавскитѣ градове, а вътрѣ нито единъ кракъ нѣма да пристжпатъ. Обаче, това тѣхно увѣрявание за дълго врѣме не отишло.

На 25-й Юний Гурко като заминалъ за Търново, отправилъ отъ с. Батакъ къмъ западъ една сотня отъ Донский полкъ за да се присъедини къмъ кавказската бригада, отправена преди малко на тъзи страна. Началника на сотнята есаулъ Афанасиевъ потеглилъ изъ пжтекитѣ нъ неможилъ да се срещне съ бригадата и безъ никакви препятствия презъ деньтъ на 26-й попадналъ въ Плѣвенъ, гдѣто узналъ, че въ града се намиратъ само нѣколко заптии. [1]) Казацитѣ тръгнали къмъ средата на града, срещнали при полицията 15—20 д. заптии, които смаяни останали отъ ненадѣйного появяване на такъвъ видъ гости. Заптиитѣ били заставени да сложатъ оржжието си на земята и да се предаджтъ. Въ друга улица казацитѣ срѣщнали още нѣколцина заптии, които тоже сложили оржжието си.

Въ сжщето врѣме казацитѣ обиколили околностьта на града, узнали че Кавказската бригада се намирала въ с. Булгарени, завърнали се обратно въ града, отгдѣто потеглили за да доведжтъ ужь войската. Казацитѣ били съпровождани отъ цѣлото българско население, па и отъ турското, нъ вмѣсто да тръгнатъ за с. Тученица, опжтили се къмъ Булгаренскиятъ мость.

Свящ. Хр. Никулинъ, Хицо Шопа, Х. Михалаки, Янаки Беневъ и др. мнозина, взели хлѣбъ, месо, вино и потеглили да посрещатъ русситѣ. Нъ русситѣ като недошли и за тѣхъ не било възможно да се завърнатъ. Първитѣ двама се завърнали слѣдъ освобождението, Х. Михалаки се тамо поминалъ, а пакъ Беневъ се указалъ за подозрително лице и русситѣ го обѣсили. На 27-й сутреньта и други потеглили да посрещатъ русситѣ, нъ всички били избити още край града.

Надвечеръ пристигналъ отъ къмъ София Ахмедъ паша съ 6 табура пѣхота, едно отдѣление черкези съ орждия, който отивалъ за Никополъ нъ установилъ се въ Плѣвенъ. За него-

[1]) Гражданитѣ въ Плѣвенъ казватъ, че казацитѣ били 40 д. и увѣрили населението, че сж испратени отъ главния лагеръ находящь се при с. Тученица на 7½ кл. състоящь отъ 12,000 д. войска, да бжде готово за посрещанието на войската.

Digitized by Google

вото пристигание свещенноднкона Евтимий веднага съобщилъ въ стана у с. Булгарени и на другия день билъ испратенъ подполк. Бибиковъ за да се увѣри въ това. Споредъ Бибикова, случая за превзиманието на Плѣвенъ билъ единъ отъ най-згоднитѣ, защото, никакви укрѣпления нѣмало и шестьтѣ табура неможли да против стоятъ даже и на по малка русска сила. Нъ като ставали вечь приготовления за превзиманието на Никополъ, не било възможно да се нападне едноврѣменно и Плѣвенъ, а пакъ тъзи невъзможность се указала и послѣ.— Освѣнъ че войницитѣ били крайно уморени, както е казано на стр. 95, нъ и слѣдъ превзиманието на Никополъ, безъ отдахъ, една часть отъ войската се отправила за румжнский брѣгъ да придружава раненитѣ турски и русски войници: друга, за размѣщаваието на 7,000 д. плѣнници и прекарваието имъ тоже на румжнский брѣгъ; третя, да гаси пожарътъ особно продоволственнитѣ складове запалени още преди паданието на града; така сжщо за предаваието военного имущество и запаси; за водворяване въ града порядъка и тишината; за вардение превзетата ягка крѣпость, тъй щото едвамъ на 6-й Юлий било предписано Криденеру да отправи два полка за превзиманието на Плѣвенъ.

Вмѣсто два, Криденеръ отправилъ три полка подъ началството на Шилдеръ-Шулднера съ предписание. „ако не се срещне особно препятствие," на 7-й Юлий да превземе града. Нъ на 6-й вечерьта Османъ-паша и Адилъ-паша съ 18 баталиона пѣхота, единъ полкъ кавалерия, 36 орждия пристигнали въ града, въ който се намирала вечь 25—30,000 д. войска, а русското началство още нѣмало извѣстие за това.

На 7-й сутреньта Шилделъ-Шулднеръ потеглилъ съ всичкитѣ части на тритѣ полка, отъ които нѣкои имали и сражение и вечерьта били расположени: една часть на сѣверната страна на града; друга съ 32 орждия на С.-И., трета съ 8 орждия на Ю.-И. и четвърта съ 8 орждия на югъ въ с. Тученица.

На 8-й вь ч. около 5 сутреньта русситѣ открили огънь на батареята въ средата на трускаta позиция, а послѣ и на другитѣ; нъ като узнали, че турцитѣ стрѣлятъ съ орждия крупъ, а гранатитѣ на тѣхнитѣ полски орждия недостигатъ непріятеля, Шилдеръ-Шулднеръ заповѣдалъ на дѣсното крило да настжпи.

Digitized by Google

По сигнала „настжпление“ стрѣлцитѣ отъ Вологодский полкъ се спуснали напредъ и между градъ коршуми заловили лѣвото турско крило, а въ ч. 6 тѣ се намѣрили въ преднитѣ турски позиции, като прогонили турцитѣ вътрѣ въ града.

Русситѣ виждали, че нещо могжтъ се удържа на занятитѣ позиции срещо такава една огромна сила и почнали бранящецъ се да отстжпватъ. Командира на полка полков. Розенбонъ излезналъ напредъ, нъ коньтъ му билъ ударенъ, падналъ и когато Розенбонъ се мжчилъ да се измжкне изъ подъ коня, една граната го ранила въ ржката. Двама отъ полковитѣ санитари дотърчали къмъ него, той обаче, като виждалъ критическото положение на своя полкъ, не искалъ да го остави въ такава минута и казалъ да го превържатъ на мѣсто. Току що се свършило това, единъ коршумъ го ударилъ въ челото и турцитѣ като видѣли че той е убитъ, съ нови въодушевления се спуснали срещо цѣпьта на архангелогородцитѣ и този натискъ до толкозъ билъ стрѣмителенъ, щото русситѣ неуспѣли да прибержтъ и мьртвото тѣло на Розенбона, когото турскитѣ солдати даже и офицеритѣ предъ очитѣ на русситѣ на хиляди части съсичали. Слѣдъ това, турцитѣ подкрѣпени съ нови сили, изгубенитѣ си позиции изново прѣвзели.

Въ ч. около 10 Шилдеръ-Шулднеръ получилъ извѣстие, че командира на Костромский полкъ билъ убитъ, а полкътъ му като нѣмалъ резерва спрѣлъ настжплението и прибралъ се въ с. Гривица, а пакъ отъ кавказската бригада никакво извѣстие неполучилъ.

Той се убѣдилъ напълно, че съ своята незначителна отъ уморени солдати сила, неще може да продължава настжплението, защото голѣма часть отъ войницитѣ, особно $^2/_3$ отъ офицеритѣ били избити и, около ч. 12 заповѣдалъ, постепенно да се отстжпва.

Отъ русситѣ имало 52 д. ранени офицери, 22 убити и 2771 солдати. Турцитѣ, споредъ „Тактикъ“ изгубили 4000 д., а споредъ показанията на гражданитѣ въ Плѣвенъ, убититѣ и ранени турски войници възлизали на 6300 д.

Съ позволението на турската власть, убититѣ русси били заровени отъ гражданитѣ на сжщото мѣсто по 10—15 д. въ единъ трапъ, съвършенно голи, защото турскитѣ солдати имъ взимали дрѣхитѣ.

Digitized by Google

Слѣдъ тъзи щастлива за турцитѣ битка, града Плѣвенъ почна да обръща вниманието на цѣлъ свѣтъ. А пакъ Османъ паша се распоредилъ да го укрѣпи добрѣ и съ години да се варди въ него. Войницитѣ и всякой единъ българинъ, освѣнъ свящеиницитѣ, билъ дълженъ да работи по укрѣпленията. Дюгенитѣ се затворили и служили за влагалища. По добритѣ кжщя се отредили за болници. Всичкитѣ воденици само за войската работили, а населението си служило съ хромили и мнозина чукали житото въ чутури.

Османъ паша взелъ мѣрки да снабди града съ храни за цѣла година. Всѣкой день се внисали по Софийското шоссе и растоваряли съ стотини коля. Нова войска постоянно пристигала. Въ кратко врѣме града билъ окржженъ съ 14 силни укрѣпления и войската възлизала на 60,000 души.

Второ сражение на 18-й Юлий. Ген. Криденеръ щомъ се извѣстилъ за несполуката при Плѣвенъ, на 9-й юлий потеглилъ съ костромский полкъ изъ Никополъ. Съ присигането си въ с. Бръшляница, прегледалъ войската на Шилдеръ-Шулднера, занятата и позиция и установилъ се на бивуакъ при Четири-Кладенци.

Нъ 10-й Криденеръ сформирувалъ особенъ кавалерийски отрядъ подъ началството на Скобелева II, който между друго да наблюдава и силитѣ на противника.

На 13-й главнокомандующий повѣрилъ общото началство надъ войскитѣ при Плѣвенъ на ген. Криденера. Послѣдния веднага повикалъ военнитѣ началници на съвѣщание и на 14-й слѣдъ като се разгледало изложението отъ произведенитѣ рекогницировки за турскитѣ войски, които както е казано, възлизали на 60,000 д., за расположението на позициитѣ имъ и като взели предъ видъ, че русскитѣ сили едвамъ ли достигатъ до 27,000 д. зададенъ билъ въпроса: възможно ли е при такива условия, атака? — общия и единодушния отговоръ билъ „не“. Това рѣшение Криденеръ съобщилъ въ Главната Квартира, и ако би да се заповѣда атака, той намиралъ източната и юго-източната страни по удобни.

Баронъ Криденеръ заминалъ на 16-й съ пѣхотата къмъ Т. Тръстеникъ, гдѣто получилъ телеграфическия отговоръ на главнокомандующий; „Одобрявамъ вашия планъ за атака“. При всичко, че въ тъзи телеграмма прямо приказание за атака нѣмало, нъ Криденеръ извѣстилъ на княза Шаховский да

Digitized by Google

събере на 17-й военнитѣ началници въ с. Порадимъ, гдѣто наедно съ князъ Имеретинский и той отишелъ на съвѣщание. Въ сжщия день Криденеръ получилъ писменъ отговоръ, съ който главнокомандующий напълно одобрявалъ планътъ за атаката, която немедленно да се почне съ силенъ артилерийски огънь.

Въ надвечерието на боя, войската на Плѣвенския отрядъ била расположена почти въ полукржгъ на 10-верстно отъ флангъ до флангъ разстояние, начиная отъ с. Бръшляница, на Коюловци, Т. Тръстеникъ, Бъл.-Карагачъ, Порадимъ до Боготъ, т. е. държала сѣв.-источната, източната и юго-източната страни на Плѣвенъ, а въ полунощь срещо 18-й Криденеръ написалъ диспозицията на настжпването.

Сутрѣнта на 18-й Скобелевъ взелъ подъ своя лична команда двѣ сотни отъ кубанский полкъ съ 4 орждия и почналъ да наближава къмъ Плѣвенъ, а другитѣ части подъ началството на ген. Тутолмина слѣдвали отдирѣ. Врѣмето било дъждовно и мъгливо. Благодарение на гжстата мъгла, авангвардията на Скобелева незамѣтно достигнала и преминала селото Кришинъ, заняла позицията на височинитѣ отъ къмъ югъ и установила се на 300 шага отъ града. Когато се вдигнала мъглата, провидѣла се расположената по височинитѣ между Плѣвенъ и Гривица турска сила отъ около 20,000 д. а задъ ней на Софийското шоссе и кавалерията.

Въ ч. около $9^1/_2$ сутрѣнта турцитѣ открили артилерийски огънь противъ отряда на Шаховский расположенъ по височинитѣ на Радишево и стрѣлбата отъ двѣтѣ страни се завела. Между това и Скобелевитѣ 4 орждия загръмели, на които 6 турски съ по-силенъ огънь отговаряли. Наскоро турцитѣ взели и да настжпятъ на Скобелевия отрядъ, който се намиралъ отдѣлно отъ другитѣ войски, нъ Скобелевъ предварилъ належащата опасность като се оттеглилъ на позицията въ с. Кришинъ, занята отъ други части съ 4 орждия и като се намиралъ вечь въ связъ съ отряда на Шаховский, рѣшилъ да завладѣе южнитѣ височини надъ Плѣвенъ. Съ тъзи цѣль найпърво била отправена 3-та стрѣлкова рота, която веднага била посрещната съ силенъ огънь, но солдатитѣ въ отговоръ съ весели пѣсни вървѣли, нападнали съ щикове и турцитѣ били отблъснати. Скобелевия отрядъ, ту нападалъ, ту се защищавалъ часътъ до 10 вечерьта, до когато Скобелевъ по-

Digitized by Google

лучилъ приказание отъ князъ Шаховский да отстжпи къмъ селата Боготъ и Пелишатъ. Презъ всичкото време на боя, Скобелевъ повечето билъ напредъ наедно съ стрѣлковата цѣпь. Единъ конь подъ него билъ убитъ, другъ раненъ.

Отряда на ген.-лейт. князь Шаховский, който почналъ своитѣ дѣйствия отъ позицияга предъ Радишево, въ ч. 8 вечерьта тамо ги и свършилъ. Той билъ нѣколко пжти нападанъ, притѣсняванъ, подкрѣпления отъ Криденера просилъ и най-послѣ отряда завелъ на първоначалната позиция.

Дѣсний флангъ билъ раздѣленъ на два отряда: Единий подъ началството на Бѣлокопитова а другий на ген.-лейт. Веляминова. Тѣ се наедно отправили противъ силнозанятитѣ турски укрѣпления. Турцитѣ като забелѣжили това настжпление, силенъ огънь открили. Русситѣ обаче, нападнали между огъня окопитѣ, прогонили турцитѣ и утвърдили се въ тѣхъ. Слѣдъ това майоръ Кавалевский се хвърлилъ и на укрѣплението. Отъ излевналитѣ турски солдати срещо него, съ револвера си трима оставилъ намѣсто и като се обърналъ надирѣ да извика своитѣ солдати на помощъ, единъ турчинъ го застрѣлялъ, други го вдигнали на щиковетѣ си, а пъкъ единъ турски офицеринъ му отрѣзалъ главата. Тукъ паднали отъ Пензевский полкъ 29 д. офицери и 1006 д. солдати.

Слѣдъ пензевцитѣ настжпилъ 2-й а послѣ и 3-й баталиони отъ Козловский полкъ предводими отъ своя полковий командиръ полковн. Степановъ, който въ нападанието при всичката молба на офицери и войници не слезналъ отъ коньтъ си, като отговарялъ: „Не братци, азъ даромъ не съмъ получилъ моя Георгий“. Степановъ билъ пронизанъ съ три коршума и станалъ жьртва на своето юначество.

Послѣ се вдигнали: 122-й пѣх. Тамбовский полкъ съ 1-й баталионъ отъ козловцитѣ; Галичский, Вологодский и Архангелогородский съ артилерията си. Нъ всичкитѣ отчаяни усилия противъ добрѣ укрѣпенитѣ и многочисленни турци, останжли безуспѣшни.

Най-сетнѣ Криденеръ испратилъ двѣ роти отъ остатъка на общата резерва. Атаката се подновила, нъ пакъ безуспѣшно. Когато Криденеръ се намиралъ на откритата поляна на височинитѣ, въ ч. около 6 дотърчалъ испратения отъ Шаховский адютантинъ съ тревожно извѣстие, че на лѣвий флангъ се има нужда отъ бърза помощь, инъкъ е опасно. Преди да свърши

Digitized by Google

той доклада си, пристига други съ настоятелна просба за помощь; слѣдъ тѣхъ дохожда 4 и той казвалъ „помощь“.

У Криденера нѣмало вечь никакви срѣдства за помощь. Положението било критическо. Когато деветнадесетьтѣ почти баталиона много пъти до това врѣме разбивани, тритѣ роти отъ Серпуховский полкъ които ималъ при себе едвали би помогнали на дѣлото, нъ по необходимость. Криденеръ направилъ и послѣдния този опитъ, като ги испратилъ подъ началството на ген. Божеряновъ. Божеряновъ неприближилъ още на 100 шага до укрѣплението, той билъ раненъ, тъй щото и този опитъ не се увѣнчалъ съ сполука. Боя слѣдвалъ цѣлата нощь, нъ като не било възможно да се продължава повечь, на 19-й вь часа около 11 пр. пл. останалата войска се отдѣлила отъ бойното поле на позиция.

Въ това сражение отъ русситѣ на дѣсний флангъ имало 735 д. убити и 2017 ранени, а отъ лѣвий 2924 убити. Всичко съ пензевцитѣ и други части: 165 д. щабъ и оберъ-офицери и 7167 д. солдати.

Несполуката на русситѣ както на 8-й Юлий така и сега, била — отсѫтствието на центръ, за което се образувалъ голѣмъ промежутокъ между единъ отрядъ отъ други — между дѣсний флангь и лѣвий, тъй щото не сѫ могли да дѣйствоватъ изобщо нъ отдѣлно единъ отъ други; още, недостатъчната обща резерва.

Слѣдъ този бой, вь населението въ Свищовь и Зимничъ се явила ужасна паника Въ ч. около единъ сл. пл. редъ ранени минавали изъ Булгарени прѣзъ Свищовь. Нѣкои отъ тѣхъ когото срѣщали въ пътя, расказвали за несполучливата атака при Плѣвенъ, за отстѫпването на Криденера и Шаховский, за голѣмитѣ загуби, за преслѣдването отъ турската кавалерия раненитѣ и взети въ плѣнъ и, че турцитѣ щѣли да влѣзнѫтъ въ Свищовъ. Страхъть отъ минута на минута се увеличавалъ. При входа на моста се натрупали войници, опълченци и граждани, жени, дѣца, коларе, коля, волове, конье и всякой объралъ очитѣ си къмь румънския брѣгь. Нѣкои се впуснали съ лодки и мнозина се издавили. Слѣдъ малко паниката се распространила и въ Зимничь. Всякой казвалъ, че турцитѣ влѣзли въ Свищовъ и прѣминавать моста, а пъкъ страхътъ станѫлъ сѫществень, когато размѣсенитѣ плѣнници-турци слѣдвали подъ конвой пътя, а друга часть била вечь заминѫ-

Digitized by Google

ла въ Зимничъ, купували на пазара едно друго, а християнското население като вѣрвало че това е турска авангвардия и граби дюкенитѣ по пазаря, цѣла върволица потеглила къмъ Александрия, Бей, Бригадиръ и въ пѫтя распространявали паниката. Даже и врѣменнитѣ военни болници не останѫли хладнокръвни. Всякой бѣгалъ.

Мѣстното началство веднага взело мѣрки за отстранение на паниката. За спасението на моста, прѣпречили нѣколко коля отъ свищовската страна. Коменданта разгласилъ че никакви турци нѣма и слухътъ е безосновенъ. Най-послѣ испратили се и хора по пѫтищата за Александрия, Фратещи, Гюргево за да повърнатъ бѣжавшитѣ. Въ ч. 4 сл. пл. всичко утихнало и всяки заловилъ работата си.

Продължителнитѣ сражения. На 19-й Авг. въ ч. около 6 пр. пл. Османъ паша направилъ едно нападателно движение къмъ русскитѣ позиции у Згалювецъ и Пелишатъ. Прѣднитѣ русски постове били принудени да отстѫпятъ на турската кавалерия задъ която слѣдвала пѣхотата, тъй като турцитѣ били до 25,000 д а русситѣ твърдѣ малко. Слѣдъ това турцитѣ 4 пѫти наредъ нападали, нъ всегда съ голѣми загуби отстѫпяли. Боя се продължилъ до 4 ч. сл. пл. Русситѣ изгубили изъ строя 40 д. офицери и 1020 д. солдати, а турцитѣ спорѣдъ показанията на гражданитѣ, на другия день докарали въ града 700 коля ранени, тъй щото избититѣ и ранени турци, възлизали на 10,000 и Османъ паша се завърналъ въ града. Русситѣ доста се насърдчили отъ тъзи побѣда.

На 24-й пристигналъ изъ Ловечъ князь Имеретинский и заминалъ за Боготъ. На 25-й въ тъмната нощь и съ голѣма тишина войскитѣ пристигнали къмъ Плѣвенъ. Цѣла нощь работили, окопи правили, батареи поставяли и ограждали, тъй щото единъ день отъ близо да нападнатъ и съ тѫзи цѣль русскитѣ войски се расположили на слѣдующитѣ пунктове:

Криденеръ заловилъ пространството между Гривицко-Булгаренското шоссе и пѫтя изъ Пелишатъ за Плѣвенъ. 2) Ген. Криловъ занялъ радишовскитѣ височини. 3) Отряда на Имеретинский се установилъ близо до с. Тучѳница. 4) Румѫнската дивизия се расположила на сѣверъ отъ Гривицко-Булгаренското шоссе. 5) Три румѫнски полка завардили пространството между дѣсний румѫнски флангъ и р. Видъ. 6) Ген. майоръ Лашкаревъ съ двѣ батареи се установилъ на Гривицко-Булгаренското

Digitized by Google

шоссе за связъ между 9-й корпусъ и румжнитѣ. 7) Ген. майоръ Монтьевъ на лѣво отъ Радишево да държи связъ: съ донскитѣ казаци и кавказката бригада поставена на Плѣв.-Ловечското шоссе до р. Видъ, а главната резерва оставена на западъ отъ Пелишатъ.

При такова расположение на русскитѣ войски, сутрењта на 26-й слѣдъ маршатъ въ Глав. квартира въ с. Радиненецъ по причина възшествието на престола на императора, чулъ се гърмежа на 12 орждейната обсадна русска батарея, която извѣстила началото на сражението при Плѣвенъ. Канонадата почнала отъ двѣтѣ страни съ въздържание.

На 26-й прѣзъ нощьта престрѣлката не се прѣкратила. Отряда на Имеретинский на 27-й открилъ силенъ огънь отъ двѣ страни, какъвто корреспонд. на в. Daily News, никой пжть не виждалъ. Русситѣ доста напрѣднали и нѣкои ложементи завзели, обаче, наскоро пристигнала на турцитѣ помощь, и русситѣ отстжпили. Въ този день турцитѣ хвърлили 72 гранати и 5370 коршума. На 28 сутрењта се появили нѣколко табора войска, гдѣто билъ расположенъ отряда на Скобелева, нъ русситѣ ги отблъснали. Въ ч. 7 пакъ нападнали съ нови сили. Една русска граната ужасенъ взривъ произвела и на хиляди части турскитѣ патронни ковчези направила. Русситѣ съ „ура“ прогонили турцитѣ.

Сутрењта на 29-й стрѣлбата се възобновила. Фронта на Скобелевия отрядъ до толкозъ се доближилъ, щото положението му станало критическо и Скобелевъ рѣшилъ да нападне. Въ ч. 11 пр. пл. огъня пламналъ а въ ч. 3 преминалъ въ обща атака. Русситѣ завзели височинитѣ надъ Плѣвенскитѣ укрѣпления и расположили се тамо. Черкезката кавалерия се помжчила да избѣгне по софийския пжть, нъ била повърната.

На 30-й сутрењта нищо не се виждало. Гжста мжгла паднала па и дрѣбенъ дждъ продължавалъ. Въ ч. около 12 мжглата се вдигнала, пристигналъ и императора за отслужване молебенъ за тезоименитий день. Слѣдъ пѣнието, като казалъ священника: „преклоняю колѣна, Господу помолимся,“ всички преклонили колѣна съ голѣмо благоговение, а пъкъ като произнесълъ молитвата за прислание отъ Всевишния побѣда надъ русското воинство, всички се просълзили. Въ тоя день сражението се продължило съ голѣмо ожесточение. Въ ч. 7 вечерьта русситѣ превзели Гривицкого укрѣпление, наречено от-

Digitized by Google

послѣ „Скобелева табя.“ Превзели още 5 орѫдия и двѣ знамена. Загубата и отъ двѣтѣ страни била значителна. Споредъ „Хроника войни,“ отъ русситѣ имало 5000 д. ранени. Турцитѣ нѣмали извѣстие за загубата на русситѣ и до толкозъ се изплашили, щото, готови били да се предадѫтъ. И само това се говорило между тѣхъ. Нъ единъ войникъ татаринъ, разгласилъ, че познавалъ сигнала на русситѣ, които трѫбили за отстѫпление, а това значило че нѣматъ достатъчна сила за да продължаватъ нападението.

Многочисленната турска пѣхота и кавалерия обърнала своето внимание изключително на изгубенитѣ си двѣ укрѣпления, понеже угрожавали и укрѣпения турски лагеръ, и пѫтя за отстѫпването на турцитѣ по софийското шоссе, па и самия градъ. Скобелевъ отблъсналъ атаката на турцитѣ. Наскоро имъ пристигнала помощь и петь пѫти едно следъ друго нападали все съ по голѣми сили, а пъкъ въ ч. около 6 се показали нови колонни предъ които се развѣвало *свящественото знаме* на пророка, раздалъ се и религиозния викъ: аллахъ-иль аллахь! музиката засвирила, тѫпанитѣ загръмѣли, дивитѣ гласове въздуха испълнили и турцитѣ като львове се хвърлили върху отряда на Скобелева, който отъ множеството убити и ранени ежеминутно ослабвалъ. Упорството при такива обстоятелства Скобелевъ счелъ за невъзможно и заповѣдалъ да се отстѫпи.

Майоръ Гортановъ отъ Владимирский полкъ при назначението му комендантъ на лѣвото укрѣпление, далъ обѣщание на Скобелева че догдѣто е живъ нѣма да предаде укрѣплението въ рѫцѣтѣ на турцитѣ. И дѣйствително, при шестата атака като получилъ приказание да отстѫпи, той испратилъ всичкитѣ други войници отъ укрѣплението, заложилъ се самъ вътрѣ и съ десятки турци избилъ, нъ най-послѣ и той билъ вдигнатъ на щикове. Въ ч. 6 и двѣтѣ укрѣпления останали въ рѫцѣтѣ на турцитѣ, които заловили и три орѫдия безъ колела.

Загубитѣ на русситѣ били огромни. Всичкитѣ почти командири, избити или ранени.

Отъ 26 й до 30-й Авг. убити до 3000 д., а ранени 9721, между които имало 239 д. офицери.

Румѫнитѣ изгубили изъ строя 60 д. офицери и около 3000 д. солдати.

Digitized by Google

Общата цифра на избититѣ и ранени русси и румжни възлизала на 16—19,000 души.

Най-голѣмото поражение претърпѣлъ Скобелевия отрядъ. А пакъ и самия Скобелевъ испадналъ въ най-ужасното презъ живота си положение. — Лицето му отъ прахъ и димъ почернело и съвсѣмъ се измѣнило. Очитѣ му се премрежили и съ кръвь испълнили. Гласътъ му съвършенно се изгубилъ. Мундира опапанъ съ каль и сабята пречупена. Той постоянно казвалъ: „Азъ извършихъ каквото можихъ, а за повечь не бѣхъ въ състояние; моя отрядъ до половината е истрѣбенъ“. Корреспондентитѣ се удивлявали на тихото, спокойното и порядъчното отстжпване на Скобелева между граѣ коршуми.

На 1-й Септ. въ едно съвѣщание императора поискалъ мнѣнието на нѣкои отъ висшитѣ военни личности, като какви мѣрки да се вземжтъ за безисходното това положение и постиганието на цѣлта. Всички били дълбоко замислени. Ген. Зотовъ казалъ да се отстжпи на позициитѣ, които войската занимавала на 26-й августъ. Той билъ подкрѣпенъ и отъ князъ Масалски. Военния министръ Д. А. Милютинъ не останалъ съгласенъ и възразилъ, че такова отстжпване не е възможно нито въ политическа смисль въ отношение на нѣкои отъ европейскитѣ държави, нито въ нравственно, въ отношение на турцитѣ, а да се върши онова, което е въ честь на русската армия и господарството. Освѣнъ че нетрѣбва да се отстжпва пито една педа назадъ, нъ напротивъ да се сплоти русската войска и да стѣсни турцитѣ въ Плѣвенъ, които да останатъ като въ желѣзно колело обградени и да се пресѣче сношението имъ съ Видинъ, София, та или съ блокада или съ обсада да се принудатъ на безусловно прѣдавание; това е нашата дължность — казалъ Милютинъ, която изисква отъ насъ не само честьта на армията, но и честьта на господарството. Ген. Левицкий се присъединилъ къмъ Милютина, императора одобрилъ това мнѣние и предложилъ да се повика изъ Петербургъ ген. адют. Тотлебенъ, като специалистъ по инжинерското искуство, комуто да се въвѣри главната операция противъ Плѣвенъ.

Въ този день турцитѣ поддържали огънь само противъ отряда на Скобелева. Около ч. 3 канонадата се прекратила. Презъ нощьта турцитѣ открили огънь и по другитѣ точки.

Digitized by Google

На 2-й русситѣ пакъ открили огънь срѣщу турскитѣ позиции, нъ турцитѣ никакъ неотговаряли. Главнокомандующий изново държалъ съвѣщание на което присѫтствовалъ князъ Карлъ и военний му министръ ген. Чернатовъ. Въ ч. 6 вечерьта слѣдъ артилерийския огънь отъ страна на турцитѣ противъ Гривицкото укрѣпление, почнали и да нападатъ, нъ русситѣ и румжнитѣ ги заставили да се оттеглятъ съ голѣми загуби. Румжнитѣ показали особенно юначество и главнокомандующий останалъ крайно задоволенъ.

По рѣшението на военния съвѣтъ, на 3-й сутренъта русситѣ почнали правилна блокада на Плѣвенъ, съпровождаема съ постоянна канонада и взели мѣрки да отрѣжатъ съобщението на турцитѣ съ София, Орѣхово и Видинъ. Презъ деньтъ и нощьта всичко натъкмили и на 4-й значителна вреда причинили на турцитѣ. До 8-й било почти тихо, а въ този день станали маловажни сражения съ отряда на полковницитѣ Тутолмина и Щекелберга.

На 10-й и 11 отряда на Лашкарева ималъ сражение и сполучилъ да отблъсне нападателитѣ.

На 15-й пристигналъ изъ Петерсбургъ ген. адютантъ Тотлебенъ и наедно съ главнокомандующий веднага разгледалъ позициитѣ около Плѣвенъ.

Францъ Едуардъ фонъ Тотлебенъ роденъ около 1819 г. На 17-годишна възрасть произведенъ прапорщикъ и останалъ въ классоветѣ до 1838 г. когато свършилъ курсъ на върховно офицерский классъ. Послѣ испратенъ въ Рига гдѣто се занимавалъ съ инжинерски дѣла. Въ 1854 година произведенъ полковникъ. Въ 1869 пъленъ генералъ. Той ималъ 9 русски ордени, златна сабя за „храбрость“ и 8 иностранни ордени.

Ген. адютантъ Тотлебенъ.

На 16-й полк. Курнаковъ нападналъ два транспорта и взелъ 120 коля съ брашно, ечменъ и нѣколко коля сено.

По това врѣме Османъ паша почналъ да чувствова недостатъкъ въ продоволствия, та на 19-й испратилъ на фура-

Digitized by Google

жировка единъ отрядъ отъ 5 баталиона пѣхота, 4 ескадрона кавалерия и артилерия. Наблюдателния русски отрядъ, въ който имало и румънска кавалерия, причакала турския отрядъ при с. Дол. Митрополия и повърнали го въ Плѣвенъ. Въ този день въ с. Радомирци русситѣ завладѣли единъ голѣмъ турски транспортъ съ соль, хинино, лѣкарства, заловили повечь отъ 1000 главъ добитъкъ и 80 коня. Отряда развалилъ и мостоветѣ: единъ въ с. Радомирци, а други въ с. Червенъ-брѣгъ, телеграфната линия и положението на Османъ паша взело отъ день на день да става по критическо.

Русситѣ заприщили и водата на рѣкитѣ Гривишка и Каялъка гдѣто се образовали твърдѣ голѣми вирове. Разни слухове се носили изъ града за пресѣхването на водата. Нъкогато била отпусната и завлекла язоветѣ на всичкитѣ воденици, всякой проумѣлъ сѫщинската причина.

На 12 Октомвр. на с. Гор.-Дъбникъ руситѣ открили отъ три страни огънь. А като пристигналъ отряда на полк. Черевина, открилъ и отъ четвъртата. Боя се продължавалъ ч. до 5 вечерьта и тогива утихнало всичко. Загубитѣ отъ двѣтѣ страни били огромни. Гурко и Шуваловъ рѣшили още единъ пѫть да нападнѫтъ. Нъ прѣди това, лейбъ-гренадеритѣ съ музика напрѣдъ, развити знамена, изтеглили часътъ около 6 вечерьта и съ викове „ура“ впуснали се на новъ и отчаянъ приступъ, тъй щото не било възможно да се задържѫтъ. Тѣ скоро се намѣрили на турската позиция като работили съ револвери, саби, щикове и ужасъ произвели между турцитѣ. Всичко запалено. Всичко горѣло на огънь. Картината била ужасна.

Началствующий Ахмедъ-Хѫвзи паша прѣдложилъ да се прѣдаде нъ огъня не спиралъ и, тогава само когато се появили съ бѣлото знаме въ рѫцѣ и когато сигнала „слушайте всички“ а послѣ „спрѣте“ — стигналъ до ушитѣ на войницитѣ, тѣ спрѣли огъня.

Радостьта била неисказана. Хиляди шапки полѣтели на въздуха. „Ура“, като бюря се слушало отъ всички страни. Поздравлявали се единъ други съ първата побѣда по войната при Плѣвенъ и всички се въсхищавали. Когато пристигналъ Гурко на укрѣплението, солдатитѣ съ въсторгъ се приближили къмъ него и извикали: „кажете на Господаря, че ний удържахме своята дума и да не се съмнѣва, ще поддържаме старата слава“.

Digitized by Google

Наедно съ Ахмедъ-Хавзи паша се предали 53 д. офицери и 2235 д. солдати. Русситѣ завзели и 4 орждия, знамена, до 5,000 пушки и много патрони.

Загубитѣ на русситѣ били: 155 д. офицери и 4345 д. солдати убити, ранени и натъртени съ два бригадни генерали. — Всичко 4500 д.

Веднага слѣдъ побѣдата, главнокомандующий прегледалъ войската, намѣрилъ я весела, бодра, готова на всичко и войницитѣ питали, скоро ли ще бждатъ отправени на дѣло,

На 16-й русситѣ превзели и укрѣпеното село Телишъ на 10 версти отъ Гор. Джбникъ, само чрѣзъ артилерийски огънь. Ген. Гурко заловилъ съ 72 орждия всичкото пространство гдѣто се намирали тритѣ телишки укрѣпления и въ ч. 12 отправили бомбитѣ върху укрѣпленията. Турцитѣ отговаряли, нъ въ часа единъ съвършенно замълчали.

По това врѣме черкезитѣ и башибозуцитѣ се опжтили къмъ Орхание, нъ русситѣ ги забелѣжили, застигнали, една часть избили а другитѣ избѣгали.

Турцитѣ като прекратили огъня, и Гурко заповѣдалъ да се спрѣ. Въ сжщия часъ той испратилъ въ Телишъ парламентеръ до военния комендантъ съ предложение да се предаджтъ. Нчалника на телишкия щабъ веднага отишелъ при Гурка за да узнае условията на предаванието. Гурко му казалъ че въ растояние на половинъ часъ ако се предадатъ, ще останатъ свободни, инакъ, камъкъ на камъкъ нѣма да остане и жива душа нѣма да се избави. Десетъ минути слѣдъ неговото завръщание въ Телишъ, показалъ се бѣлий флагъ, громкото „ура“ се разнесло изъ редоветѣ на русскитѣ войници и турцитѣ почнали да сабиратъ на купове своето орждие.

Исмаилъ-Хаккж паша се предалъ съ 3000 д. войска, повечь отъ 100 д. офицери, 4 ма доктори — тримата англичани а единий французинъ. Русситѣ взели три орждия, много орждие, припаси, знамена и конье.

Отъ русситѣ щабъ и оберъ-офицери имало 7 д убити, 16 ранени и трима натъртени, а солдати 935 д. убити и ранени. Нъ и отъ турцитѣ паднали много убити, когато се впуснали да избѣгнатъ преди предаванието.

На 18-й русската авангвардия посрещнала при с. Дол. Джбникъ съ стотини натоварени коля съ жени, дѣца, мжже съ чалми и фесове, обиколени съ кучета, конье, овци, биволе,

Digitized by Google

волове, крави, испратени изъ Плѣвенъ отъ Османъ паша, нъ русситѣ ги повърнали обратно за да не става облегчение на войската въ храна.

Сутрена по наредко нъ всяка вечерь въ ч. около 5 русситѣ отправяли по единъ залпъ отъ батарея, който се продължавалъ до 20 минути; турцитѣ обаче неотговаряли, а самокъмъ Скобелевия отрядъ постоянно стрѣляли.

На 5-й ноември. Османъ Паша рѣшилъ да пробие пѫть къмъ Орхание и да избѣгне. На войницитѣ били раздадени галети за три дни и нуждитѣ патрони, а другитѣ заровили въ земята. Нъ на 6-й прибрали галетитѣ, всичко поставили на мѣсто и изново земали отбранително положение на позицията.

На 7-й пристигнало извѣстие за превземанието на Карсъ. Веднага билъ отслуженъ молебенъ, музиката свирила, войницитѣ се веселили, пѣяли, „ура“ въ единъ гласъ викали и въздуха цѣпили. Всичко това турцитѣ доста очудило и смаяни останали. Вечерьта като видѣли освѣтения съ бенгалски огънь надпись „Карсъ алѫндж,“ почнали да изсипватъ гюллетата като градъ, а русситѣ се веселили.

Паданието на Плѣвенъ. Османъ-паша като се виждалъ обграденъ отъ четиритѣ страни и нѣмало вечь възможность да се внесе нѣщо въ града, а при такива условия войската и населението отъ гладъ ще измрѫтъ, повикалъ всичкитѣ офицери, доктори и поискалъ да испитатъ подробно и точни свѣдения да даджтъ за находящитѣ се за войската храни, медикаменти, за коньетѣ ечменъ, сѣно и прч. Отъ представенитѣ рапорти се указало, че нѣкои нѣща могѫтъ стигна най-дълго до единъ мѣсецъ; че на войницитѣ въ 24 часа по 100 драма хлѣбъ се давало; ечмень и сено за коньетѣ нѣмало а съ ръженица отъ миндерлѫцитѣ ги хранили; отъ тифосъ и отъ други болѣсти всѣкой день по 20—30 души умирали и други подобни неприятности. Всичко това довело Османъ-паша до крайно убѣждение че постоянството е вечь безполѣзно и гибелно, а пакъ като не искалъ да се прѣдаде въ рѫцѣтѣ на русситѣ, рѣшилъ, да пробие пѫть съ силната си армия и да избѣгне.

Главната квартира имала положителни свѣдения че състоянието на продоволственната часть не позволява на Османъ-паша да се държи повечь отъ 2-й или най-дълго 4-й дек., нъ не било извѣстно, да ли доброволно ще се предаде или ще се опита да пробие пѫть за да избѣгне.

Digitized by Google

На 27-й вечерьта обикновенния огънь отъ страна на турцитѣ който не се прекратявалъ нито деня нито нощя противъ позицията на Скобелева, изведнъжъ се прекратилъ. Тишината била особенна и до тъзи минута никъкъ незабѣлѣжена. Въ русситѣ се породило смущение, което слѣдъ една минутка се и подтвърдило.

Единъ турчинъ бѣжанецъ се явилъ прѣдъ русситѣ и казалъ че турцитѣ напуснали Кришинското укрѣпление. Една часть войници веднага били испратени на това укрѣпление, а други на Зелена-Гора, нъ никакъвъ гласъ, никакъвъ шумъ не се чувалъ. Влѣзли въ единъ окопъ, влѣзли въ други, обиколили землянкитѣ, обаче, нигдѣ жива душа не срещнали. Само по шоссето отъ къмъ Кришинското укрѣпление се чувало превозването на припаси, орждия, скръцането на непамазани коля и гласове.

Ген. Шнитниковъ щомъ се извѣстилъ за това, изведнъжъ испратилъ войска да завземе Зелено-Горскитѣ и Кришинскитѣ укрѣпления, а Тотлебенъ заповѣдалъ Скобелеву да замине вечерьта по лѣвия брѣгъ на р. Видъ, при Дол Джбникъ и да бжде готовъ да поддържа ген. Ганецкий и отряда на Каталея, т. е. гдѣто се указва нужда. Друга бригада да чака на мѣсто готова за настжпление. Три баталиони да се отправатъ за с. Гривица за усилване войската на Криденера. Други части отъ войската поставени подъ командата на Шнитниковъ. Четири баталиони румжни отправени къмъ Демиръ-Кюй, тъй щото русситѣ взели мѣрки да не пропуснатъ неприятеля.

Сутреньта на 28-й мжглата била гжста и нищо не се виждало. Слѣдъ малко, мжглата се вдигнала. Между Опонецкитѣ и Тернинскитѣ височини пространството се покрило съ гжсти масси народъ. Въ ч. $7^1/_2$ по двата моста на р. Видъ се проточила къмъ русситѣ цѣлата Сюлейманова армия. Барабанитѣ ударили на тревога. Русскитѣ войници се намѣрили готови на мѣсто.

Боятъ се почналъ отъ двѣтѣ страни съ най-голѣмото ожесточение. Нетъ-мѣсечнитѣ затворници като ранени львове налитали на русситѣ. Съ викове: *аллахъ*, *аллахъ*, тѣ превзели преднитѣ русски окопи. Заловили и осъмь орждия. Всички усилия полагали само пжть да пробиятъ и напредвали. Русси и турци гржди съ грждн се били. Когато сибирци и малоруссийци се уморили и изнемощели, били повикани астра-

Digitized by Google

ханци срещо най-силния напоръ. Ген. Ганецкий ги посрещналъ, поздравилъ ги и извикалъ:

— Братци: осъмь наши орждия сѫ въ рѫцѣтѣ на турцитѣ, азъ искамъ, щото, тѣзи орждия да се отнематъ отъ тѣхъ!

— Ще ги отнемемъ ваше превъсходителство, громко отговорили войницитѣ.

— Отнемете, братци! помнете чие име носите!

Тия думи произвели своето впечатление. Астраханский полкъ съ бързи и живи крачки потеглилъ напредъ во главѣ на своя командиръ полк. Крюкова и ген. Квитницкий.

Наскоро Ганецкий забелѣжилъ настроението на турцитѣ за пробивание пѫть къмъ Дунава и съ тъзи цѣль, тѣ напирали най-много на лѣвий флангъ на сибирцитѣ, които изгубили почти всичкитѣ си офицери, а като имъ пристигнала помощь, турцитѣ били посрещнати съ такъвъ силенъ огънь, щото веднага напустнали лѣвий флангъ и усилията си състредоточили въ центра на главната позиция. Ганецкий всичкото врѣме прекарвалъ между войската на първата линия и ободрявалъ я.

Между това 7 турски орждия приближили русската позиция, бомбитѣ летѣли и пукали се предъ окопитѣ на двѣтѣ русски линии.

Раненитѣ русси непрекѫснато пристигали на носилки, пѣши и пълзешкомъ на пункта за превръзване.

Въ ч. около 11, тамъ гдѣто стоялъ Ганецкий раздало се „ура“, което зашумѣло още повече. То било произведено отъ астраханцитѣ и фанагорийцитѣ, които си припомнили юначеството на своитѣ дѣди, хвърлили се върху турцитѣ съ щикове на „ура“ прогонили ги изъ окопитѣ, взели обратно 8-тѣ свои орждия и 7 турски, а Егоръ Ждановъ убилъ на мѣсто трима турци и отнелъ едно знаме.

Слѣдъ това русситѣ ако и да считали че побѣдата клони на тѣхна страна, нъ турцитѣ съ оттеглюването си пакъ открили артилерийски огънь, който се разгорещилъ и отъ двѣтѣ страни съ голѣмо ожесточение. Турскитѣ гранати се тръкаляли между русската войска и постоянно завличали войницитѣ. Сѫщото ставало и въ турския станъ. Въ това врѣме Османъ паша билъ легко раненъ въ крака а коня му убитъ. Обаче, между многочисленната негова армия като молния се пръснало слухътъ, че Османъ паша е убитъ и не е вечь между живитѣ.

Digitized by Google

Турскитѣ баталиони, които преди половинъ часъ съ такава отчаяна рѣшителность налитали на рускитѣ окопи, сега въ краенъ безпорядъкъ се впуснали на бѣгъ. Никой вечь не билъ въ състояние да ги задържи. Въ бѣгството си съ десятки падали на купища. Въ надпреварването си, едни други презъ моста се тласкали тъй като и крилата му били паднали. За раненитѣ никой не мислилъ. Военнитѣ обози, орждия, коля съ патрони и прч. въ рѣката оставали.

По едно врѣме русситѣ забелѣжили между навалицата на моста бѣлъ флагъ и веднага билъ представенъ на Ганецкий офицерина съ вързани очи. Ганецкий неприелъ офицерина, нито другия слѣдъ него а когато се явилъ Тефикъ паша, той билъ приетъ. Ранения Османъ паша като нѣмалъ възможность да се представи въ стана на русситѣ, той просилъ чрѣзъ Тефикъ паша, преговоритѣ за предаването да станатъ въ неговата квартира.

Ген. Струковъ отишелъ при него, разговорили се на кратко, завърналъ се обратно, а слѣдъ половинъ часъ отишли съ ген. Ганецкий. Пристигнали Скобелевь I и II, нѣкои румънски офицери, дадена заповѣдь на турската войска да сложи орждието, Ганецкий и другитѣ заминали а Струковъ съ Османъ паша потеглили въ единъ файтонъ за Плѣвенъ, гдѣто по това врѣме билъ пристигналъ и главнокомандующий.

Османъ паша се предалъ наедно съ други 10 паши, 128 щабъ офицери, 2000 оберъ-офицери и 44,000 д. солдати, между които имало повечь отъ 4000 д. ранени, при това и 1200 д. кавалерия. Артилерията състояла отъ 77 орждия. Знамената били повечь отъ 30 нъ нѣкои отъ тѣхъ изгорени а други въ земята закопани.

Отъ русситѣ имало двама щабъ-офицери убити — майоръ Лихачевъ и майоръ Манасиевъ а 5 д. ранени. Оберъ офицери убити 8, ранени 40 и трима натрътени. Убити солдати 582 а ранени 1210.

По това врѣме града ималъ съвършенно мьртъвъ видъ. Отъ 14-й окт. отъ когато русситѣ още повечь усилили стрѣлбата, много кѫщи били съсипани. Цьрквата Св. Троица на 13 мѣста ударена. Сѫщо и училището и доста хора избити.

Като небило вечь възможно да се живѣе въ града отъ бомбитѣ, населението построило *истиѣами* подъ политѣ на рътлинитѣ въ табашката махла и текийската гдѣто 30—50 д.

Digitized by Google

наедно деня и нощя живѣли, а само привечеръ отивали до-дома си за нѣщо и пакъ се завръщали!

Дюгенитѣ изобщо разорени а тукъ-тамъ по нѣкои заключени. Всички кжщни и дюгенски стѣни испродупчени, изровени и укадени. Улицитѣ били послани съ гюлета и коршуми. Често пжти мьртвитѣ трупове по нѣколко дена се тръкаляли. Вонята била ужасна. Ранените и болнитѣ оставени безъ храна, които умирали отъ гладъ и страдания и така се разлагали по кжщата. Веднага били намѣрени и ежедневно се изнамирали складове отъ мьртви и изгнили трупове. Такива трупове се тръкаляли и вънъ отъ града.

Когато главнокомандующий пристигналъ въ нивята до Плѣвенъ, той намѣрилъ между царевищака скелети въ мундири, нѣкои по бѣли гащи, други съвършенно голи, които били паднали убити още на 30-й авг. нъ турскитѣ гранати недопускали да бждатъ прибрани даже и ранените.

Въ сжщия день на 29-й пристигналъ въ Плѣвенъ и императора наедно съ румжнский князъ Карла. Императора билъ посрещнатъ съ голѣмо тържество отъ населението. Прозорцитѣ и балконитѣ на кжщята съ цвѣтя били укичени. Сжщо и улицата постлана съ цвѣтя. На църковнитѣ врати, духовенството съ кръстове, хоругви и свѣщи го посрещнало. Слѣдъ молебена, императора заведенъ въ единъ домъ на закуска.

Двора се испълнилъ съ генерали и граждани. Представила се и една депутация която попитала за ген. Игнатиева — защитника и покровителя на християнитѣ въ Турция, исказала благодарностьта си къмъ него и заминала.

Генералъ адют. Игнатиевъ.

Ранения Османъ паша щомъ влезпалъ въ двора при императора, гражданитѣ които дошли слѣдъ него и онѣзи които се намирали тамо, въ единъ гласъ извикали: „браво, Османъ паша, браво.“ и грамадната тълпа като

1) Истикамитѣ сж единъ видъ тунели ископани подъ рътлинитѣ на право а послѣ расклонени.

Digitized by Google

отдала честь, почтително отстжпила на двѣ страни. Османъ паша е билъ единъ измежду достойнитѣ полководци въ Турция. Той постоянно обикалялъ отъ позиция на позиция като промѣнявалъ по 6 коня на день. Често се поставялъ на чело въ нападенията и много пжти замръквалъ по позициитѣ та спавалъ въ нѣкоя солдатска землянка на сламата. Той ограничавалъ войницитѣ и никакъ недопускалъ да грабятъ или други звѣрства да вършатъ. За кражба на овощия 5 д. башибозуци обѣсилъ.

Османъ паша като се представилъ предъ императора, той го похвалилъ за неговото мжжество, постоянство и повърналъ му сабята обратно, която Османъ паша бѣ предалъ на ген. Веницкий.

Въ сжщия день се представила депутация предъ императора отъ пърченцитѣ, които го помолили за откриването на една классическа гимназия въ негово име.

На 30-й сутрѣньта главнокомандующий съ Непокойчицкий заминали за Порадимъ гдѣто се бѣ завърналъ и императора, да размислятъ за по нататашнитѣ военни плановѣ.

На 2-й дек. гражданитѣ подали благодарителенъ адресъ на императора подписанъ отъ архимандрита Константина съ 9 духовни лица и 91 мирски. А ученичкитѣ които го срещнали на вратата въ домътъ гдѣто билъ закусилъ, една отъ тѣхъ произнела слѣдующето привѣтствие:

„Всемилостивий господарь! Голѣмо е Твоето благодѣяние къмъ насъ. Вий не само предприехте голѣмата война отъ любовь и състрадание къмъ насъ, нъ и удостоихте нашата бѣдна страна съ Вашето царско посѣщение, като се изложихте на всичкитѣ трудности въ походния животъ. Всемилостивий Господарь! Нашата признателносъ ктмъ Васъ нѣма предѣлъ, но извини, Великий Господарь за нашата простота, неумѣющи достойно да Ви посрещнемъ и покажемъ своята дълбока признателность. Българегѣ до сжществуването на свѣта ще благославятъ Вашето име и името на Вашия Августѣйший Домъ.“

На 4-й Османъ паша билъ испратенъ за Руссия придруженъ отъ капитанъ Бибикова а на 5-й тръгналъ и императора.

Около Плѣвень има въздигнати нѣколко паметници на падналитѣ въ боя, особно на 12 октомврий.

Въ два дълги свода по около 15 м. на средата високъ мрямореиъ паметникъ по сражението при Горн. Джбникъ за.

Digitized by Google

четирма убити офицери и 29 ранени. Солдати 310 убити и 594 ранени. Капитанъ Хаммаръ, поручикъ Фонъ Пирвицъ, поручикъ Харнъ.

Наблизо другъ безъ надписъ.

Други мраморенъ на ген. Васила Николаевичъ Лавровъ, Ельмаръ Теодоровичъ полковникъ, подпор. Сергий Михаиловичъ Воробьевъ. Унтеръ-офицери 17, музикантъ единъ и прости войници 80. Николай Теодоровичъ полковникъ, поруч. Николай Николаевичъ, подпор. Александръ Тодоровичъ.

Братска могила 51 нижнихъ чиновъ.

Друга наблизо.

Братска могила дълга като първитѣ на 121 солдати отъ московский полкъ.

Преминаването презъ Стара-планина. Слѣдъ паданието на Плѣвенъ, русситѣ се распоредихѫ за преминаването презъ Ст. планина, и тѣ вечь непосрещнахѫ живо упорство отъ страна на турцитѣ.

На ген. лейт. Карцовъ се възложило преминаването презъ Троянския проходъ; на Радецкий — Шипченския; на Скобелева презъ Зелено-дърво; на Мирский — Хаинбогазския а Гурко както е вечь извѣстно, опѫти се къмъ София.

Троянския проходъ. По приказанието на главнокомандующий, на 20-й дек. отъ севл. — ловченский отрядъ се свормирувалъ особенъ отрядъ за преминаването презъ Троянския проходъ. Отряда състоялъ отъ 28 роти пѣхота, $10^1/_2$ сотни кавалерия съ 24 орждия.

Преди да говоримъ за преминаването прохода, ще кажемъ нѣколко думи и за града Троянъ. Башибозуцитѣ като взели да върлуватъ по околнитѣ села, гражданитѣ на 10-й юлий избѣгнали за Севлиево и Габрово кой съ каквото можилъ. Башибозуцитѣ нападнали, обрали кѫщя и дюгени, забрали всичкия добитъкъ а на 7-й авг. запалили града, изгорѣла църквата, училището, чаршията и всичкитѣ кѫщя освѣнъ три, полицията и 17 плѣвни по края.

При това избили и слѣдующитѣ граждаии:

Андреа Марковъ,	Коле Вълчевъ,	Минко Карабовъ,
Дончо Павлевъ,	Мария Вълчева,	Минко Кочътъ,
Ив. П. Буджака,	Маринъ П. Дочковъ,	П. Ив Гергишински,
Коле Кунчевъ,	Маринъ Керовски,	Пена Цв. Шишковска,

Digitized by Google

Пенчо Камечарски, Стаменъ Габровски, Хр. Радойновъ.
Петко Пѣевъ, Стое Нанковъ,
Спасъ Стояновъ, Стое Свирински,

Гражданитѣ се завърнали презъ есеньта, нѣкои построили кжщици, други плѣвници и по 5—6 сѣмейства наедно живѣли.

На 14 окт. нападнали около 400 д. турци на с. Шипково, избили 76, мжже, жени и дѣца, изгорили 22 кжщи и 10 плѣвни, вързали свящ. Тодора въ една кжща и живъ го запалили, ограбили дрѣхи и покжщнина, забрали всичкия селски добитъкъ и заминали.

Презъ м. авг. башибозуцитѣ убили въ с. Терзийско 23 д. все 70—80 годишни старци, изгорили 17 кжщи и всичкия добитъкъ закарали.

Въ с. Балабанско на 8-й авг. изгорили 32 кжщи и десетина души убили.

Презъ м. авг. въ с. Желѣзна убити 14 д. мжже и жени и селото ограбено.

Селото Н. Село ограбено, избити и исклани 90 д. мжже, обѣсенн 4, жени избити 20, и селото цѣло изгорено. Въ троянската околия почти всичкитѣ села сж пострадали, нъ нѣма да се впускаме въ тѣхъ.

Отряда на Карцова наименованъ „Троянский“, потеглилъ за Троянския проходъ, когото географи, историци и европейски военни авторитеги отъ старитѣ врѣмена и днесъ считали недостжпенъ въ военно отношение. Тукъ преди хиляди години гинали безслѣдно римски легиони, нъ не сж могли да преминжтъ, нито пъкъ и турцитѣ — завоевателитѣ на България и на цѣлия Балканский полуостровъ; съ една дума отъ сотворение мира, нито едно военно движение презъ този проходъ небило забелѣжено.

Главната квартира имала предъ видъ, че ако отряда достигне върха до турскитѣ укрѣпления, ще се струпа тамо по силна турска войска и ще се намалятъ силитѣ въ Златица и Шипка за по лесно дѣйствие на ген. Дандевиля и Скобелева. Обаче, отъ друга страна то се считало нѣщо като не вѣрно, непостижимо а просто въображаемо. А пакъ въ стратегическо отношение толкозъ нуждно, щото, при отправянието на Карцова и подполковницитѣ Сосновский и Сухомлинова било ка-

Digitized by Google

зано: „жертви необходими и, ако би даже вий всички тамъ да погинете, то и съ това ще принесете полза за цѣлата армия.“

Карцовъ раздѣлилъ отряда на три части и почналъ да ги отправя една слѣдъ друга. На 22-й дек. сутрѣньта Сосновский пристигналъ въ княжевицкитѣ колиби, нъ оттукъ всичко трѣбвало да се препася на рѫцѣ. Разглобили орѫдията на съставнитѣ части, съ падане, ставане изъ дълбокия снѣгъ, съ мокри мундири, панталони, ризи, гащи и високи бутуши пълни съ снѣгъ, едвамъ излезнали на голия, като черепъ върхъ и веднага всичко върху тѣхъ се вледило и вкоравило. Турцитѣ ги осѣтили, почнали да стрелятъ, убили 4 д. офицери и 68 д. солдати, нъ безъ да отговарятъ слизали надолу. Картината била ужасна, особно при слизанието. Споредъ Крестовский тя била цѣла страница отъ Дантовский „Ада.“ Той ненамиралъ думи за да я характеризира инакъ.

На 24-й едвамъ успѣли да поставатъ на върха единия топъ а послѣ и другия. На 25-й сутрѣньта пристигналъ и Сухомлиновъ съ едната часть и съ товари месо, хлѣбъ, вино, сухари ечменъ, сено, нахранили се, попийнали и направили коледа. При всичкитѣ мжки и природни препятствия, русситѣ на 27-й слезнали въ розовата долина, гдѣто цѣлото турско население наедно съ войската, която занимавала Клисура, Карлово, Каѳоферъ, избѣгнали. Сѫщото това станало и съ преминаването на Шипчайския балканъ.

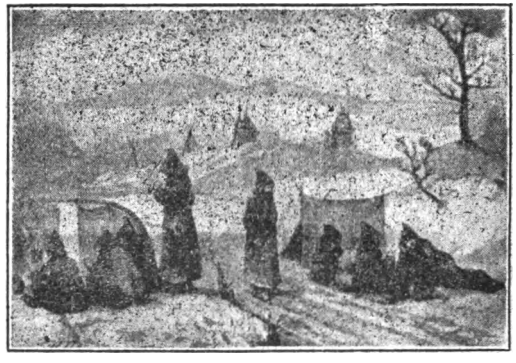

Грѣятъ се и сушатъ дрѣхитѣ си.

Сражението и завземанието на града Елена. На 30-й юний пристигнало тукъ едно отдѣление казаци, които безъ да си отпочинатъ, заминали за Тозлука.

На 4-й пристигналъ майоръ Новицкий съ единъ полкъ драгуни и установили се въ града.

На 1-й авг. дошелъ ген. Барешинъ съ севский полкъ и на 15-й ноември. Орловский полкъ. Нъ слѣдъ пристиганието

Digitized by Google

на Новицкий често пѫти ставало престрѣлка между турци и русси, обаче, нито еднитѣ настѫпяли нито послѣднитѣ отстѫпяли.

На 13-й дошла отъ Бердици до 5000 д. войска и около 1000 д. черкези, запалили селата Игнатовци, Миковци и пакъ се повърнали надирѣ.

Презъ нощьта на 21 до 16 верста отъ града задъ с. Ахмедли се забелѣжили чести огньове. На 22-й сутреньта въ ч. 6 раздали се два пушечни гръмежа и многочисленната Сюлейманова армия почнала да настѫпва преднята Маренска позиция. Въ ч. 7 взели да стрѣлятъ отъ височинитѣ съ 12 орѫдия. При първото нападение турцитѣ несполучили и впуснали се отъ къмъ Бойновци. На тъзи голѣма сила русситѣ немогли да противостоятъ и оттеглили се въ главната позиция къмъ града, отгдѣто отчаяно нападнали, турцитѣ ударили на бѣгъ, а русситѣ ги преслѣдвали. Въ това врѣме другъ полкъ се доближавалъ къмъ турцитѣ, изобщо нападнали за да обградятъ русситѣ въ позицията на Маренъ. Русситѣ се отеглили къмъ Елена, а ранения полковникъ Клевезалъ и други нѣкои немогли да избѣгнатъ. Боятъ се продължавалъ отъ сутреньта до два часа. Но това врѣме турцитѣ почнали да стрѣлятъ отъ височинитѣ на Златарица, а въ ч. 3 нападнали и на самия градъ. Русситѣ, разумѣва се, като неможехѫ да стоятъ срещо една сила отъ 20,000 д. трѣбваше да отстѫпатъ, нъ за да дадѫтъ на населението възможность да избѣгне изъ града, тѣ дали гръбъ на турцитѣ, мѫжки се били, а най-послѣ слѣдъ населението и тѣ отстѫпили къмъ с. Яковецъ.

Турцитѣ влезли въ града и най-първо избили останалитѣ мѫже, жени и дѣца, послѣ ограбили всичко по цѣнно отъ кѫщята, дюгенитѣ, църквата даже и библиотеката.

Въ сраженето русситѣ изгубили 24 офицери, 658 солдати, 121 конье, а ранени 31 офицери, 1149 солдати и 51 конье. При това, изгубили 11 орѫдия, 7 ящици и 36 артилерийски конье,

Отъ гражданитѣ имало убити въ града и по вънь до 80 д.

Отъ турцитѣ паднали въ сраженето до 4,000 д.

На 22-й Ноември. за въспоминание на падналитѣ става панахида при паметника край града гдѣто се стича цѣлото градско население. Този великолепенъ паметникъ находящь се на *Георгъовъ рътъ* и другия на *Кичестата могила*

Digitized by Google

на С.-И. отъ града, сж въздигнати за падналитѣ солдати отъ полковетѣ: Севский, Орловски и Драгунский. — На *Гранчаръ* въ миндевското землище въздигнатъ паметникъ на убититѣ въ сражението на 24-й Ноемвр. майоръ Константинъ Ивановъ Аполаки. — На падналитѣ въ 25-й Дек. при с. Константинъ (Ахметли) 39 д. солдати отъ 102-й Вѣтский полкъ е въздигнатъ паметникъ въ църквата на сжщото село. — Въ Чобанската кория на джбравата съ надписъ „Братская могила“ на капитанъ Казмиръ Вротски и 199 солдати отъ 36-й полкъ, подпор. Валентенъ Ромашка Александръ Змиевъ, пряпорщикъ Илья Горнихъ Горницкий и 115 д. солдати, — Въ *Черничка* срещо Дол. Маренъ, безъ надписъ. — Въ *Попово бърдо* при ложята на 7 д. солдати отъ 101-й перемиский полкъ убити на 24-й Ноемвр. при с. Златарица. — Въ църковний дворъ на убититѣ въ 28-й Дек. при с. Златарица трима солдати.

Турцитѣ които се бѣха установили въ Елена, като разумѣли слѣдъ паданието на Плѣвенъ, че неще могжтъ се удържа срещо настжпающата сила, запалили на 2-й Дек. града и въ голѣмъ безпорядъкъ избѣгнали. Въ сжщото врѣме руската авангвардия пристигнала, веднага се распоредила съ потушването на огъня, тъй щото само 40 кжщи изгорѣли. А на 6-й отряда на Деллинскаузена занялъ Джулинъ, Златарица, Елена, имѣющъ авангвардъ въ Кесарово, Бебрево и въ околностьта.

Завземанието на София. Въ този градъ имало 1000—1500 д. войска постоянно. При отварянието на войната тукъ била съсредоточена до 20,000 д. войска подъ командата на Ферикъ-Османъ паша.

Войницитѣ и населението били заставени да работятъ и въ кратко врѣме се въздигнали укрѣпления на Айва-Деде, Курубагларъ, Конявица и Слатинското табѣ. А пъкъ Плѣвенския герой Османъ паша, по едно врѣме силно настоявалъ предъ В. Порта за да се въздигнатъ ягки укрѣпления около София, да се испрати 120—150,000 души войска изъ Цариградъ и околностьта и този градъ да стане главно влагалище на припаси и главенъ пунктъ за отбрана на една голѣма часть на Турция. Портата обаче, отказа на предложението Сюлейманово.

Преди откриванието на войната, въ София нѣмало миналогодишни слѣди отъ турски звѣрства, както въ Сг-Загора и

Digitized by Google

другадѣ. Най първо били заловени двѣ момчета, защото пѣяли народни пѣсни. Презъ м. Мартъ Киро отъ с. Ярджеловци (Брезнишко) и Георги Стоичковъ потеглили за Кюстендилъ да купуватъ вино и пренощували въ Радомиръ. Вечерьта пѣяли въ хана народни пѣсни, заптиетата ги чули, нападнали, заловили тетрадката съ пѣсъньта, испратили ги въ София гдѣто слѣдствието дълго врѣме се протакало, безъ да кажатъ отъ кого сж взели тъзи тетрадка. Най-послѣ нѣкой си Стоянчо Петсахатовъ отива въ затвора при Георги, убѣждава го че ще бжде освободенъ ако каже истината и той посочилъ Х. Стояна Недѣлчевъ, книжаръ и братовчедъ на Х. Никола Вардевъ.

Властьта взела мѣрки да направи претръсвание въ кжщята имъ нъ и тѣ се извѣстили, всичко прекрили и на 7-й авг. вмѣсто Х. Стояна, Х. Никола уловили а надвечерь и сжщия, когото веднага въ желѣза обковали

Съ една чудесна хитрость, властьта сполучила да прибере отъ кжщата на Х. Н. Вардева и сандъчето съ книжата, въ което се намирали разни пѣснопойки съ народни пѣсни, брошури съ революционно съдържание, български вѣстници печатани въ Румжния и нѣколко сжмнителни писма. Нъ нѣкой си Арифъ ефенди, бившъ свещенникъ Анастасъ отъ Царевосело, искренъ приятель на Вардева, който съ приемването на ислямизма спасилъ живота си отъ бѣда и като билъ членъ въ комисията по преглеждането книжата, ако и доста нѣщо да прикрилъ, нъ не било възможно всичко да се отстрани, той казалъ на секретаря на комисията, че Вардевъ ще приеме ислямизма и тѣ вечь необръщали до толковъ внимание въ преглеждането, повърнали му книжата, като задържали едно тевтерче съ пѣсеньта: Отъ какъ се е зора зазорила . . . . . Писмо отъ Георги Назарчевъ изъ Добричъ въ което се казвало че Добруджанскитѣ момци изсѣкли нѣколко зелки . . . .

Властьта освободила Х. Никола Вардевъ слѣдъ 96 дена и чакала да подаде заявление за приемване ислямизма, нъ той отлагалъ и така се протакало.

По това врѣме затворътъ почналъ да се пълни съ граждани и селяни. Едни пускали а други нови привождали.

На 4-й септ. претръсили кжщята на нѣкои отъ по-първитѣ граждани, отъ които едни запрели още въ сжщия день, други по-послѣ и вечь не ги освободили. Тѣ били:

Digitized by Google

Ат. Филиповъ, Дим. Х. Мановъ, Манолъ Гроздановъ,
Боне П. х. Георгевъ [1]), Дим. Митковичъ, Никола Десевъ,
Дим. Трайковичъ, Дим. Х. Коцевъ, Х. Мано Стояновъ

На 15-й ноември. обѣсили Х. Стояна Недѣлчевъ, на Капана.

Кира селенчето, на Конский пазарь.

Георги Стоичковъ, на Говеждий пазарь.

Бакалчето Чолакъ Никола, на Куручешме.

По-послѣ обѣсенъ Вельо Чорбаджи отъ с. Григорово, който билъ показвалъ пѫтищата на русситѣ! Слѣдъ него обѣсени и трима селяни.

На 24-й покарали за Цариградъ горѣказанитѣ затворници, при които прибавили отца Теофилакта докаранъ отъ Рилския мънастирь, Гатьо и Никола отъ с. Раковица и други трима селяни.

На ржцѣтѣ имъ прекарали билезици, на краката желѣза, качили ги на талиги, придружавани отъ 120 д. жандарми, закарани до Т. Пазарджикъ. Тукъ имъ извадили желѣзата отъ краката, заключили на двамина по едната ржка въ билезикъ, потеглили съ желѣзницата, пренощували въ одринския затворъ, а сутрѣньта пакъ ги покарали за станцията пѣши, съ голѣма бързина и смазали ги съ дипчицитѣ по пѫтя. Отъ паданье и ставанье мнозина изгубили фесоветѣ си.

Въ Цариградъ пристигнали на 4-й дек. и на 9-й освободени отъ затвора чрезъ Али-Шефикъ бея който билъ приятель на Х. Мано, случилъ се и въ София когато ги затворили и знаилъ че сѫ невинни.

Порѫчители имъ станали: Бр. Тѫпчилещови, Д-ръ Чомаковъ, Х. Ив. Пенчовичъ и Челеби Георгаки.

Тѣ живѣли въ единъ хотелъ на Ортакюй. Часть отъ гевгиреното здание паднала и смазала Ат. Филипова който 94 дена лежалъ боленъ, сѫщо и Боне Петровъ билъ раненъ въ легко.

Освѣнъ испратенитѣ въ Цариградъ, въ единъ списъкъ били забелѣжени около 50 д. отъ по виднитѣ граждани наедно съ учителитѣ, обаче, консулитѣ се извѣстили и недопуснали, особно французкия, да се повикатъ въ затвора записанитѣ.

Въ течението на войната турцитѣ въ града никакви звѣрства небили вършили.

---

[1]) Споредъ неговитѣ записки, той билъ уловенъ на 10-й окт. на чифтлика си въ с. Германъ.

Digitized by Google

Русситѣ като превзехѫ Арабаконакъ, Ташкесенъ, по голѣмата часть отъ войската се опѫти къмъ София.

На 19-й дек. Дандевилъ се укрѣпилъ на позиция у Гор. Богровъ. Около 12—15 табора турска войска съ 6—8 орѫдия идяща отъ София, нападна на 20-й русситѣ, обаче турцитѣ били разбити. Тѣ оставили до 800 д. мьртви на полето и до 1600 д. ранени закарали въ София. Отъ русситѣ паднали убити и ранени 243 д. Това сражение направило силно впечатление на турцитѣ и поколебало нравственнитѣ имъ сили.

Въ деньтъ въ който ставало сражението на Ташъ-кесенъ, пристигналъ и Сюлейманъ паша, а на 20-й заминалъ къмъ Т. Пазарджикъ. Слѣдъ неговото заминаване астрах.-драгунский полкъ настѫпи въ с. Н. Ханъ.

На 21-й турцитѣ заловили моста при Враждебна. Русситѣ прегазили рѣката, открили огънь и турцитѣ побѣгнали, слѣдъ като запалили моста и селото.

На 22-й Гурко самъ прегледалъ турскитѣ укрѣпления и заповѣдалъ на Веляминова да замине въ с. Куманица за да нападне и той отъ тамо. Това неожидано появяване на русситѣ твърдѣ много исплашило турскитѣ войници. Тѣ като видѣли тая една дълга линия, рѣшили, преди да бѫдатъ обградени да напуснатъ София. Презъ нощьта въ голѣмъ безпорядъкъ почнали да бѣгатъ за Кюстендилъ. Пѫтя къмъ Княжево билъ задръстенъ отъ талиги, коля и конье съ ранени и болни войници а нѣкои и пѣши вървели. Тѣ били повечь отъ 5000 д. нъ като нѣмало достаточно коля, 1500 д. останали въ града. Отъ 19-й до 23-й русситѣ изгубили изъ строя генерали, щабъ и оберъ-офицери32 и солдати 1003 д.

На 23-й сутрьнята русската войска съ музики, пѣсни, развити знамена влезе въ града който отъ 1434 г. за пръвь пѫть е видѣлъ християнска войска.

Най-пьрво пристигна ген. Раухъ, а слѣдъ него и ген. Гурко. Посрещанието не станало толковъ блѣскаво, защото, народнитѣ водители както се каза, бѣхѫ въ заточение. При скромната среща, Илия Цановъ казалъ нѣколко думи, на които ген. Гурко отговорилъ: „Съ Божия помощь, азъ стѫпихъ сега въ втория столиченъ градъ на България. Пьрвия е билъ нѣкога ваща стара столица — Търновъ, вторий — София. Богъ да ни помогне да освободимъ съ силата на русското орѫжие и останалата часть на България“.

Digitized by Google

Слѣдъ всичко това Гурка завели въ Пѣшовата кѫща и Рауха въ друга, нъ хозяитѣ като не били благодарни отъ него, той отишелъ у Илия Цаневъ, а войската била разположена по кѫщята за да се стопли и отпочине отъ продължителния бой.

Гурко назначилъ воененъ губернаторъ въ София княза Оболенский, съставилъ се врѣмененъ съвѣтъ въ който били членове: Игнатий Рилски, Спасъ Тумпаровъ, Манолъ Багдатлиски, Стоянъ Рунтовъ и други, подъ председателството на Илия Цаневъ. Наредила се и жандармерия, която да пази тишината и порядъка, нъ като пристигналъ ген. Петръ Владимировичъ Алабинъ, той уредилъ гражданското управление.

Алабинъ билъ човѣкъ патриотъ и дѣятеленъ. Той е поставилъ основата на Софийската библиотека. Освѣнъ че самъ жьртвовалъ, нъ и много книги, пари, извънъ събраль.

Той далъ 25,000 р. за построяването паметникъ на Левски. Обаче, отъ гдѣ е взелъ тѣзи пари и какво сѫ станали отпослѣ, т. е. въ чии рѫцѣ останахѫ, не се знае.

Русситѣ намѣрили въ София 6 турски знамена, 200,000 оки брашно, много барутъ и боеви припаси. Само въ една джамия Гурко намѣрилъ до 20,000 ковчези съ надписъ „за Плѣвенъ“. Небило възможно да се преброи числото на припаситѣ.

Гурко остави ген. Арноли въ София и на 29-й потегли въ 4 колонни: Шуваловъ съ 30 батал. 12 ескадр. и 74 орѫдия, по шосето къмъ Ихтиманъ; Криденеръ съ 24 батал. 24 ескадр. и 58 орѫдия за Мечка, Панагюрище; Шилдеръ-Шулднеръ съ 6 батал. и 8 орѫдия по долината на р. Тополница.

Слѣдъ Св. Стефанский Договоръ, живущитѣ въ Цариградъ българи, почнали да отиватъ по домоветѣ си и Софийскитѣ заточеници избѣгнали въ Св. Стефанъ, а на 9-й мартъ пристигнали въ София, посрещнати съ голѣмо тържество отъ гражданитѣ наедно съ духовенството и владиката Мелетия. При влизанието въ града най-първо вървели на конье записанитѣ за заточение 50 д., слѣдъ тѣхъ заточеницитѣ а най-подиръ народа. На Баня-Баши имало още повечь народъ, спрѣли се тамо, учителя Боботиновъ държалъ рѣчь и всякой единъ отъ заточеницитѣ придруженъ отъ свои приятели отишелъ въ дома си.

Превземанието на Самоковъ. Въ този градъ имало нѣкой си Юсрефъ паша, родомъ самоковецъ, защитникъ и покровитель на българетѣ. Едно врѣме той билъ уловенъ отъ кръ-

Digitized by Google

жалиитѣ. Българитѣ дали всичко и пари, и гривнитѣ на женитѣ си, и нанизи, та откупили пашата. Отъ тогава българе и турци братски живѣли. Турцитѣ небили толкозъ взискателни. Презъ 1876 г. властьта се извѣстила че дошелъ въ Самоковъ Соколовъ и цѣли два мѣсеци пресѣделъ нъ никаква строгость неупотрѣбила за да го дири и намѣри.

Въ началото на войната и попослѣ въ Самоковъ се събрала до 3000 д. войска.

На 26-й Дек. потеглилъ изъ София за Самоковъ ген. Веляминовъ съ 8 батал. 12 сотни и 12 орѫдия и вечерьта пристигналъ въ с. Пасарелъ, а полк. Фонъ-Клегенау занялъ Калково. На 27 й русситѣ се срещнали съ турската войска въ Чамурлий, нъ турцитѣ неможли да устоятъ срѣщо огъня и избѣгнали къмъ Н. Село. На 28-й русситѣ ги погнали и тамо ги разбили. Въ това сражение паднали убити 27 д. русси а ранени 123. Отъ турцитѣ имало повечь отъ 150 д. плѣнници, нѣкои измежду тѣхъ ранени и доста убити. Въ сѫщия день и ген. Раздишевский ималъ сражение съ турцитѣ, което се продължило ч. отъ 2 до 5 сл. пл.

На 29-й сутренята Софийския Османъ паша който бѣ прибѣгналъ тукъ, повикалъ Дим. Х. Гюровъ, и Хр. Сребърницата, казалъ имъ че въ града ще стане бой и силно настоявалъ населението да испразни града. Въ средъ зиме, при най-голѣмия студъ, при дълбокия снѣгъ, това не е било възможно за населението, което и доста упорствовало нъ Османъ паша неискалъ и да знае. Протестантитѣ въздигнали английски флагъ и казвали че отъ вратата на вънь нѣма да излезѫтъ, нъ около обѣдъ пашата получилъ телеграмма отъ Т. Пазарджикъ че станало примирие и заповѣдалъ всякой да сѣди на мѣстото си. Веднага се качилъ на единъ файтонъ, съ бѣлъ влагъ въ рѫцѣ, и потеглилъ къмъ Татаръ-гечидъ при коменданта на русскитѣ войски. Послѣдния отговорилъ че нѣмалъ никакво извѣстие и ще чака заповѣдь отъ началството си.

Турската войска била расположена по кѫщята въ Самоковъ. Нъ Яхх паша не позволявалъ на войницитѣ да злодѣйствоватъ.

Презъ нощьта двамата паши заедно съ войската избѣгнали къмъ Т.-Пазарджикъ.

Сутренята на 30 й гражданитѣ турци се въорѫжили и поискали съдѣйствието на българетѣ за да се вардитъ за-

Digitized by Google

дружно отъ башибозуцитѣ. Каймакамина и кадията отворили склада, раздали оржжие на българетѣ и почнали да се вардятъ. Послѣ се споразумѣли българе и турци, испратили Дим. Х. Гюровъ и Гюмрюкчията, повикали русситѣ и около обѣдъ пристигнали разѣзди, обиколили изъ града, пакъ се завърнали надирѣ, а надвечерь дошла войската. Сутрѣнята на 31-й войската заминала къмъ Т. Пазарджикъ да преслѣдва турцитѣ, а въ града останали само 80 д., които, наедно съ гражданитѣ турци и българе деня и нощя се пазили отъ башибозуцитѣ.

Наскоро се пръсналъ слухъ, че въ Дупница се събрали много башибозуци и готвили се да нападнатъ на Самоковъ, за което Ив. Сребърниковъ отишелъ въ София за помощь.

Въ града, освѣнъ чаршията, която била запалена отъ башибозуцитѣ и наскоро загасена отъ гражданитѣ, други опустошения, убийства, не сж извършени. Така сжщо и въ околията.

Предаването на Вейселъ паша съ 40,000 д. войници и освобождението на Т.-Пазарджикъ. Казано е погорѣ че ген. Карцовъ съ единъ малъкъ отрядъ слезе въ розовата долина при с. Кжрнаре и опжти се къмъ Карлово. Така сжщо Скобелевъ, Радецкий и Мирский прехвърлиха балкана и притѣсниха Вейселъ паша, който на 28-й Дек. биде принуденъ да се предаде при Шейново съ други четирма паши, 279 щабъ и оберъ-офицери, 40,000 войници, 11 орждия крупъ и 59 обикновенни, 10 знамена и много припаси.

Нѣкои части отъ русскитѣ войски слезоха по разни пжтеки; отряда на Гурка се спусна къмъ Т.-Пазарджикъ, тъй щото главнитѣ русски сили испопълниха Южна-България.

Въ Т.-Пазарджикъ за пьрвъ пжть на 28-й авг. сж запрени нѣколцина отъ по-виднитѣ граждани, именно:

Величко Петковъ, Михалъ Ножаровъ, Никола Стоименовъ,
Георги Консоловъ, Ноно Атанасовъ, Х. Рашко Х. Илиевъ,
Георги Кожухаровъ, Никола Генчовъ, Х. Ламбре Ивановъ.
Иорданъ Неновъ, † Никола Петковъ,
Ноно Н. Стоименовъ, Петръ Г. Пеневъ,

Запрени били още, Стоянъ и Никола Юрукови отъ с. Бръцигово, Георги Нейчовъ отъ Панагюрище, Димитръ отъ Стрѣлча и Иванъ Чалжма отъ Еникашли.

На 30-й закарани въ Пловдивъ. На 14 й окт. за Одринъ. Двама селяни които неможли да вървятъ отъ станцията до

Digitized by Google

града, турцитѣ ги качили на гръбътъ на другаритѣ имъ а най-послѣ ги убили, та и тѣ се избавили отъ болкитѣ и другаритѣ имъ отъ мжкитѣ. Въ Одринъ не ги държали нъ въ Цариградъ цѣлъ мѣсецъ и на 18-й ноември. ги испратили на заточение въ Адама-Санджаа, само Г. Консуловъ отправили за Измиръ.

Сюлейманъ паша който избѣгна отъ къмъ София, пристигналъ на 29-й Дек. въ Т.-Пазарджикъ, поставилъ нѣколко топа при часовника и въ други двѣ български махали, повикалъ въ една отъ стаитѣ на църквата св. Богородица повиднитѣ граждани и казалъ, ако въ рзстояние на два часа не му събератъ 1000 лири, града прахъ и пепель ще направи.

Гражданитѣ взели да казватъ, че сж сиромаси, пари нѣматъ, молили му се, плакали, нъ той не отстжпвалъ Найпослѣ поискали единъ срокъ отъ два дена за да тръгнатъ изъ града отъ кжща въ кжща и събератъ каквото могатъ.

На другия день се пръснялъ слухъ изъ града че русситѣ завзели Самоковъ, турската войска отъ този градъ испълнила Т.-Пазарджикъ, войската изобщо растревожена, населението исплашено, Сюлейманъ паша постоянно обикаля изъ улицитѣ, разни слухове се носятъ, едни казватъ: ей сега ще запалятъ града, други казватъ че Сюлейманъ паша далъ вече заповѣдь да го ударятъ съ топоветѣ, трети увѣряватъ че турцитѣ щѣли да исколятъ българското население, а за събиранието пари никой не мислилъ на и Сюлейманъ нито искалъ нито напомнувалъ.

Турското население което по отрано бѣше вдигнало цѣлата си покжщнина и заминало за Одринъ — Цариградъ, на 30-й по заповѣдь на Сюлеймана и българското напусна града. Войницитѣ цѣль день обикаляхж изъ улицитѣ, чукахж по вратитѣ на кжщята и никого неоставяхж въ града. Вечерьта пространството около станцията съ народъ бѣше покрито, гдѣто нощьта прекарахж на снѣга само съ едно килимче или иорганче.

На 31-й презъ нощьта, Сюлейманъ запали града и отъ хана на Бр. Петкови до моста всичката чаршия изгорѣла. Кжщата на Иорданъ Неновъ, Нено Атанасовъ и много други. А пъкъ войиицитѣ, особно зебецитѣ дюгенъ и кжща неоставили безъ да ги ограбятъ.

Въ махалата Варошъ отъ къмъ острова много жени и дѣца останали скрити по кжщята. Обаче, зебецитѣ ги намѣ-

Digitized by Google

рили и наредъ ги изнасилвали. То било ужасъ. Плачътъ и писка до станцията се чувалъ.

Сюлейманъ издалъ заповѣдь да тръгне населението пѣши по линията за Пловдивъ, защото щѣли да пристигнатъ черкези и ще го изколятъ. По това врѣме цѣлата Сюлейманова армия почнала да се движи. Самъ Сюлейманъ качонъ на муле, отправилъ се по линията, сѫщо и населението. Паши и голѣмци го застигали, едни казвали да се завърне че русситѣ наближаватъ и то спира. Други пристигатъ и го подкарватъ. А пъкъ една часть отъ населението останала на станцията.

Внезапно се появили 12 д. черкези и населението истръпнало отъ страхъ Тѣ приближили къмъ него, което очаквало ножъ и огънь. Мнимитѣ черкези раскопчали върхната си дрѣхи, показали своитѣ кръстове и тѣ сами взели да се кръстятъ, като увѣрявали че сѫ русси. Исплашеното население отъ радость сълзи ронило. Едни се впуснали по линията да застигнатъ своитѣ съграждани и да имъ обадятъ че сѫ дошли русситѣ а другитѣ наедно съ казацитѣ за въ града потеглили. Като пристигнали на моста, спрѣли. Той билъ запаленъ и изгорелъ. Въ това врѣме пристига и ген. Гурко, който се распоредилъ и въ разстояние на единъ часъ, моста служилъ за преминаване.

Твърдѣ малка часть отъ гражданитѣ заминали къмъ Пловдивъ и погинѫли, а другитѣ изобщо се завърнали въ обранитѣ свои кѫщи.

Въ града и по въни имало избити около 150 д. граждани мѫже, жени и дѣца.

Ангелина Добрева като лежала лехуса на станцията била ранена.

Костаки Друмевъ и Ламбре помѫчили се да избѣгнатъ отъ станцията къмъ Саранбей, нъ били погубени.

Петръ Здравковъ, който се намѣрилъ въ с. Момина-Клисура, тоже убитъ.

Евреитѣ въ Т. Пазарджикъ силна търговия вършили въ врѣме на войната. Потири, кандила, вѣнци, кръстове по три гр. оката купували. А пъкъ черги и друга покѫщнина, гдѣто е казано, за лула тютюнъ прибирали. Мнозина отъ тѣхъ и шпионствували. Най-главнитѣ измѣжду тѣхъ били: Исакъ Ишоа, Мошонъ, Мезанъ, Бохоръ, Давичонъ, Хаимъ Фархи. Мнозина слѣпи тогава проглѣднали.

Digitized by Google

Завземанието на гр. Пловдивъ. И този градъ не е останалъ по-долу отъ Одринъ въ бѣсилкитѣ, които се срещали по всичкитѣ части на града: въ Н.-Махла, Х.-Хасанъ, Тепеалтж, Орта-Мезаръ, Каршияка, а пакъ отъ моста до Джумаята имало 12 наредъ и всяки день прикачвали по нѣколко души не само изъ окржга нъ и отъ по далечни градове.

Нѣкои отъ гражданитѣ били запрени като: Иванъ Душковъ, Лимонджията Атанасъ, Костаки Пѣевъ, Душо Тахтаджията, Хр. Дановъ, Конс. Калчевъ, Спасъ Турчевъ, Стеф. Дрѣнски, Фесчи Иванъ и др. множина.

Този градъ като сѣдалище на нѣкои европейски консули, въ него турцитѣ не сж извършили такива звѣрства както другадѣ. Нъ когато взели русситѣ да наближаватъ, турското население се оттеглило, а останалата войска да варди града доста обири извършила.

А пъкъ когато вечь русситѣ настжпваха къмъ Т.-Пазарджикъ, малкия безистенъ, чаршията около него и нѣкои махали бидоха запалени, много стока измжкната и голѣми загуби станали.

На 3-й ян. русскитѣ войски които застигнали турцитѣ подъ Пазарджикъ и вървѣли успорѣдно по шосето, постоянно стрѣляли и по всичката желѣзно-пжтна линия, турски трупове настлали.

При Орта-Ханъ русситѣ открили артилерийски огънь и турцитѣ отговорили, гдѣто падпали нѣколцина русски солдати. На това мѣсто, около 25 м. отъ шосето има въздигнати и три паметници. Единий отъ тухли и хорасанъ съ надписъ: Братская могила Лейбъ-гвардии Семеноснаго полка, въ боя при Пловдивъ 3 й ян. 1878 г. убити трима войници — На 4 м. до него вторъ паметникъ отъ камъкъ и хорасанъ съ голѣмъ кръсть на върха и съ надписъ: Братская могила Лейбъ-гвардии Преображенскаго полка. — Третий, трижгълнъ съ кръсть и надписъ: Братская могила Лейбъ-гвардейской 1-ой Артилерийской бригадовъ, въ бою подъ Филипополемъ 3 января 1878 г.убити 4 нижнихъ чиновъ.

За превземанието на Пловдивъ направени слѣдующитѣ распореждания: Графъ Шуваловъ пребродилъ р. Марица до поясъ, войницитѣ държащи оржжието на високо и нападналъ турската позиция въ Кадж-Кьой. — Ген. Шилднеръ-Шулднеръ тръгналъ прѣзъ Дуванъ-Кьой къмъ Айрапли, едни отъ войницитѣ преминали рѣката на конье, а други газили. Баронъ

Digitized by Google

Криденеръ се спусналъ отъ къмъ сѣверната страна, а моста като билъ изгорелъ, той се спрелъ въ Каршияка, нъ покъсно пристигналъ.

Въ ч. 9 вечерьта най-първо се вмѫкналъ въ града капитанъ Бураго съ една часть драгуни. Послѣ при горѣщий бой въ който пряпорщикъ графъ Ребиндеръ взелъ двѣ турски орѫдия, турцитѣ като неможли да забелѣжатъ въ тъмнината малочисленностьта на отряда, исплашили се и въ безпорядъкъ избѣгнали.

А Сюлейманъ паша, който още отъ желѣзнопѫтната линия се отдѣлилъ и заминалъ за Станимака. като оставилъ часть войска да препятствова на настѫплението на русситѣ, съ главнитѣ сили се опѫти презъ Родопитѣ.

На 4-й сутрѣньта Гурко пристигна въ Пловдивъ, посрещнатъ съ голѣмо тържество. Въ този день и на 5-й русситѣ имали сражение съ частитѣ на Сюлейманъ паша въ Дермендере, Белащица. Карагачъ а послѣ избѣгнали.

Въ Пловдивския затворъ имало до 60—70 д. българе които при избѣгването на турцитѣ били извадени и заклани на Остра-могила до воденицата на Лаутлу Сюлейманъ ефенди и всички въ единъ трапъ заровени.

Мнозина отъ пловдивскитѣ граждани увѣряватъ, че нѣкой си грькъ Яковаки Пападопулу билъ турски шпионинъ даже и предателствовалъ. Нъ доколкото можихъ да узная, той само заплашвалъ хората съ това като взималъ по едно-двѣ бѣли меджидии отъ гдѣто му се удаде а нищо повечь не се доказва.

Трагическото бѣгство на турското население изъ Чирпанъ и завземанието на града. Въ Чирпанъ на послѣдно врѣме се установила повечь войска, нъ наскоро била изискана отъ Пловдивъ.

На 25-й дек. Шипчанския комендантъ Вейселъ паша, отправилъ до Чирпанския комендантъ слѣдующата телограмма: „Всичката войска находяща се въ Чирпанъ, да се испрати поскоро на Шипка“. А отъ Чирпанъ отговарятъ: „По заповѣдь на Одринския валия, всичката войска се испрати за Пловдивъ“.[1])

[1]) Тѣзи телограмми сѫ намѣрени отъ ген. Карцова на телогр. станция когато завзелъ града Чирпанъ.

Digitized by Google

На 26-й Чирпанския Саидаа явява на Одринския валия, че града се испълнилъ съ бѣжанци турци и отъ гладъ умиратъ, храна нѣма, а на желѣзницата не ги приемали. Валията отговаря, да се съберѫтъ отъ селата всичкитѣ български коля, да се испрататъ женитѣ и дѣцата за Одринъ, а на мѫжѣтѣ да се раздаде орѫжие и наедно съ мустафѫзитѣ да защищаватъ града.

Испратенитѣ изъ околията турци за коля, намѣрили сгоденъ случай да ограбятъ селянитѣ, обезчестявали, истязавали, нѣколко пожара произвели и доста убийства извършили.

Отъ този день черкезитѣ и мѣстнитѣ турци почнали и въ града да грабатъ. Обрали църквитѣ, цѣлата чаршия и нѣколко кѫщя.

На 27-й каймакамина отъ Чирпанъ телографира, че нито жителитѣ нито мустафѫзитѣ се раздѣлятъ отъ своитѣ сѣмейства.

Най-послѣ на 28-й Саидаа поискалъ да се испрататъ колкото е възможно по-скоро нѣколко вагона, защото бѣжанцитѣ турци изобщо бѣгатъ а Чирпанскитѣ се трупатъ на Хаджиелеската и Каяджикската станции. Обаче, испланеното население нечакало вагони. Презъ нощьта на 28-й прохода на дълбоката Марица билъ натрупанъ съ каруци и коля. Всяка една която влезнала, тамо си и останала. Едни били сгромолясани въ дъното на водата, други повалени на страна, трети потѫнали въ нѣкоя яма на които само процепътъ или опашката стръчатъ на горѣ. Тукъ се виждалъ грѣбътъ или рогата на волъ, биволъ, тамо се забелѣзвалъ кракътъ или рѫката на нѣкого, по нататъкъ вдървенъ женски трупъ съ 2—3 замръзнали дѣца и др. т. които на зрителя сърдцето наранявали.

Слѣдъ избѣгванието на турцитѣ, на 2-й януарий, авангвардията на Карцова влезнала въ града безъ бой. А на 6-й въ ч. 8 сутренъта пристигналъ и ген. Карцовъ, посрещнатъ отъ населението и като праздиченъ день, всички били премѣнени, особно момитѣ.

Карцовъ билъ заведенъ въ църквата гдѣто се отслужилъ молебенъ, а послѣ офицери и солдати настанени въ подобритѣ кѫщя, въ които, старитѣ предварително стоплили, постелки, покривки, ядене, ракия, вино, сладки нѣща приготвили, нищо нежалили, всячески се трудили да угодятъ на своитѣ гости, даже и денчицитѣ неоставяли да слугуватъ а всичко тѣ сами вършили.

Digitized by Google

Русситѣ намѣрили тукъ голѣмо количество галети и 395 ковчези патрони, т. е. 3,950,000 парчета.

И Чирпанската околия е доста пострадала както Н. Загорската и Ст. Загорската. Разоренитѣ кѫщя възлизали на 2590, цркви 11, училища 11 и 1793 жьртви.

Отъ гражданитѣ били заточени въ Анкора:

Ангель Жельевъ,	Жеко Гиневъ,	Недьо
Ганчо Х. Савовъ,	Иванъ Х. Димитровъ,	Петко Т. Кочевъ,
Василъ Найденовъ,	Иванъ Д. Фѫнджковъ,	Петръ Таньовъ,
Василъ П. Димитровъ,	Иванъ Митевъ,	Петръ Караганчевъ,
Георги Т. Кочевъ,	Киро Тотевъ,	Петко Колевъ,
Ганьо Х. Фичковъ,	Мине Нечевъ,	Петко Радевъ,
Генчо Пеновъ	Минко Баирковъ,	Свещ. х. Стеф. Сѫбевъ,
Георги Ноневъ,	Нанью Х. Ивановъ,	Свящ. П. Авраамовъ,
Димо Кировъ,	Нанко Каревъ,	Стоянъ Г. Молловъ,
Дянко Милковъ,	Недѣлчо Петровъ,	Христо Желевъ,
Димитръ Х. Ивановъ,	Никола Толевъ,	Х. Крьсто Минковъ,
Жельо Денчевъ,	Никола Минчевъ,	

Въ Акия: Иванъ Бакаловъ, Жечо Милевъ.

Обѣсени: Проданъ Сербезовъ, Тодоръ Запреновъ.

Убити: Славе, Коле Пеневъ и Митьо раненъ.

Изгарянието въ г. Сливенъ отъ турската власть около 1200 дюгени, до 200 кѫщи и освобождението на града. Въ Сливенъ войска и укрѣпления нѣмало. Българе и турци братски живѣли. Презъ м. Юлий, когато се показали русситѣ около Н. Загора, турци и българе направили писменни условия въ два екз. подписани отъ около 80 д. за да се покровителствоватъ едни други било предъ русситѣ било предъ башибозуцитѣ. Слѣдъ това рѣшили да испрататъ една депутация за да изяви своята покорность предъ русситѣ и да ги повика въ града.

Опредѣлили хора, условили и пайтони, нъ като се пръсналъ слухътъ, че русситѣ въ Ст. Загора сѫ разбити и надирѣ се оттеглили, тѣ не отишли.

Наскоро се въстановилъ воененъ сѫдъ подъ предсѣдателството на бинъ-баши Саджъ бея.

Опредѣлила се една комисия, която постоянно събираше отъ българитѣ: ризи, гащи, кръпи, чорапи, постелки, покривки, а който нѣмаше такива нѣща въ кѫщи, трѣбваше да ги купи.

Digitized by Google

Женитѣ всяки день предаваха по 3—4 оки расчесанъ тивтикъ приготовляванъ за раненитѣ.

Взеха да стоварятъ припаси, храни и джамията срещо градския часовникъ служеше за складъ. Така сжщо и училището въ Клуцохоръ се испълни съ събиранитѣ изъ кжщята вещи, както и съ сухари. А пакъ училището, което е днесь мжжка гимназия, бѣше отредено за болница.

Военния сждъ наскоро постави бѣлилки: на върбата до шадървана; на крушата при хотелъ „Зора“, на крушата до магазията на Бр. Минкови; на крушата до студения кладенецъ (сега градска градина) и почти всяки день се прикачваха по нѣколцина селяни. Споредъ показанията на Иорданъ Д. Иордановъ, секретаръ въ митрополията тогава, отъ 20-й Юлий до 15 Ноемврий били осѣсени 268 д. селяни, повечето отъ селата Мечкарево, Гердиме, Куюмджигидикъ, Муслукоджа и Бояджикъ.

Въ сжщия день въ който Сюлейманъ паша заминалъ презъ града за Елена, заповѣдалъ и 38 д. обѣсили по стрѣхитѣ на главната улица отъ полицията до каменния мость, а когато той преминавалъ, нѣкои отъ обѣсенитѣ били люляни.

Сюлейманъ паша ималъ намѣрение да избѣси до 200 д. граждани и тогава да замине за Елена, нъ владиката го разубѣдилъ, колѣничилъ и съ сълзи плакалъ предъ него да се умилостиви надъ невиннитѣ граждани.

Саджкъ бей къмъ гражданитѣ се отнасялъ нѣкакъ по любезно и не ги преслѣдвалъ до толкозъ. Често пжти отивалъ въ цьрква, каралъ момчетата да му пѣятъ цьрковни ирмоси, нъ обичалъ и повечко да си попивнува. Той ималъ и нѣколко *кодошки*, които му привождали и туркини и цигански момичета, каралъ ги голи хоро да му играятъ и да се борятъ.

На 7-й Ноемвр. вечерьта той билъ на угощение при владиката Серафима. Посредъ нощь, когато Саджкъ бей не можилъ вечь и да говори отъ пиянство, предали му една телограмма, която, щомъ прочелъ, истрезнелъ, казалъ „мухабетъ битти“ и веднага си отишелъ.

Сутреньта на 8 й мютесарифина Хайдаръ бей почналъ да повиква единъ по единъ по първитѣ граждани и да ги запира [1]).

---

[1]) Въ белѣжкитѣ ми отъ владиката Серафима се вижда, да е билъ мютесарифинъ Феимъ паша, а пакъ нѣкои отъ гражданитѣ

Digitized by Google

На 30-й Ноември. запрентѣ били испратени на заточение въ Воло. Тѣ сж:

Антонъ Икономовъ,	Зах. Д. Жечковъ,	Панайотъ Минковъ,
Антонаки Златановъ,	Иванчо Сжбевъ,	Р. В. Мирковичъ,
Георги Карамалаковъ,	Кутьо Карапанчевъ,	Стеф. Саржиановъ,
Димитръ Милковъ,	Ненко Х. Райновъ,	Х. Ст. Х. Стояновъ,
Димитръ Боевъ,	Недѣлчо Сотировъ,	Х. Дим. Х. Маноловъ,
Добре П. Миновъ,	Пан. Г. Поповичъ,	Х. Петръ Бояджиевъ,
Д-ръ Планински,	Параскева Бяновъ,	Х. Тод. Бояджиевъ.

Теньо и Тодоръ Х. Митеви отъ с. Кжшлакюй.

Наедно съ запренитѣ за испращание билъ и Ив. Златаревъ (Търновали). Саджкъ бей проводилъ една отъ кодошкитѣ си при съпругата на Златарева, която ѝ казала, ако отиде една вечерь при Саджкъ бея, ще освободи мжжа ѝ. Тя, обаче, като не искала да направи такова престжпление, писала на мжжа си въ затвора, който, щомъ прочелъ писмото, кръвави сълзи почналъ да рони. Нъ като помислилъ, ако не остане съгласенъ, ще бжде испратенъ на заточение и тогава жена му насилственно ще бжде обезчестена, той ѝ позволилъ и слѣдъ 5 дена Златарева освободили. Обаче, този горчивъ *хапъ*, ужасно подѣйствовалъ въ сърдцето му, не можилъ да се помири съ положението си и слѣдъ освобождението наскоро умрѣлъ.

Испращанието въ заточение на първенцитѣ, силно негодование възбудило между населението, а пакъ съставената комисия за взимание българе войници още повечь растревожила населението. Въ опредѣления денъ на 27-й Дек., въ който щѣхж да прибиратъ младежитѣ за войници, всички избѣгахж въ планината.

Въ този день пристигна заповѣдь изъ Одринъ, турското население да напусне града и турцитѣ веднага нападнахж българскитѣ кжщи за коньe, волове и коля. Врати чупихж, презъ стѣни се прехвъргахж, всичкия добитъкъ събрахж, нъ не бѣше достатъченъ да вдигне цѣлото турско население. На 29-й турцитѣ телографирахж въ Одринъ за коньe и коля. Да ли се намирахж такива въ Одринъ или не, не се знаеше, нъ нѣмаше и врѣме за чакальe. Турското население потегли на 30-й съ каквото намѣри па и пѣши. Потеглихж наедно съ

казватъ, че билъ Хайдаръ бей и доста добрѣ се отнасялъ съ българетѣ, даже и защищавалъ ги.

Digitized by Google

него и евреитѣ, и арменцитѣ. Между послѣднитѣ имало нѣкой си Кятибъоглу, който врѣшилъ предателства. Тръгнали нѣкои и отъ българетѣ: Елмасъ Пенчо, Д-ръ Карамановъ, Тодоръ Недѣлковъ, Кочо Димитровъ, Топалъ Панайотъ, Иванъ Търновалж и Ив. Минковъ. Освѣнъ послѣдния, всичкитѣ други избѣгнали съ турцитѣ, говори се, че не имъ билъ чистъ косъма; нъ какво сж вършили, нищо положително не се доказва.

Мютесарифина повикалъ владиката Серафима и заповѣдалъ му да се разпореди, щото и българското население да тръгне слѣдъ турското. Владиката се обѣщалъ да испълни на драга воля заповѣдьта на мютесарифина, само, той ако вземе мѣрки да му достави коне и коля, инакъ не било възможно, защото турцитѣ не оставили въ града никакъвъ добитъкъ.

Мютесарифина признавалъ че безъ добитъкъ зимно врѣме, въ снѣгъ и студъ, жени и дѣца немогжтъ да се вдигнатъ на такъвъ единъ дълъгъ пжть, нъ и въ града небивало да останатъ, защото, ако боятъ въ него се избѣгнелъ, непремѣнно на прахъ и пепель щѣлъ да стане, та въ Н. Село да отиджтъ.

Българетѣ като виждали настроението на останалитѣ да се разполагатъ съ сждбата на града турци, едни избѣгнали на баира Бармукъ, други на Сивитѣ-камъни, Клуцохорци заминали на друга страна и единъ-два дена прекарали само съ една черга или йорганче на снѣга; нѣкои прехвърлили и Ст. Планина, а пакъ Н. Село се испълнило съ мжже, жени и дѣца гдѣто отишелъ и владиката и пресѣделъ два-три дена въ кжщата на Хочо Митевъ.

Презъ нощьта срещо 1-й Януарий, най-първо била запалена сарачската чаршия. Сутрѣньта нѣкои отъ гражданитѣ отишли при мютесарифина, помолили го да испрати жандарми за да накаратъ българетѣ да изгасятъ пожара, нъ той отговорилъ: Този огънь стана съ *хата* (случайно), обаче, трѣбва да знаете че всичкигѣ складове съ припаси и правителственни продоволствия, ще бждатъ запалени.

Презъ деньтъ по заповѣдь на команданта надъ складоветѣ Х. Хюсеинъ паша, било запалено Клуцохорското училище, въ което на послѣдно врѣме било натрупано: масло, соль, орисъ, кожи, сахаръ, кафе и други нѣща съ стойность повечь отъ 4,000 лири. — Сухаритѣ цѣла недѣля горѣли. Около училището всичкитѣ дюгени, ханища, голѣмата кжща на Сарж И-

Digitized by Google

вановъ, половината отъ Х. Вълковата махала, цѣлата бакалска чаршия, еменіджиската, аба пазаръ, тъй щото повечь отъ 1200 дюгени и около 200 кжщи на прахъ и пепель стапали. Загубитѣ не били оцѣнявани, защото не било и възможно да се оцѣнятъ.

Хюсеинъ паша като управитель на продоволственната часть, взелъ отъ абаджиския еснафъ стока за около 500,000 гр. безъ да заплати нито петь пари. Една часть отъ тъзи стока била употрѣбена за войницитѣ а другата останала. Когато да потегли, той уловилъ нѣколцина отъ еснафа, именно: Александра Пенковъ, Хр. Т. Авджиевъ, Стефанъ Н. Булашжковъ, Петраки С. Елковъ, Панайота Калчевъ и принудилъ ги да му броятъ 120,000 гр. за останалата стока. Хвърлилъ ги въ затвора и съ смьрть ги заплашилъ ако невнесжтъ тъзи сумма. Подъ стража и набързо събрали 85,000 гр. предали ги, нъ пашата като че въ заемъ ги далъ, та настоявалъ и за остатъка. Обаче пари нѣмало. Нѣмало и хора отгдѣто да се взематъ. Онѣзи отъ гражданитѣ които не били избѣгали, така се испокрили, щото и дявола да не ги намѣри. А пакъ Х. Хюсеинъ паша като неискалъ да изгуби спечеленитѣ си съ *потъ* 35,000 гр. предалъ своитѣ длъжници на войската която надвечерь потеглила за Ямболъ, послѣ чрѣзъ Кръкклисе, Бунаръ-Хисаръ, Виза, Черкезкюй за Цариградъ. До Черкезкюй пѣши ходили, сжщо и Александръ Пенковъ който билъ на 75-годишна възрасть. Въ Цариградъ ги затворили като *комити*, нъ съ пристиганието на русситѣ въ Св. Стефанъ и тѣ освободени както всички.

На 2-й Ян. билъ запаленъ склада съ военнитѣ припаси който се намиралъ край града и въ когото имало много патрони. Той произвелъ такъвъ силенъ трѣсъкъ, щото цѣлий градъ потрепералъ. Стъклата на прозорцитѣ се исчупили, сждлини отъ полицитѣ испопадали, а пакъ турската войска която слизала презъ с. Нейково за Сливенъ, помислила че русситѣ бомбардиратъ града и отправила се за Ямболъ.

Въ този день избѣгнали и онѣзи които испълнили своята мисия съ запалванието на града, като забрали съ себе находящитѣ се въ затвора 12 д. българе, и въ лозята Ясж-тепе ги исклали, гдѣто слѣдъ петь дена били намѣрени.

Нѣкои арнаути бозаджии, измамили четирма дюлгери: Георги и Якимъ изъ Дебръ, а Петко и Крьсто изъ Паланка,

Digitized by Google

искарали ги вънь отъ града, заклали ги и взели имъ паритѣ 3—4000 гр.

Отъ Сливенскитѣ граждани били избѣсени, избити, изклани въ Тулча, Шуменъ, Н. Загора и другадѣ слѣдующитѣ лица:

Александръ Илиевъ,	Драганъ Стояновъ,	Русчо Илиевъ [1]),
Алекс. Х. Димитровъ,	Димитръ Петровъ,	Ранди Дѣлчовъ,
Бончо Сѫбевъ,	Зах. Гергевъ,	Симитчи Мѫндьо,
Брайко Димитровъ,	Иванъ Недѣлковъ,	Стоянъ Янковъ,
Брайко Георговъ,	Иванъ Стойчевъ,	Стоянъ Сѫбевъ,
Василъ Белчевъ,	Кондьо Димитровъ,	Ставре Ненчовъ,
Василъ Кутевъ,	Кондьо Сѫбевъ,	Стефанъ Лозаръ,
Василъ Зафировъ,	Конст. Петровъ,	Стефанъ Христовъ,
Василъ Димитровъ,	Михалъ Милковъ,	Стоянъ Сѫбевъ,
Георги Крьстевъ,	Михалъ Ивановъ,	Тенью Димитровъ,
Георги Стояновъ,	Никола Христовъ,	Х. Василъ Мариновъ,
Георги Ивановъ,	Никола Димовъ,	Х. Георги Зѫванаджи,
Г. Ст. Каджаланski,	Панайотъ Болевъ,	Х. Велико Фарашевъ,
Димитръ Руссевъ,	П. Кирад. Зафировъ,	Янаки Николовъ,
Димитръ Ивановъ,	Пан. Пехливановъ,	
Добре Костовъ,	Панайотъ Г. Гагаузъ,	

Обѣсени сѫ: Иорданъ изъ Сливенъ и Георги отъ Пловдивъ, които по-напредъ били музиканти въ полка на Саджкъ паша (Чайковский). Тѣ сѫ наклѣветени отъ нѣкой си турчинъ наричанъ Чолака, който казалъ че му заплатили 600 гр. за да отиде въ Казанлѫкъ и се научи какво правятъ русситѣ. Отпослѣ като се узнало че казаното за тѣхъ е измислица и Чолака билъ застрѣлянъ.

Х. Никола х. Митевъ, Михаилъ и Иванъ х. Николови, които врѣменно живѣли въ Н. Загора, първия отъ тѣхъ закаранъ въ Одринъ и удавенъ въ р. Тунджа, втория обѣсенъ въ Чорлу, а третия въ Хасково. Сѫщо и Анастасъ Енфиеджията се случилъ въ Н. Загора гдѣто е и обѣсенъ.

На 4-й слѣдъ пладнѣ пристигнали чрѣзъ Джумалий 40 д. отъ драгунитѣ на майора Кардашевский, огишли при владиката, разговорили се, послѣ обиколили града, намѣрили заряднитѣ ящици и орждейнитѣ колца които турцитѣ бѣхѫ взели

[1]) Той билъ обѣсенъ предъ вратата на дюгена си, защото се намѣрили убити турски трупове въ гюбрето на чифтлика му.

Digitized by Google

при Елена, развалили телографа и сутрѣньта заминали за Ямболъ.

Четири турски сѣмейства неискали да избѣгнатъ и останали въ кѫщята си. Намѣрили се и други такива, които били заведени въ митрополията и добрѣ гледани.

Слѣдъ два дни въ една кѫща въ махалата Гюлджукъ гдѣто имало скрити двама турци, убили русски солдати. Единия бранящецъ се искалъ да избѣгне, нъ билъ застигнатъ и убитъ, а другия въ кѫщата се защищавалъ, нъ наедно съ зданието изгорѣлъ.

Тогава се издала заповѣдь, гдѣто се намѣри турчинъ да се убива. Въ Славчовата махала убили три туркини и 5—6 д. турци; нъ тая заповѣдь имала сила само за единъ день.

Нѣкой си Юмеръ ефенди съ жена си и три възрастни дъщери изявилъ желание да приеме християнската вѣра, билъ кръстенъ отъ владиката и наименуванъ Димитръ.

До пристиганието на русскитѣ войски, управлението се намирало въ ржцѣтѣ на владиката.

Посрещанието на войскитѣ станало съ голѣмо тържество. Учителя Чинтуловъ държалъ рѣчь и цѣла седмица населението праздновало.

Освѣнъ въ града, въ Сливенската околия имало 1690 кѫщи изгорени, 600 здания, 9 църкви и 762 д. убити.

Петь-дневното страдание на българското население въ гр. Ямболъ. Укрѣпления въ града не били построявани. Войска дохаждала и преминавала, а напослѣдъкъ се установили до 200 д. войници.

Прѣзъ м. Юлий, когато русситѣ бѣхѫ пристигнали до Н. Загора, турското население избѣгнало къмъ Одринъ, а по молбата на българетѣ каймакамина останалъ въ града. Той заповѣдалъ на българетѣ да се въоржжатъ и да се пазятъ отъ нахлуванието на черкези и башибозуци, които нѣколко пѫти се опитали, нъ не имъ се удало да влезжтъ вътрѣ.

Русситѣ слѣдъ като се отгеглиха надъ Шипка, турското население почна да се завръща.

Каймакамина наскоро заминалъ за Цариградъ и взелъ да предава нѣкои отъ българетѣ, особно онѣзи които се показали по способни да се защищаватъ съ оржжие въ ржцѣ противъ черкезитѣ.

Digitized by Google

На 27-й Ноемврий докарали отъ Елена около 150 д. русси плѣнници съ нѣколцина офицери, съвсѣмъ голи и боси. Българетѣ имъ събрали помощи, сѫщо и инспектора на желѣзницата Хайкелъ (славянинъ) доста помагалъ, за което башибозуцитѣ почнали да го осѫждатъ, заплашвали го, обрали го и той слѣдъ нѣкой день небилъ вечь между живитѣ.

Въ сѫщия день пристигналъ и Керимъ паша съ послѣднята часть на войската изъ Елена. И веднага били уловени и запрени слѣдующитѣ граждани:

Василъ К. Марангозовъ,	Димитръ Х. Ивановъ,
Георги Ив. Козловски,	Киро Икономовъ,
Георги Х. Панайотовъ,	Х. Илия х. Златевъ.

На 30-й обковани съ желѣза и келебчета на рѫцѣтѣ, закарани до Кременлий, а отъ тамо съ желѣзницата въ Одринъ, гдѣто преспали една нощь и отправени за Цариградъ. Онѣзи които имали дебели рѫцѣ и келебчетата ги стѣгали, заплащали по едно бѣло меджидие за да имъ ги извадятъ. Въ Цариградъ пресѣдели два дни, послѣ ги испратили за Воло.

На 27-й Дек. турцитѣ като че телографическа депеша получили за преминаването на русситѣ презъ Ст. Планина, та всякой единъ казвалъ: „Московеца дохажда, да ограбимъ каквото можемъ и да бѣгаме“. Тѣ почнали вечь открито да грабятъ. А пакъ на 31-й като запалилъ Керимъ паша станцията и града, на злодѣйствата вечь граница нѣмало. Черкезитѣ се впуснали по дюгенитѣ и по кѫщята, грабили, обезчестявали, за пари изтязавали, за удоволствие убивали, та една часть отъ населението избѣгнало на Таушанъ-тепе, за да запази поне честьта си и да спаси живота си. Турцитѣ неотишли вънъ отъ града да го гонятъ, защото бързали да се ограбятъ до гдѣто не сѫ пристигнали русситѣ.

Грабежа и звѣрствата цѣлъ день се продължавали, а пъкъ и вечерьта не се прѣкратили. Димитръ Жеравналията когато сѣдналъ съ семейството си да вечеря, черкезитѣ счупили вратата и влѣзнали вѫтрѣ, почнали да грабятъ, да истезаватъ и многочисленната челядъ такъвъ викъ надала, щото населението отъ цѣлата махала Карбуна, на кракъ станѫло. Черкезитѣ като ограбили едно друго изъ кѫщи, дали огъня на кѫщата и заминѫли. Домашнитѣ обаче, съ голѣми усилия сполучили да потушѫтъ огьня прѣди да се распространи.

Digitized by Google

Слѣдъ това черкезитѣ запалили кѫщата на Георги Марангозовъ която изгорѣла а отъ нея и други се подпалили.

На 1-й Януарий запалено училището.

На 2-й запалена църквата Св. Георгий. Грабежа и убийствата въ този день били още въ по голѣмъ разгаръ. Мѫжетѣ се испокрили по дупки, изби, тавани, а нѣкои впустнали въ нуждницитѣ стълба и цѣлия день тамо прѣкарали.

На 3-й турското население почнало да бѣга къмъ Одринъ. Чаршията и махалата Карбуна изцѣло обрани. Всяко едноторско сѣмейство натоварило по двѣ-три коля съ стока и покѫщнина а нѣкои и повечь.

На 5-й по обѣдъ нападнѫли около 300 д. черкези и щѣли да съсипатъ града съвършенно. Нъ въ това врѣме се появили 80 д. казаци предвождани отъ Георги Ничковъ сливненецъ и щомъ ги съзрѣли черкезътѣ, единъ прѣзъ други избѣгнали, а пъки и гражданитѣ като ги счели за черкези, неизлѣзнали да ги посрѣщнатъ.

Слѣдующитѣ невинни душици сѫ станали жертва на турския произволъ и повечето на 2-й Януарий.

Болсурана Пенчо,	Добре Карнубатловъ,	Ов. Василевъ синъ,
Булка Гергевица,	Иванъ Димитровъ,	Пѣевица Панайотова,
Велчо Панайотовъ,	Иванъ Кѫнчевъ,	Петръ Ивановъ,
Вълко Черневъ.	Иванъ Михаиловъ,	Раде Димовъ,
Вас. Г. Х. Жековъ,	Ив. Балимезовъ,	Стоянъ Василевъ,
Вълчо Топузларчето,	Кургиската Иваница,	Стоянъ Желевъ,
Георги Атанасовъ,	Коле Великовъ,	Тодоръ Минковъ,
Гачо Кантарджиевъ,	Коле Петровъ,	Чобанъ Велико.
Добре Ивановъ,	Нено Дяковъ,	
Димитръ Парушевъ,	Овчаръ Жеко,	

Иванъ Кандилафта, изгорѣлъ въ църквата св. Георги.

Никола Кандилафта, закланъ вътрѣ въ църквата.

Священникъ Георги Снѣговъ се скрилъ на тавана въ една кѫща, нъ като падналъ свода на запалената църква св. Георги, така силно изгърмѣлъ, щото, мнозина помислили че русситѣ сѫ пристигнѫли и гърмѫтъ съ топоветѣ. Священника слѣзнѫлъ отъ тавана, войницитѣ го уловили и намѣсто убили.

Священницитѣ Иванъ Михалакиевъ и Тоте Драгиевъ, уловени въ кѫщята си, подигравани, мѫчели, истезавани и като овци заклани.

Digitized by Google

Сотиръ Вълчевъ обранъ отъ черкезитѣ, слѣдъ което уловенъ отъ другъ чоркезинъ и като не намѣрилъ пари въ него убилъ го съ револвера си.

Булка Станевица била трудна, налѣгната отъ черкези за да я обезчестятъ, тя обаче като не се прѣдавала, мушнали я въ сърдцето и тамо се прострѣла.

Янаки Станчевъ пѣклъ хлѣбъ у дома си. Черкезитѣ строшили вратата и прѣди да се скрие, тѣ го уловили и му казали: „въ този градъ не срѣщнахме нито единъ българинъ, та по-добрѣ и ти да не си“. Убили го, обрали кжщата, дали й огъня и си заминжли.

Петръ Качула искаранъ въ градината и поставенъ на ледътъ въ долапа, нъ като не намѣрили черкезитѣ никакво удоволствие въ това, качилъ му се единъ на гърба, закарали го у дома, свързали му ржцѣтѣ и краката на кълбо и до толкозъ го стегнали, щото въ нѣколко минути вжтрѣ, умрѣлъ отъ мжки.

Илия Петровъ (Линката) обѣсенъ на 7-й Августъ на моста. Той билъ младъ и силенъ момъкъ. Когато го привели до бѣсилката, ритнжлъ съ всичката си сила едно заптие, което се захлупило на очитѣ си.

За бѣсилки служили стрѣхитѣ и брѣста при шадравана. На вратата на Коле Арабаджиевъ обѣсили единъ селянинъ, а жената на Коле невидѣла когато го прикачили. Слѣдъ малко тя погледнжла отъ прозореца и съзрѣла че виси човѣкъ на вратата, веднага паднала на мѣстото и наскоро умрѣла.

Въ Ямболската околия имало 969 кжщи съсипани, 10 църкви и 345 жъртви.

На 7-й Мартъ пристигнала телограмма за освобождението на заточенитѣ въ Воло, нъ нѣкой си паша, който инакъ билъ много добъръ човѣкъ, не ги оставилъ да тръгнатъ, догдѣто не му броили 200 лири.

Ужасната картина при моста въ Сейменъ. Въ турско врѣме, Сейменъ ако и да се считаше едно просто селце, нъ и тукъ имало въ средъ селото бѣсилки и повечь отъ 200 д. отъ разни страни сж обѣсени. Само въ единъ день сж обѣсени 36 д. и жандармитѣ насилственно забирали селенитѣ и карали ги при бѣсилкитѣ за да гледатъ. Онѣзи които се привождали на бѣсилката, па грждитѣ имъ прикачвали вмѣсто листъ, кора отъ диня и разни безобразия вършили съ тѣхъ.

Digitized by Google

Презъ м. Юлий били закарани въ Одринъ: Сидеръ Караколевъ, Господинъ Д. Чакжровъ, Дельо и Страти Тодорови и тамо обѣсени. Свящ. Точо Добревъ въ селото убитъ и други мпозина. При бѣганието на турското население, тукъ се струпалъ съ хиляди народъ и чакали заповѣдь за да тръгнатъ. Въ това врѣме нищо неоставили въ селото, всичко ограбили. Били, истязавали и безчестили.

Ген. Струковъ който на 2-й Ян. потеглилъ изъ Ст. Загора за Сейменъ, въ пжтя застигналъ само старци и нѣмощни турци, които едвамъ вървели. Като се стъмнило, той застигналъ и турска войска размѣсена съ башибозуци, нъ небило възможно да се ударжтъ защото въ тъмното единъ отъ други не се различавали. — Еднитѣ бѣгатъ, другитѣ ги ушь гонятъ и все наедно вървели.

Като пристигнали въ с. Аладаглий, Струковъ останалъ въ селото, а испратилъ капит. Аммосова съ едно отдѣление да прегледа моста въ Сейменъ. Когато влезнали въ селото, пжтя билъ така запушенъ съ коля, щото небило възможно да се върви напредъ. Обиколили селото, нъ до моста пакъ не се доближавало. Колята били натрупани една върху друга. Русситѣ насилили съ щикове, нъ турцитѣ почнали да стрѣлятъ въ тъмното. Когато русситѣ сполучили да се промжкнатъ до средата на моста, гдѣто се заложили задъ колята и почнали да стрѣлятъ, турцигѣ открили артилерийски огънь, и тѣ се оттеглили а въ ч. 6 сутреньта се завърнали при Струкова.

Струковъ неискалъ да остане моста за дълго врѣме въ рждѣтѣ на турцитѣ, нито пъкъ да бжде разваленъ и попрѣчи въ преминаването на войската. Нъ като нѣмалъ достатъчна сила и други средства, той повелъ единъ взводъ отъ 4-й ескадронъ и казалъ: „Господаревия ескадронъ трѣбва да бжде щастливъ,“ а на полковн. Язикова заповѣдалъ да слѣдва отдирѣ му и поддържа атаката. Въ ч. около 8 той пристигналъ до Сейменъ, нъ тукъ предъ очитѣ му се представила ужасна картина.

Слѣдъ оттеглюването на Аммосова презъ нощьта, турцитѣ обладани отъ страхъ и трепетъ, почнали да се надпреварватъ съ колята си презъ моста; други на салове, на лодки а нѣкои се впуснали да прѣбродатъ. Обаче, освѣнъ заминалитѣ по моста, всички други станали жъртва на дълбочинитѣ и бързото течение на водата. Потънали коля, конье и добитькъ.

Digitized by Google

Потънали хора съ смьртьта се боржтъ. Едни влачи водата, други се исправили на потънали коля, плачатъ, викатъ и писъкътъ имъ цѣлата околность заглушава. Онѣзи които преминжли на среща, щомъ видѣли русситѣ по височинитѣ задъ гръбътъ си, за да се избавятъ отъ настжпванието имъ, тѣ запалили дъскитѣ на моста и съ появяниетэ на огъня, страхътъ на бѣжанцитѣ, останали отъ къмъ страната на русситѣ билъ още по ужасенъ. Моста гори и недостжпенъ. Отдирѣ русси и никаква надѣжда за спасение нѣмало. — Турцитѣ напълно били увѣрени че русситѣ ще ги избиятъ до единъ. Струковъ обаче, никакво зло не имъ сторилъ.

Слѣдъ като избѣгна турската войска отъ срещния брѣгъ къмъ Харманлий, сжщо и колята които бѣхж преминжли моста и, като се извѣстилъ Струковъ отъ плѣнницитѣ турци, както и отъ нѣкои българе че отъ Харманлий пристигала турска войска, той веднага загасилъ моста, поставили ковани дъски на изгорелата часть, и на 5-й Ян. войницитѣ преминали, заловили телеграфа на станцията, счупили апарата, прекжснали телографическитѣ съобщение между Пловдивъ и Одринъ, завзели 6 орждия, желѣзницата, пристигнала още войска, Струковъ испратилъ едно отдѣление съ майора Чулкова за Харманлий, въ сжщото врѣме се показалъ и отряда на Скобелева II който се съсредоточилъ врѣменно въ Търново-Сеймснъ.

Завземанието на г. Хасково. Тукашнитѣ турци, ако и да сж чада и внуци на кжржалиитѣ, обаче презъ врѣмето на войната особни звѣрства не извършили и българското население спокойно живѣло, спокойно ходило и никакъвъ страхъ нѣмало.

Презъ м. Юлий почнали да сковаватъ дърветa на нѣколко мѣста изъ улицитѣ и женитѣ помислили, че правятъ касапница за мѣсо, нъ нѣкои по опитни казали: „марѝ, това не прилича на касапница, а на бѣсилка“. И дѣйствително, още вечерьта докарали отъ станцията съ желѣза обковани селяни, съ обвинителна пресжда на гжрдитѣ и веднага ги прикачили на вжжето.

Не се изминавали два дни единъ слѣдъ други безъ да докаратъ и обѣсатъ нѣколцина селяни. Жени и дѣца съ страхъ вечь излизали на вънь, да не би да срѣщнатъ нѣкого, че го каратъ на бѣсилката. Презъ м. авг. обѣсили и нѣколцина

Digitized by Google

отъ гражданитѣ, именно: Иванъ Стойчевъ, Дѣльо Бѣлевъ, Атанасъ и Ангелъ Колеви и Османлж Янко. — Послѣдния е обѣсенъ въ Одринъ.

Въ началото на м. Окт. испратени и на заточение нѣколцина отъ по първитѣ граждани:

† Георг. Х. Райчовъ, † М. Карабиберовъ, Х. Иванчо Минчевъ,
Дим. Христдуловъ, Панайотъ Манойловъ, † Х. Маринъ Маймун-
Конст. „ Христо Златаревъ, ковъ.

Въ Хасково били пристигнали много черкезски сѣмейства, настанени по българскитѣ кжщя и цѣли 4 мѣсеци живѣли тукъ. По Коледа съ телограмма отъ Т. Пазарджикъ, извѣстили на властьта въ Хасково, че русситѣ влезнали въ София. Черкезитѣ и турското население окончателно напуснало града, нъ нѣкои се повърнали безъ сѣмействата си за грабежъ. Почнали да пристигатъ и оттукъ оттамъ башибозуци, грабили, палили, убивали, което се продължило до пристигането на русситѣ. Нъ най голѣмитѣ звѣрства извършили черкезитѣ, които бѣгали преди русситѣ. Цѣлата чаршия и половина отъ кжщята особно въ средата на града били обрани сжщо и църквитѣ. Около 30 дюгена и 20 кжщи изгорени, и 72 д. граждани избити и исклани, отъ които, само на 54 д. имената можихме да изучимъ:

Арнаутъ Яне,	Димитръ П. Нановъ,	Коле Ангеловъ,
Ванка П. Банева,	Димчо Петковъ,	Коле Тилевъ,
Василъ Христовъ,	Дона Демирова,	Коле Тодевъ,
Г-нъ Арматларски,	Дѣлчо Димитровъ,	Конст. Господиновъ,
Георги Василовъ.	Дѣлчо Райчевъ,	Крьсто Демировъ,
Гана П. Христова,	Дяко Гайджжди,	Кундураджи Иванъ,
Георги Пеневъ,	Жека Метаксова,	Кжсия Нано,
Георги Дяковъ,	Жеко Цвѣтковъ,	Мата Петрова, } 1)
Георги Митровъ,	Иванъ Сивриевъ,	Митра Ангелова, }
Гено Калиновъ,	Иванъ Радечъ,	Накасчи Иванъ,
Георги Геновъ,	Иванъ Добревъ,	Найд. Х. Хубеновъ,
Гочо Вълчановъ,	Кацаръ Раде,	Петръ Х. Димовъ,
Гочо Спилковъ,	Кара Тончо,	Петръ Бѣлковъ,
Мите „	Коле Бончевъ,	Петръ Х. Дѣлчевъ,
Дим. Бакжрджиевъ,	Коле Жековъ,	Праматаръ Паско,

[1]) Тѣ сж хвърлени въ огъня живи и изгорѣли.

Digitized by Google

Св. Петръ П. Вълчевъ, Стоянъ Латевъ, Тодоръ Х. Ивановъ,
Славчо Деведжиевъ, Спилко Гочевъ, Христо Гарагашка,
Славчо Лавчиевъ, Тянчо „ Яаджи Ангелъ.

Предъ видъ на тѣзи ужаси, една часть отъ българското население избѣгнало за Харманлий, друга на станцията въ Каяджикъ, нѣкои останали въ Хасково и по 10—15 сѣмейства наедно живѣли съ очаквание отъ минута на минута своята смърть.

На 7-й Ян. по обѣдъ въ града пристигнала авангардията на ген. Карцовъ, посрещната отъ останалото население, пренощувала, а на другия день потеглила за Харманлий, а отпослѣ пристигналъ и отряда.

На 7-й презъ нощьта, като отивалъ Скобелевъ по шосето за Харманлий, застигналъ една часть отъ Сюлеймановата войска, която открила артилерийски огънь и сражението два часа продължило. Русситѣ изгубили 4 д. офицери и 46 д. солдати, нъ турската войска била разбита и побѣгнала. По шосето вървѣли три реда коля съ бѣжанци турци, които отъ огъня назадъ се повърнали и поставили се едни срещо други. Сблъскали се помежду, коля се исчупили, волове се исплашили, жени и дѣца испопадали, плачятъ, пищятъ и нито назадъ нито напредъ могжтъ да врѣватъ.

На 12-й Ян., когато отряда на Карцова потеглилъ по шосето за Харманлий, то било задръстено съ счюпени коля, човѣшки трупове единъ до други лежали, сжщо и на животни; нжтя постланъ съ разни храни, покжщнина, дрѣхи, тъй щото нѣмало праздно мѣсто, коня гдѣ да стжпи.

Турскитѣ звѣрства въ Карнабатъ и завземанието му отъ русситѣ. Съ преминаванието на ген. Гурка презъ Хаинския проходъ, и отъ този градъ били испратени Гаскалъ Стоевъ и Хасанъ Сюлеймановъ, за да искажатъ покорството на гражданитѣ и да поискатъ едно отдѣление войска, което да ги пази отъ грабежа на черкезитѣ, нъ като се оттеглихж русситѣ надирѣ, условието при всичко че останало мьртво, турци и българе пакъ живѣли братски, тихо и мирно до 1-й Януарий 1878 година.

Въ този день, обаче, града се испълнилъ съ бѣгающи черкези, башибозуци, къмъ които се присъединили и мѣстнитѣ турци, почнали да грабятъ, да безчестатъ, да палятъ, кого

Digitized by Google

гдѣто срѣщнатъ или застигнатъ да колятъ и убиватъ, тъй щото до вечерьта 103 дюгени и ханища, 23 кѫщи и църквата Св. Иванъ Богословъ изгорили и слѣдующитѣ граждани избили:

Алекси Нейчовъ,	Димитръ Хазьрбасанъ,	Раде Николовъ,
Ат. Жековъ и жена му,	Димка Жекова,	Св. Геор. П. Василовъ,
Андонъ Тодоровъ,	Димитръ Димитровъ,	Свящ. Н. П. Николовъ,
Атанасъ Стояновъ,	Димо Тишевъ,	Стоянъ Г. Беделъ,
Бойчо Златевъ,	Димо Нягуловъ,	Славъ Димитровъ,
Бедеръ Стоянъ,	Димо Димитровъ,	Секулъ Стояновъ,
Баю Сивевъ Дадака	Жечо Миндовъ,	Стайко П. Дюлгерски,
Вълко Апостоловъ,	Иванъ Лафазана,	Стаматъ Г. Боневъ,
Вълко П. Дюлгерски,	Ив. Карабаджаковъ,	Симеонъ Петковъ,
Василъ Кибритски,	Иванъ Димовъ,	Тенчо Боневъ,
Въчо Атанасовъ,	Иванъ Паскаловъ,	Тодора А. Русева,
Георги Атанасовъ,	Констан. Павловъ,	Тишо Момчиловъ,
Георчо Милковъ.	Крьсто Димитровъ,	Тодоръ Вълковъ,
Георги Стояновъ,	Мите Митевъ,	Цона Димитрова,
Георги Парцала,	Петръ Ивановъ,	Цано Георгиевъ,
Георги Ив. Балтаджи,	Паскалъ Стоевъ,	Щерьо Петковъ,
Георги Георгиевъ,	Паскалъ Спасовъ,	Яне Жековъ,
Димо Кѫневъ,	Русе Рундевъ,	

Черкези и турци нападнали кѫщата на Алекси Нейчовъ, нъ като не имъ отворили, почнали да стрѣлятъ, сѫщо и отъ вѫтрѣ загръмели пушкитѣ и двама отъ турцитѣ паднали убити. Другитѣ ударили огъня на кѫщата, българетѣ се разбѣгали и въ това врѣме Алекси Нейчовъ убилъ Ибряма Каракотовъ, нъ и него убили, сѫщо и Стефана Димовъ Герена отъ с. Бейкюй.

Когато повалили Ивана Георгиевъ да го колятъ, жена му хвърлила изъ ржцѣтѣ си 7-мѣсечното си дѣтенце, впуснала се да отнеме мѫжьтъ си, избавила го, нъ дѣтенцето вечь не се намѣрило.

Дядо Мирчо Петровъ истязаванъ, на много мѣста съ кама дупченъ, въ кръви потъналъ и издѫхналъ.

На Захарий Нейчовъ дѣтенцето промушено съ ножь и веднага умрѣло.

Свящennицитѣ били уловени въ домътъ на Алекси Нейчовъ, закарани въ кѫщата на Османа, съблекли ги голи, били ги съ камъне и съ гюлле затъкнато на дърво. Мѣсата имъ станали сини като дробъ и най-послѣ ги убили.

Digitized by Google

Паскалъ Стоевъ който съ съгласието на турцитѣ бѣ испратенъ да повика русситѣ, слѣдъ завръщанието си постоянно билъ преслѣдванъ, а сега вечь влезналъ въ ржцѣ, отрѣзали му язика сжщо и члена когото втикнали въ устата му, послѣ цѣлъ го полели съ газъ, запалили го и намѣсто умрѣлъ.

Всичко това станало като вихрушка вътрѣ въ нѣколко часове. Нъ очевидеца на това ужасно зрѣлище, догдѣто бжде живъ нѣма да го забрави.

Пушки гръматъ, дюгени и кжщя горатъ, по улицитѣ мьртви тѣла се тръкалятъ, имотъ и покжщина се граби, плачътъ и викътъ въздуха цѣпатъ, нигдѣ спасение нѣма, а въ черкезина надежда за милость не остава, всякой бѣга, крие се, нъ нигдѣ не го задържа.

Турското население като се приготвило за да избѣгне обѣщало се че ще защищава своитѣ съграждани българе, та $^3/_4$ отъ българетѣ наедно потеглили. Нъ като пристигнали въ с. Атанаскюй, появили се черкези а турцитѣ казали на съгражданитѣ си да влезжтъ въ кулето догдѣто заминатъ черкезитѣ. Кулето се испълнило съ българе и всички прави стояли, защото нѣмало мѣсто гдѣ да сѣднатъ. Черкезитѣ изминали, вратитѣ се отворили, а българетѣ единъ по единъ изваждани и всичко каквото намѣрили върху тѣхъ обрали.

Като дошелъ редътъ и на Въча, извадили го вънь, единъ му извикалъ „пара“, нъ Въчо отговорилъ че нѣма пари. Тогава турчина му расчекналъ устата съ клечка, въврелъ вътрѣ револвера и пакъ извикалъ „пара“. Обаче Въчо нищо не му посочилъ, и той гръмналъ съ револвера си а Въчо се прострѣлъ на земята. Страшенъ викъ се раздалъ въ кулето. Мжже, жени, дѣца, въ единъ гласъ писнали. Никой вечь неискалъ да излезне на вънь а на сила ги извличали и обирали.

Убититѣ на 1-й Януарий, били погрѣбени на 8-й по 3—4 д. наедно безъ священници.

На 11-й пристигнала въ града авангвардията и сутреньта заминала. На 17 дошли до 80 д. казаци. Карнабатския султанъ Ахмедъ Гереи, безъ да знае че въ града се намиратъ казаци, пристигналъ съ 16 д. турци изъ Бургасъ, русситѣ го уловили и закарали въ Сливенъ а войницитѣ като неискали да се предаджтъ, всички били избити освѣнъ единъ който сполучилъ да избѣгне въ Бургасъ и съобщилъ за пристиганието на русситѣ.

Digitized by Google

Въ околията сж опустошени 756 кжщи, 50 здания, цркви и 289 жьртви.

Турскитѣ звѣрства въ Османъ-Пазаръ. Окола града имало построени нѣколко укрѣпления по високитѣ мѣста: *Отъ Битмесъ*, *Багларъ-сжртъ*, *Чотуклукъ* а най-много въ с. Яйлякюй. Войска се намирала до 15—16,000 д.

На 8-й Юлий сутрeньта, черкезитѣ като минавали за Котелъ да се присъединжтъ съ другитѣ орди, почнали да грабятъ каквото намѣратъ по цѣнно, разумѣва се, предъ очитѣ на войската. Грабежа се продължавалъ до обѣдъ и тогава напустнали града.

Слѣдъ малко врѣме и войската заминала за Котелъ, а въ укрѣпленията останали около 5—6000 д

Като падна Плѣвенъ, войската напустнала укрѣпленията и прибрала се въ града.

На 13-й Ян. вечерьта ударила огъня на чаршията отъ която изгорели около 150 дюгени наедно съ стоката, до 20 кжщи български, цркватa която била пълна съ храна, училището, двѣ джамии пълни съ припаси и въ голѣмъ безпорядъкъ избѣгнала за Шуменъ като забрала съ себе една часть отъ населението което попаднало въ ржцѣ наедно съ нѣкои отъ първенцитѣ и до Джумая ги карала.

Слѣдъ заминаването на войската, скрититѣ по кжщя, изби и тавани мжже, излезнали въоржжили се и пазили града сами единъ-два дена до 15-й ян. когато пристигнали русситѣ.

Освѣнъ погинжлитѣ по въпь, въ града сж избити:

Баба Злата Стойкова,	Дончо негово дѣте,
Велико Х. Ивановъ,	Иорданъ Друмевъ,
Димитръ Бойковъ,	Пенчо Търновче (слуга),
Джиджито (момче),	Петръ Славовъ,
Димитръ Сжботиновъ и	Харизанъ Божиловъ.

Превзиманието на г. Добричъ. Отъ м. Юлий до м. Яноар. 1878 г. българетѣ постоянно работили и повечь отъ 10 силни укрѣпления около града построили.

Въ началото на войната, турската войска наедно съ черкези и бушибозуци възлизала на 10,000 д. отпослѣ обаче, тя се увеличила на 30,000, отъ които 8000 д. били изъ Египетъ подъ общата команда на Арабъ Закирия-паша.

Digitized by Google

На 14-й Септ. ген. Манзей разбилъ една шайка черкези на 20 в. отъ Добричь, а на 15-й доближилъ до неговитѣ стѣни, нъ като видѣлъ, че града е силно укрѣпенъ и пазенъ отъ многочисленна турска и египетска войска, при това неимѣющь приказание за да го нападне, отстжпилъ надирѣ, като разбилъ въ пжтя още една шайка.

На 2-й Ноември полк. Лауницъ съ два ескадрона отъ своя полкъ потеглилъ за Добричъ. На пжтя въ с. Орманъ-куюсу застигналъ конница и черкези които карали конье и добитъкъ ограбенъ отъ българетѣ. Лауницъ нападналъ, распръснялъ турцитѣ като взелъ отъ тѣхъ 400 главъ добитъкъ и 100 конье.

Ген. Циммерманъ испратилъ една частъ войска въ с. Умурфакж, Добричъ и Балчикъ, за да прегледа положението на турцитѣ. Испратената часть къмъ Балчикъ на 11-й имала сражение. Онъзи къмъ Умуръ-факж завзела много оржжие, 65 конье и 10 говеда. А пакъ една сотня отъ испратената часть къмъ Добричъ, внезапно се хвърлила въ с Герзаларъ не далечь отъ Добричъ на атака срещо 500 д. конница и до 200 д. пѣхота. Въ сжщото врѣме пристигнала и друга войска съ двѣ орждия, нападнали задружно и разбили турцитѣ. Казацитѣ взели 40 коня и 20 говеда. Отъ казацитѣ паднали убити 5 д.

На 10-й Ян. ген. Манзей съ кавалерията си посрѣщналъ въ Чеиръ-Харманъ турската авангвардия и прогонилъ я въ Добричъ. Ротмистръ Григоровичъ се спусналъ между силния огънь и убилъ 25 д. турски войници а 18 взелъ роби. Надвечерь турцитѣ съ 20 орждия излѣзнали изъ града срѣщо русситѣ, нъ веднага се завърнали. На 12-й въ слабата престрѣлка около града отъ русситѣ имало 7 д. ранени.

Въ сражението на 14-й Ян. русската артилерия която била на сѣверъ отъ къмъ селото Киринджи запушила турскитѣ орждия поставени на могилата „Дѣвня“ и щомъ падналъ Закирия паша убитъ, русситѣ завзели турскитѣ укрѣпления. Прѣзъ нощьта турцитѣ избѣгнали къмъ Османъ-пазарь, нъ при оттеглюването си отъ града запалили църквата св. Георгий, гдѣто имало храна. Запалили и една джамия, гдѣто освѣнь храна имало и военни припаси. Българитѣ успѣли да потушжтъ огъня въ църквата, нъ джамията изгорѣла, въ която се намиралъ и единъ руски солдатинъ хванжтъ робъ.

Digitized by Google

При тѫзи послѣдната битка, руситѣ имали единъ офицеринъ и 20 д. солдати убити, а 5 д. офицери и 166 солдати ранени.

Сутрѣньта на 15-й Ян. русситѣ били повикани отъ гражданитѣ и слѣдъ пладнѣ влѣзли въ града.

Жъртви и опустошения нѣма, само селото Добруджа било ограбено и изгорено отъ черкезитѣ, а българитѣ се прибрали въ гр. Добричъ.

На падналитѣ въ сражението сѫ въздигнати нѣколко паметници:

Голѣмъ паметникъ съграденъ отъ дѣланъ бѣлъ варовитъ камъкъ, на който отъ западната страна на мраморната плоча има слѣдующия надписъ „Въ царствование Русскаго Императора Александра II-го подъ началството на ген.-лейтенанта Цимермана 14-й Январъ 1878 года". А на источната му страна тоже на мраморна плоча е написано: „При Хаджиоло Пазарджикъ въ сражение участвували: Московскый, Бутирский, Тарутский, Бородинский, Драгунский и Бѣлорусский Гусарски полки; Донски казачьи полки № № 15, 16, 17 и 18, и 17-я 18 артилерийсская бригада; 4-я, 11, 16 и 17 Донска казачья конноартилерийская батарея и една рота 5-го Сапернаго баталиона".

На малкия паметникъ на изтя къмъ селото Каралесъ, на около 500 мет отъ могилата „Девня" отъ западната страна е написано: „Братская могила 53-хъ воиновъ 14-го армейскаго корпуса убитихъ въ сражение отъ турками 14-го января 1878 года." На сѣверната му страна: „хоронжему? донскою казачью № 5-го полка Василю Катильникову убитому въ сражение съ турками 14 го ян 1878 года." А отъ къмъ южната страна: прапорщику 67-го пѣхотнаго тарутинскаго? полка Априону Брандзинску убитому въ сражение съ турками 14-го января 1878 года".

На паметника въ наречените „русски гробища", на сѣверната страна е надписано: прапорщику 66-го пѣхотнаго утирскаго полка Цезаронъ Ишансковскому умерши 12-го май 1878 года". На западната страна: „братская могила 122-хъ воиновъ частей 14-го армейскаго корпуса и прикомандированихъ къ нему погрѣбенихъ здѣсъ въ компании 1877, 1878 годъ." А на южната страна: „подпоручику 55 го пѣхотнаго московскаго полка Герасиму Кузьминскому умершему 16 февр. 1878

Digitized by Google

года.“ А на източната страна: оржженному Донскаго казачьяго № 18-го полка Петру Устинскому умершему отъ рани въ сражение съ турками 15 января 1878 года“

Сраженията около Разградъ и завземанието на града. Слѣдъ прогласявянието на войната, въ този градъ е натрупана силна войска и расположена по височинитѣ около града: Карабулакъ, Арнаутъ-Кьой, Хюсенче и пр. Тъзи войска била подъ началството на Абдулъ-Керимъ паша а послѣ на Мехмедъ-Али паша.

Единъ кавалерийски отрядъ отъ 700 д. поддържанъ отъ пѣхота и артилерия, билъ нападнатъ отъ русситѣ и на 31-й юлий разбитъ въ с. Жидинъ на 12 в. отъ Разградъ.

Въ двѣ сражения на 11-й авг. при с. Аясларъ русситѣ имали единъ офицеринъ убитъ и 66 солдати, а ранени 11 офицери и 274 д. солдати. Турскитѣ загуби, обаче, били много по-голѣми.

Презъ м. окт. Мехмедъ-Али въ споразумѣние съ Сюлейманъ паша потеглилъ къмъ Търново да се съединятъ за общо дѣйствие противъ русситѣ, нъ не му се удало.

Единъ отрядъ отъ неговата войска завардилъ мѣстата около с. Езерче, нъ една русска конница отъ 80 д. нападнала, турцитѣ се разбѣгали и твърдѣ малцина сполучили да се избавятъ.

Освѣнъ избититѣ въ преслѣдванието, 580 д били ранени съ щикъ въ гърба и закарани въ болницата при станцията. Между убититѣ се намиралъ и командира Азисъ паша, а Фейзула паша билъ раненъ, който слѣдъ малко врѣме умрѣлъ.

На 14-й ян. дошла въ града една чета черкези и приготвила се да нападне българскитѣ дюгени и кѫщя за грабежъ. Обаче каймакамина Назифъ-бей, който билъ много добъръ човѣкъ и всякой пѫть покровителствовалъ българетѣ, съ своитѣ жандарми и съ 50 д. отъ четата *Алтѫнъ-Заде*, която квартирувала въ кѫщата на Кара-Шѣя, прогонили черкезитѣ [1]).

На 15-й турското население било извѣстно че презъ нощьта ще напустне града и ще замине за Шуменъ. Коман-

[1]) Тъзи войска била съставена отъ доброволци изъ Цариградъ и като синове на благородни и богати бейове, оставили я да квартарува въ града. Тя се отнасяла съ българетѣ еднакво както и съ турцитѣ.

Digitized by Google

дира на войската предложилъ на каймакамина, щомъ се оттеглятъ турцитѣ, войската да запали града и да се впусне на грабежъ. Каймакамина не останалъ съгласенъ и командира не се рѣшилъ. Обаче, като преминавала войската презъ нощьта изъ чаршията, той допусналъ да чупятъ вратитѣ и кепенцитѣ на дюгенитѣ и вървешкомъ да грабятъ каквото могжтъ да носятъ съ себе. По примѣра на войската впуснали се и башибозуцитѣ, та много нѣщо ограбили. Всякой единъ билъ претоваренъ съ стока. Чупението на вратитѣ и кепенцитѣ по цѣлий градъ се чувало, нъ никой отъ българетѣ не серѣшавалъ да излѣзе на вънь и да види какво се върши.

Сутреньта всичко било тихо и мирно. Никакъвъ гласъ, шумъ и тропотъ не се чувало. Нито единъ турчинъ изъ улицитѣ не се мѣркалъ. Нъ и отъ гражданитѣ никой не знаилъ за избѣгванието на турцитѣ, освѣнъ Кара-Иванъ комуто каймакамина съобщилъ още вечерьта. Сжщо и свящ. Никола Димитровъ се извѣстилъ сутреньта отъ единъ свой приятель турчинъ когото съзрѣлъ на улицата отъ прозореца на кжщата си. Священника отишелъ и намѣрилъ нѣкои скрити по таванитѣ граждани, явилъ имъ за избѣгванието на турцитѣ, впуснали се къмъ склада, въоржжили се добрѣ и заловили крайщата на града.

Мнозина отъ турцитѣ оставили сѣмействата си вънь отъ града и повърнали се за плячка. Нъ българетѣ като заловили позиция, едного убили, нѣколцина черкези ранили, които помислили че русситѣ сж влезли въ града, избѣгнали и вечь не се видѣли.

На 16-й въ ч. около 10 пр. пл. русситѣ пристигнали въ града и съ неописана радость посрещнати отъ населението. Слѣдъ малко пристигналъ князъ Дондуковъ Корсаковъ, и въ църквата отслужили молебенъ. Свящ. Н. Димитровъ исчелъ: „Нинѣ отпущаеши раба твоего Владико . . . . .“ „Очи мои видѣста спасение . . . . .“ и казалъ че русский царь е Мойсей испратенъ да избави българския народъ . . . . Най-послѣ извикалъ: „Да живѣе русский царь, да живѣе храбрата русска войска“. Князъ Дондуковъ останалъ трогнатъ отъ това привѣтствие.

Башибозуцитѣ убили около града Чобанъ Стояна отъ с. Муратли, който дохаждалъ съ дъщеря си въ града. Убили сжщо Тодора и Димитра Иванови абаджии които пристигали отъ Кеменлари.

Digitized by Google

Убийствата и грабежа въ с. Мѣдвенъ. На 7-й Януарий вечерьта пристигнали въ селото и пренощували около 25 коля турци бѣжанци, които заминавали за Бургасъ. На другия день дошли петь-шеснадесеть драгуни отъ къмъ Сливенъ, слѣдъ които се повлекли повечь отъ 50 д. селяни отъ Градецъ, Катуница, Каябашъ за плячка. Тази сбирщина нападнала турскитѣ коля въ Мѣдвенъ, разграбила каквото намѣрила и убила нѣколцина отъ турцитѣ, които се помѫчили да избѣгнатъ. Слѣдъ единъ часъ драгунитѣ заминѫли и сбирщината се пръснала.

Положението на прочутото и съсѣдно съ Камчийскитѣ турски села Мѣдвенъ и безъ това било опасно, а пакъ при този случай, станало по опасно. Камчийскитѣ турци взели да се приготовляватъ за да нападнатъ. Този слухъ почналъ да тревожи селянитѣ, поставили стража около селото, не толкозъ за вардение, защото и оржжие за свѣта нѣмали, нъ като видятъ настѫпванието на турцитѣ, поне да избѣгатъ, а пакъ най-голѣмата имъ надѣжда била въ русситѣ, които ежеминутно се очаквали.

На 15-й вечерьта пристигнали 3—4 д. добрѣ облѣчени и въоржжени турци, представили се като правителственни хора, казали на селянитѣ да усилятъ стражата и ако видятъ нѣщо да имъ обадятъ. Вечерьта ги нагостили и напоили добрѣ като свои покровители.

Сутренята караулътъ обадилъ, че се задали и наближаватъ конни и пѣши хора, нъ не се различаватъ какви сѫ. Гостетѣ отговорили: „Може да сѫ русси, ще ги посрещнемъ както прилича; идете вий напредъ и ний ще дойдемъ“. Въ това врѣме, гоститѣ се качватъ на коньетѣ си и избѣгватъ.

Селянитѣ излезнали край селото на „Старитѣ гробища“, показали се и мнимитѣ русси, които били около 20—30 д. конни черкези и до 100 д. Камчийски турци и нѣколцина отъ обранитѣ на 8-й ян. въ селото. Тѣ се спрѣли едни срещо други на около 500 м. Между тѣхъ се протакала долина — Мѣдвенската рѣка и нѣкои отъ селянитѣ извикали: „Стрѣляйте, до колкото се може, догдѣто пристигнатъ ония хора“. Нъ въ сѫщата минута селянитѣ забѣлѣжили, че „ония хора“ прехвърляхѫ баира на противоположната страна на селото и бѣгахѫ въ силенъ галопъ. Всички проумѣхѫ че сѫ били горчиво излъгани, нъ късно. Едни почнали да викатъ:

Digitized by Google

„онѣзи бѣгатъ бее! да бѣгаме и ние.“ Други казвали, да стоятъ; трети отговарялъ съ праздни рѫцѣ какво ще правятъ а между това единъ презъ други се спуснали къмъ селото.

Черкезитѣ ги погнали а слѣдъ тѣхъ и турцитѣ. Пушкитѣ загръмели, жени и дѣца писнѫли, тукъ падналъ единъ, тамъ се утръколилъ други, единъ охка, други пѫшка. нъ щомъ го наближавалъ черкезина или турчина, той се наумрѣлъ приструвалъ. Въ растояние на единъ часъ сѫ избити и исклани:

Атанасъ Георгевъ,	Георги Пундевъ,	Петръ Кѫневъ,
Баба Стоеница,	Драгана Кѫнева,	Петръ Недковъ,
Баба Илийца,	Димитръ Ганевъ,	Пена Вълкова,
Баба Кѫневца,	Димитръ Николовъ	Петранъ Милковъ,
Баба Г. Димитрова,	Димитръ Георговъ,	Пена Тодорова,
Баба Вел. Тодорица,	Желѣзко Димовъ,	Петръ Димитровъ,
Баба Таш. Димовица,	Желѣзко Георгиевъ,	Петръ Жейновъ,
Баба Вълковица,	Злати Вълковъ,	Рада Тонева,
Баба Чица Кутева,	Иорданъ Поповъ,	Стоянъ Вълковъ,
Баба Христовица,	Иванъ Димовъ,	Стоянъ Сѫбевъ,
Василъ Илиевъ,	Иванъ Гидика,	Стоянъ Димовъ,
Василъ Атанасовъ,	Кою Николовъ,	Тодора Димова,
Вълко Милчевъ,	Кѫне Георгиевъ,	Тодоръ Ивановъ,
Василъ Христовъ,	Коста Жечевъ,	Тод. П. Василовъ,
Вълко Димовъ,	Никола Стоевъ,	Тошо Стояновъ,
Ванко Георгиевъ,	Никола Пенчовъ,	Тоша Кондева,
Гане Куцаровъ,	Никола Кѫневъ,	Христо Иовчевъ,
Георги Кѫневъ,	Никола Сѫбевъ,	Христо Милковъ,
Георги К. Каябашъ,	Ненчо Христовъ,	
Георги Тодоровъ,	Пет. Дели-Тодоровъ,	

Освѣнъ избититѣ имало 10—15 д. ранени, църквата и 12 кѫщи измежду най-добритѣ изгорили и всичко което можли да носѫтъ съ себе, ограбили.

Мѣдвенци напуснали селото и прибрали се въ Котелъ. А пъкъ турцитѣ отъ околнитѣ села, съ колята си цѣлата покѫщнина на населението по домоветѣ си закарали.

Избиването на 485 д. българе и изгарянието на 450 дугени въ г. Джумая. На послѣдне врѣме града се испълнилъ съ турци отъ селата и като се извѣстили, че русситѣ наближаватъ къмъ Джумая, граждани и селяни съ кервани се вдигнали за Шуменъ презъ нощьта на 16-й Януарий,

Digitized by Google

като нахвърлали предварително въ рѣката барутя и патронитѣ. Слѣдъ като отдалѣчили отъ града сѣмействата си, мѫжетѣ се завърнали подъ предводителството на Кѫзили Юсуфа, Инджилиоглу Ахмеда, Кючукъ-Али и Джунъ Ахмеда съ едно отдѣление войска и черкези, запалили чаршията и българската махала отъ къмъ дѣсний брѣгъ на долътъ Врана, впуснали се съ пушки и голи ножове въ рѫцѣ, мѫчили за пари и истязавали, жени безчестили, моми изнасилвали, на майкитѣ изъ рѫцѣтѣ дѣцата грабили и на двѣ ги разсѣчали; трудни жени распаряли и рожбата имъ убивали; на старци ушитѣ рѣзали, на нѣкои съ ножоветѣ си очитѣ извъртѣвали и най-послѣ съ пушка или ножъ ги умъртвявали. Отъ всяка кѫща се чувалъ ужасенъ писъкъ.

ТУРСКИ ЗВѢРСТВА.

Българетѣ отъ Долнята махала, като чули писъка, едни се испокрили по таванитѣ, други съ орѫжие въ рѫцѣ заловили позиция около квартала и мѫжки се защищавали, а трети за Османъ-Пазаръ и Шуменъ избѣгали, нъ и отъ тѣхъ малцина живи останали.

Избититѣ въ града, по пѫтя за Османъ-Пазаръ и Шуменъ били 485 д. мѫже, жени и дѣца, отъ които 360 д. селяни прибѣгнали тукъ за спасение, а слѣдующитѣ 125 д. граждани:

Анна Ник. Титева,	Вѫчка Иванова,	Дацо Драгиевъ,
Атанасъ Пеневъ,	Вълко Куцаровъ,	Дели Йовчо Митевъ,
Атанасъ Славовъ,	Величко Тяковъ,	Дѣчо Желѣзовъ,
Ангелъ Георгиевъ,	Ваню К. Стояновъ,	Димитръ Янакевъ,
Бойка Атанасова,	Гено Георгиевъ,	Добре Първановъ,
Беньо Черневъ,	Георги Сарѫдобревъ,	Димитръ Радевъ,
Бойка Х. Василева,	Гено Петровъ,	Димитръ Славовъ,
Ганка „ „	Димитръ Х. Марковъ,	Дим. Ст. Кючюка,
Бончо Ивановъ,	Дяко Дѣч. Чорбаджи,	Дядо Пѣйо,

Digitized by Google

Добре Цоневъ, Дяка Дочкова, Свящ. Н. Недѣлковъ,
Димитръ Минювичъ, Марийка Желева, Свещ. Анастасъ,
Дядо Кольо, Михалъ Радевъ, Станъ Б. Маджаровъ,
Доньо Петровъ, Марийка Радева, Стояна П. Саввова,
Димо Стефановъ, Маринъ Николовъ, Стеф. П. Анастасовъ,
Друми Славковъ, Марко Енчовъ, Стойчо Димитровъ,
Жечо Пеньовъ, Мате Радевъ. Стоянъ Радевъ,
Жечо И. Мириджиевъ, Мито Друмевъ, Симанка Димитрова,
Ив Вич. Данаджиевъ, Никола Станевъ, Савва Димитровъ,
Иванъ Сѫбевъ, Недѣлчо Кановъ, Савва Д. Славовъ,
Иванъ Кировъ, Николчо Григоровъ, Сѫба Славова,
Ил. Рад. Караджовъ, Ненко, Стоевъ, Станьо Златевъ,
Иванка Иванова, Пап. Панайотовъ, Стоянъ Станевъ,
Йовчо Митевъ, Пенчо Радевъ, Славе Колевъ,
Иванъ Стояновъ, Петръ Коевъ, Саботинъ Марковъ,
Иванъ Н. Бакърджи, Пенка Атанасова, Теньо Митевъ.
Иванъ Димитровъ, Прино Стояновъ, Том. С. Караджовъ,
Петръ „ Петръ Йордановъ, Тѣнчо Ив. Узуновъ,
Стефанъ „ Паскалъ Х. Петровъ, Тѣнчо } Вичови
Иванъ Градинаровъ Пена Атанасова, Константинъ } Вичови
Константинъ Желевъ, Пеньо Бончевъ, Русе } Вичови
Кера Петрова, Петръ Радевъ, Тяно Димитровъ,
Кънчо Димитровъ, Раде Димитровъ, Тодоръ Великовъ.
Киро Симеоновъ, Тодоръ „ Теньо Йовчовъ,
Коле Нед. Маджаровъ, Раде Йовчовъ, Теньо Костовъ,
Киро Кировъ, Раде } Тодорови, Тодоръ Димитровъ,
Киро Йордановъ, Янко } Тодорови, Христо Ненковичъ,
Коле Х. Василевъ, Донка } Тодорови, Христо Димитровъ,
Петръ „ „ Пенка } Тодорови, Х. Ангелъ Друмевъ,
Кара-Ат. Добревъ, Пейка } Тодорови, Х. Тодор. Х. Тѣнчева,
Коле Скорчовичъ, Русе Константиновъ, Чобанъ Киро,
Киро Панайотовъ, Стояна Нейкова, Цане Стойковъ,

Освѣнъ тѣзи, около 100 д. градинари и дюлгери идящи отъ печалба, заплатили една сумма на войници и башибозуци да ги пазятъ изъ пѫтя за Османъ-Пазаръ, нъ турцитѣ слѣдъ като ги обрали, до единъ ги избили.

Въ с. Доганджа на 7 км. отъ града, турцитѣ затворили 70 жени и нѣколко дѣца, безчестили, подигравали се съ тѣхъ и когато се готвили да ги исколятъ, едно момче сполучило

Digitized by Google

да избѣгне при русситѣ, извѣстило имъ, пристигнали 40 д. казаци и 200 д. пѣхота, прогонили турцитѣ и избавили затворницитѣ.

Много жени и дѣца които не били убити отъ турцитѣ, насилственно ги завели голи, боси и гладни въ Шуменъ.

Грабежа, свирѣпствата и убийствата продължавали до 17-й ян. ч. 10 по турски вечерьта, до пристиганието на русситѣ, които прогонили турцитѣ съ оржжие и заловили града.

Въ чаршията изгорели 400 дюгена наедно съ стоката, 7 ханища, до 30 кжщи български и толкозъ турски.

Турскитѣ звѣрства въ г. Айтосъ. Въ начало тукъ имало до 4000д. войска отъ бруса-табуру (лазове). Войницитѣ твърдѣ добрѣ се отнасяли съ населението, нъ слѣдъ два мѣсеци тѣ били вдигнати а останале до 1000 д. мустафхзи, които на послѣдно врѣме, наедно съ гражданигѣ турци доста се наострили и само за грабежъ и убийства говорили.

На 31-й Дек. два часа преди да се мръкне, войницитѣ и гражданитѣ турци впуснали се на грабежъ само, а други звѣрства не вършили.

Половината отъ българското население веднага избѣгнало за Анхиало и всичко оставило.

1-й ян. сутреньта турцитѣ запалили полицията, послѣ и чаршията, а въ сжщото врѣме турското население потеглило за Бургасъ. Юмеръ Ямболу казалъ на свящ. Апостола Дяковъ: „попе, бѣгай, несѣди тукъ, опасно е и азъ ще те пазя". Наедно съ свещенника тръгнали и други до 200 д. повечето отъ махалата Варошъ, нъ въ бързината много жени заминали безъ мжжетѣ си, нѣкои оставили дѣцата си, мжже безъ женитѣ си и всички пѣши.

Между Айтосъ и Бургасъ въ мѣстностьта Каяджикъ-дере, черкезитѣ и башибозуцитѣ ги пречакали и наредъ ги обрали.

Въ Бургасъ се качили на парахода и заминали за Цариградъ. Други се качили на една гемия, сѣдели 11 дена въ морето а послѣ отишли въ Анхиало.

Онѣзи които избѣгнали у врѣме въ Цариградъ и Анхиало по добрѣ прекарали; онѣзи обаче, които избѣгнали ножа и пръснали се по балканскитѣ села, черни мжки претеглили.

Избититѣ въ града и наоколо били:

Антонъ Тодоровъ, Ат. Чешмеджиевъ, Арабаджи Дичо,
Атанасъ Вълковъ, Атанасъ Желѣзовъ, Арабаджи Георги,

Digitized by Google

Баба Въла, Добре Рахневъ, Панайотъ Стефановъ,
Баба Ив. Гергицова, Иванъ Булевъ, Панайотъ Ганевъ,
Баба Заф. Гроздева, Иванъ Стояновъ, Петко Николовъ,
Баба Щер. Вълчева, Илия Павловъ, Петръ Колевъ,
Баба Кера Дойнова, Илия Пауновъ, Петръ Петковъ,
Въчо Стамовъ, Кирякъ Арабаджиевъ, Раде Ивановъ,
Вълко Желѣзовъ, Тоте „ Свящ. Д. С. Ганчевъ,
Генчо Стамовъ, Марко Станчевъ, Свящ. А. Николовъ,
Георги Стоевъ, Никола Карарусевъ, Стане Гуневъ,
Ганчо Константиновъ, Никола Марковски, Стайко Йовчевъ,
Добра Зафирова, Никола Пауневъ, Тодоръ Антоновъ,
Димитръ Желѣзовъ, Никола Шекеровъ, Тома Фотевъ,
Димитръ Фотевъ, Недѣлчо Цончевъ, Филипъ Пенковъ.
Д. Бонева (момиче), Овчаръ Добре,
Драгна П. Петрова, Пенко Георгиевъ,

Пенко Георгиевъ и Въчо Стамовъ ужасно мжчени, мушкани, рѣзани и най-послѣ заклани.

Добра Зафирова 85-годишна останала у дома си, послѣ я намѣрили мъртва и гола като отъ майка родена.

Тодоръ Антоновъ и синъ му Антонъ докарани отъ с. Антармакъ, разни мжки претърпѣли за да кажжтъ гдѣ сж скрили паритѣ си и най-послѣ ги убили.

На убитата баба Кера, гладнитѣ котки, пръститѣ изяли.

Около 100 сѣмейства на 11 Ян. отишли въ турското село Гюджелевъ въ балкана. Турцитѣ вѣрвали че русситѣ наскоро ще пристигнатъ, та по тжзи причина доста добрѣ ги приели. Съжалявали ги, храна и дърва имъ давали, нъ слѣдъ 10 дена като не се показали русситѣ, съ дървета ги изгонили изъ селото.

До 50 сѣмейства отишли въ с. Аптарзакъ и тамо ги добрѣ приели турцитѣ, нъ послѣ ги обрали и изгонили.

Рада Бонева потеглила съ 4 дѣца на възрасть: една, три, петь, и седъмь годишни. Дѣцата голи и боси, врѣмето студено и снѣгъ. Нито тѣ могжтъ да вървятъ нито тя може да носи всички. Оставила на пжтя 5-годишното момиче Димитра, занесла другитѣ въ с. Ичме, върнала се за оставеното, нъ то се вдървило отъ студъ.

Калинка Кара Генчова, на която мжжьтъ убили на 10 Май 1876 г. жандармитѣ въ града, имала 8 дѣца отъ които най-голѣмото на 12 год. И като немогла да отиде по нада-

Digitized by Google

лечь, останала въ кѫшлитѣ надъ града, дѣто до 14 Ян. прекарали на голата земя, гладни, жадни, голи и боси. Кръшила пръте отъ плета, отпредъ се грѣяли по малко а отзадъ лѣдница. Вода нѣмало, та въ едно гърне снѣгъ топили на огъня и пили. Презъ день, презъ два заминавали по нѣкои хора отъ тамо, давали имъ по едно парче хлѣбъ и съ него прекарвали. Майката го давала като нафора на всички по залъкъ.

Града останѫлъ съвършенно пустъ. Нѣкой по рѣшителни мѫже, често пѫти дохождали да видятъ въ какво е положение и хлѣбъ да дирятъ.

Слѣдъ 10—15 дена нѣкои почнали да се прибиратъ въ града и прѣдпазливо да живѣятъ.

На 22-й дошли 12 д. казаци, обиколили изъ града, намѣрили въ срѣднята джамия четирма турци, искарали ги при църковната градина гдѣто имало тогава голѣми върби, вързали ги и ги застрѣляли.

На 23-й изъ Карнабатъ потеглили 20 д. казаци, а въ сѫщото врѣме цигани нападнали селото Пирне, почнали да грабатъ, много моми и жени които попаднѫли въ рѫцѣ били обезчестени а нѣкои избѣгнѫли въ ближнята горица, и като минавали казацитѣ, селянитѣ се впустнѫли къмъ тѣхъ, явили имъ и тѣ се отбили въ селото, нъ само пострадалитѣ пискали и плакали а циганитѣ избѣгали. Обаче казацитѣ ги застигнали и 10 д. отъ тѣхъ избили.

Великий Князъ Михаилъ Николаевичъ.

На 24-й по обѣдъ пристигнала въ града до 400 д. конница и пѣхота, посрѣщната отъ голи и боси хора и установена по голитѣ и праздни кѫщя въ града.

На 25-й пръснатитѣ тукъ-тамъ граждани се прибрали

Стояна Желчова която умрѣла на 31-й Дек. и не било възможно при такова смущение да се погрѣбе, на 25 й Ян. била намѣрена съвършенно гола.

На 9-й Февр. се завърнали и онѣзи които били замѝнали за Цариградъ.

Digitized by Google

Градътъ Айтосъ въ когото е изгорѣла цѣлата чаршия, повечь отъ 40 кѫщи и църквата е биѫъ подъ расположението на турцитѣ отъ 1-й до 24 й Ян. и всичко сѫ ограбили.

Въ Панайръ-ханъ имало до 15,000 кила храна, нъ изгорѣла.

Въ околията имало 284 кѫщи изгорени, 87 здания, 1 църква и 296 жъртви. Най-много е пострадало селото Урумъ-Еникюй въ което селянитѣ три дни сѫ имали сражение и 160 д. селени изгубили.

Завземанието на Бургасъ. Турското население въ този градъ по отдавна взело да се тревожи отъ пристиганието на бѣжанцитѣ, а българското отъ както се появили граждани изъ Карнабатъ и селяни изъ околията.

Днитѣ се изминавали и тревожнитѣ извѣстия се увеличавали. Градътъ почналъ да се пълни съ голи, боси и гладни селяни отъ разни села за спасение, които приказвали само за обири, пожари, истязавания, обезчестявания, убийства и др. т.

Освѣнъ града, и брѣговетѣ на морето около пристанището били пълни съ коля и народъ. Нѣкои отъ селянитѣ щомъ намирали параходъ или корабъ, веднага се качвали и заминавали.

Въ края на м. Декемв. между турското население се забелѣзвало особно движение, и една часть избѣгнало за Цариградъ.

Въ това врѣме каймакамина получилъ телографическа заповѣдь да събере архивата, да бѫде готовъ и щомъ получи втора заповѣдь, да запали всичкитѣ правителственни учрѣждения и житницитѣ и, наедно съ персонала да замине за Цариградъ. А пакъ бѣжанцитѣ турци се готвили да изгорятъ цѣлия градъ слѣдъ като го ограбатъ. Обаче, Бунала чрѣзъ французския консулъ подѣйствовалъ за да се запази града, въ което и другитѣ консули помогнали, та никакъвъ пожаръ не станалъ въ града.

На 1-й Ян. сутреньта, кмета Кара-Хафизъ отишелъ при Яне Русалиевъ и казалъ да се вематъ мѣрки за да не пострада турското население, защото русситѣ наближавали и днесь-утрѣ сѫ въ Бургасъ, а въ случай, че нападнатъ черкези и башибозуци, гражданитѣ турци ще защищаватъ българското население.

На 2 й въ кѫщата на Брѫкалова се събрали до 150 д. граждани. Не се изминало много врѣме, черкезитѣ напад-

Digitized by Google

нали кѫщата, нъ гражданитѣ сполучили да извѣстятъ на английския вицеконсулъ Брофъ, който пристигналъ съ двѣ заптиета и казалъ имъ да отидѫтъ въ неговата кѫща. Консула тръгналъ напредъ, слѣдъ него гражданитѣ, подиръ тѣхъ и заптиетата. Обаче, въ улицата се присъединили повечь отъ 1000 д. мѫже, жени и дѣца. Когато пристигнали до кѫщата на Брофъ, той се обърналъ надирѣ, изгледалъ множеството и казалъ на първенцитѣ: „Ако приберѫ васъ, другитѣ какво ще сторѫ? нъ идете въ Брѣкаловата бахчия“.

Въ бахчията имало до 3000 д. народъ, а като влезли и тѣ, праздно мѣсто не се виждало. Всички стояли на крака. Студъ, снѣгъ вали, а поставената стража никого не оставяла да се отдѣли — или всички да се спасѫтъ или наедно да измрѫтъ.

Нѣколцина, които се намирали въ края, прехвърлили се презъ брѣга, на другия день се качили на единъ каикъ и намѣрили спасение.

Убийства и пожари въ града ако и да нѣмало, нъ лицата на исплашенитѣ селяни, които бѣхѫ избѣгнали вътрѣ изъ огъня и изъ подъ ножа страхъ и трепетъ възбуждали въ когото и да било. Всякой обърналъ очитѣ си къмъ морето и съ нетърпѣние очаквалъ пристигането на параходъ или корабъ.

На 4-й повечь отъ 5000 д. народъ се въсправилъ на крака по брѣга на морето около пристанището Едни се качвали въ параходи, други въ кораби и често пѫти ставали сбивания при качването въ лодкитѣ, тъй като всякой единъ гледалъ по скоро да се хвърли вътрѣ.

Нѣкои отъ селянитѣ, като нѣмали търпѣние, тѣ навтикали колята си въ морето, поставили дъски и по този начинъ се качвали въ кораба, а на брѣга оставяли дрѣхи, санджци и покѫщнина, наредени като на изложение.

Едни отъ корабитѣ отплували за Анхиало, други за Созополь, а нѣкои спрели въ морето, гдѣто прѣкарали безъ хлѣбъ, безъ вода, безъ постилки и покривки и завърнали се на 18-й Яноар., когато вечь турцитѣ, слѣдъ като ограбили чаршията и кѫщята, бѣхѫ заминѫли за Цариградъ.

Ограбенитѣ дюгени, магазии и фабрики били до 200 и турцитѣ завдигнали само по-легки и скѫпи нѣща, нъ вратитѣ и кепенцитѣ на всичкитѣ магазии исчупени. Кафе, шекеръ, орисъ, солъ, всичко размѣсено, разнебитено и расхвърлено.

Digitized by Google

Отъ Цариградъ пристигнали двама гръци съ параходи и съ лъжеофицери да приберѫтъ правителственното жито, което било повечъ отъ 60,000 цариградски кила, нъ тукашнитѣ гръци по-хитри излезнали.

На 25-й пристигнала авангвардията а слѣдъ нея и полк. Лермонтовъ. Посрѣщанието станало тържественно съ облѣчено въ църковни одѣжди духовенство, байраци, кръстове и прч.

Освенъ Д. Бръкаловъ, който е испратенъ на заточение наедно съ сливенскитѣ и ямболскитѣ заточенници, други отъ населението до послѣдно врѣме никакзи притѣснения не е претеглилъ и учителя Ст. Шивачевъ до Рождество Христово училището не е затворилъ.

И въ Бургазска околия има доста църкви разорени, кѫщя изгорени, жени и моми обезчестени, хора избити и имота разграбенъ. Нѣма село безъ да е пострадало. Въ Коджабукъ убити 24 д., въ Русокастро 21, въ Алмалий 38, въ Карабунаръ 39 души.

Въ края на м. юлий послѣдното село е нападнато отъ черкезитѣ изъ Айваджикъ посредъ пладнѣ. Нъй-първо се впуснали да безчестятъ и не оставили жена или мома здрава. Послѣ ограбили по-цѣнно изъ кѫщята, забрали добитъка и си отишли. Нѣкои отъ селянитѣ се оплакали на английския вице консулъ Брофъ, който настоялъ предъ каймакамина, та по-голѣмата часть отъ ограбенитѣ вещи били повърнати, нъ за обезчестяванието, черкезитѣ никакво наказание не претеглили.

Престрѣлката въ г. Руссе между русската и турската войска презъ Дунава. Щомъ се провъзгласи войната, турскитѣ войски почнахѫ да се трупатъ по укрѣпленията *Левентъ-кашъ*, *сърмаджи* и др. Въ растояние на нѣколко дена числото на войската се въскачило отъ 10 на 16,000 д. подъ командата на Кайсерли Ахмедъ паша.

На 8-й Май се почна престрѣлката между Гюргево и Руссе.

На 14-й въ ч. около 10 пр. пл. турцитѣ отправихѫ отъ Кашъ-табя едно гюлле въ Слобозия, нъ русситѣ неотговорихѫ.

На 16-й сутренъта русситѣ открихѫ огънь който продължава 6 часа непрекъснато. Доста хора паднахѫ убити, консулитѣ и една часть отъ населението напуснаха града.

Въ това врѣме войската се увеличи на 30,000 д. и флотилията се усили.

Digitized by Google

На 23-й въ ч. 5 сл. пл. отъ укрѣплението *Салканъ* турцитѣ захванахѫ да бомбардиратъ Гюргево, което се продължи ч. до 7 нъ безвредно.

Надвечерь на 25-й стрѣлбата се почнала и отъ двѣтѣ страни нъ скоро се прекратила. Сутрѣньта артилерийския огънь се откри въ ч. 5 и продължава до $8^1/_2$ съ голѣмо ожесточение. Населението се исплаши, магазиитѣ се затворихѫ, всяки остави кѫщата си и побѣгна на вънь, а въ града било всичко глухо и нѣмо.

На 26-й русситѣ съсипахѫ двѣ турски укрѣпления и до 15-й Юний день не се изминавалъ безъ да стрѣлятъ. Съсипахѫ една джамия, исляхането, една огненна воденица, и нѣкои отъ по виднитѣ граждани избѣгнахѫ презъ Цариградъ за Румѫния, едни за Варна, други за Шуменъ, Разградъ, въ Червена-Вода и по други села, а останалитѣ въ града прибрали стоката отъ дюгенитѣ си, испокрили я въ подземията по домоветѣ си, нищо вечь не се продавало и никой не излизалъ изъ кѫщата си.

Ахмедъ паша повикалъ дядо Климента (Григорий се намираше въ Цариградъ), заповѣдалъ му да каже на българското население да опразди града, защото се намиралъ въ опасность. Климентъ предалъ тъзи заповѣдь на населението, а сѫщеврѣменно чрѣзъ священиицитѣ го съвѣтвалъ да ненапуска града. При всичкото му упорство, Ахмедъ паша, насилственно го извадилъ на вънь, турцитѣ нахлули и почнали да грабятъ. Населението вднага се оплакало чрезъ италиянския консулъ на коменданта на арабската войска Хасанъ паша, който позволилъ да се завърне по домоветѣ си и гарбежа неотишелъ за по дълго врѣме отъ единъ часъ.

На 12-й Юний сутрѣньта русситѣ почнали да бомбардиратъ града. На другия день огъня още повечь се усилилъ. Бомбитѣ като градъ падали и значителна повреда нанесли. Англиńското, французското, италиянското и белгийското консулата пострадали, частната кѫща на валията, конака и телографа съсипани, управителя и мѣстнитѣ власти въ Варна избѣгали.

Слѣдъ преминаването на русситѣ Дунава, стрѣлбата ослабнала и въ града било вечь по тихо, мирно и спокойно.

Digitized by Google

Зацъ гръбътъ на руссенската турска войска, бѣ поставенъ „русчушкия“ отрядъ на Н. И. В. цесаревича и турцитѣ бѣхж почти ограничени.

Александръ Александровичъ.

На 9-й Юлий главнокомандующий писалъ на цесаревича да нападне града Руссе и, като били направени всичкитѣ распорѣждания за това, на 12-й повторно му писалъ да спрѣ нападението до гдѣто се превземе Плѣвенъ.

Ахмедъ паша рѣшилъ да съсипе града съвершенно като му даде огъня отъ четиртѣ срани, обаче, нѣколцина отъ гражданитѣ между които били: Х. Мехмедъ-Али, Иванъ Ведеръ сполучили да то отклонятъ отъ това намѣрение.

На 27-й Ян. войската и турското население напуснали града и заминали за Шуменъ, а на 8 й Февруар. ген. Тотлебенъ влезналъ въ него, посрещнатъ съ голѣмо тържество.

Отъ тукашнитѣ граждани били испратени на 6-й Авг. на заточение въ Кастамония:

† Ганчо Карамаждраковъ, † Георги Н. Кулевъ, Димитръ Г. Станчевъ, Михалъ Х. Костовъ, Никола Ганевъ, Никола П. Секилариевъ, П. Винаровъ.

Селата изъ околията изобщо били ограбени. На 27-й Юл. черкези и башибозуци нападнали на с. Червена-Вода, населението избѣгнало, а отъ останалитѣ нѣколцина селяни 4 д. убити, 5 ранени, двѣ кжщи и църквата разорени, а покжщнина и добитъкъ исцѣло ограбени.

Завземанието на Балчикъ. Тукъ имало двѣ укрѣпления, нѣколко табора конница, пѣхота и артилерия. Турскитѣ звѣрства заставили християнското население да избѣгне още презъ м. Юлий въ Варна.

Въ едно сражение при с. Ириджи, русситѣ избили много турски войници, взели 145 конье и 376 говеда. Напослѣдно врѣме въ града останали само 120 д. конница и 200 д. пѣхота подъ началството на бинбашията Ферада, който, щомъ се извѣстилъ, че русситѣ сж влезнали въ Добричъ, затржбила

Digitized by Google

тръбата на сборъ и повелъ войската на вънь изъ града. Ферадъ билъ добръ човѣкъ и никакъ не позволявалъ на войницитѣ си да злодѣйствуватъ, нъ като изминалъ той напрѣдъ, останалата конница на горний край на града, ограбила чаршията и дала ѝ огъня.

Мѣстната власть и по голѣмата часть отъ турското население, тоже напуснали града, а нѣкои отъ останалитѣ: Кара-Али Исмаиловъ, Исмаилъ Ефенди Чобановъ, Янаки Кубановъ, Николаки Алтънпармака, успѣли да ограничатъ огъня, та изгорели само 5 дюгена и единъ ханъ.

Тѣ наредили стража и пазили града до 19-й ян. когато пристигналъ полковн. Николай Яневъ съ 300 д. донци и установилъ се въ кѫщата на Станчо Савовъ.

На 21-й той напусналъ града съ своитѣ донци, а на 20-й пристигнала пѣхота, слѣдъ нея и ген.-лейт. Циммерманъ, който, както е казано премина Дунава при Браила срещо Мачинъ и дѣйствуваше въ Добруджа.

Ген. лейтенантъ Циммерманъ

Св. Стефанский договоръ. Ний сме казали вечь причината, която ни е заставила да прекратимъ безъ да опишемъ станалитѣ приключения и по другитѣ градове въ България, а ще свършимъ въ нѣколко думи съ Св. Стефанский договоръ.

Русситѣ съ настѫпването си въ Южна България, като потеглихѫ за Цариградъ, най-голѣмото упорство отъ страна на турцитѣ сѫ очаквали въ Одринъ, гдѣто се намираше Ахмедъ-Еюбъ паша съ 8000 д. войска, особно черкези и башибозуци и за гдѣто се бѣше опѫтилъ Мехмедъ-Али паша, така сѫщо и пашитѣ Абдулъ-Керимъ, Хасанъ, Хаджи Юсеинъ съ 25,000 д. войска.

Ген. Струковъ като се извѣстилъ, че Мехмедъ-Али паша потеглилъ изъ Шуменъ за Одринъ, прибързалъ да предвари, а пакъ Ахмедъ-Еюбъ паша щомъ се научилъ, че русситѣ наближаватъ Одринъ, на 7 ян. презъ нощьта запалилъ склада

Digitized by Google

съ барута и патронитѣ и наедно съ войската си избѣгналъ съ желѣзницата къмъ Цариградъ, а на 8-й Струковъ влѣзе въ града съ своята авангвардия.

Когато войската на Мехмедъ-Али пристигнала въ с. Инеджий и се извѣстила, че русситѣ завзели Одринъ, въ сѫщото врѣме пристигнали и другитѣ трима паши съ силната войска, нъ не се рѣшили да продължаватъ пѫтя си къмъ Одринъ, а потеглили за Лозенъ.

Н Ц. В. Князъ Черкаский.

Въ разстояние на 2—3 дена града се съживи, войски пристигахѫ и заминавахѫ, презъ день презъ два генерали се посрещахѫ. Пристигна князъ Черкаский, Гурко, Скобелевъ I и II, Шнитниковъ, Карцовъ и други мнозина. а на 14-й биде посрещнатъ на станцията и главнокомандующий

Отъ Одринъ русскитѣ войски потеглихѫ за Лозенъ, за Узунъ-Кюпру, Баба-Ески, стигнахѫ до Гюмюрджина, а отряда на ген. Скобелева II достигналъ до Чаталджа, когато на 19-й ян примирието било подписано. При всичко, че Дегаетъ паша трѣбвало да очисти Чаталджа спорадъ условието на примирието, той силно упорствовалъ, нъ ген. Скобелевъ го заставилъ на това и съ единъ приказъ, неговия „летучий“ отрядъ, свършилъ вечь своитѣ дѣйствия.

Ген. лейт. М. Д. Скобелевъ II е синъ на Д. Иванова Скобелевъ I. Всякой пѫть той влизалъ въ бой на бѣлъ конь, облѣченъ въ бѣли дрѣхи и на главата бѣла шапка. Въ цѣлата война най първо той вървелъ и за очудване, цѣлъ и не повреденъ оставалъ, тъй щото между войницитѣ спечелилъ легендарната репутация, че той е омагьосанъ, та коршумъ не го лови и на него гледали като на свърхестественно сѫщество. А офицеритѣ като го виждали всегда предъ себе пренебрегающь, всяка опастность, и съ ласкаво, спокойно, просто обхождение безгранична любовь хранили къмъ него. Турцитѣ го наричали „акъ паша“ (бѣлий генералъ) и щомъ го виждали срещо себе, казвали: „ний сме побѣдени“.

Digitized by Google

Слѣдъ примирието русскитѣ войски се опжтихж къмъ Цариградъ, гдѣто трѣбваше да бжде подписанъ договора и трупахж се въ Св. Стефанъ. По внушението на Англійскитѣ държавни мжже, Турция, ако и да се колебаеше, най-послѣ на 19-й Февруарий, сключения договоръ се подписа и даде край на войната.

Ген. лейт. М. Д. Скобелевъ II.

Споредъ рѣшението на конференцията, България по този договоръ се лишаваше отъ една часть земя въ Добруджа и въ Нишския санджакъ, нъ пакъ се видѣла голѣма и силна държава въ очитѣ на англійското правителство, което не закъснѣ да испрати своя флота въ Мряморно море и да се покаже готова за бой, ако не се стѣснятъ границитѣ на България. При това на 20-й Мартъ телографически съобщи на посланницитѣ си при Великитѣ Сили, че този договоръ не може да се допусне, защото, споредъ него се създава една силна славянска държава, която ще владѣе важни пристанища по брѣговетѣ на Черно Море и Архипелага, подъ влиянието и властьта на Руссия и ще се установи тъй, щото да потъне въ господствующето славянско множество една значителна масса отъ едно население, което гледа съ страхъ какъ ще се погълне отъ общество чуждо не само по народность, нъ и по политическа склонность и по духовно управление.

Англійското правителство привлече на своя страна Австрия и като поставиха на масата издадената презъ 1876 г. отъ гръцитѣ карта въ която се посочваше че по-голѣмата часть отъ западна Тракия и Македония се населявали съ гръци, и само въ Пловдивъ имало 50,000 жители (когато цѣлото население не възлизаше повечь отъ 30,000 ж.) успѣха, въ *името на човѣшкитѣ права* да распокжсатъ България на петь части и да нарушатъ етнографическитѣ, географическитѣ и икономическитѣ сходства на българското население, като отстжпиха цѣла Добруджа на Румжния; една часть на Сърбия; друга,

Digitized by Google

нарѣчена Източна Румелия въ която съ хиляди народъ погина, села и градове се опустошиха, остана съ административно управление подъ прямата политическа и военна власть на Султана, а Княжеството се образова почти отъ нѣкогашния Дунавский вилаетъ. А пъкъ най-голѣмото пространство съ около два милиона народъ остана още да робува.

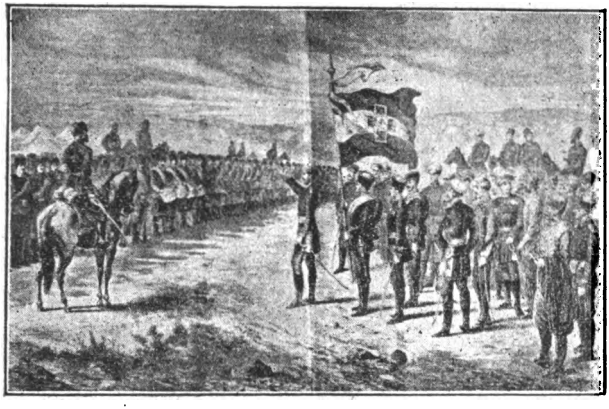

Посрѣщанието на Н. В. Николай Николаевичъ въ Цариградъ.

КРАЙ

Digitized by Google

Filmed by Preservation NEH 1981

АНТИКВАРНА - В. С.
цена 15 лв.
№ 158 195 9 г.

Digitized by Google

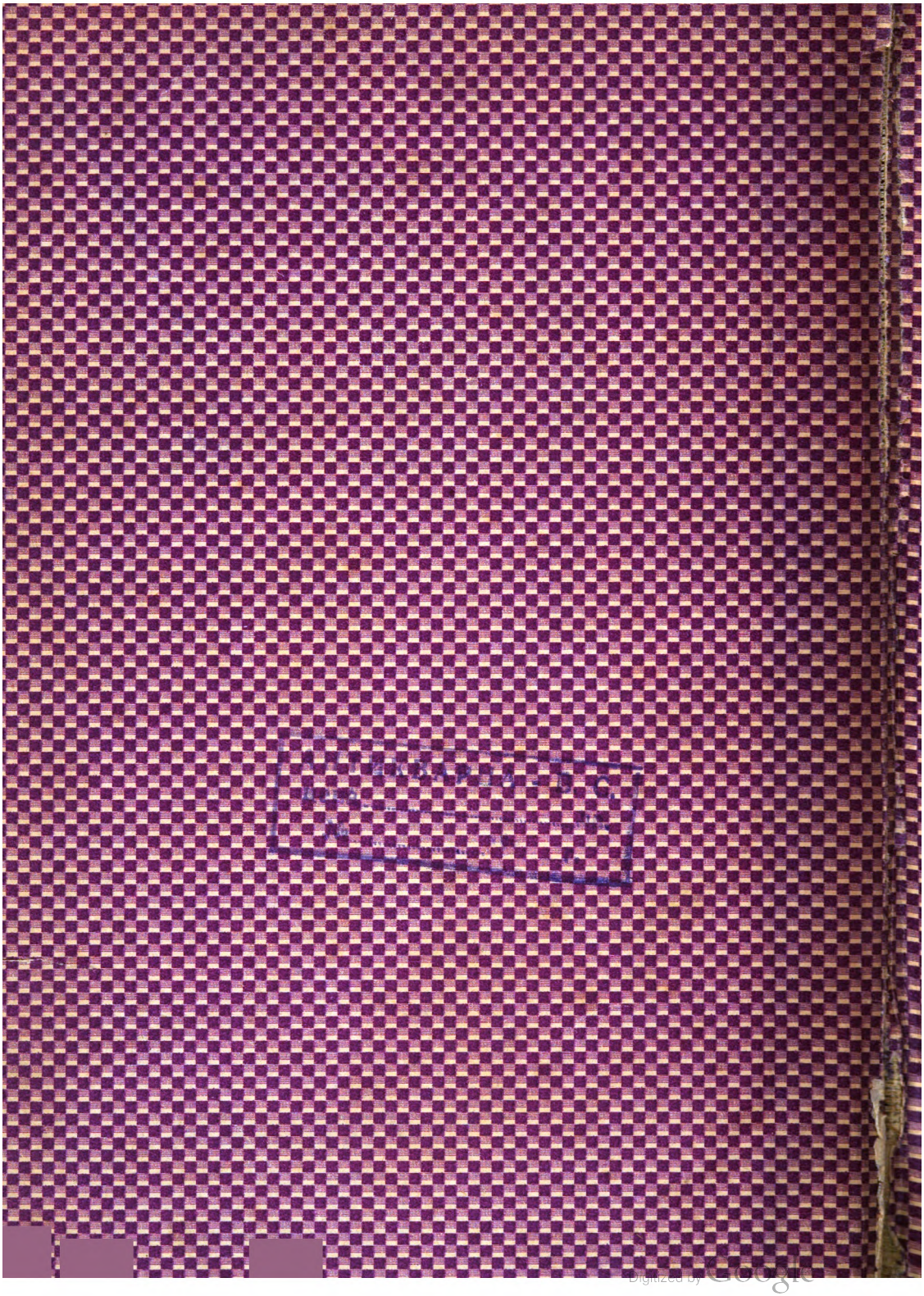
Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02177 9601